BILAG

TIL

BERETNING

TIL

FOLKETINGET

AFGIVET AF

DEN AF TINGET UNDER 8. JANUAR 1948 NEDSATTE KOMMISSION I HENHOLD TIL GRUNDLOVENS § 45

VIII

ARBEJDS- OG SOCIALMINISTERIERNE, MINISTERIET FOR HANDEL, INDUSTRI OG SØFART, INDENRIGSMINISTERIET OG MINISTERIET FOR LANDBRUG OG FISKERI UNDER BESÆTTELSEN SAMT SPØRGSMÅLET OM DANSKE ENTREPRENØRERS UDFØRELSE AF ARBEJDER FOR BESÆTTELSESMAGTEN

AKTSTYKKER

STENOGRAFISKE REFERATER

J. H. SCHULTZ A/S
UNIVERSITETS-BOGTRYKKERI
KØBENHAVN
1950

BILAG

TIL

BERETNING

TIL

FOLKETINGET

AFGIVET AF

DEN AF TINGET UNDER 8. JANUAR 1948 NEDSATTE KOMMISSION I HENHOLD TIL GRUNDLOVENS § 45

VIII

ARBEJDS- OG SOCIALMINISTERIERNE, MINISTERIET FOR HANDEL, INDUSTRI OG SØFART, INDENRIGSMINISTERIET OG MINISTERIET FOR LANDBRUG OG FISKERI UNDER BESÆTTELSEN SAMT SPØRGSMÅLET OM DANSKE ENTREPRENØRERS UDFØRELSE AF ARBEJDER FOR BESÆTTELSESMAGTEN

AKTSTYKKER

STENOGRAFISKE REFERATER

J. H. SCHULTZ A/S
UNIVERSITETS-BOGTRYKKERI
KØBENHAVN
1950

AKTSTYKKER

Indholdsfortegnelse.

I.

Arbejds- og socialministerierne under besættelsen.

A.

Arbejds- og socialministeriernes forhold til Tysklandsarbejderne, herunder foranstaltninger vedrørende arbejdsløsheds- og fortsættelseskasserne samt den sociale forsorg.

Aktstk. nr. — Side

1. Arbejds- og socialministeriets redegørelse af 6. marts 1946 9

Bilag 1. Statens udvandringskontors cirkulære af 24. maj 1940 vedrørende danske arbejdere til Tyskland 20

— 2. De samvirkende fagforbunds skrivelse af 25. maj 1940 vedrørende arbejdskraft til Tyskland 21

— 3. Statens udvandringskontors cirkulære af 31. maj 1940 vedrørende arbejdernes forsikringsforhold i Tyskland 22

— 4. Statens udvandringskontors cirkulære af 31. maj 1940 vedrørende forsendelse af levnedsmiddelpakker 23

— 5. Arbejds- og socialministeriets skrivelse af 13. december 1941 til udenrigsministeriet vedrørende danske arbejdere til Norge 24

— 6. Arbejds- og socialministeriets skrivelse af 3. juli 1942 til arbejdsdirektoratet vedrørende danske firmaers antagelse af danske arbejdere til arbejde i Tyskland 27

— 7. Arbejdsministeriets skrivelse af 18. november 1942 til arbejdsdirektoratet vedrørende eventuel tiltale mod et dansk firma for privat arbejdsanvisning 29

— 8. Arbejdsdirektoratets skrivelse af 20. april 1944 til arbejdsministeriet indeholdende oplysning om udfaldet af retssager vedrørende privat arbejdsanvisning 30

— 9. Arbejdsdirektoratets skrivelse af 27. december 1944 til arbejdsministeriet angående udfaldet af retssager vedr. privat arbejdsanvisning 31

— 10. Arbejds- og socialministeriets skrivelse af 7. november 1942 til udenrigsministeriet angående tiltale mod yderligere danske firmaer 32

— 11. Arbejdsministeriets skrivelse af 3. april 1943 til udenrigsministeriet vedrørende privat arbejdsanvisning 35

— 12. Arbejds- og socialministeriets skrivelse af 5. maj 1942 til udenrigsministeriet vedrørende danske kvindelige arbejdere beskæftiget i Tyskland 37

— 13. Arbejds- og socialministeriets skrivelse af 16. juni 1942 til udenrigsministeriet vedrørende de i bilag 12 omhandlede forhold 38

— 14. Arbejds- og socialministeriets skrivelse af 15. oktober 1942 til udenrigsministeriet vedrørende de i bilag 12 omhandlede forhold 39

— 15. Arbejdsministeriets skrivelse af 4. maj 1943 til udenrigsministeriet vedrørende de i bilag 12 omhandlede forhold 40

— 16. Arbejdsministeriets skrivelse af 27. juli 1943 til udenrigsministeriet vedrørende hjemsendelse fra Tyskland af en i 1927 født dansk kvinde 42

Bilag 17. Arbejdsministeriets skrivelse af 24. november 1942 til udenrigsministeriet vedrørende danske arbejdere i tyske „arbejderopdragelseslejre" 43
— 18. Arbejdsministeriets skrivelse af 20. maj 1943 til udenrigsministeriet vedrørende dødsfald blandt danske arbejdere i „arbejderopdragelseslejre" 44
— 19. Arbejdsdirektoratets cirkulære af 16. juli 1940 til de statsanerkendte arbejdsløshedskasser angående attest til danske arbejdere om grunden til det tyske arbejdsforholds ophør 45
— 20. Arbejdsdirektoratets redegørelse af 1. august 1945 vedrørende arbejdsløsheds- og fortsættelseskasserne 46
— 21. Arbejds- og socialministeriets skrivelse af 30. juli 1940 til det sociale udvalg i Horsens angående arbejdsvægring med hensyn til Tysklandsarbejde set i forhold til forsorgslovens § 306 49
— 22. Arbejds- og socialministeriets skrivelse af 22. maj 1942 til amtmændene angående tilbagebetaling af kommunehjælp ydet til hustruer, hvis mænd har arbejde i Tyskland 50
— 23. Socialministeriets skrivelse af 10. december 1942 til amtmændene angående klager over hjælpen, der ydedes de i Tyskland beskæftigede arbejderes familier 51
— 24. Arbejdsministeriets skrivelse af 6. februar 1943 til udenrigsministeriet angående det fra tysk side fremkomne forslag om ophævelse af arbejdsfordelingsordningen 53
— 25. Arbejdsministeriets skrivelse af 17. marts 1944 til udenrigsministeriet angående det i bilag 24 omhandlede forhold 56
— 26. Arbejdsministeriets skrivelse af 13. maj 1944 til udenrigsministeriet angående det i bilag 24 omhandlede forhold 57
— 27. Arbejdsministeriets skrivelse af 26. februar 1943 til dr. Best i anledning af en tysk henvendelse om indskrænkning af offentlige arbejder for at frigøre danske arbejdere til Tysklandsarbejde 59
— 28. Arbejdsministeriets skrivelse af 29. januar 1944 til udenrigsministeriet angående de i bilag 27 omhandlede forhold 65
— 29. Referat af 12. december 1940 af dansk-tyske forhandlinger vedrørende socialforsikringen af de i Tyskland beskæftigede danske arbejdere 68
— 30. Referat af 24. februar 1942 vedrørende de i bilag 29 omhandlede forhold 71
— 31. Referat af 19. april 1943 vedrørende de i bilag 29 omhandlede forhold 73

B.

Understøttelsen til de internerede kommunisters familier.

2. Daværende arbejds- og socialminister Johs. Kjærbøls redegørelse af 17. juli 1945 76
Bilag 1. Folketingsmand Martin Nielsens skrivelse af 27. august 1941 til regeringen angående en understøttelsesordning for de interneredes familier 79
— 2. Finansminister Buhls skrivelse af 11. september 1941 til arbejds- og socialminister Kjærbøl, hvormed fremsendes folketingsmand Martin Nielsens skrivelse af 27. august 1941 80
— 3. Arbejds- og socialministeriets skrivelse af 13. oktober 1941 til justitsministeriet vedrørende retningslinier, hvorefter hjælp skulle ydes til de interneredes familier. 81
— 4. Arbejds- og socialministeriets skrivelse af 23. juni 1942 til finansministeriet angående refusionsordning samt udgifternes placering på bevillingslove, alt vedrørende den til de internerede kommunisters familier ydede hjælp 82
— 5. Arbejds- og socialministeriets skrivelse af 28. april 1942 til et socialt udvalg angående refusion og kontering af den ydede hjælp 84
— 6. Arbejds- og socialminister Kjærbøls forslag til nye retningslinier for hjælpen, sendt den 6. februar 1942 til statsminister Stauning 85
— 7. Arbejds- og socialminister Kjærbøls skrivelse af 23. december 1941 til forskellige sociale udvalg om retningslinierne for hjælpen til de interneredes familier 87
— 8. Arbejds- og socialministerens skrivelse af 30. januar 1942 angående ikke-tilbagebetaling af den til interneredes familier ydede hjælp 88
3. Fhv. justitsminister Thune Jacobsens redegørelse af 11. november 1946 89

4. Den af det i medfør af § 2, sidste stykke, i lov nr. 349 af 22. august 1941 om forbud mod kommunistiske foreninger og mod kommunistisk virksomhed nedsatte udvalg førte protokol.... 90
5. Det i medfør af § 2, sidste stykke, i lov nr. 349 af 22. august 1941 om forbud mod kommunistiske foreninger og mod kommunistisk virksomhed nedsatte udvalgs skrivelse af 5. marts 1943 til justitsministeren.... 100
6. Kommissionens forespørgsel af 24. januar 1950 til Københavns kommunes socialdirektorat vedrørende størrelsen af understøttelsen til internerede kommunisters familier.... 101
7. Københavns kommunes socialdirektorats skrivelse af 20. februar 1950 med bilag vedrørende størrelsen af understøttelsen til internerede kommunisters familier.... 102

C.

Fhv. socialminister Laurits Hansen.

8. Artikel i „Social-Demokraten" for den 30. juni 1945.... 105
9. Fhv. minister Laur. Hansens anmodning af 2. juli 1945 til kommissionen om undersøgelse af hans forhold.... 106
10. Uddrag af artikel i „Sorø Amtstidende" for den 26. marts 1947.... 107
11. Artikel i „Sorø Amtstidende" for den 28. marts 1947.... 108
12. Rigsadvokatens erklæring af 28. maj 1947 om påstået materiale hos anklagemyndigheden vedrørende fhv. minister Laur. Hansen.... 109
13. Artikel i „Sorø Amtstidende" for den 29. marts 1947.... 110
14. Artikel i „Sorø Amtstidende" for den 31. marts 1947.... 112
15. Justitsministeriets skrivelse af 13. august 1947 angående det i bilag 10 omtalte materiale.... 114
Bilag 1. Københavns politis rapport af 21. august 1946 (sag mod Henning Dalsgaard).... 115
— 2. Københavns politis rapport af 30. november 1945 (sag mod Henning Dalsgaard).. 116
— 3. Henning Dalsgaards redegørelse af 25. april 1946.... 117
16. Skrivelse af 26. marts 1947 fra auditøren ved den ekstraordinære undersøgelseskommission, hvormed fremsendes de under sagen mod Niels Lindberg optagne rapporter.... 119
17. Kommissionens forespørgsel af 13. december 1949 til Henning Dalsgaard.... 135
18. Henning Dalsgaards svarskrivelse af 19. januar 1950.... 136
19. Overretssagfører F. Dragsteds skrivelse af 2. januar 1950, hvormed fremsendes Henning Dalsgaards eksemplar af et referat af et møde i Vestre Fængsel den 13. oktober 1945.... 137
20. Landstingets formand K. K. Steinckes skrivelse af 20. februar 1950 vedrørende Henning Dalsgaards referat af mødet i Vestre Fængsel den 13. oktober 1945.... 149
21. Justitsministeriets skrivelse af 25. august 1947, hvorved fremsendes rapport af 26. oktober 1945 vedrørende dr. Meissner.... 150

II.

Ministeriet for handel, industri og søfart under besættelsen.

Tyske krav om bevæbning af danske handelsskibe.

22. Fhv. handelsminister Halfdan Hendriksens redegørelse af 3. juli 1945.... 156
23. Handelsministeriets skrivelse af 9. november 1949.... 163
Bilag 1. Handelsministeriets skrivelse af 22. september 1941 til udenrigsministeriet vedrørende bevæbning af skibe i fart på Nordsøen.... 164
— 2. Handelsministeriets skrivelse af 20. december 1941 til udenrigsministeriet vedrørende bevæbning af vigtigste danske skibe.... 166
— 3. Handelsministeriets skrivelse af 11. juni 1942 til udenrigsministeriet vedrørende de tyske krav.... 168
24. Udenrigsministeriets skrivelse af 17. november 1949.... 169
Bilag 1. Promemoria vedrørende svenske myndigheders stilling til spørgsmålet om handelsskibes bevæbning.... 170
— 2. Udenrigsministeriets verbalnote af 25. marts 1942 til det tyske gesandtskab.... 171
— 3. Det i ministermødet den 28. september 1942 vedtagne forhandlingsgrundlag.... 175
25. Udenrigsministeriets skrivelse af 28. december 1949 angående offentliggørelse af svensk promemorie (bilag 1 til A. nr. 24).... 176

III.

Indenrigsministeriet under besættelsen.

Spørgsmålet om internerede kommunisters adgang til at afgive stemme ved rigsdagsvalgene i marts og april 1943.

26. Fhv. indenrigsminister Jørgen Jørgensens redegørelse af 1945. 177
Bilag. Indenrigsministeriets skrivelse af 19. marts 1943 til forskellige internerede angående adgangen til at stemme 178
27. Indenrigsministeriets skrivelse af 15. maj 1943 til folketingets formand angående interneredes adgang til at stemme 179
28. Indenrigsministeriets cirkulæreskrivelse af 29. august 1940 til amtmændene om samkvem med de tyske myndigheder 180
29. Indenrigsministeriets cirkulæreskrivelse af 30. september 1940 til amtmændene om samkvem med de tyske myndigheder 181

IV.

Ministeriet for landbrug og fiskeri under besættelsen.

Spørgsmålet, om der fra tysk side blev stillet krav vedrørende ansættelse af priser på landbrugsprodukter på hjemmemarkedet i sommeren 1940 (kornloven).

30. Landbrugsminister Bordings redegørelse af 9. juli 1945 182

V.

Danske entreprenørers udførelse af arbejder for besættelsesmagten.

31. Kommissionens anmodning af 2. april 1946 til civilingeniør T. K. Thomsen om en redegørelse. 183
32. Civilingeniør T. K. Thomsens skrivelse af 26. april 1946 med redegørelse af 25. april 1946... 184
33. Kommissionens anmodning af 3. april 1946 til fhv. minister Christmas Møller om en redegørelse. 186
34. Fhv. minister Christmas Møllers redegørelse 187
35. Udenrigsministeriets skrivelse af 12. juli 1945 angående ministeriets akter angående værnemagtsarbejde 188
36. Entreprenørforeningens henvendelse af 5. oktober 1946 til kommissionen om en undersøgelse . 188
37. Redegørelse af 20. september 1945 fra Entreprenørforeningen 189
38. Højesterets dom af 3. juni 1949 i sagen mod Holger P. C. Carlsen og Carl C. Carlsen 195
39. Erklæring af 31. marts 1948 fra fhv. minister J. Christmas Møller angående entreprenørarbejderne for tyskerne 209
40. Erklæring af 24. august 1946 fra fhv. minister J. Christmas Møller til firma C. Carlsen, Randers. 210
41. Erklæring af 5. april 1946 fra fhv. stats- og udenrigsminister Scavenius angående entreprenørarbejderne for tyskerne 211
42. Erklæring af 13. juni 1946 fra fhv. stats- og udenrigsminister Scavenius angående entreprenørarbejderne for tyskerne 212
43. Erklæring af 14. september 1944 fra folketingsmand Bertel Dahlgaard til ingeniør T. K. Thomsen. 213
44. Udenrigsministeriets skrivelse af 28. november 1940 til ministeren for offentlige arbejder angående entreprenørarbejde for tyskerne 214
45. Redegørelse af 25. maj 1945 fra Entreprenør-Udvalget af 15. januar 1943 215
46. Erklæring fra T. K. Thomsen angående værnemagtsarbejdet 219
47. Erklæring af 18. december 1948 fra daværende direktør i udenrigsministeriet Svenningsen angående de tyske krav 220
48. Erklæring af 8. november 1946 fra anlægsdirektoratet angående entreprenørfirmaet C. Carlsen, Randers 221
49. Ekstrakt af folketingstidenden 1948—49 vedrørende folketingsmand Bjørners spørgsmål til justitsministeren angående Højesterets dom i sagen mod entreprenørfirmaet C. Carlsen, Randers 222

1.

ARBEJDS- OG
SOCIALMINISTERIET

Kobenhavn, den 6. Marts 1946.

Den af Folketinget under 19. December 1945 nedsatte Kommission i Henhold til Grundlovens § 45.

I Skrivelse af 27. Juni 1945 har den af Folketinget under 15. Juni 1945 nedsatte Kommission i Henhold til Grundlovens § 45 anmodet om en Redegørelse for Arbejds- og Socialministeriets Forhold til Tysklandsarbejderne, herunder Foranstaltninger vedrørende Arbejdsløsheds- og Fortsættelseskasserne samt den sociale Forsorg.

I denne Anledning skal man oplyse følgende:

Spørgsmaalet om Indsættelse af dansk Arbejdskraft i Tyskland blev oprindelig rejst af de tyske Myndigheder under de mellem de danske og tyske Myndigheder stedfindende Handelsforhandlinger, idet der fra tysk Side blev stillet som Krav for yderligere Levering af Kul til Danmark, at det til Fremskaffelsen af det nødvendige Kvantum Kul paakrævede Antal Arbejdere herfra blev indsat ved Arbejdet med Kulbrydningen. Under Forhandlingerne blev det imidlertid — efter at det først havde været paa Tale i Stedet at indsætte danske Arbejdere ved Brunkulslejer over Jorden — udvirket, at de danske Arbejdere, saafremt der blev Spørgsmaal om at beskæftige dem i Tyskland, skulde beskæftiges ved andet Arbejde end Kulbrydning, saaledes at et tilsvarende Antal tyske Arbejdere kunde frigøres til dette Arbejde. Det fremhævedes under disse Forhandlinger fra dansk Side, at det ønskede Arrangement maatte befrygtes at kunne medføre mange Vanskeligheder, og der henvistes til de Erfaringer, der forelaa fra danske Arbejderes Beskæftigelse i Tyskland i 1939. Fra tysk Side mente man, at Danmark maatte være stærkt interesseret i at nedbringe Arbejdsløsheden, og det meddeltes, at der til de herværende tyske Konsulater allerede var rettet en Del Henvendelser fra danske Arbejdere, som ønskede Beskæftigelse i Tyskland. De Vanskeligheder, som tidligere var opstaaet, angaves for en stor Del at skyldes, at de paagældende var kommet af Sted under urigtige Forudsætninger og var beskæftiget udenfor deres Fag. Man ønskede fra tysk Side Spørgsmaalet løst paa fuldstændig frivillig Basis, og de danske Arbejdere vilde fortrinsvis blive beskæftiget i Slesvig-Holsten og Hamborg. Det udtaltes fra danske Side, at man maatte være interesseret i at undgaa en Ordning, der kunde give Anledning til Vanskeligheder, og at man principielt maatte foretrække at søge Arbejdsløshedsspørgsmaalet løst paa anden Vis. Da Kravet blev fastholdt, meddelte Udenrigsministeriet dog de tyske Myndigheder, at man vilde tage Spørgsmaalet op til Forhandling med bl. a. Socialministeriet om en saadan forsøgsvis Ordning, der dog maatte gælde et mindre Antal Arbejdere end krævet fra tysk Side.

Fra Udenrigsministeriet modtog Socialministeriet derefter den 20. Maj 1940 Meddelelse om, at det tyske Regeringsudvalg til Gennemførelse af Handelsaftalen mellem Danmark og Tyskland paa Foranledning af det tyske Arbejdsministerium overfor det tilsvarende danske Regeringsudvalg havde rejst Spørgsmaal om Hvervning paa frivillig Basis af faglærte danske Arbejdere — navnlig Bygnings-, Metal-

og uddannede Landbrugsarbejdere (herunder Mejerister o. l.)— til Tyskland i et Antal af 5—10 000 og med Adgang til over den dansk tyske Clearing at hjemsende et vist Beløb pr. Maaned af opsparet Løn.

Efter Konferencer i Socialministeriet, Udenrigsministeriet og med De samvirkende Fagforbunds Formand indvilgede Regeringen herefter i at lade de tyske Myndigheder gennem egne Organer hverve indtil 6 000 danske Arbejdere til Tyskland. Fra Statens Udvandringskontor blev der herefter den 24. Maj 1940 udsendt et Cirkulære, der angiver Hovedlinierne i de trufne Aftaler. Et Eksemplar af dette Cirkulære vedlægges. (Bilag 1).

De samvirkende Fagforbund udsendte Udvandringskontorets Cirkulære af 24. Maj 1940 med den i Afskrift vedlagte Følgeskrivelse af 25. s. M. (Bilag 2).

Allerede forinden Udsendelsen af Udvandringskontorets Cirkulære havde nogle danske Arbejdere — formentlig paa Grundlag af en fra det tyske Gesandtskab i Dagspressen fremkommen Meddelelse om det tyske Arbejdsanvisningskontors Etablering — henvendt sig om Beskæftigelse. Den 4. Juni 1940 havde ca. 5 000 henvendt sig paa det tyske Kontor, og Aftale var truffet med ca. 3 500; efter et Skøn var heraf henved ⅓ gifte, godt ⅔ ugifte. Desuden var der indløbet ca. 2 500 skriftlige Forespørgsler fra Provinsen. Ogsaa Statens Udvandringskontor modtog — navnlig fra Provinsen — et ikke ringe Antal Forespørgsler om Arbejdsforholdene i Tyskland.

Til Vejledning for de Arbejdere, der henvendte sig om Arbejde i Tyskland, udsendte Statens Udvandringskontor den 31. Maj 1940 yderligere to Cirkulærer, det ene (Bilag 3) vedrørende Arbejdernes Forsikringsforhold i Tyskland, det andet (Bilag 4), udarbejdet efter forudgaaende Forhandling med Valutacentralen, vedrørende Forsendelse af Levnedsmiddelpakker til Arbejderne under deres Ophold i Tyskland, idet man fra tysk Side havde ønsket, at Arbejderne fik et Supplement til Kosten hjemmefra. Fra Valutacentralen blev der givet de i saa Henseende nødvendige Udførselstilladelser. Eksemplarer af Udvandringskontorets Cirkulærer vedlægges.

Efter tysk Krav til Udenrigsministeriet forhøjedes det Antal Arbejdere, som det var tilladt at hverve, efterhaanden til 30 000.

Naar man fra dansk Side mente at maatte bøje sig for de fra tysk Side fremsatte Krav, skyldes dette Hensynet til at undgaa en Tvangsudskrivning af dansk Arbejdskraft.

Efter Forhandlinger med Udenrigsministeriet og Nationalbanken den 6. og 7. Juni 1940 blev det fastsat, at danske Arbejdere i Tyskland af deres Fortjeneste kunde overføre her til Landet for gifte 125 RM. og for ugifte 80 RM. pr. Maaned. Beløbene blev senere i Oktober 1940 efter Begæring fra tysk Side forhøjet til henholdsvis 250 RM. og 125 RM.

De første Arbejdere (579) afrejste pr. Skib den 1. Juni 1940 til Travemünde. Herefter fulgte tilsvarende Transporter til Warnemünde, saaledes at der ialt inden medio Juni 1940 var afrejst 2 500.

Der fremkom imidlertid ret hurtigt Vanskeligheder med nogle af de danske Arbejdere, der var ankommet til Tyskland. Nogle var ifølge Indberetning fra Generalkonsulatet i Hamborg f. Eks. utilfredse med at være blevet anbragt paa en Krudtfabrik, hvor de frygtede Eksplosion eller Bombeangreb. De, der vilde hjem, ønskede Bistand til at opnaa tysk Udrejsetilladelse, og enkelte, der ikke selv havde Penge til Hjemrejsen, ønskede at faa andet Arbejde for at tjene til Rejsen.

Under en Forhandling, som Udvandringschefen derpaa efter Aftale med Udenrigsministeriet havde med en Repræsentant for det tyske Arbejdsministerium, erklærede denne følgende:

1) Arbejderne skulde forinden deres Afrejse have at vide, til hvilket Firma de kom, og hvilken Beskæftigelse de skulde have. Hvis man i enkelte Tilfælde havde undladt at give saadan Besked, skyldtes det udelukkende den store Travlhed paa det tyske Arbejdsanvisningskontor. Der var ingen danske beskæftiget med Fremstilling af Sprængstoffer, men man kunde ikke love, at danske Arbejdere ikke blev beskæftiget i Nærheden af Fabrikker, der tilvirkede Krigsmateriel, og det var rigtigt, at nogle af Arbejderne var beskæftigede med Bygningsarbejder ved en Sprængstoffabrik.

2) Det var klart, at Arbejderne normalt skulde forblive hele den kontraktmæssige Periode, og man vilde gaa ud fra, at de, der ikke egnede sig til eller af en eller anden Grund maatte forlade Arbejdet, forinden Hjemrejsen burde have tjent det til denne fornødne Beløb.

3) Man vilde fra tysk Side sørge for, at Arbejdere, der forlod Arbejdet forinden Kontraktperiodens Udløb, fik den fornødne Udrejsetilladelse, idet man ikke i Tyskland var interesseret i, at der blev Vanskeligheder med danske Arbejdere, som intet Arbejde havde og ikke kunde komme hjem.

Det viste sig saaledes at være nødvendigt, at der fra dansk Side paa forskellig Maade maatte ydes Bistand til de Arbejdere, der tog Arbejde i Tyskland. Statens Udvandringskontor behandlede de Sager, der opstod i Forbindelse med Beskæftigelsen af de danske Arbejdere i Tyskland, dog at mere principielle Sager blev forelagt Socialministeriet, der gennem Udenrigsministeriet forhandlede med de tyske Myndigheder for at varetage de danske Arbejderes Tarv.

Udvandringskontorets Hverv i Forbindelse med Beskæftigelsen af danske Arbejdere i Tyskland bestod i at bistaa Arbejderne samt deres Familier her i Landet. De Opgaver, som først og fremmest paalagdes Kontoret, var at sørge for Forsendelsen af de af Familien eller Paarørende bestilte og betalte Levnedsmiddelpakker til Arbejderne i Tyskland og at hjælpe dem, saafremt der opstod Vanskeligheder med Arbejdsgiveren i Tyskland angaaende Kontraktens Forstaaelse, endvidere Bistand til at efterlyse Pengeforsendelser fra Tyskland, som af en eller anden Aarsag udeblev. Familien i Danmark skulde vejledes med Hensyn til Pengeoverførslerne, Skattespørgsmaal m. v.

Senere fik Kontoret endvidere den Opgave at føre Kontrol med Arbejdernes Pengeoverførsler, Udførsel af Beklædningsgenstande og Erstatningsbeløb for Effekter, mistede ved Krigsbegivenheder i Udlandet. Disse Opgaver blev efterhaanden meget omfattende, saaledes at Kontorets Arbejde i Forbindelse med de danske Arbejdere i Tyskland i de senere Aar i langt højere Grad var kontrollerende end bistandydende.

Omend Udvandringskontoret henhører under Arbejds- og Socialministeriet, har en stor Del af det Arbejde, der i Krigsaarene har henligget under Kontoret, været indenfor Omraader, der sorterede under Handelsministeriet, hvorfor der i talrige Sager har været Korrespondance direkte med dette Ministerium. Da Udenrigsministeriet imidlertid ogsaa i saadanne Sager udøvede en afgørende Indflydelse, har en Del af disse Sager været forhandlet direkte med Udenrigsministeriet. Endvidere er talrige Sager behandlet i Samarbejde med Danmarks Nationalbank og Direktoratet for Vareforsyning.

I Begyndelsen af 1941 tog de første danske Arbejdere efter den tyske Besættelse af Norge Arbejde dèr for tysk Regning. Fra tysk Side blev der fremsat Ønske om, at der maatte hverves indtil 3 000 Arbejdere til Norge, navnlig for „Organisation Todt", og at disse i alle Henseender blev ligestillet med danske Arbejdere i Tyskland. Fra Arbejds- og Socialministeriets Side var man imidlertid af den Opfattelse, at danske Arbejderes Beskæftigelse i Norge ved Værnemagtsarbejder vilde være ilde set af Nordmændene og derfor kunde faa uheldige Konsekvenser for det fremtidige Samarbejde i Norden. Man tog derfor det Standpunkt, at man vel ikke kunde modsætte sig Hvervningen, men at der ikke kunde ydes dem nogensomhelst Bistand fra Udvandringskontorets Side, ligesom de ikke fik tilsendt Standardpakker. Efter at man gennem Udenrigsministeriet fra Arbejdere, der var paa Besøg her i Landet efter Arbejde i Norge, havde modtaget Indberetning om, at danske Arbejdere i Norge var udsat for grove Mishandlinger fra tysk Side i Arbejdslejre og Koncentrationslejre, ansaa man det dog ikke for rigtigt fortsat at undlade at yde Bistand i disse Tilfælde, og danske Arbejdere i Norge blev derfor efterhaanden ligestillet med danske Arbejdere i Tyskland; fra Maj 1942 paabegyndtes efter fornyede Henvendelser fra tysk Side Forsendelse til dem af Standardpakker.

Et tysk Ønske om Forhøjelse af Antallet i Norge beskæftigede danske Arbejdere fra 3 000 til 8 000 modsatte man sig ved den i Afskrift vedlagte Skrivelse af 13. December 1941 (Bilag 5).

Selve Hvervningen af de danske Arbejdere er stedse forblevet et tysk Anliggende, der hovedsagelig blev foretaget af det tyske Arbejdsanvisningskontor. Efterhaanden som Tilgangen til Arbejdet i Tyskland blev mindre, og Interessen for fremmed Arbejdskraft større, har man fra tysk Side gentagne Gange rejst Spørgsmaalet om en mere aktiv Medvirken til Hvervearbejdet fra dansk Side, men dette har man stedse bestemt afvist, og hverken Udvandringskontoret eller de danske Arbejdsanvisningskontorer har nogen Sinde haft noget at gøre med Hvervningen.

Uden at der herom var ført Forhandlinger med de danske Myndigheder, havde de tyske Myndigheder indsat et Antal danske Arbejdere til Arbejde for tysk Regning i Finland. Man blev bekendt med dette ved, at nogle af disse Arbejdere fremsatte Klager over, at de var blevet sat til andet Arbejde end det, hvortil de var blevet antaget. Der blev herefter fra dansk Side protetesteret over for de tyske Myndigheder imod denne Hvervning, og Resultatet blev, at de tyske Myndigheder erklærede, at det beroede paa en Misforstaaelse, at saadan Hvervning havde fundet Sted, og de danske Arbejdere blev herefter hjemsendt.

I December 1940 fik Arbejds- og Socialministeriet fra Udenrigsministeriet Underretning om, at der var truffet den Ordning, at danske Entreprenørfirmaer i et vist Omfang skulde have Adgang til at paatage sig Entrepriser i Hamborg. Oprindelig var det Meningen, at de paagældende Firmaer skulde have deres eget Mandskab med ned til Tyskland til Udførelse af egne Entrepriser, men efterhaanden udviklede disse Forhold sig til, at Firmaerne hvervede nyt Mandskab til disse bestemte Arbejder, og senere endog til, at de end ikke selv beskæftigede Arbejderne, men blot overførte dem til tyske Arbejdsgivere mod som Vederlag at faa en vis Procentdel af Arbejdslønnen. Det hændte ofte, at Hvervningen foregik paa ganske ansvarsløs Maade, idet der blev givet Arbejderne Løfter, som ikke kunde holdes. Arbejderne blev saaledes undertiden sat til andet Arbejde end det, hvortil de var hvervet, og Lønnen svarede ofte ikke til de Satser, der var stillet i Udsigt. Med Udgangspunkt i denne uheldige Udvikling søgte man ved Forhandlinger gennem Udenrigsministeriet med de tyske Myndigheder at bremse Tilgangen af Arbejdskraft til Tyskland mest muligt, idet man som Begrundelse overfor Tyskerne anførte et Argument, som man mente vilde kunne have en vis Virkning overfor disse, idet man henviste til, hvor ødelæggende for den frivillige Tilgang til Arbejdet i Tyskland Forhold som de nævnte var, og opnaaede ogsaa tysk Tilslutning til, at der kunde rejses Tiltale mod danske Hververe i Henhold til Lov om privat Arbejdsanvisning i en Række af de mest graverende Tilfælde, jfr. de i Afskrift vedlagte Skrivelser af 3. Juli og 18. November 1942 til Arbejdsdirektoratet (Bilag 6 og 7). Om Resultatet af disse Retssager er det for Ministeriet oplyst, at Sagerne, bortset fra en enkelt, ikke har kunnet gennemføres eller er afsluttet med en Frifindelsesdom for de paagældende, jfr. de i Afskrift vedlagte Indberetninger af 20. April og 27. December 1944 fra Arbejdsdirektoratet (Bilag 8 og 9).

Fra Arbejdsministeriets Side har man i de i Afskrift vedlagte Skrivelser af 7. November 1942 (Bilag 10) og 3. April 1943 (Bilag 11) overfor Udenrigsministeriet rejst Spørgsmaalet om at rejse Tiltale mod yderligere en Række Firmaer, men da man fra tysk Side modsatte sig Tiltale i en Række af de mest graverende Tilfælde, var denne Vej ikke farbar.

Som det fremgaar af den nævnte Skrivelse af 3. April 1943 søgte man endvidere at faa gennemført en Ordning, hvorefter Firmaer, som hvervede dansk Arbejdskraft til Tyskland under urigtige Angivender om Arbejdsforholdene, blev hindret i en Fortsættelse af deres Virksomhed gennem Standsning af deres Adgang til at foretage Overførsel af deres Fortjeneste. Fra tysk Side var man oprindelig villig til at indgaa paa at foretage Kontrol med Hvervefirmaerne, men afslog dog senere at gaa med dertil.

Alt hvad man i Realiteten opnaaede fra dansk Side var, at der blev givet Bestemmelser om, at Firmaernes Annoncering efter Arbejdskraft skulde være betinget af en Tilladelse i det enkelte Tilfælde fra Statens Udvandringskontor, og saadanne Tilladelser tilstræbtes ikke givet til Firmaer, der ikke kunde betegnes som Entreprenørfirmaer, men som udelukkende beskæftigede sig med Udlejning af Arbejdskraft. Det tyske Arbejdsanvisningskontor gennemtvang dog i enkelte Tilfælde saadanne Tilladelser.

Blandt de danske Arbejdere, der lod sig hverve til Arbejde i Tyskland, var ogsaa et stort Antal Kvinder og blandt disse adskillige ganske unge. Da Lønsatserne for Kvinders Arbejde i Tyskland ofte var meget lave, saaledes at de danske Arbejdersker næppe kunde subsistere ved Lønnen alene, og Forholdene for disse Kvinder i det hele ofte var utilfredsstillende, udfoldedes der, som det fremgaar af de i Afskrift vedlagte Skrivelser af 5. Maj 1942 (Bilag 12), 16. Juni 1942 (Bilag 13), 15. Oktober 1942 (Bilag 14), 4. Maj 1943 (Bilag 15) og 28. Juli 1943 (Bilag 16), gennem Udenrigsministeriet Bestræbelser for at udvirke, at der principielt overhovedet ikke skulde ske Hvervning af kvindelig Arbejdskraft til Tyskland, og subsidiært, at der ikke

hvervedes Kvinder under 25 Aar og ialt Fald ikke under 20 Aar. Man opnaaede dog ikke noget almindeligt Løfte i saa Henseende.

Da det ifølge Indberetninger fra Arbejdskontoret under det kgl. danske Generalkonsulat i Hamborg var forekommet, at nogle i Tyskland beskæftigede danske Arbejdere paa Grund af Forseelser var blevet anbragt i de saakaldte Arbeitererziehungs-Lejre eller i Koncentrationslejre, blev der fra dansk Side, som det fremgaar af de i Afskrift vedlagte Skrivelser af 24. November 1942 (Bilag 17) og 20. Maj 1943 (Bilag 18), udfoldet energiske Bestræbelser for at sikre, at saadan Anbringelse ikke skulde finde Sted, og man opnaaede Tilsagn fra tysk Side om, at dette Strafmiddel ikke skulde blive anvendt over for danske Arbejdere. Da der paa Trods af denne Aftale alligevel i enkelte Tilfælde fandt Anbringelse Sted af danske Arbejdere i disse Lejre, rejste man gennem Udenrigsministeriet hver Gang Spørgsmaalet om Løsladelse af paagældende, hvilken Løsladelse ogsaa derefter blev udvirket, idet det samtidig som oftest blev oplyst, at Anbringelsen skyldtes underordnede Myndigheders Ukendskab til den trufne Aftale. Man henstillede derfor til de tyske Myndigheder at indskærpe over for de underordnede Myndigheder, at saadan Aftale var truffet.

Udvandringskontoret modtog fra det tyske Arbejdsanvisningskontor Meddelelse om hver enkelt dansk Arbejder, der blev hvervet til Arbejde i Tyskland. Ifølge disse Indberetninger samt en skønsmæssig Beregning over Antallet af Arbejdere, der var vendt hjem fra Arbejde i Tyskland, har Antallet af danske Arbejdere i Tyskland pr. 31. December 1940 udgjort ca. 24 900 og pr. 30. Juni 1941 ca. 29 800. Indtil Juni 1943 var omtrent dette Antal Arbejdere beskæftiget dernede. Herefter begyndte Tallet at falde, og pr. 31. December 1943 var Tallet faldet til ca. 20 000, pr. 30. Juni 1944 til ca. 16 500 og endelig pr. 31. December 1944 til ca. 6 900.

Til Arbejde i Tyskland er udrejst ialt ca. 128 000 danske Arbejdere. Da nogle af disse imidlertid har ladet sig hverve til Arbejde i Tyskland flere Gange, er dette Tal dog større end det samlede Antal danske Arbejdere, der har haft Arbejde i Tyskland.

Om Antallet af danske Arbejdere beskæftiget i Norge siden Juni 1942 har man ret nøjagtige Oplysninger fra Danmarks konsulære Repræsentation i Norge.

Ifølge disse Oplysninger har Antallet udgjort:

den 11. Juni 1942	ca. 2 400
den 5. September 1942	ca. 2 300
den 17. Oktober 1942	ca. 2 800
den 10. April 1943	ca. 2 300
i Juni 1943	ca. 1 700—1 800
i September 1943	ca. 1 100
i December 1943	ca. 770
i Juni 1944	ca. 600—700
i September 1944	ca. 450
den 1. Januar 1945	ca. 260

Fra tysk Side var man langt fra tilfreds med det forholdsvis beskedne Antal Arbejdere, der paa frivillig Basis ønskede at paatage sig Arbejde i Tyskland og Norge.

For at tilvejebringe Muligheder for en større Tilgang af Arbejdere rejste man Spørgsmaal om Standsning af Understøttelse saavel fra A) Arbejdsløshedskasserne som B) de sociale Udvalg til Arbejdere, der enten ikke vilde søge Arbejde i Tyskland eller dog ulovligt forlod Arbejdet der. Endvidere har man gentagne Gange fra tysk Side rejst Spørgsmaal om C) at ophæve Loven om Forbud mod Overarbejde og Loven om midlertidig Fordeling og Regulering af Arbejde for derved at frigøre Arbejdere, der kunde tage Arbejde i Tyskland, samt endvidere D) om at standse Bygge- og Anlægsarbejder, iværksat af Staten eller Kommunerne, og i det hele at skride ind overfor Byggeri og Anlægsvirksomhed her i Landet, der ikke var af Interesse for den tyske Værnemagt.

Ad A. Ifølge Arbejdsløshedslovens § 17, Stk. 1, Nr. 10, mister den, der vægrer sig ved at tage et anvist Arbejde, Retten til Understøttelse. Fra dansk Side hævdede man imidlertid med Held det Standpunkt, at denne Regel ikke kunde anvendes overfor danske Arbejdere, der vægrede sig ved at overtage et Arbejde i Tyskland, med den Virkning, at de mistede Understøttelsesretten. Motiveringen herfor var, at Anvisningsreglerne tydeligt udelukkende er skrevet med Henblik paa danske Forhold, og at det

var fast Praksis, at Bestemmelsen ikke kunde finde Anvendelse paa en Vægring ved at overtage Arbejde udenfor Landets Grænser.

Derimod maatte man fra dansk Side ved Forhandlinger om Sagen gaa ind paa, at der ikke maatte ydes Arbejdsløshedsunderstøttelse i Tilslutning til Arbejdsophør, der skyldtes, at Arbejderen uden lovlig Grund havde forladt et frivilligt overtaget Arbejde i Tyskland.

Fra tysk Side instisterede man paa et Resultat, og fra dansk Side var man klar over, at en Regel som den nysnævnte, som var det mindste Tyskerne vilde nøjes med, kun kunde faa begrænsede Konsekvenser.

Reglen er overfor Arbejdsløshedskasserne bekendtgjort ved det vedlagte Cirkulære af 16. Juli 1940 (Bilag 19) fra Arbejdsdirektoratet vedrørende Arbejdsløshedskassernes Forhold til de Arbejdere, som er vendt tilbage til Danmark efter at have haft Arbejde i Tyskland. Direktoratet udtalte her, at Bestemmelsen i § 17, Stk. 1, Nr. 3, hvorefter der ikke kan ydes Arbejdsløshedsunderstøttelse til Medlemmer, hvis Arbejdsløshed skyldes, at de uden fyldestgørende Grund har forladt deres Arbejde, fandt Anvendelse paa danske Arbejdere, der vendte hjem fra Tyskland uden Attest for Aarsagen til Arbejdets Ophør, eller med en Erklæring om, at Arbejdet var ophørt efter den paagældendes eget Ønske, idet der herved ansaas skabt en Formodning om, at vedkommende Arbejder ikke havde haft fyldestgørende Grund til at opgive Arbejdet. Denne Formodning kunde dog afkræftes. Afgørelser herom blev truffet af Kassernes Hovedledelser, der gav Arbejdsdirektoratet Underretning.

Den nævnte Bestemmelse fik som ventet ikke større Betydning, dels fordi det som oftest lykkedes Arbejdere, der kom tilbage fra Tyskland, at skaffe sig Arbejde her i Landet af mere end midlertidig Karakter, hvorved den nævnte Virkning faldt bort, dels fordi man i Praksis ikke følte sig bundet af Aftalen med Tyskerne i Tilfælde, hvor det paavistes, at Arbejdsophøret skyldtes, at man fra tysk Side ikke havde holdt Løfterne til paagældende Arbejder, f. Eks. havde beskæftiget ham ved andet Arbejde end aftalt. Senere blev der mundtligt givet Arbejdsdirektoratet en fortrolig Instruktion om at sabotere Ordningen bedst muligt.

Med Hensyn til Arbejdsdirektoratets og Arbejdsløshedskassernes Forhold til de i Tyskland beskæftigede Arbejdere henvises iøvrigt til den hosfølgende fra Direktoratet modtagne Redegørelse af 1. August 1945 (Bilag 20).

Ad B. Ifølge Forsorgslovens § 306, Stk. 1, kan der til en Person, der ved uforsvarlig Økonomi, ved urimelig Opgivelse af en Stilling eller et Arbejde eller ved uden rimelig Grund at nægte at tage Arbejde, jfr. Arbejdsløshedslovens § 17, kun ydes Hjælp med Fattighjælps Virkning.

Socialministeriet indtog det Standpunkt, at Undladelse af at imødekomme en Opfordring fra et offentligt Arbejdsanvisningskontor eller et Socialudvalg om at søge Arbejde i Tyskland ikke isoleret set kunde betragtes som en Arbejdsvægring i den i Forsorgslovens § 306, jfr. Arbejdsløshedslovens § 17, omhandlede Betydning, men at en saadan Undladelse vilde kunne indgaa som et Led i den samlede Bedømmelse, som de sociale Udvalg udfra Principperne i Bestemmelserne i Forsorgslovens § 1 samt §§ 306 og 310 maatte anlægge ved Afgørelsen af, hvorvidt Hjælp skulde ydes og i bekræftende Fald, hvorvidt Hjælpen skulde medføre Retsvirkninger af mere eller mindre skærpet Art, jfr. vedlagte Afskrift af Ministeriets Skrivelse af 30. Juli 1940 til det sociale Udvalg i Horsens (Bilag 21), der har været offentliggjort i „Danmarks kommunale Efterretninger" fra den 8. August 1940. Efter den 29. August 1943 har Socialministeriet underhaanden i det Omfang, det var muligt, gjort Kommunerne bekendt med, at Vægring ved at efterkomme Anvisning af Arbejde til Tyskland eller Anvisning til Værnemagtsarbejde her i Landet under de daværende Forhold selvfølgelig ikke maatte betragtes som Arbejdsvægring i den fornævnte Betydning.

Med Hensyn til Spørgsmaalet om Tilbagebetaling af den Hjælp, som af de sociale Udvalg har maattet udbetales til Hustruer, hvis Mænd arbejdede i Tyskland, mente man til at begynde med at maatte træffe den Ordning, at Kommunehjælp, som blev ydet Familier til danske Arbejdere, der var afrejst til Tyskland, i det Tidsrum, der hengik fra Afrejsen og indtil den første Pengehjemførelse normalt kunde ventes modtaget sædvanligt 5—6 Uger, ikke maatte søges tilbagebetalt hos de paagældende. Senere opnaaede man imidlertid ved Forhandling med de tyske Myndigheder, at disse gik med til, at der intet var til Hinder for, at Socialkontorerne søgte Tilbagebetaling af Hjælp ydet danske Tysklandsarbejderes herværende Familier i

de første 5—6 Uger efter Afrejsen, under Forudsætning af, at der vistes Forstaaelse i disse Tilfælde, saaledes at man eventuelt nøjedes med at søge Tilbagebetaling, efterhaanden som Arbejderne var i Stand til at sende tilstrækkelige Pengebeløb hjem til Forsørgelse af Familien, jfr. herved vedlagte Afskrift af Arbejds- og Socialministeriets Skrivelse af 22. Maj 1942 til samtlige Amtmænd (Bilag 22).

Foranlediget ved gentagne tyske Klager over Socialkontorernes Behandling af Andragender om Hjælp til Beklædning m. v. for Tysklandsarbejdere og Underhold til deres efterladte Familie, anmodede Socialministeriet i den i Afskrift vedlagte Skrivelse af 10. December 1942 (Bilag 23) Amtmændene om at indskærpe de sociale Udvalg, at Sager angaaende Hjælp til Tysklandsarbejdere og disses herværende Familier maatte behandles efter de samme Principper, som fulgtes, naar der iøvrigt søgtes om Hjælp af det offentlige.

Den særlige Regel i Forsorgslovens § 306, Stk. 1, 2. og 3. Pkt., hvorefter der under de i Lovbestemmelserne nærmere angivne Situationer (ekstraordinær høj Løn umiddelbart før Understøttelsesperioden) kun kan ydes Kommunehjælp med Fattighjælps Virkning, fandt dog ikke Anvendelse paa Løn tjent under Ophold i Udlandet.

Ad C. I 1942 blev der fra tysk Side over for Udenrigsministeriet rejst Spørgsmaal om en Indskrænkning af Arbejdsfordelingen med det Formaal at frigøre yderligere Arbejdskraft til Indsættelse ved Arbejde i Tyskland.

Henvendelsen herom blev over for Udenrigsministeriet besvaret ved en Redegørelse af 27. August 1942 fra Regeringens Beskæftigelsesudvalg, der tog Afstand fra de foreslaaede Foranstaltninger.

Paa Foranledning af den Generalbefuldmægtigede for Arbejdsindsatsen i Tyskland blev Spørgsmaalet om Ophævelse af Arbejdsfordelingsloven imidlertid i Begyndelsen af 1943 paany rejst over for Udenrigsministeriet af Lederen af det herværende tyske Arbejdsanvisningskontor Dr. Heise.

Paa Udenrigsministeriets Henvendelse til Arbejdsministeriet svarede dette ved den ligeledes i Afskrift vedlagte Erklæring af 6. Februar 1943 (Bilag 24), i hvilken Ministeriet redegjorde for de Grunde, der talte for en Bibeholdelse af Arbejdsfordelingsloven, og som konkluderede i, at man maatte fraraade en Ophævelse af Loven.

Ved Forhandlinger i Udenrigsministeriet i Marts Maaned 1944 vendte man fra tysk Side igen tilbage til Spørgsmaalet, idet man udbad sig Oplysninger om Omfanget af Arbejdsfordelingen og om Virkningerne af de i Overarbejdsloven indeholdte Bestemmelser om Forbud mod Overarbejde.

Som Svar herpaa sendte Ministeriet med den i Afskrift hosfølgende Skrivelse af 17. Marts 1944 (Bilag 25) en Oversigt, der skulde vise, at Antallet af Arbejdere, der var omfattet af Arbejdsfordeling, var i Nedgang, samt at Overarbejdslovens Regler om Afspadsering havde stærkt aftagende Betydning.

De tyske Myndigheder rettede imidlertid desuagtet en Henvendelse til Udenrigsministeriet, i hvilken der insisteredes paa, at Overarbejdsloven og Arbejdsfordelingsloven ikke blev forlænget. Da Arbejdsministeriet telefonisk blev gjort bekendt med denne Henvendelse, svarede Ministeriet, at Lovanordningen om Forlængelse allerede var i Trykken og ikke kunde ændres, hvorefter man straks foretog de til Forlængelsen nødvendige Skridt ved Udstedelse af Lovanordninger herom. Der blev kort efter afholdt et Møde i Udenrigsministeriet om Spørgsmaalet, hvor man fra tysk Side faktisk tog Meddelelsen om Forlængelserne til Efterretning. Resultatet af Mødet fremgaar af den i Afskrift vedlagte Skrivelse af 13. Maj 1944 (Bilag 26) fra Arbejdsministeriet til Udenrigsministeriet.

Under 9. Juni 1944 fremsatte den tyske Rigsbefuldmægtigede i Danmark imidlertid en Anmodning til Udenrigsministeriet om, at baade Overarbejdsloven og Arbejdsfordelingsloven blev ophævet. Udenrigsministeriet rettede i denne Anledning den 19. Juni 1944 Henvendelse til Arbejdsministeriet, som imidlertid bevidst trak Behandlingen af Sagen ud, indtil der eventuelt fra tysk Side fremkom en Erindring om Svar i Sagen. En saadan fornyet Henvendelse er imidlertid aldrig modtaget, bl. a. formentlig fordi den herværende Leder af det tyske Kontor for Arbejdsindsatsen, Dr. Heise, blev forflyttet her fra Byen i September 1944. Man har herefter fra Arbejdsministeriets Side helt undladt at meddele noget Svar, ligesom Ministeriet ved Lovanordningen af 15. Marts 1945 forlængede denne Lovgivning for endnu 1 Aar.

Ad D. Under 23. Februar 1943 modtog Arbejdsministeriet en Henvendelse fra den tyske Rigsbefuldmægtigede, i hvilken denne fremsatte Forslag om, at der

med det Formaal at frigøre dansk Arbejdskraft til Indsættelse i Tyskland skulde ske en Indskrænkning af offentlige Arbejder. Denne Henvendelse blev besvaret ved en Skrivelse fra Arbejdsministeren af 26. Februar 1943 (Bilag 27), af hvilken en Afskrift vedlægges. Efter at Spørgsmaalet senere paany blev rejst af de tyske Myndigheder, foretog man en Undersøgelse af Beskæftigelsen ved offentlige Bygge- og Anlægsarbejder, og i en Skrivelse af 29. Januar 1944 (Bilag 28), af hvilken en Afskrift vedlægges, meddelte man Udenrigsministeriet en Opgørelse over Antallet af de ved Beskæftigelsesarbejder indsatte Arbejdere, idet man i denne Opgørelse udelukkende medtog Arbejder, ved hvilke et større Antal Arbejdere var beskæftiget

Ved at vælge denne Fremgangsmaade undgik man at give de tyske Myndigheder Oplysning om Antallet af beskæftigede ved de langt talrigere smaa — især kommunale — Arbejder, jfr. saaledes at det af den nævnte Skrivelse fremgaar, at der ved større kommunale Bygge- og Anlægsarbejder med Tilskud fra Arbejdsministeriets Beskæftigelsescentral pr. Oktober 1943 var beskæftiget ialt 1 348 Mand, medens der paa dette Tidspunkt i Virkligheden var beskæftiget næsten 10 000 Mand ved samtlige store og smaa Arbejder med Tilskud fra Beskæftigelsescentralen.

Samtidig godkendte Beskæftigelsescentralen underhaanden og opfordrede underhaanden med Resultat Kommunerne til i al Stilhed at sætte mindre Beskæftigelsesarbejder igang til Beskæftigelse af Arbejdere, der ikke ønskede at tage Arbejde hos Tyskerne. Spørgsmaalet blev herefter ikke paany rejst af de tyske Myndigheder.

For endvidere at modvirke, at man fra tysk Side med Udgangspunkt i Oplysninger om Arbejdsledigheden her i Landet skulde fremsætte Krav om Indsættelse af yderligere Arbejdskraft i Tyskland. tilbageholdt man Oplysninger om Arbejdsløshedsstatistikken og Arbejdsfordelingsstatistikken.

Endelig kan nævnes, at man, da der fra tysk Side ved Møder i Udenrigsministeriet som Følge af Oplysninger i Dagspressen om stedfindende Byggeri blev nævnt Muligheden for en Standsning af det private Byggeri, indførte Regler om Censurering af Meddelelser om Arbejdsløshed og Byggeri, hvilke Regler i Praksis blev anvendt saaledes, at der efterhaanden næsten ingen Artikler fremkom i Pressen om disse Emner.

Iøvrigt skal man i Anledning af Kommissionens Forespørgsel oplyse, at der ikke i Arbejdsløshedslovgivningen blev givet Særregler for Arbejdere, der tog Arbejde i Tyskland eller Norge. Derimod blev der, som det vil være Kommissionen bekendt, ved Lov Nr. 39 af 1. Februar 1941 givet Bestemmelser om, at Medlemmer af statsanerkendte Arbejdsløshedskasser, der paa Grund af Beskæftigelse i Udlandet var forpligtet til at udrede Bidrag til vedkommende udenlandske Arbejdsløshedsforsikring, skulde fritages for at betale Medlemsbidrag til deres Arbejdsløshedskasse for det Tidsrum, i hvilket de som Følge af det nævnte Arbejdsforhold opholdt sig i Udlandet. Ved Lov Nr. 340 af 29. Juli 1942 blev det endvidere bestemt, at de Kontingenter, for hvilke der saaledes blev givet Fritagelse, ikke skulde føres til Afdrag i Kontingenter ved Beregningen af Stats- og Kommunetilskuddet til vedkommende Arbejdsløshedskasse.

Denne Ordning ønskede Administrationen ikke formelt at forlænge udover 1. Oktober 1944, men man saa sig dog nødsaget til ved Aftaler at sikre, at Ordningen faktisk fortsattes indtil Besættelsens Ophør.

Med Hensyn til Sygeforsikringsreglerne for danske Arbejdere, som var beskæftigede i Tyskland, bemærkes, at disse i Henhold til den tyske Socialforsikringslovgivning var forpligtede til i Tyskland at betale Sygeforsikringsbidrag for sig og Familien. Da den danske Sygekasselovgivning ikke kender Familieforsikringer, men kun Forsikring af Enkeltpersoner, var de paagældende Arbejderes herværende Hustruer samtidig forpligtet til at betale Kontingent til vedkommende danske Sygekasse. Denne Ordning var ikke ganske tilfredsstillende, idet de paagældende Arbejdere, som det ses, maatte betale for en Risiko, som de ikke fik dækket.

I December 1940 blev der da fra tysk Side gennem Udenrigsministeriet rettet Henvendelse om en Drøftelse med de danske Ressort-Myndigheder om en eventuel Ændring af Sygeforsikringsreglerne for de i Tyskland beskæftigede Arbejdere.

Den fra tysk Side foreslaaede Ordning gik i Korthed ud paa, at den herværende Familie blev fritaget for at betale Kontingent til den danske Sygekasse, og Familien skulde da i Sygdomstilfælde henvende sig til vedkommende Kommune og faa Attest for, at den var berettiget til Sygehjælp, hvorefter Hjælpen skulde udbetales af ved-

kommende tyske Sygekasse via et i Danmark oprettet tysk Sygekassekontor. Kommunerne skulde da instrueres af de tyske Sygekassemyndigheder, og disse skulde føre en vis Kontrol med Hjælpens Ydelse.

Dette Forslag kunde ikke antages fra dansk Side.

For det første fandt man det uacceptabelt, at de forsikrede skulde rette Henvendelse til Kommunen for at faa Sygehjælp udbetalt, for det andet kunde man ikke gaa ind paa, at Hjælpen skulde udbetales af vedkommende tyske Sygekasse, man ønskede overhovedet ikke etableret noget Forhold mellem de danske Tysklandsarbejderes Familie og de tyske Sygekasser, og ejheller ønskede man, at de danske Familier med Hensyn til Sygehjælp skulde være afhængige af tyske Institutioners Beslutninger.

Under Sagens Behandling i Ministeriet rejstes Spørgsmaalet om, hvorvidt Forholdet ikke kunde ordnes paa den Maade, at de i Tyskland beskæftigede danske Arbejdere kun blev afkrævet Kontingent som Ikke-Forsørgere, idet der i saa Fald formentlig ikke vilde blive Tale om Betaling af dobbelte Bidrag. Dette kunde imidlertid ikke lade sig gøre, idet Bidraget ifølge de tyske Regler var ens for Forsørgere og Ikke-Forsørgere, saaledes at en Forsørgers Bidrag uden videre berettigede Familien til Familiesygehjælp.

Efter forskellige Forhandlinger naaede man imidlertid den 12. December 1940 frem til en Aftale om Sygeforsikringen af de i Tyskland beskæftigede danske Arbejdere og deres Familie. Aftalen fremtræder som et af Partenes Repræsentanter underskrevet Mødereferat, hvoraf et Eksemplar vedlægges (Bilag 29), og gaar i Korthed ud paa følgende:

Afsnit I A) De danske Arbejderes Pligt til at betale Medlemsbidrag til den danske Sygeforsikring skulde være hvilende i den Tid, Arbejdsforholdet i Tyskland varede, baade for saa vidt angaar nydende og bidragydende Medlemsret. Kontingentfriheden omfattede dog kun Sygeforsikringen og ikke Præmie til Invalideforsikringen.

De danske Arbejdere, der med Tilladelse af deres tyske Sygekasse sendtes paa Sygeorlov i Danmark, skulde for tysk Sygekasses Regning have Sygehjælp fra deres respektive Sygekasser, eller, saafremt de paagældende ikke maatte være Medlemmer af en statsanerkendt dansk Sygekasse eller af en statskontrolleret Sygeforening, af et af de danske Sygekasser oprettet Refusionskontor henvises til en anerkendt dansk Sygekasse. De Arbejdere, der med deres Arbejdsgiveres og Sygekassers Tilladelse opholdt sig paa almindelig Tariforlov i Danmark og under denne meldte sig syge for deres respektive danske Sygekasser, skulde — efter at deres paagældende tyske Sygekasser havde anerkendt deres Ydepligt — modtage Hjælp for tysk Sygekasses Regning.

Afsnit I B) Saalænge de danske Arbejdere var beskæftigede i Tyskland, skulde ogsaa deres Hustruers Pligt til at betale Medlemsbidrag til den danske Sygekasse være hvilende.

Hustruerne havde, ogsaa medens Pligten til at betale Medlemsbidraget var hvilende, for sig selv og deres Børn Krav over for den danske Sygekasse for den tyske Sygeforsikrings Regning. Omfanget af disse Krav rettede sig efter de til enhver Tid gældende danske Regler.

Der blev endvidere truffet nærmere Aftale om de Regler, efter hvilke vedkommende tyske Myndigheder skulde refundere de danske Sygekasser den Hjælp, som de i det enkelte Sygdomstilfælde havde ydet, saalænge Pligten til at betale Medlemsbidrag var hvilende; idet det dog var bestemt, at de tyske Myndigheder ikke skulde yde Refusion, udover hvad der efter de tyske rigsretlige Regler blev ydet som obligatorisk Sygehjælp og som Barselhjælp in natura til Familiemedlemmer.

For saa vidt angaar Kontrollen med den ydede Sygehjælp, blev det aftalt, at vedkommende danske Sygekasse skulde give den herværende tyske Sygekasse Meddelelse, saa snart den fik Kundskab om et Sygdoms- eller Barselstilfælde. Saafremt den tyske Sygekasse ønskede det, skulde vedkommende danske Sygekasse give nærmere Meddelelse om Sygdomstilfældet og om fornødent gennemføre saadan Kontrol, som skønnedes paakrævet. Der var fra tysk Side rejst Spørgsmaal om en Tillidslægeordning, saaledes at tyske Læger skulde have Adgang til at kontrollere Berettigelsen af den af de danske Sygekasser ydede Sygehjælp, men om Gennemførelsen af noget saadant blev der ikke Tale i 1940.

Den her skitserede Ordning, der oprindelig kun gjaldt for det egentlige Tyskland, blev senere udvidet til ogsaa at omfatte de af Tyskland besatte Lande.

I Begyndelsen af 1942 blev der paany fra tysk Side rejst Krav om Drøftelse af forskellige Socialforsikringsspørgsmaal. Det var denne Gang navnlig Tillidslægeordningen, det drejede sig om. Fra tysk Side anførte man, at tyske Sygekasser fandt det ejendommeligt, at de skulde udbetale uden at have den for dem sædvanlige Kontrol, og man rejste fra tysk Side Krav om Indførelse af Tillidslæger, som i Tvivlstilfælde skulde undersøge saadanne fra Tyskland hjemvendte danske Arbejdere, som var arbejdsudygtige, og som derfor i Henhold til Aftalen af 12. December 1940 oppebar Ydelser fra de tyske Sygekasser, indtil de blev raske.

De danske Forhandlere havde Indtryk af, at man fra tysk Side oprindelig havde tænkt sig tyske Tillidslæger, men man erklærede sig dog villig til at ansætte danske Læger, der imidlertid skulde ledes af en tysk Overtillidslæge. Fra dansk Side anførte man, at en Tillidslægeordning aldrig havde været kendt herhjemme, og at Ordningen formentlig vilde have uheldige Virkninger her i Landet. Fra tysk Side gik man meget stærkt ind for Ordningen, og da Tyskerne ikke krævede nogen tysk Tillidslæge, der skulde have Berøring med de forsikrede, blev der den 24. Februar 1942 truffet Aftale om forskellige Tilføjelser til Overenskomsten af 12. December 1940.

Aftalen, der havde Form af et Mødereferat, hvoraf et Eksemplar vedlægges (Bilag 30), gik for saa vidt angaar Tillidslægeordningen (Aftalens Afsnit C) ud paa, at danske Arbejdere, der var forsikrede i den tyske Sygeforsikring og modtog Ydelser af denne, naar de vendte hjem til Danmark som syge, eller naar de blev syge under Orlov i Danmark, kunde undergives fornyet lægelig Undersøgelse ved Tillidslæger.

Ledelsen af Tillidslægeordningen blev af den tyske Rigsarbejdsminister overdraget til en tysk Læge, der som Tillidslæger fik egnede danske Læger ved sin Side. Det var alene de danske Læger, der kunde undersøge Patienterne; den ledende tyske Læges Beføjelser var indskrænkede til paa Grundlag af Akterne at tage Stilling til, om der skulde tilvejebringes en yderligere Erklæring fra en egnet dansk Læge.

Der blev endvidere ved Aftalen af 24. Februar 1942 truffet Bestemmelse om Tilvejebringelse af en Forenkling af Fremgangsmaaden ved Afviklingen af Refusionen mellem de tyske og danske Sygekasser vedrørende Familiehjælp.

Disse Spørgsmaal voldte megen Vanskelighed, og der skal ikke gaas nærmere ind herpaa. I Korthed skal blot anføres følgende:

Det var muligt at fastsætte den samlede Godtgørelse, som for et bestemt Aar skulde ydes de danske Sygekasser fra de tyske Sygekasser, saaledes at man søgte tilvejebragt Oplysninger om de samlede faktiske refusionsberettigede Udgifter, som de danske Sygekasser havde haft paa de i Tyskland beskæftigede Arbejderes herværende Familier. Denne Vej var imidlertid ikke farbar, da de tyske Myndigheder ikke ønskede at gaa nærmere ind paa Enkelttilfælde. Man søgte derfor tilnærmelsesvis at beregne det gennemsnitlige Beløb pr. Tysklandsarbejder, som Udgiften for de danske Sygekasser til de herværende Familier kunde paaregnes at svare til, og der blev da ogsaa mellem Parterne opnaaet Enighed om Fastsættelsen af en saadan beregnet Refusionstakst.

Bestemmelsen om denne Ordning fandt sin endelige Form ved de Forhandlinger, der fandt Sted i København fra den 14. til den 19. April 1943, mellem Repræsentanter for det danske Socialministerium og Rigsarbejdsministeriet. Ogsaa denne Aftale havde Form af et Mødereferat, hvoraf et Eksemplar vedlægges (Bilag 31).

Grundlaget for de mellem Danmark og Tyskland indgaaede Aftaler om Ulykkesforsikring af danske Arbejdere i Tyskland er Konventionen af 19. Juli 1933 angaaende Ulykkesforsikring, der er bekendtgjort som Bekendtgørelse Nr. 110 af 26. Marts 1934 (Lovtidende 1934, S. 543).

Ifølge denne Overenskomst anvendes ved Gennemførelsen af Ulykkesforsikringen principielt Bestemmelserne i den af de kontraherende Stater, i hvis Omraade den Beskæftigelse, der er Genstand for Forsikring, er udøvet. En Undtagelse gælder dog, saafremt Arbejdstagere udsendes fra en Bedrift, der har sit Sæde i den ene Stat, til forbigaaende Beskæftigelse i den anden Stats Omraade, idet i disse Tilfælde ved et Beskæftigelsesforhold indtil 1 Aars Varighed Bestemmelserne i den Stat finder Anvendelse, i hvilken den udsendende Bedrift har sit Sæde.

Udgangspunktet er herefter følgende:

Danske Arbejdere, som i Tyskland beskæftiges af tyske Arbejdsgivere, er alene omfattede af den tyske Ulykkesforsikringslovgivning.

Denne Ordning blev ikke siden ændret.

Danske Arbejdere, som i Tyskland er beskæftigede for danske Firmaer med Sæde her i Landet, er indenfor et Tidsrum af 1 Aar undergivet den danske Ulykkesforsikringslov, herunder Reglerne om Forsikring mod Krigsbegivenheder (Bekendtgørelse Nr. 353 af 29. Juni 1940, Lovtidende 1940, S. 958).

Efterhaanden som danske Entreprenørfirmaer i større Omfang overtog Opgaver i Tyskland, og Antallet af i Tyskland beskæftigede danske Arbejdere forøgedes, blev der fra de danske Firmaers Side rejst Spørgsmaal om en Ophævelse af den ved Konventionen af 1933 fastlagte Ordning, saaledes at Entreprenørerne blev fritaget for at holde disse Arbejdere forsikret i Henhold til den danske Ulykkesforsikringslov. Som Begrundelse herfor henviste Entreprenørerne til, at de paagældende Arbejdere fra Arbejdets Paabegyndelse var forsikret efter tysk Lov, og at der blev indeholdt en Del af Entreprisen til Betaling af Præmier, saaledes at der vilde blive Tale om Betaling 2 Gange.

I Begyndelsen var det Meningen, at Ophævelsen af den hidtil gældende Ordning alene skulde gælde de danske Arbejdere i Hamborg, Lübeck og Rostock.

Der blev i Løbet af Foraaret og Sommeren 1941 gennem Direktoratet for Ulykkesforsikringen over for de vedkommende tyske Myndigheder indledet Forhandlinger med det Formaal at lempe den hidtidige Ordning. De tyske Myndigheder var dog imod en fuldstændig Ophævelse af Konventionens Ordning og foreslog den hidtidige Ordning bevaret for saa vidt angaar almindelige Arbejdsulykker, medens man for saa vidt angaar Ulykker foraarsaget af Krigsbegivenheder foreslog Konventionens Ordning ophævet, idet Arbejderne var omfattede af den tyske Personskadeforordning.

Socialministeriet fastslog herefter i Skrivelse af 29. August 1941 (Bilag 32), hvoraf en Afskrift vedlægges, den nævnte Ordning, dog kun for saa vidt angaar de tre foran nævnte Byer, det vil sige, at de danske Arbejdere i disse Byer med Hensyn til Ulykker foraarsaget af Krigsbegivenheder alene var omfattet af den tyske Personskadeforordning.

I Februar 1942 blev der paa ny indledet Forhandling om Ulykkesforsikringen af de danske Arbejdere i Tyskland, idet man fra tysk Side ønskede den ved Skrivelse af 29. August 1941 etablerede Ordning vedrørende Forsikringen mod Krigsulykker af danske Arbejdere i Hamborg, Lübeck og Rostock fæstnet og udvidet til at omfatte alle Arbejdere, der var beskæftiget i Tyskland af danske Arbejdsgivere, medens man fra dansk Side for saa vidt angaar Forsikringen mod Følger af almindelige Arbejdsulykker ønskede den i Overenskomsten af 1933 fastsatte Frist af 1 Aar, efter hvilken Forsikringen skulde overgaa til tysk Forsikrer, udvidet saaledes, at de danske Arbejdere forblev under dansk Forsikring under hele den foreliggende Situation.

Begrundelsen for dette Standpunkt var, at 1-Aars Fristen var fastsat under Hensyn til, at man for midlertidige Arbejdsforholds Vedkommende regnede med, at de paagældende vendte tilbage til Hjemlandet, og at man for Tysklandsarbejdernes Vedkommende maatte regne med, at disse vilde vende tilbage til Hjemlandet, selv om Arbejdsforholdet strakte sig udover 1 Aar. De paagældende danske Arbejdere burde da, naar de kom tilbage til Danmark, være ligestillede med Arbejdere, der var kommet til Skade ved Arbejdsulykker her i Landet. Hertil kom, at man i Tilfælde af Inflation i Tyskland ikke vilde have nogen Vanskeligheder med disse Arbejderes Erstatninger.

Ved Forhandling mellem danske og tyske Myndigheder den 20. til 24. Februar 1942 blev Forholdet herefter ordnet saaledes:

Danske Arbejdere, som i Tyskland var beskæftiget af et dansk Firma, var undergivet den danske Ulykkesforsikring, for saa vidt angaar Arbejdsulykker (1-Aars Grænsen ophævedes).

For saa vidt angaar Ulykker foraarsaget af Krigsbegivenheder fandt den danske Ulykkesforsikring ikke Anvendelse, men de paagældende Arbejdere var alene omfattede af den tyske Forordning af 10. November 1940 om Personskade.

En Afskrift af Mødereferat af 24. Februar 1942 vedlægges (Bilag 30).

Denne Ordning blev i 1944 ændret derhen, at de danske Arbejdere for saa vidt angaar Skade ved Krigsbegivenheder var omfattede ikke af Forordningen om Personskade, men af Rigsulykkesforsikringen.

Søren P. Larsen.

Horsten,
fg.

STATENS
UDVANDRINGSKONTOR

København, den 24. Maj 1940.

Under Forhandlingerne om Leveringen af tyske Kul til Danmark har man fra tysk Side fremhævet det formaalstjenlige i, at der gives danske Arbejdere Mulighed for i et vist Omfang at faa Arbejde i Tyskland for paa denne Maade at bidrage til at frigøre den til Fremskaffelsen af Kullene nødvendige tyske Arbejdskraft.

Med Henblik paa de danske Arbejdere, der herefter maatte ønske at søge Arbejde i Tyskland, meddeler Statens Udvandringskontor paa Grundlag af de fra de tyske Myndigheder modtagne Oplysninger:

Der kan skaffes Beskæftigelse til baade faglærte og ufaglærte (f. Eks. Maskinarbejdere, Tømrere, Murere, Stensættere, Bagere, Slagtere, Haandlangere, Jord- og Betonarbejdere etc.) danske Arbejdere. Dog vil Arbejdere over 50 Aar normalt ikke kunne paaregne at blive beskæftiget. Det drejer sig udelukkende om Arbejdsmuligheder i Nord-Tyskland, specielt Provinsen Schleswig-Holstein og Omraaderne omkring Hamburg og Lübeck. Arbejdstiden er 60 Timer ugentlig, Timelønnen varierer fra 57 Pf. (for ufaglærte Arbejdere i visse Landdistrikter med lave Leveomkostninger) til 1 Mark (faglærte i visse Bydistrikter) og vil i de fleste Tilfælde ligge mellem 70 og 85 Pf. Dog vil der nogle Steder kunne tjenes mere ved Akkord. Gifte Arbejdere faar et Forsørgertillæg paa fra 1,00—1,50 Mark pr. Dag.

Murere og Tømrere skal medtage deres sædvanlige Værktøj, alle maa være i Besiddelse af almindeligt Arbejdstøj.

Arbejderne paa Landet vil som Regel blive indkvarteret i dertil særlig indrettede Bygninger, medens der i Byerne i flere Tilfælde fremskaffes private Kvarterer.

Efter 3 Maaneders Arbejde ydes der Rejsegodtgørelse til en kortere Ferie i Danmark. Arbejdskontrakterne indgaas for 6—9 Maaneder.

De paagældende bør vedligeholde deres danske Syge-, Invalide- og Arbejdsløshedsforsikringer og skal for deres personlige Vedkommende være Medlem af de tyske Sygekasser. Hvis de vil undgaa den i Folkeforsikringslovens § 11, Stk. 8, omhandlede Ventetid af ½ Aar efter Hjemkomsten, bør de blive staaende som nydende (ikke bidragydende) Medlemmer af de danske Sygekasser. Til de tyske Kasser og Skatter medgaar indtil 20 pCt. af Arbejdsindtægten (der kræves ikke Medlemsskab af „Arbeitsfront" og bliver altsaa intet Kontingent at svare hertil). De skal være i Besiddelse af dansk Politipas og eventuelt Rejsetilladelse fra de danske militære Myndigheder. C.B.-pligtige og Husvagter skal henvende sig til de paagældende Myndigheder (Luftværnschefer og Politiet). Afgiften for et Pas er normalt 3 Kr., men for ubemidlede kan Udstedelsen ske vederlagsfrit.

De i Tyskland beskæftigede Arbejdere kan paaregne toldfri Indførsel fra Danmark af et passende Kvantum Fødevarer (Smør, Flæsk) og Ret til af opsparet Løn at hjemsende for giftes Vedkommende 80 Mark, for ugifte 30 Mark maanedlig.

Statens Udvandringskontor vil efter Aftale med de tyske Myndigheder holde sig underrettet om de Forhold, hvorunder de danske Arbejdere beskæftiges i Tyskland, og iøvrigt stadig modtage nærmere Oplysninger om de danske Arbejderes Beskæftigelse og Opholdssted.

Henvendelse (fra interesserede udenfor København skriftligt) og Indgaaelse af Kontrakt sker i Det tyske Arbejdsanvisningskontor, Meldahlsgade 5 (Vesterport, Værelse 176), København V.

H. F. Ulrichsen.

Skadegaard.

Bilag 2.

DE SAMVIRKENDE FAGFORBUND
I DANMARK

København, den 25. Maj 1940.

Til Forbundene, der er tilsluttet De samvirkende Fagforbund, Arbejdernes lokale Fællesorganisationer.

Vedrørende Arbejdskraft til Tyskland.

Efter Henstilling fra Udenrigsministeriet og Socialministeriet har De samvirkende Fagforbund deltaget i Forhandlinger med Udvandringschefen om Arbejdskraft til Tyskland. Fra tysk Side er det blevet stillet som *en absolut Betingelse for at levere Danmark 3 Mill. Tons Kul og 1 Mill. Tons Koks, at vi selv sender Tyskland det Antal Arbejdere, der kræves til Kullenes Fremskaffelse.*

Under Forhandlingerne er det imidlertid lykkedes at udvirke, at den danske Arbejdskraft ikke skal beskæftiges i Kulminerne eller Brunkulslejerne, som det først var paatænkt, men paa andre Omraader *frigøre tyske Arbejdere*, som derved kan sættes ind i Kulproduktionen.

Som det fremgaar af *vedlagte Cirkulære fra Statens Udvandringskontor*, har de tyske Myndigheder oprettet et Kontor i Vesterport, hvorfra Arbejde anvises i Tyskland paa de i Cirkulæret nærmere angivne Vilkaar.

De samvirkende Fagforbund har for sit Vedkommende indvilget i at orientere vore tilsluttede Forbund, *og vi skal saaledes henstille til Forbundene at drage Omsorg for, at Udvandringschefens Cirkulære omgaaende tilstilles samtlige Afdelinger, Anvisningskontorer og Kontrolsteder.*

P. F. V.

Laur. Hansen.

Ernst Berg.

STATENS
UDVANDRINGSKONTOR

København, den 31. Maj 1940.

Om den tyske Sygeforsikrings og Ulykkesforsikrings Hovedregler kan oplyses:

Sygeforsikringen.

Pligt til at være sygeforsikret i Tyskland paahviler ifølge Reichsversicherungsordnung praktisk taget enhver i Riget mod Aflønning beskæftiget Person, herunder alle Arbejdere, for saa vidt paagældendes regelmæssige Aarsindtægt ikke overstiger 3 600 RM, herunder ikke medregnet Familietillæg til Arbejdsløn.

Det fremgaar forudsætningsvis af Lovgivningens Bestemmelser, at Udlændinge er omfattet af Forsikringspligten, naar Betingelserne herfor iøvrigt er til Stede.

Medlemsskab for forsikringspligtige indtræder automatisk samtidig med, at de paabegynder Beskæftigelse i forsikringspligtig Virksomhed. Heraf følger, at ingen dansk Arbejder kan beskæftiges i tysk forsikringspligtig Virksomhed uden at være sygeforsikret.

Forsikringens Ydelser er Sygehjælp, hvorved forstaas dels Sygepleje, Medicin og Proteser, Briller m. v., dels fra den fjerde Sygedag Dagpenge, svarende til halv Grundløn (Grundløn = beregnet Gennemsnitsløn pr. Kalenderdag, dog ikke over 10 RM). I Stedet herfor kan Sygehusbehandling træde, i hvilket Tilfælde der tillige ydes Familien Underholdshjælp. Endvidere ydes Begravelseshjælp. Familien omfattes kun af Forsikringen, hvis den opholder sig i Tyskland.

Det samlede Forsikringsbidrag (Kontingent) pr. forsikret kan normalt ikke overstige 6 pCt. af dennes Grundløn. Bidraget udredes af Arbejdsgiver og forsikret med henholdsvis $^1/_3$ og $^2/_3$, saaledes at hele Bidraget indbetales af Arbejdsgiveren, der indeholder den forsikredes Andel ved hver Lønudbetaling.

Ulykkesforsikringen.

Ifølge Reichsversicherungsordnung omfatter den tyske Erhvervsulykkesforsikring de fleste Erhvervsvirksomheder samt Landbrugsvirksomheder. Ulykkesforsikring af Erhvervsvirksomheder omfatter Arbejdere, Svende, Lærlinge og Funktionærer i de paagældende Virksomheder.

Ved Tilskadekomst ydes der Sygebehandling, Oplæring, Ulykkesrente og Familiehjælp under Arbejdsudygtighed. Eventuel Rente fastsættes i Forhold til paagældendes Indtægt det sidste Aar.

Ved Dødsfald ydes $^1/_{15}$ af Aarslønnen i Begravelseshjælp og Rente til efterladte, normalt $^1/_5$ af Aarslønnen, indtil Enken dør eller gifter sig. Hertil kommer til hvert efterladt Barn $^1/_5$ af Aarslønnen indtil Barnets 18. Aar. Hovedreglen er, at efterladte kun har Krav paa disse Ydelser, hvis de paa Ulykkens Tidspunkt sædvanligvis opholdt sig i Tyskland. Ved Overenskomst af 14. Februar 1934 mellem Danmark og Tyskland er dog de to Landes Statsborgere og deres efterladte stillet indbyrdes lige, jfr. Ulykkesforsikringslovens § 40.

Alle Forsikringsbidrag udredes af Arbejdsgiverne, der efter Erhvervsgrupper er samlet i Forsikringsforbund.

H. F. Ulrichsen.

Skadegaard.

Bilag 4.

STATENS
UDVANDRINGSKONTOR

København, den 31. Maj 1940.

Som anført i Meddelelse af 24. Maj 1940 kan de i Tyskland beskæftigede danske Arbejdere toldfrit indføre et Kvantum danske Fødevarer. Herom gælder følgende Bestemmelser:

Der kan til hver Arbejder pr. Periode paa 3 Maaneder sendes højst fire Pakker. Hver Pakke indeholder:

1812 gr fineste Smør,
1 kg fuldfed Ost,
ca. 900 gr Spegepølse (Salami),
250 gr fineste Leverpostej (med Trøfler),
500 gr kogt Skinke,
1 Stk. Haandsæbe.

For hver Pakke betales 17 Kr., heri indbefattet Forsendelsesomkostninger og Emballage.

Pakkerne sendes ved Statens Udvandringskontors Foranstaltning gennem et herværende Firma, og Beløbet indbetales pr. Postgiro (Konto Nr. 2553). Indbetaling kan ske paa alle danske Posthuse og til Landpostbudene.

Paa Giro-Blanketten maa vedkommende Arbejders fulde Navn og Fag samt den nøjagtige Adresse i Tyskland tydeligt angives.

De danske Arbejdere, der har faaet anvist Arbejde i Tyskland gennem Det tyske Arbejdsanvisningskontor, kan ikke forvente, at der gives deres paarørende her Adgang til at sende dem Gavepakker el. lign. uden for det omtalte Arrangement.

Under Udrejsen kan enhver Rejsende uden særlige Formaliteter medføre normal Proviant til 24 Timers Rejse, men naturligvis ikke saadanne Specialiteter eller Kvanta, at der kan blive Tale om Omgaaelse af de gældende Udførselsbestemmelser.

H. F. Ulrichsen.

G. Friis-Pedersen.

Bilag 5.

ARBEJDS- OG
SOCIALMINISTERIET

København, den 13. December 1941.

I Foraaret 1941 erklærede Udenrigsministeriet over for Ministerialrat Dr. Ebner, Det tyske Gesandtskab, at man fra de danske Myndigheders Side vilde være indforstaaet med, at 3 000 danske Arbejdere hvervedes til Arbejder, der udføres af „Organisation Todt" i Norge, saaledes at Hvervningen skete paa frivilligt Grundlag, og at der ikke fra dansk Side blev udøvet nogen Pression til Tilvejebringelse af det nævnte Antal Arbejdere.

I Skrivelse af 29. November 1941 (Udenrigsministeriets Ø. P. II. J. Nr. 96. L. 1. Norge) har Udenrigsministeriet nu udbedt sig en Udtalelse fra Arbejds- og Socialministeriet i Anledning af, at Gesandtskabet i en Notits af 15. November 1941 har andraget om, at Antallet af Arbejdere, som skal kunne antages til Beskæftigelse ved „Organisation Todt" i Norge, maa blive forhøjet til 8 000. Det er senere nærmere præciseret over for Udenrigsministeriet, at der straks ønskes antaget 250 Montører, 250 Maskinsmede, 50 Rørlæggere, 150 Svejsere, 10 Mekanikere, 250 Murere og et Antal Tømrere og Jord- og Betonarbejdere.

I denne Anledning skal man, efter at Sagen har været drøftet i Regeringen, udtale, at Arbejds- og Socialministeriet saavel af Hensyn til Industriproduktionen for danske Behov som af Hensyn til den danske Produktion og Eksport af Landbrugsvarer, og endvidere naar henses til den danske Industris Produktion med direkte Eksport til Tyskland for Øje og til Udførelsen af saadanne projekterede Arbejder, som man fra tysk Side er interesseret i (som f. Eks. Rødby—Femern Ruten og Ringvejen omkring København), maa nære de største Betænkeligheder ved Tanken om Borttagelsen af et saa stort Antal Arbejdere fra det danske Arbejdsmarked, som der nu fra tysk Side ønskes hvervet til Norge.

Man skal i saa Henseende oplyse, at Arbejdsløsheden i Sommermaanederne i 1941 har været lavere end paa noget tidligere Tidspunkt siden 1930. Antallet af ledige arbejdssøgende Arbejdsløshedskassemedlemmer i Maanederne Juni—November 1941 i Forhold til samtlige Medlemmer fremgaar af følgende Opstilling:

		ult. Juni	ult. Juli	ult. Aug.	ult. Sept.	ult. Okt.	ult. Nov.
Arbejdsmænd	ca.	2,0	3,8	5,8	6,5	9,3	10,7
Andre Arbejdere	-	7,4	5,7	6,3	6,9	8,9	9,7
Heraf Metalarbejdere	-	4,6	5,0	4,3	6,6	7,5	7,8
— faglærte Bygningsarb.	-	2,2	1,6	2,3	2,4	6,8	10,7

Da den Reserve af Arbejdskraft, som af Hensyn til Beskæftigelsens lokale Fordeling, Arbejdets Omskiften m. v. er nødvendig, normalt maa sættes til ca. 5—6 pCt., vil man se, at man indtil August—September Maaned i Virkeligheden har været nede paa en Arbejdsløshed, der medfører Mangel paa kvalificeret Arbejdskraft. Man henleder i denne Forbindelse Opmærksomheden paa, at en meget ringe Arbejdsløshedsprocent og en dermed følgende ringe Fare for Ledighed kan medføre en Nedgang i Arbejdseffektiviteten.

Den siden Oktober stedfundne Stigning i Arbejdsløsheden skyldes normale sæsonmæssige Aarsager, og man kan paaregne, at der efter Vintersæsonens Afslutning paa ny vil blive den samme Efterspørgsel efter Arbejdere som i 1941. Man

skal i saa Henseende særlig pege paa, at Antallet af ledige Arbejdere i Landdistrikterne i afvigte Sommer og Efteraar har været saa ringe, at det har været forbundet med betydelige Vanskeligheder at fremskaffe den fornødne kvalificerede Arbejdskraft til Landbruget. Den livsvigtige Produktion af indenlandsk Brændsel har bundet en Arbejdsstyrke paa ca. 70 000 Personer, og man maa forvente, at Beskæftigelsen paa dette Omraade i 1942 snarere vil blive forøget end formindsket.

En yderligere Hvervning af Arbejdsmænd vil formentlig ikke blot bortsuge en Del af den om Vinteren ledige Landbrugsarbejdskraft, saaledes at Landbruget til Sommer vil komme til at staa over for forøgede Vanskeligheder med Hensyn til at fremskaffe den fornødne kvalificerede Arbejdskraft, men ogsaa bevirke en Afgang af Byernes sæsonledige Arbejdsmænd, som til Foraaret nødvendigvis maa staa til Raadighed for Tørveproduktionen og de forskellige Anlægsarbejder.

For saa vidt angaar Metalarbejderne skal man udtale, at Antallet af ledige arbejdssøgende inden for de fra tysk Side anførte Grupper af Metalarbejdere for Tiden næppe er væsentlig større, end hvad der svarer til en rimelig Arbejderreserve, og at der specielt med Hensyn til Svejsere er et saa ringe Antal ledige arbejdssøgende, at der overhovedet ikke er nogen Mulighed for at efterkomme det tyske Ønske, jfr. følgende Tal:

	Antal Arbejdere, som er ønsket til Norge	Antal ledige arbejdssøgende ult. November 1941
Montører + Maskinsmede (Maskinarbejdere)	500	ca. 1 200
Svejsere	150	- 154
Rørlæggere	50	- 211
Mekanikere	10	- 508

Hvad angaar Murere og Tømrere bemærkes, at Antallet af ledige arbejdssøgende for Tiden er henholdsvis ca. 1 115 og ca. 700, hvilket svarer til en Arbejdsløshedsprocent paa 9,9 og 6,5. Denne Procent er imidlertid paavirket af Vintersæsonen. Den tilsvarende Procent i Maanederne Juni—September 1941 var ca. 2, saaledes at der paa en Række Steder konstateredes Arbejdermangel, og man maa sikkert regne med, at der atter vil melde sig tilsvarende Vanskeligheder, saafremt Beskæftigelsen inden for Byggefagene efter Vintersæsonens Afslutning paa ny bliver af samme Omfang som i Sommeren 1941.

Under Henvisning til foranstaaende skal man henstille til Udenrigsministeriet under de videre Forhandlinger med vedkommende tyske Myndigheder under Paaberaabelse af Hensynet til Beskæftigelsen og Produktionsmulighederne her i Landet at ville søge opnaaet, at man fra tysk Side enten helt opgiver Tanken om en Forøgelse af Antallet af danske Arbejdere i Norge, eller at man i al Fald begrænser det Antal danske Arbejdere, der ønskes hvervet ud over de allerede hvervede, til det mindst mulige, navnlig for saa vidt angaar de faglærte Arbejdere.

Endelig skal man efter den Anledning, som dertil gives af den med Udenrigsministeriets Skrivelse af 3. December 1941 (Ø. P. II. J. Nr. 96. L. 1. Nov.) modtagne Udskrift af en af S. S.- og Politiretten hos Rigskommissæren i Norge under 15. Oktober 1941 afsagt Dom, hvorefter 7 danske Arbejdere i Norge er idømt Tugthus i fra 1—6 Aar i Henhold til § 1 i Rigskommissærens Forordning af 17. September 1941 til Sikring af Næringslivet og Arbejdsfreden, uanset at de paagældende ikke var bekendt med Reglerne i denne Forordning, henstille til Udenrigsministeriet, saafremt en yderligere Hvervning af dansk Arbejdskraft til Norge ikke kan undgaas, da at søge gennemført en Ordning, hvorefter samtlige danske Arbejdere, der maatte lade sig hverve til Arbejde i Norge, gøres bekendt med den nævnte Forordning og med, at den bringes i Anvendelse ogsaa over for danske Statsborgere, som opholder sig i Norge, samt med de strenge Straffe, der er fastsat for Overtrædelse af Forordningen.

Hvad i øvrigt angaar Tilfælde, hvor danske Arbejdere i Norge — uden at begaa grove Forseelser eller ligefremme Forbrydelser — gør sig skyldige i mindre alvorlige Brud paa Disciplinen, viser sig mindre egnede til det Arbejde, hvortil de er hvervet, uden tilstrækkelig Grund møder for sent paa Arbejdspladsen eller lignende, bemærkes, at Arbejds- og Socialministeriet maa anse det for at være en nødvendig Forudsætning for en eventuel fortsat Hvervning af danske Arbejdere til Norge, at

man fra tysk Side indgaar paa i saadanne Tilfælde — hvis det findes nødvendigt at gribe til særlige Foranstaltninger — at lade det være Hovedreglen, at de paagældende Arbejdere hjemsendes til Danmark frem for, at de under en eller anden Form tilbageholdes i Norge for kortere eller længere Tid; der vil da kunne træffes den Ordning, at der, saafremt der ikke foreligger gyldig Grund til Arbejdsophøret, vil kunne lægges Vægt herpaa ved Afgørelsen af Spørgsmaalet om de paagældendes Adgang til at oppebære Arbejdsløshedsunderstøttelse eller Kommunehjælp her i Landet efter Hjemkomsten. Naar man fra dansk Side maa lægge Vægt paa Gennemførelsen af en Ordning som den heromhandlede, henleder man til Begrundelse herfor ogsaa Opmærksomheden paa, at en anden Fremgangsmaade fra tysk Side med stor Sandsynlighed vil faa til Resultat, at danske Arbejdere helt afholder sig fra at søge Arbejde i Norge.

Til Udenrigsministeriet.

Bilag 6.

ARBEJDS- OG
SOCIALMINISTERIET

København, den 3. Juli 1942.

Til Arbejdsdirektoratet.

I den senest med Udenrigsministeriets Skrivelse af 30. Maj 1942 tilbagefulgte Sag har Statens Udvandringskontor til Arbejds- og Socialministeriet indberettet, at forskellige danske Firmaer, bl. a. Firmaerne:

1. Mogensen & Nielsen, Aarhus,
2. Carl Hellweg, Liliegade 5, Sønderborg,
3. Jens Sørensen, Aaboulevarden 47, Aarhus,
4. Andersen & Berg, Høegh Guldbergsgade, Aarhus.
5. Næsted Nielsen, Skanderborg,
6. Walther Withen, Mindegade 6, Aarhus.
7. C. Krøyer, Aarhus, og
8. Petersen & Feldthusen, Adresse henholdsvis Yrsavej 9 F., og Kronprinsesse Sofie Vej 5 F.,

der alle har opnaaet Kontrakter om Udførelse af Arbejder i Tyskland, ikke har opfyldt de til de danske Arbejdere givne Løfter. Af Sagen synes det endvidere at fremgaa, at enkelte af de paagældende Firmaer i Virkeligheden ikke selv har noget Arbejde i Entreprise i Tyskland, men udelukkende hverver Folk, som — i Strid med givne Løfter — efter Ankomsten til Tyskland henvises til at gaa i Arbejde for derværende tyske Firmaer, medens Forholdet i de øvrige Tilfælde er det, at de hvervede danske Arbejdere delvis beskæftiges af de danske Firmaer selv og delvis udlaanes til tyske Firmaer, i enkelte Tilfælde til vedkommende tyske Kommune (Stadt Kiel).

Af de om de fornævnte Firmaer foreliggende Oplysninger, hvorom man i øvrigt skal henvise til de hoslagte Sagsakter, skal man fremhæve følgende:

ad 1. Formaet Mogensen & Nielsen, Aarhus, har ved Overenskomst med det tyske Firma Rheinmetall—Borsig, Baustelle, Kiel, forpligtet sig til at stille et Antal Arbejdere til Raadighed for dette Firma.

ad 2. Firmaet Carl Hellweg, Liliegade 5, Sønderborg, udfører ikke selv noget Arbejde i Tyskland, hvorved de af Firmaet hvervede danske Arbejdere finder Beskæftigelse, men Firmaet stiller Arbejderne til Raadighed for det tyske Firma Rud. Meyer, Hamburg 23, Poppelalle 23/3 i Henhold til en derom indgaaet Overenskomst.

ad 3. Firmaet Jens Sørensen har med Stadtwerke Kiel indgaaet Kontrakt, hvorefter det stiller et bestemt Antal Arbejdere til Raadighed for nævnte Stadtwerke mod at erholde en vis Procent af Arbejdernes Løn.

ad 4—6. Paa lignende Maade synes Firmaerne Andersen & Berg, Høegh Guldbergsgade, Aarhus, Næsted Nielsen, Skanderborg, og Walther Withen, Mindegade 6, Aarhus, mod Andel i Arbejdernes Fortjeneste — efter hvad der er oplyst indtil 48 pCt. — at have stillet Arbejdere til Raadighed til Virksomheder i Kiel, herunder navnlig Stadt Kiel.

ad 7. Firmaet C. Krøyer, Aarhus, der ved Hvervningen af Arbejdere her i Landet til Tyskland synes at have givet disse Løfte om Arbejde for Firmaet under en dansk Leder, har overladt Arbejderne til det tyske Firma Saager & Woerner,

der sammen med det danske Firma ifølge Overenskomst med Bauleitung der Luftwaffe, Pütnitz bei Damgarten, tilhører et til Gennemførelsen af nævnte Bauleitungs Arbejder dannet Arbejdsfællesskab.

ad 8. Firmaet Petersen & Feldthusen, der nu er ophævet, har i stor Stil udlejet Arbejdere til andre Virksomheder i Kiel.

I denne Anledning skal man med Bemærkning, at Arbejds- og Socialministeriet efter de foreliggende Oplysninger maa anse det for sandsynliggjort, at der i de nævnte Tilfælde foreligger Overtrædelse af Loven af 13. April 1938 om privat Arbejdsanvisning, anmode Direktoratet om at ville foranledige rejst Tiltale mod de omhandlede 8 Firmaer for Overtrædelse af nævnte Lov, jfr. Lovens § 1, Stk. 6.

Om, hvad der videre passerer i Sagen, udbeder man sig Underretning.

Bilag 7.

ARBEJDS- OG
SOCIALMINISTERIET

København, den 18. November 1942.

Til Arbejdsdirektoratet.

I den i Afskrift vedlagte Skrivelse hertil af 13. November 1942 har Udenrigsministeriet meddelt, at det herværende tyske Arbejdsanvisningskontor den 12. November 1942 har underrettet Udenrigsministeriet om, at Kontoret havde konstateret, at S. Kjærsgaard, Reventlowsgade 16, der ikke ses paa noget Tidspunkt af danske eller tyske Myndigheder at have faaet godkendt Kontrakter om Udførelse af Arbejder i Tyskland, beskæftiger sig med Anvisning af danske Arbejdere til Tyskland mod Betaling, og at han forlanger 10 Kr. for hver Arbejder, der anvises, for Murere dog 25 Kr. Udenrigsministeriet har nærmere oplyst, at det er det tyske Arbejdsanvisningskontors Indtryk, at paagældende foretager Anvisning som nævnt i stor Stil, og at Kontoret har henstillet, at der blev skredet ind over for ham. Under Henvisning hertil har Udenrigsministeriet henstillet, at Sagen gøres til Genstand for en Undersøgelse, og at paagældende eventuelt drages til Ansvar for den omhandlede Virksomhed.

I en tidligere Indberetning af 5. November 1942 til Statens Udvandringskontor har Arbejdskontoret under det kgl. danske Generalkonsulat i Hamborg derhos bl. a. oplyst, at paagældende har hvervet 11 Arbejdere til det danske Firma E. Merrild og Co., Anker Heegaardsgade 7, København V., der udfører Arbejde i Tyskland under det tyske Firma Tayss & Freitag A. G., Niederlassung Hamburg, Hamburg 1, Langereihe 29.

I denne Anledning skal man, idet man yderligere vedlægger 1 Bilag vedrørende en af paagældende i Dagbladet „Socialdemokraten" indrykket Annonce om Antagelse af Arbejdere, anmode Direktoratet om at ville gøre hans Forhold til Genstand for en nærmere Undersøgelse med Henblik paa Spørgsmaalet om, hvorvidt den af ham foretagne Anvisning er i Strid med Loven af 13. April 1938 angaaende privat Arbejdsanvisning og eventuelt foranledige rejst Tiltale mod ham for Overtrædelse af nævnte Lov, jfr. Lovens § 1, Stk. 6.

Bilag 8.

ARBEJDSDIREKTORATET

Kobenhavn, den 20. April 1944.

Til Arbejdsministeriet.

I Skrivelse af 3. Juli 1942 (Arb. K. J. Nr. 2/55 ai 39) anmodede det høje Ministerium Direktoratet om at foranledige, at der blev rejst Tiltale mod nedennævnte 8 Firmaer for Overtrædelse af Loven af 13. April 1938 om privat Arbejdsanvisning, idet Ministeriet udbad sig Meddelelse tilstillet om, hvad der videre maatte passere i Sagen:

Mogensen & Nielsen, Aarhus,
Carl Hellweg, Liliegade 5, Sønderborg,
Jens Sørensen, Aaboulevarden 47, Aarhus,
Andersen & Berg, Høegh Guldbergsgade, Aarhus,
Næsted Nielsen, Skanderborg,
Walther Withen, Mindegade 6, Aarhus,
C. Krøyer, Aarhus og
Petersen & Feldthusen, henholdsvis Yrsavej 9, F., og Kronprinsesse Sofiesvej 5, F.

I denne Anledning skal man tillade sig at meddele, at Sagen mod Firma *Walther Withen* ifølge Meddelelse fra Politimesteren i Aarhus er henlagt uden Tiltale, og at Firmaerne *C. Krøyer*, *Mogensen & Nielsen* og *Petersen & Feldthusen* ved Dom er frifundet for Tiltale, medens Indehaverne af Firmaet *Andersen & Berg* ved Aarhus Kriminalret den 29. Januar 1944 hver især er idømt en Bøde paa 1 000 Kr., subsidiært 30 Dages Hæfte, og Firmaet *Carl Hellweg* ved en ved Retten i Sønderborg den 31. August 1942 afsagt af Vestre Landsret under 29. Januar 1943 tiltraadt Dom ligeledes er idømt en Bøde paa 1 000 Kr.

For saa vidt angaar Firmaet *Jens Sørensen* skal man tillade sig at meddele, at Sagen endnu ikke har kunnet afsluttes, da sigtede først for nylig er vendt hjem fra Tyskland, og for saa vidt angaar Firmaet *Næsted Nielsen*, at Direktoratet fra Politimesteren i Silkeborg har modtaget Meddelelse om, at Politimesteren i Nørre-Sundby under 23. f. M. har fremsendt Sagen til Statsadvokaten i Aalborg med Indstilling, at Sagen fremmes til Dom efter Retsplejelovens § 925 under en Forundersøgelse ved paagældende Bopælsværneting.

Direktoratet skal til sin Tid tilstille Ministeriet Meddelelse om, hvad der videre maatte passere i de to sidstnævnte Sager.

Seks Domsudskrifter fremsendes hoslagt, men bedes efter endt Afbenyttelse tilbagesendt til Direktoratet.

Bilag 9.

ARBEJDSDIREKTORATET

København, den 27. December 1944.

Til Arbejdsministeriet.

Foranlediget af det høje Ministeriums Skrivelse af 3. Juli 1942 (Arb. K. J. Nr. 2/55ai/39), i hvilken Skrivelse Ministeriet havde anmodet Direktoratet om at foranledige, at der blev rejst Tiltale mod nedennævnte 8 Firmaer for Overtrædelse af Lov af 13. April 1938 om privat Arbejdsanvisning:

Mogensen & Nielsen, Aarhus,
Carl Hellweg, Liliegade 47, Aarhus,
Jens Sørensen, Aaboulevarden 47, Aarhus,
Andersen & Berg, Høeg Guldbergsgade, Aarhus,
Næsted Nielsen, Skanderborg,
Walther Withen, Mindegade 6, Aarhus,
C. Krøyer, Aarhus, og
Petersen & Feldthusen, henholdsvis Yrsavej 9, F., og Kronprinsesse Sofiesvej 5, F.,

redegjorde Direktoratet i Skrivelse af 20. April d. A. overfor Ministeriet for, hvad der var passeret i de enkelte Sager, idet Direktoratet blandt andet meddelte, at Indehaverne af Firmaet Andersen & Berg ved Aarhus Kriminalret den 29. Januar 1944 hver især var blevet idømt en Bøde paa 1 000 Kr., subsidiært 30 Dages Hæfte.

Under Henvisning hertil skal man herved meddele, at 2det Statsadvokatur den 7. December d. A. har tilstillet Direktoratet en Udskrift af Retsbogen for Vestre Landsret, af hvilken fremgaar, at de 2 nævnte Indehavere af Firmaet ved en af Vestre Landsret den 27. November d. A. afsagt Dom er blevet frifundet.

ARBEJDS- OG
SOCIALMINISTERIET

København, den 7. November 1942.

Til Udenrigsministeriet.

I Indberetning af 23. Oktober 1942 har Statens Udvandringskontor gjort Arbejds- og Socialministeriet bekendt med Resultatet af en af Udvandringskontoret foretagen Undersøgelse med Hensyn til Forholdene vedrørende samtlige de af Udvandringskontoret kendte danske Firmaer, der har opnaaet Kontrakter om Udførelse af Arbejder i Tyskland.

Af Indberetningen, hvoraf Genpart vedlægges, fremgaar det bl. a., at der foruden de i Arbejds- og Socialministeriets Skrivelse af 3. Juli 1942 (Udenrigsministeriets Sag Ø. P. II. J. Nr. 96 L. 1. c. Tyskland) omhandlede 8 Firmaer, nemlig Firmaerne:

1) Mogensen & Nielsen, Aarhus,
2) Carl Hellweg, Liliegade 5, Sønderborg,
3) Jens Sørensen, Aaboulevarden 47, Aarhus,
4) Andersen & Bay, Høegh Guldbergsgade, Aarhus,
5) Næsted Nielsen, Skanderborg,
6) Walther Withen, Mindegade 6, Aarhus,
7) C. Krøyer, Aarhus, og
8) Petersen og Feldthusen, Yrsavej 9, København F.,

mod hvilke man ved den nævnte Skrivelse af 3. Juli 1942 anmodede Arbejdsdirektoratet om at ville foranledige rejst Tiltale for Overtrædelse af Loven om privat Arbejdsanvisning, yderligere er en Del Firmaer, bl. a. Firmaerne

9) Murermester Herold Stumpe, Aurehøjvej 8, Hellerup,
10) Industribyggeri, Øresundsvej 92, København S.,
11) E. Merrild & Co., Anker Heegaardsgade 7, København V.,
12) Kai Nielsen & Co., Vester Voldgade 96, København V.,
13) H. Kornerup Bang, Fælledvej 16, København N.,
14) Nebelong-Ibsen og Drost, Havdrupvej 10, Brønshøj, og
15) Stanley Jensen og Søn, Grønnegade 91, Aarhus,

der alle helt eller delvis synes at lade de af dem hvervede danske Arbejdere udlaane til tyske Arbejdsgivere.

Af de om de sidstnævnte 7 Firmaer foreliggende Oplysninger, hvorom man i øvrigt skal henvise til Udvandringskontorets fornævnte Indberetning af 23. Oktober 1942, jfr. Indberetninger af 26. Oktober og 30. Oktober, til Udenrigsministeriet fra det kgl. danske Generalkonsulat i Hamborg samt senest Udenrigsministeriets Skrivelse hertil af 5. d. M. vedrørende det under 11) nævnte Firma, E. Merrild & Co., skal man fremhæve følgende:

ad 9. Firmaet Herold Stumpe, Aurehøjvej 8, Hellerup, beskæftiger af de af Firmaet hvervede danske Arbejdere selv kun 30 Mand, medens 100 er udlaant til forskellige tyske Firmaer.

ad 10. Firmaet Industribyggeri, Øresundsvej 92, S., har antaget Arbejdere her i Landet i Firmaets eget Navn, medens disse ved deres Ankomst til Tyskland

blev henvist til Arbejde for det tyske Firma Georg Dittmer, der udbetalte det nævnte danske Firma 8 pCt. af den Arbejderne udbetalte Bruttoløn, hvilket var Firmaets eneste Indtægt. Firmaet Industribyggeri kan dog nu betragtes som ophævet.

ad 11. Firmaet E. Merrild & Co., Anker Heegaardsgade 7, V., har ikke Kontrakter om Udførelse af Nybygningsarbejder i Tyskland, men alene Kontrakter med det tyske Firma Wayss og Freytag A. G., Hamburg, om Levering af danske Arbejdere, hvilke Kontrakter skal være godkendt af det tyske Rigsarbejdsministerium, jfr. Indberetning af 26. Oktober 1942 fra det kgl. danske Generalkonsulat i Hamborg.

ad 12. Firmaet Kai Nielsen & Co., Vester Voldgade 96, V., er dannet af en af Medindehaverne af det foran under 10 nævnte Firma, Industribyggeri, og ifølge de for Udvandringskontoret foreliggende Oplysninger beskæftiges de af Firmaet her i Landet engagerede danske Arbejdere ved deres Ankomst til Tyskland udelukkende hos forskellige tyske Firmaer.

ad 13. Firmaet H. Kornerup Bang, Fælledvej 16, København N., har ifølge adskillige til Statens Udvandringskontor indkomne Anmeldelser udlaant Arbejdere til et tysk Firma.

ad 14—15. De af Firmaet Nebelong-Ibsen og Drost, Havdrupvej 10, Brønshøj, antagne danske Arbejdere i Hamborg beskæftiges udelukkende af Murermester Georg Soltau, Hamborg, ligesom de af Firmaet Stanley Jensen og Søn, Grønnegade 91, Aarhus, hvervede Arbejdere i Tyskland udelukkende har været beskæftiget for Gasværket i Kiel. Det bemærkes, at man ved Skrivelse af 20. f. M., hvorom Udenrigsministeriet samtidig blev underrettet, har anmodet Arbejdsdirektoratet om at foranledige rejst Tiltale mod Direktør Drost, den ene af det førstnævnte Firmas Indehavere, for Overtrædelse af Loven om privat Arbejdsanvisning i et for Ministeriet dokumenteret Tilfælde.

Af. Udvandringskontorets omhandlede Indberetning af 23. Oktober 1942 fremgaar det endvidere, at adskillige Firmaer ikke har opfyldt de Løfter til de danske Arbejdere, som de har givet disse ved Hvervningen her i Landet med Hensyn til Timelønsatser, Akkorder, Udbetaling af Forskud til Familien i Danmark o. l., ligesom flere af Firmaerne synes at have overtraadt de gældende Bestemmelser om Lønoverførsler.

I Indberetning af 2. November 1942, hvoraf Udenrigsministeriet har modtaget Genpart, har Udvandringskontoret derhos gjort Ministeriet bekendt med, at 54 nærmere angivne Personer, der ikke — saavidt Udvandringskontoret bekendt — paa noget Tidspunkt af danske eller tyske Myndigheder har faaet godkendt Kontrakter angaaende Udførelse af Entreprenørarbejder i Tyskland, i den senere Tid har averteret i Dagspressen efter Arbejdskraft til Arbejde i Tyskland. Det er ikke nærmere oplyst, hvorvidt der i disse Tilfælde er blevet udbetalt Vederlag for den stedfundne Hvervning, men efter de for Udvandringskontoret foreliggende Oplysninger er der af Firmaer, for hvilke de paagældende Personer har hvervet Arbejdskraft, udbetalt Beløb til Dækning af Kontorholds- og Telefonudgifter, hvilke Beløb synes at have været saa rigelige, at der ad denne Vej kan siges at være ydet et indirekte Vederlag for Hvervningen. Udvandringskontoret har endvidere oplyst, at en Entreprenør, Ove Villy Petersen, Munkemøllestræde 8, Odense, har *tilbudt* Tømrermester V. Berggreen, Gammelgang 9, København, der udfører Arbejde i Tyskland i Henhold til godkendt Kontrakt, at hverve Arbejdere mod et Vederlag af 2 Kr. pr. Mand pr. Uge, saa længe Kontrakten maatte vare for hver hvervet Arbejder, ligesom det er Udvandringskontoret bekendt, at Murermester Marinus Jensen, Thunøgade 32, Aarhus, bl. a. i Dagbladet „Aarhus Stiftstidende" for den 20. Oktober 1942 har haft indrykket en Annonce om Antagelse af 100 Murersvende til Opfyldelse af en mellem ham og et tysk Firma indgaaet Kontrakt, hvorefter paagældende blot skulde indsætte de nævnte 100 Murersvende i det omhandlede tyske Firmas Virksomhed og for dette modtage et nærmere fastsat Honorar pr. Mand pr. Uge, jfr. om en anden af paagældende i „Skanderborg Amtsavis" den 10. September 1942 indrykket Annonce om Antagelse af Arbejdskraft vedlagte Politirapport af 15. September 1942 med senere Kontinuationer.

I denne Anledning skal man meddele, at Arbejds- og Socialministeriet efter det om de fornævnte under 9—15 omhandlede 7 Firmaer oplyste maa anse det for overvejende sandsynligt, at der i de nævnte Tilfælde foreligger Overtrædelse af Loven af 13. April 1938 angaaende privat Arbejdsanvisning, hvorfor man paatænker at an-

mode Arbejdsdirektoratet om at ville foranledige rejst Tiltale mod de omhandlede Firmaer for Overtrædelse af nævnte Lov, jfr. Lovens § 1, Stk. 6.

Med Hensyn til de i Udvandringskontorets Indberetning af 2. November 1942 omhandlede Forhold, hvor der ligeledes synes at foreligge Overtrædelse af den fornævnte Lov, er Arbejds- og Socialministeriet af den Formening, at Udvandringskontoret bør træde i direkte Forhandling med Arbejdsdirektoratet om en Undersøgelse af disse Forhold.

Under Henvisning hertil skal man, forinden videre foretages, udbede sig en Udtalelse fra Udenrigsministeriet om, hvorvidt Udenrigsministeriet maatte være enigt i en Indskriden mod de omhandlede Firmaer og Personer som nævnt.

Man gaar i øvrigt ud fra, at Udenrigsministeriet foretager det videre fornødne med Hensyn til de i Udvandringskontorets Indberetning af 23. Oktober 1942 omhandlede Spørgsmaal om visse Firmaers Overtrædelse af Bestemmelserne om Pengeoverførsel her til Landet fra Tyskland.

Det tilføjes, at Arbejds- og Socialministeriet er rede til i Overensstemmelse med Udenrigsministeriets Henstilling i fornævnte Skrivelse af 5. November 1942 at lade sig repræsentere i et Møde til nærmere Drøftelse af det almindelige Spørgsmaal om de danske Myndigheders Stilling til de Firmaer, hvis Virksomhed udelukkende eller hovedsagelig bestaar i mod Provision at hverve danske Arbejdere til tyske Firmaer, eller hvis Forhold i øvrigt giver Grund til Klage, jfr. Generalkonsulatets Indberetning af 26. Oktober 1942 og Udvandringskontorets Skrivelse af 23. Oktober 1942 i Slutningen. Herunder vil formentlig ogsaa kunne optages til Drøftelse Spørgsmaalet om Muligheden for at finde Midler til at forhindre, at Pressen antager Annoncer om Arbejdskraft til Tyskland fra andre Firmaer eller Personer end saadanne, som har faaet godkendt Kontrakter om Udførelse af Arbejder i Tyskland.

Bilag 11.

ARBEJDS- OG
SOCIALMINISTERIET

København, den 3. April 1943.

Til Udenrigsministeriet.

I Forbindelse med Skrivelse herfra af 7. November 1942, jfr. Skrivelse af 30. November 1942, vedrørende visse danske Firmaers Hvervning af Arbejdskraft i Tyskland og en eventuel Indskriden herimod (Udenrigsministeriets Ø. P. II. J. Nr. 96. L. 1. c. Tysk) skal man meddele, at Arbejdsministeriet efter den ved Udenrigsministeriets Foranstaltning, jfr. Udenrigsministeriets Skrivelse af 30. Januar 1943, gennemførte Ændring i Reglerne om Adgangen til at annoncere om Arbejdskraft til Udlandet har overvejet de i nævnte Skrivelse herfra af 7. November 1942 omhandlede Spørgsmaal paa ny. Ministeriet mener imidlertid at maatte fastholde, at der bør søges rejst Tiltale for Overtrædelse af Loven af 13. April 1938 angaaende privat Arbejdsanvisning over for de i Skrivelsen af 7. November 1942 under Nr. 9—14 omhandlede 6 Firmaer, idet man med Hensyn til det under Nr. 11 nævnte Firma, E. Merrild & Co., yderligere skal henvise til de i Indberetninger af 5. November, 6. November, 7. November, 21. November, 24. November og 28. November 1942 fra Arbejderkontoret under det kgl. danske Generalkonsulat i Hamborg modtagne Oplysninger. Med Hensyn til det under Nr. 15 omhandlede Firma, Stanley Jensen & Søn, Aarhus, mener man derimod efter Omstændighederne ikke at burde foranledige rejst Tiltale, idet det af nogle af Vicekonsul Bertelsen, Hamborg, under et Besøg her i Ministeriet meddelte Oplysninger fremgaar, at der ikke hidtil har været Grund til Klage fra Arbejdernes Side over Firmaets Virksomhed. Endvidere skal man meddele, at Arbejdsministeriet maa finde, at der bør rejses Tiltale efter den omhandlede Lov mod det i Arbejderkontorets Indberetning til Udenrigsministeriet af 25. Februar 1943 omhandlede Firma Kousgaard Petersen og Mogensen, Wilhelmshaven.

For saavidt angaar de i den oftnævnte Skrivelse af 7. November 1942, jfr. Udvandringskontorets Indberetning af 2. November 1942, omhandlede 54 Personer, der — uanset at de efter det oplyste ikke paa noget Tidspunkt af danske eller tyske Myndigheder har faaet godkendt Kontrakter om Udførelse af Entreprenørarbejder i Tyskland — har averteret i Dagspressen efter Arbejdskraft til Arbejde i Tyskland, finder man efter Indførelsen af de fornævnte nye Averteringsregler, som maa antages fremtidig at ville hindre Fremkomsten af Annoncer af den omhandlede Art, at der efter Omstændighederne ikke bør foretages videre over for disse Personer.

Paa den ved Sagen givne Foranledning skal man derhos henstille, hvorvidt der maatte kunne etableres en Ordning, hvorefter Firmaer, hvis Hvervning af dansk Arbejdskraft til Tyskland maa anses for uønsket, fordi Arbejderne til Skade for den fortsatte Tilgang af dansk Arbejdskraft til Tyskland hverves under urigtige Angivender om Arbejdsforholdene, hindres i en Fortsættelse af deres Virksomhed gennem en Standsning af deres Adgang til at foretage Overførsel af deres Fortjeneste. Gennem en saadan Ordning skulde man i Forbindelse med de fornævnte Averteringsregler og de i Loven angaaende privat Arbejdsanvisning indeholdte Straffebestemmelser have effektive Midler til at hindre den uønskede Hvervning.

For saa vidt angaar Spørgsmaalet om Rejsning af Tiltale efter Loven angaaende privat Arbejdsanvisning skal man i denne Forbindelse endelig anmode om

Udenrigsministeriets Tilslutning til, at der meddeles Statens Udvandringskontor Bemyndigelse til i alle fremtidige Tilfælde, hvor der i Forbindelse med Hvervning af Arbejdskraft til Tyskland skønnes at foreligge Overtrædelse af Loven angaaende privat Arbejdsanvisning, og hvor der ikke foreligger særlige Forhold, navnlig af principiel Natur, der gør vedkommende Spørgsmaals Forelæggelse for Arbejdsministeriet eller Udenrigsministeriet paakrævet, at træde i direkte Forhandling med Arbejdsdirektoratet med Henblik paa Undersøgelse og eventuel Rejsning af Tiltale i Henhold til nævnte Lov.

Om Resultatet af Udenrigsministeriets Overvejelser beder man sig underrettet, idet bemærkes, at nærværende Ministerium er villigt til at lade sig repræsentere ved eventuelle mundtlige Forhandlinger.

Bilag 12.

ARBEJDS- OG
SOCIALMINISTERIET

København, den 5. Maj 1942.

Til Udenrigsministeriet.

I Indberetning Nr. 2012 af 12. November 1941 til Udenrigsministeriet vedrørende en stedfunden Undersøgelse af Arbejdsforholdene for de ved „Tretorn" Gummi- og Asbestfabriks Filial i Hamborg beskæftigede danske kvindelige Arbejdere henstillede det kgl. danske Generalkonsulat i Hamborg, at Chefen for Statens Udvandringskontor skulde træde i Forbindelse med den tyske Arbeitsfronts Kontor i København for at søge indgaaet Aftale om, at danske Kvinder ikke i Fremtiden hverves til Arbejde i Tyskland paa en saa ringe Lønbasis, at de maa søge sig supplerende Indtægter paa uønskelig Vis. Generalkonsulatet henviste herved til, at det under den fornævnte Undersøgelse var blevet oplyst, at de Lønninger, der gives de danske kvindelige Arbejdere i Tyskland, og som er i Overensstemmelse med de tyske Lønbestemmelser for kvindelige Arbejdere og derfor ikke vil kunne forhøjes, er saa lave, at de maa anses for ganske utilstrækkelige til at sikre de paagældendes økonomiske Eksistens.

Ved Indberetning Nr. 2143 af 27. November 1941 meddelte Generalkonsulatet derhos, at Lederen af Arbeitsamt i Hamborg, Dr. Siepmann, havde erklæret sig enig i Vanskeligheden af under de foreliggende Forhold at hindre danske kvindelige Arbejderes Udrejse til Tyskland, ligesom han vilde drage Omsorg for, at der ikke hvervedes flere danske Arbejdersker til Hamborg.

I Tilslutning hertil meddelte Udenrigsministeriet ved Skrivelse af 19. December 1941 (Ø. P. II. J. Nr. 96 L. 1. Tysk) Arbejds- og Socialministeriet, at den tyske Rigsarbejdsministers Repræsentant i Danmark, Dr. Heise, havde oplyst, at der ikke vilde blive antaget flere danske Arbejdersker til fornævnte „Tretorn" Gummi- og Asbestfabriks Filial i Hamborg.

Derefter har Udenrigsministeriet i Skrivelse af 16. Marts 1942 — næst at fremsende Genpart med 1 Bilag af en fra Generalkonsulatet modtagen fornyet Indberetning Nr. 528 af 7. Marts 1942 vedrørende stedfundne Forhandlinger om Adgang for oftnævnte „Tretorn"s Fabrik i Hamborg til paa ny at faa tildelt dansk kvindelig Arbejdskraft — udbedt sig Oplysning om Arbejds- og Socialministeriets Stilling til Spørgsmaalet om Beskæftigelse af danske kvindelige Arbejdere i Tyskland.

Fra Chefen for Statens Udvandringskontor har Arbejds- og Socialministeriet derefter modtaget Underretning om, at den tyske Rigsarbejdsministers fornævnte Repræsentant, Dr. Heise, overfor Udvandringschefen har oplyst, at der nu atter er iværksat Hvervning af kvindelig Arbejdskraft her i Landet til Arbejde paa den omhandlede Fabrik i Hamborg, idet Generalkonsulatet i Hamborg skal have meddelt, at der ikke mere bestod nogen Betænkelighed ved at sende danske kvindelige Arbejdere til nævnte Fabrik.

I denne Anledning skal man, forinden videre foretages, anmode Udenrigsministeriet om at foranledige oplyst, hvorvidt der er sket nogen Ændring i de Vilkaar, der bydes danske kvindelige Arbejdere, som hverves til Arbejde paa nævnte „Tretorn" Gummi- og Asbestfabriks Filial i Hamborg, idet herved bemærkes, at Arbejdsministeriet finder det aldeles paakrævet, at det forhindres, at danske kvindelige Arbejdere hverves til Arbejde i Tyskland paa en saa ringe Lønbasis, at de ikke kan subsistere ved Lønnen alene.

Med Svaret bedes de 3 hosfølgende Bilag*) tilgesebandt hertil.

*) Ikke optrykt.

Bilag 13.

ARBEJDS- OG
SOCIALMINISTERIET

København, den 16. Juni 1942.

Til Udenrigsministeriet.

I Skrivelse af 16. Marts 1942 udbad Udenrigsministeriet sig under Henvisning til tidligere Brevveksling vedrørende Arbejdsforholdene for de ved „Tretorn" Gummi- og Asbestfabriks Filial i Hamborg beskæftigede danske kvindelige Arbejdere i Anledning af forskellige Indberetninger fra det kgl. danske Generalkonsulat i Hamborg Oplysning om Arbejds- og Socialministeriets Stilling til Spørgsmaalet om Beskæftigelse af danske kvindelige Arbejdere i Tyskland.

Efter at det yderligere for Arbejds- og Socialministeriet var oplyst, at der nu — efter en Standsning paa nogle Maaneder — paa ny finder Hvervning Sted af danske Kvinder til nævnte Fabrik i Hamborg, anmodede man i Skrivelse af 5. Maj 1942 Udenrigsministeriet om at ville foranledige oplyst, hvorvidt der er sket nogen Ændring i de Vilkaar, der bydes danske kvindelige Arbejdere, som hverves til Arbejde for nævnte „Tretorn" Gummi- og Asbestfabriks Filial i Hamborg. Ministeriet gjorde herved gældende, at man fandt det aldeles paakrævet, at det forhindres, at danske kvindelige Arbejdere hverves til Arbejde i Tyskland paa en saa ringe Lønsats, at de ikke kan subsistere ved Lønnen alene.

Herefter har Udenrigsministeriet ved Skrivelser af 20. Maj og 2. Juni 1942 (Ø. P. II. J. Nr. 96. 1. Tysk) fremsendt Genparter af Indberetninger fra Generalkonsulatet af henholdsvis 8. Maj og 26. Maj 1942, hvoraf det fremgaar, at Lønningerne til de ved den nævnte „Tretorn" Gummi- og Asbestfabriks Filial i Hamborg beskæftigede danske Arbejdersker er uforandrede, idet Lønningerne ikke vil kunne forhøjes, da Priskuranten for kvindeligt Arbejde ligger fast. Lønligheden for danske og tyske Kvinder er dog efter Indberetningen af 26. Maj 1942 kun tilsyneladende, idet de tyske Kvinder, der har Hjem og Familie i Hamborg, er væsentlig bedre stillet end udenlandske Kvinder, som ikke har Familie eller Paarørende paa Stedet, og som derfor i deres Fritid er mere eller mindre henvist til Gaden.

Det er derhos oplyst, at Generalkonsulatet er af den Opfattelse, at nævnte Fabrik bør have samme Adgang til at faa danske kvindelige Arbejdere som andre Fabrikker i Tyskland, men at der under de foreliggende Forhold overhovedet ikke er tilstrækkelig Grund til at lade dansk kvindelig Arbejdskraft, og i hvert Fald ikke Kvinder under 20 Aar, hverve til Arbejde i Tyskland.

I denne Anledning skal man meddele, at Arbejds- og Socialministeriet, der fortsat finder det aldeles paakrævet, at det forhindres, at danske kvindelige Arbejdere hverves til Arbejde i Tyskland paa en saa ringe Lønbasis, at de ikke kan subsistere ved Lønnen alene, efter det oplyste med Generalkonsulatet er enigt i, at der for Fremtiden overhovedet ikke bør ske Hvervning af danske kvindelige Arbejdere til Arbejde i Tyskland, hvorfor man skal henstille til Udenrigsministeriet at tage under Overvejelse, hvorvidt en saadan Ordning vil kunne gennemføres.

Bilag 14.

ARBEJDS- OG
SOCIALMINISTERIET

København, den 15. Oktober 1942.

Til Udenrigsministeriet.

I Skrivelse af 16. Juni 1942 til Udenrigsministeriet meddelte Arbejds- og Socialministeriet under Fremhævelse af, at man fortsat fandt det aldeles paakrævet, at det forhindres, at danske kvindelige Arbejdere hverves til Arbejde i Tyskland paa en saa ringe Lønbasis, at de ikke kan subsistere ved Lønnen alene, og at Arbejds- og Socialministeriet med det kgl. danske Generalkonsulat i Hamborg var enigt i, at der for Fremtiden overhovedet ikke burde ske Hvervning af danske kvindelige Arbejdere til Arbejde i Tyskland, hvorfor man henstillede til Udenrigsministeriet at tage under Overvejelse, hvorvidt en saadan Ordning vilde kunne gennemføres.

Efter at der herefter har været forhandlet om Sagen ved et Møde i Udenrigsministeriet den 10. Juli 1942, er den herværende tyske befuldmægtigede for Arbejdsindsatsen, Overregeringsraad Dr. Heise, ved Skrivelse af 14. Juli 1942 overfor Udenrigsministeriet fremkommet med en Redegørelse — med hvilken Arbejds- og Socialministeriet underhaanden er blevet gjort bekendt — vedrørende Lønningerne for de ved „Tretorn" Gummi- og Asbestfabriks Filial i Hamborg og Allgemeine Elektricitäts-Gesellschaft i Berlin beskæftigede danske kvindelige Arbejdere. De i denne Redegørelse indeholdte Oplysninger om Størrelsen af de ydede Lønninger til de kvindelige Arbejdere i de nævnte Virksomheder svarer i alt væsentligt til de Oplysninger, der er givet i Generalkonsulatets Indberetning Nr. 2012 af 12. November 1941 om samme Emne, og hvorefter de omhandlede Lønninger maatte anses for utilstrækkelige til at sikre de paagældendes Eksistens.

Ved Skrivelse af 19. September 1942 (Ø. P. II. J. Nr. 96. L. 1. Tysk) har Udenrigsministeriet dernæst med Bemærkning, at Udenrigsministeriet agter paany at forelægge Overregeringsraad Dr. Heise Spørgsmaalet om Beskæftigelsen af unge danske Kvinder i Tyskland, fremsendt en fra Generalkonsulatet i Hamborg modtagen Indberetning Nr. 1799 af 3. September 1942 angaaende en af Attaché Erik Lund udarbejdet Beretning af 1. September 1942 om en af ham i Dagene 28. og 29. August 1942 foretagen Tjenesterejse til Braunschweig. Af denne Beretning fremgaar det bl. a., at der ved Stadtwerke Braunschweig er beskæftiget ca. 60 danske kvindelige Arbejdere, at der i den Lejr, hvori de er indkvarteret, hersker meget daarlige Forhold, og at nogle af de paagældende er i Alderen 17—21 Aar. Attaché Lund har ifølge nævnte Indberetning suppleret Beretningen derhen, at de omhandlede unge kvindelige Arbejdere kun har været ganske kort Tid i Tyskland.

I denne Anledning skal man til Brug for Udenrigsministeriet under de forestaaende Forhandlinger med den herværende tyske befuldmægtigede for Arbejdsindsatsen meddele, at Arbejds- og Socialministeriet for sit Vedkommende fremdeles maa anse det for meget ønskeligt, at der fremtidig overhovedet ikke hverves danske kvindelige Arbejdere til Arbejde i Tyskland.

Saafremt dette ikke kan opnaas, maa det efter Arbejds- og Socialministeriets Opfattelse søges gennemført, at der ikke hverves Kvinder under 25 Aar og i alt Fald ikke Kvinder under 20 Aar.

Bilag 15.

ARBEJDS- OG
SOCIALMINISTERIET

København, den 4. Maj 1943.

Til Udenrigsministeriet.

I Skrivelse af 15. Oktober 1942 udtalte Arbejds- og Socialministeriet med Henblik paa nogle dengang forestaaende Forhandlinger med den herværende tyske befuldmægtigede for Arbejdsindsatsen vedrørende Spørgsmaalet om Hvervning af danske kvindelige Arbejdere til Arbejde i Tyskland, at Ministeriet for sit Vedkommende maatte anse det for meget ønskeligt, at der fremtidig overhovedet ikke fandt en saadan Hvervning Sted, og at det, saafremt dette ikke kunde opnaas, efter Ministeriets Opfattelse maatte søges gennemført, at der ikke hvervedes Kvinder under 25 Aar og i alt Fald ikke Kvinder under 20 Aar.

Efter at der herefter har været forhandlet om Sagen ved et Møde i Udenrigsministeriet den 9. November 1942, uden at der dog opnaaedes et endeligt Resultat, har Arbejdsministeriet nu modtaget Genpart af en Indberetning af 19. April 1943 til Udenrigsministeriet fra Arbejderkontoret under det kgl. danske Generalkonsulat i Hamborg vedrørende Hjemsendelse af en 16-aarig Pige, N. N., der af det tyske Arbejdsanvisningskontor i Aalborg den 15. December 1942 er hvervet til Arbejde som Husmedhjælp i Hamborg for et Tidsrum af 12 Maaneder.

Det fremgaar af Sagen, at Arbejdsanvisningskontoret ikke afkrævede Frk. N. N. nogen skriftlig Tilladelse fra Forældrene, og efter hvad hun nu forklarer, var hendes Fader uvidende om, at hun havde ladet sig hverve til Arbejde i Tyskland, og blev først klar over Forholdet, efter at hun var afrejst.

Efter at hun havde været i sin Plads i 2 Maaneder, udeblev hun en Nat fra Hjemmet, i hvilken Anledning Husmoderen erklærede, at hun ikke længere ønskede at have hende i Huset, hvilket hun meddelte Arbeitsamt i Hamborg. Arbeitsamt anviste derefter Frk. N. N. Plads som Fabriksarbejderske paa Fabrikken Tretorn i Hamborg, hvor Frk. N. N. siden har arbejdet med Bolig i Fabrikkens Lejr i Dorotheenstrasse. Efter Henvendelse til Arbejderkontoret fra en Bekendt til Frk. N. N.s Broder, der gjorde gældende, at Forholdene i vedkommende Lejr ikke i moralsk Henseende kan anses for betryggende for en ung Pige paa 16 Aar, og efter at det havde vist sig, at hun som Regel kom meget sent hjem om Aftenen og lejlighedsvis er blevet borte hele Natten, blev hun løst fra Arbejdsforholdet og sendt tilbage til Danmark.

Yderligere har Arbejdsministeriet modtaget Afskrift af en Indberetning af 28. April 1943 vedrørende Hjemsendelse af en imbecil 19-aarig Pige M. M., der ligeledes af det tyske Arbejdsanvisningskontor i Aalborg i Februar Maaned d. A. er hvervet som Husassistent i Hamborg.

Det fremgaar af denne Sag, at denne unge Pige efter at have stjaalet Madvarer og tømt en Flaske Snaps blev slaaet og sparket af sin Madmoder og grædende gav Møde i Arbejderkontoret. Det er derhos oplyst, at hun legemligt kun er udviklet som et 12-Aars Barn, og at den danske Læge i Hamborg, Dr. Tage Buhl, betegner hende som imbecil, hvorfor det efter Arbejderkontorets Opfattelse ikke kan anses for forsvarligt, at hun er hvervet. Ved Arbejderkontorets Mellemkomst er hun derefter hjemsendt til Danmark.

Paa den saaledes givne Foranledning skal Arbejdsministeriet, der ganske maa fastholde det i Skrivelse herfra af 15. Oktober 1942 indtagne Standpunkt, meget henstille til Udenrigsministeriet paany at optage Sagen til Forhandling med det tyske Riges herværende befuldmægtigede for Arbejdsindsatsen. Man skal herved pege paa, at den Omstændighed, at en ung Kvinde oprindeligt anbringes paa tilsyneladende betryggende Maade i et Hjem, ikke er til Hinder for, at hun, som det fremgaar af den førstnævnte Sag, senere faar andet Arbejde under ganske ubetryggende Forhold. Endvidere skal man fremhæve det uheldige i, at der i førstnævnte Tilfælde er indgaaet en Arbejdskontrakt af længere Varighed end den sædvanlige 6 Maaneders Kontraktsperiode.

Det tilføjes, at Arbejdsministeriet er villigt til at lade sig repræsentere ved eventuelle mundtlige Forhandlinger om Sagen.

Bilag 16.

Paategning paa Skrivelse fra Statens Udvandringskontor af 21. Juli 1943.

Oversendes med Bilag til *Udenrigsministeriet* i Forbindelse med Skrivelse herfra af 4. Maj 1943 vedrørende Hvervning af unge danske kvindelige Arbejdere til Arbejde i Tyskland, idet man paa den givne Foranledning skal henstille til Udenrigsministeriet snarest paany at tage Sagen op til Forhandling med det tyske Riges herværende befuldmægtigede for Arbejdsindsatsen.

For saa vidt det ikke maatte lykkes nævnte L. L., født den 11. August 1927, at blive hjemsendt ved Generalkonsulatets Mellemkomst, skal man derhos henstille til Udenrigsministeriet at ville gøre sin Indflydelse gældende.

Arbejdsministeriet, den 27. Juli 1943.

Bilag 17.

ARBEJDS- OG
SOCIALMINISTERIET

København, den 24. November 1942.

Til Udenrigsministeriet.

Ved Indberetninger med Bilag af henholdsvis 13., 15. og 16. Juli 1942, med hvilke Arbejdsministeriet underhaanden er blevet gjort bekendt (Udenrigsministeriets Ø. P. II. J. Nr. 96. L. 1. Tysk), har Konsul Aage Nørby ved Arbejderkontoret under det kgl. danske Generalkonsulat i Hamborg underrettet Udenrigsministeriet om Forholdene i visse tyske „Arbejderopdragelseslejre" (Arbeitererziehungslager).

Det fremgaar af Indberetningerne, at Arbejderkontoret gennem danske Arbejdere, der har henvendt sig til Kontoret, er kommet i Besiddelse af Oplysninger vedrørende Forholdene dels i en Opdragelseslejr i Hallendorf ved Braunschweig (Sonderlager 21), der er indrettet af og underlagt Geheime Staatspolizei, dels i en „Arbeitererziehungslager Libenau an der Weser". Det er herved med Hensyn til den nævnte Sonderlager 21 oplyst, at adskillige danske Arbejdere, der er beskæftiget ved henholdsvis Hermann Göring-Werke i Watenstedt ved Braunschweig og Braunschweigische Kohlenbergwerke i Holmstedt, efter forudgaaende Anmeldelse af det Firma, hos hvilket de er beskæftiget, eller under Politirazzia i de danske Arbejderlejre er blevet anholdt af Gestapo paa Grund af Arbejdsforsømmelse, Arbejdsvægring eller lignende Forhold og som Straf hensat i den nævnte Opdragelseslejr i fra 14 Dage og indtil 3 Uger, hvorefter de af Gestapo er blevet bragt tilbage til deres Arbejdsplads. Under Opholdet i Lejren har de paagældende været beskæftiget med forskelligt haardt Arbejde og i øvrigt været udsat for en efter de foreliggende Oplysninger meget haardhændet Behandling, derunder strenge Disciplinærstraffe som f. Eks. Inddragelse af Kostforplejningen i et vist Tidsrum, Tilbringelse af Natten paa Cementgulvet i det til Lejren hørende Luftbeskyttelsesrum uden Sengetøj, korporlig Revselse ved Spark og Slag o. lign. Det er endelig oplyst, at der i den nævnte Lejr er forekommet 3 Dødsfald blandt danske Arbejdere under Opholdet, og at Dødsaarsagen for de paagældende er opgivet henholdsvis som Lungeblødning, Blodforgiftning efter forudgaaende Operation, hvorved et Stykke Ribben havde maattet fjernes, samt Hjertelammelse.

Med Hensyn til „Arbeitererziehungslager Liebenau an der Weser" foreligger der Oplysninger fra en enkelt Arbejder, hvorefter Forholdene i denne Lejr synes at være af lignende Karakter som i Sonderlager 21, selv om de danske Arbejdere i denne Lejr angives at blive ret godt behandlet sammenlignet med den Behandling, andre Arbejdere i Lejren faar. Om Dødsfald blandt danske Arbejdere, der har været anbragt i denne Lejr, foreligger der for Arbejderkontoret Oplysning om et enkelt Tilfælde, hvor Dødsaarsagen er opgivet som Lungebetændelse.

I Indberetning Nr. 1546 af 1. August 1942 til Udenrigsministeriet har det kgl. danske Generalkonsulat i Hamborg derhos indberettet, at en dansk Arbejder er afgaaet ved Døden af akut colitis i Arbejderopdragelseslejren Farge ved Hamborg, hvor han var anbragt, fordi han havde forladt sin Arbejdsplads.

I denne Anledning skal man meddele, at Arbejdsministeriet for sit Vedkommende — ogsaa af Hensyn til de uheldige Virkninger, det vil kunne medføre for Hvervningen af danske Arbejdere til Tyskland, saafremt de omhandlede Forhold skulde blive almindeligt bekendt — vilde finde det ønskeligt, at der iværksættes en nærmere Undersøgelse og Vurdering af disse Forhold med Henblik paa Mulighederne for at søge gennemført en Ændring heri, og man skal derfor henstille til Udenrigsministeriet at foretage det i saa Henseende fornødne, saaledes at Spørgsmaalet snarest muligt optages til Forhandling med vedkommende tyske Myndigheder.

ARBEJDS- OG
SOCIALMINISTERIET

København, den 20. Maj 1943.

Til Udenrigsministeriet.

Efter at være blevet gjort bekendt med Forholdene i visse tyske Arbejderopdragelseslejre (Arbeitererziehungslager) og stedfundne Dødsfald blandt danske Arbejdere under Ophold i saadanne Lejre, udtalte Arbejdsministeriet i Skrivelse af 24. November 1942, at Ministeriet for sit Vedkommende — ogsaa af Hensyn til de uheldige Virkninger, det vilde kunne medføre for Hvervning af danske Arbejdere til Tyskland, saafremt de omhandlede Forhold skulde blive almindeligt bekendt — vilde finde det ønskeligt, at der blev iværksat en nærmere Undersøgelse og Vurdering af disse Forhold med Henblik paa Mulighederne for at søge gennemført en Ændring heri. Ministeriet henstillede derhos til Udenrigsministeriet at foretage det i saa Henseende videre fornødne, saaledes at Spørgsmaalet snarest muligt blev optaget til Forhandling med vedkommende tyske Myndigheder.

Ved Skrivelse af 25. Marts 1943 (Ø. P. II. J. Nr. 96 L. 1. Tysk) meddelte Udenrigsministeriet derefter, at Udenrigsministeriet under 24. s. M. havde tilstillet det kgl. danske Gesandtskab i Berlin en Skrivelse om Sagen, hvori Gesandtskabet blev instrueret om at rette en Henvendelse til den tyske Regering i Anledning af de blandt danske Arbejdere i Arbejderopdragelseslejre eller Koncentrationslejre indtrufne Dødsfald, og at søge udvirket, dels at danske Arbejdere fremtidig ikke anbringes i disse, dels at saadanne Arbejderes Forhold, som i Øjeblikket befinder sig i Arbejderopdragelseslejre, gøres til Genstand for øjeblikkelig Undersøgelse.

I Skrivelse af 1. og 5. Maj 1943 har Udenrigsministeriet derhos underrettet Arbejdsministeriet om, at der i indeværende Aar er indtruffet 5 Dødsfald blandt danske Arbejdere under Ophold i de nævnte Lejre. Endvidere har Arbejdsministeriet gennem Indberetninger af 30. April og 3. Maj 1943 fra henholdsvis Arbejderkontoret under det kgl. danske Generalkonsulat i Hamborg og Statens Udvandringskontor modtaget Oplysninger vedrørende 2 yderligere Dødsfald i indeværende Aar i Arbejderopdragelseslejre.

Paa den herved givne Foranledning finder Arbejdsministeriet Anledning til at udtale, *at* de hyppige Dødsfald blandt danske Arbejdere i de omhandlede Lejre giver begrundet Formodning om, at den Behandling, de paagældende Arbejdere gøres til Genstand for, ofte er ganske uforsvarlig, og *at* de skete Dødsfald, saafremt de maatte blive almindeligt kendte, vil afholde danske Arbejdere fra at søge Beskæftigelse i Tyskland, ligesom Arbejdsministeriets Bestræbelser for at tilvejebringe dansk Arbejdskraft til Arbejde i Tyskland vanskeliggøres, saafremt der ikke tilvejebringes en Ændring.

Om, hvad der videre passerer i Sagen, vil man sætte Pris paa at modtage Underretning.

Bilag 19.

ARBEJDSDIREKTORATET

København, den 16. Juli 1940.

Til De statsanerkendte Arbejdsløshedskasser.

Gennem Statens Udvandringskontor er det meddelt Arbejdsdirektoratet, at det tyske Rigs-Arbejdsministerium fremtidig ved danske Arbejderes Arbejdsophør i Tyskland afgiver til hver enkelt Arbejder en Attest om Grunden til Arbejdsforholdets Ophør (Arbejdsmangel, Sygdom, efter Overenskomst, efter eget Ønske o. s. v.) saaledes, at den danske Arbejder, der ved sin Tilbagekomst her til Danmark ikke er i Besiddelse af en saadan Attest, har forladt Arbejdet uden Varsel eller Tilladelse.

For disse sidstnævnte Arbejderes Vedkommende maa der ligesom for de Arbejderes Vedkommende, der ifølge Attesten har forladt Arbejdet „efter eget Ønske", være skabt en Formodning for, at Arbejdsophøret er selvforskyldt, og de paagældende Personer er derfor i Henhold til Arbejdsløshedslovens § 17, Stk. 1, Pkt. 3, udelukket fra at oppebære Arbejdsløshedsunderstøttelse i Tilslutning til den foreliggende Arbejdsforladen, medmindre de kan oplyse *fyldestgørende* Grund for at have forladt Arbejdet.

Hvorvidt der i det enkelte Tilfælde foreligger fyldestgørende Grund eller ej maa afgøres af den enkelte Kasses Hovedledelse, der dog skal gøre Direktoratet bekendt med hver enkelt Afgørelse med Motivering af Kassens Standpunkt.

Vater.

Carl L. Hansen.
fg. Sekr.

ARBEJDSDIREKTORATET

Kobenhavn, den 1. August 1945.

Til Arbejds- og Socialministeriet.

Ved under 12. f. M. at tilstille Arbejdsdirektoratet en Afskrift af en fra den af Folketinget under 15. Juni d. A. nedsatte Kommission i Henhold til Grundlovens § 45 modtaget Skrivelse vedrørende en Redegørelse for Arbejds- og Socialministeriets Forhold til Tysklandsarbejderne, anmoder Ministeriet Direktoratet om at ville fremkomme med en Redegørelse, for saa vidt angaar Arbejdsløsheds- og Fortsættelseskasserne.

I denne Anledning skal Direktoratet tillade sig at fremsende følgende Redegørelse:

Af et fra Statens Udvandringskontor modtaget Cirkulære af 24. Maj 1940 fremgaar det, at det under Forhandlingerne om Levereing af tyske Kul til Danmark fra tysk Side er fremhævet som formaalstjenligt, at der gaves danske Arbejdere Mulighed for i et vist Omfang at faa Arbejde i Tyskland for paa denne Maade at frigøre den til Fremskaffelsen af Kullene nødvendige tyske Arbejdskraft. Udvandringskontoret har under Hensyn til, at der allerede paa dette Tidspunkt i Dagspressen var fremkommet Meddelelse om Etablering af et tysk Arbejdsanvisningskontor i Vesterport, anmodet Direktoratet om aldeles omgaaende at ville fremsende det nævnte Cirkulære til Arbejdsanvisningskontorerne. Arbejdsdirektoratet har i Skrivelse af 25. Maj 1940 til Socialministeriet og til Statens Udvandringskontor beklaget, at Ministeriet uden Meddelelse, endsige Samraad med Direktoratet, under hvilken Institution Arbejdsanvisningen henhører, har overdraget Udvandringskontoret at ordne det omhandlede Forhold. Som Følge heraf har Arbejdsdirektoratet henstillet til Ministeriet, at Cirkulæret alene udsendes af Udvandringskontoret, der har Ansvaret for dette Cirkulære.

Efter at der af Tyskerne var etableret Anvisning af danske Arbejdere til Arbejde i Tyskland og paa et senere Tidspunkt ogsaa til de af Tyskland besatte europæiske Lande, har Direktoratet, der har været uden Forbindelse med denne Anvisning af Arbejdskraft, alene haft at gøre med de anviste Arbejderes Forhold overfor Arbejdsløshedsforsikringen.

Herved er, bortset fra Afgørelser i en Række konkrete Tilfælde, opstaaet følgende 2 Hovedspørgsmaal:

1) De paagældende Medlemmers Kontingentbetaling.
2) De paagældende Medlemmers Understøttelsesret.

Angaaende disse to Forhold skal oplyses følgende:

ad 1. Der opstod straks Spørgsmaal om, hvorvidt de i Tyskland arbejdende Medlemmer kunde fortsætte med at være nydende Medlemmer af deres Arbejdsløshedskasse, da der ikke bestod Gensidighedsoverenskomst med den tyske Arbejdsløshedsforsikring og Mønstervedtægtens § 6, Stk. 2, sidste Punktum, indeholder følgende Bestemmelse: „I andre Tilfælde (d. v. s. Tilfælde, hvor Medlemmet i Udlandet ikke uafbrudt opretholder Medlemsskabet i Organisationer, med hvilke Kassen har oprettet Gensidighedsoverenskomst) kan tidligere nydende Medlemmer, der

vender hjem fra Udlandet, kun genoptages som nye Medlemmer i Overensstemmelse med Reglerne i § 12, dog saaledes at der er Adgang til at opretholde bidragydende Medlemsret under midlertidigt Ophold i Udlandet, jfr. § 8, Stk. 2."

Direktoratet har i denne Forbindelse udsendt et Cirkulære den 4. Juni 1940, hvori meddeles, at man efter Forhandling med en Repræsentant for De samvirkende Fagforbund ikke vil modsætte sig, at Bestemmelserne i Kassernes Vedtægters § 6, Stk. 2, midlertidigt sættes ud af Kraft, saaledes at de i Tyskland arbejdende Medlemmer bevarer deres nydende Medlemsskab. Medlemsskabet vil dog kun kunne bevares i indtil 9 Maaneder fra Datoen for Udrejsen og under Forbehold af, at Kontingentet erlægges uden Overskridelse af den i Kassens Vedtægt fastsatte Restancefrist. Dog vil Slettelsen kunne undgaas, hvis det er den *første* efter Udrejsen indtraadte Restancefrist, der overskrides, eller hvis Forholdene forhindrer Hjemsendelsen af Kontingentet, dog at alle Bidrag i dette Tilfælde skal være indbetalt senest Ugedagen efter Hjemkomsten. I Forbindelse med et med Kasserepræsentanter for de statsanerkendte Arbejdsløshedskasser i Studenterforeningen under 9. September 1940 afholdt Møde vedrørende den nye Arbejdsløshedsstatistik drøftede man Spørgsmaalet om Fritagelse for Kontingentbetaling for de i Tyskland arbejdende Medlemmer. Man henviste herved blandt andet til, at de paagældende udførte et Arbejde til Gavn for Danmark, at de maatte betale Kontingent til den tyske Arbejdsløshedsforsikring, samt til, at Fortjenesten var saa ringe, at den hjemmeværende Del af Familien maatte antages at have Vanskelighed ved at klare Udgifterne til den danske Arbejdsløshedskasse. Direktoratet fremsendte herefter Anmodning til Ministeriet om Tilladelse til, at den enkelte Arbejdsløshedskasse kunde beslutte, at de i Tyskland arbejdende Medlemmer fritoges for Kontingentindbetaling. Direktoratet henviste for sit Vedkommende til, at der, om end der ikke forelaa en egentlig Gensidighedsoverenskomst med den tyske Arbejdsløshedsforsikring, dog de facto maatte siges at foreligge en saadan, idet der som nævnt foran skulde betales Kontingent til denne. Ministeriet godkendte ved Skrivelse af 19. September 1940 denne Ordning, der ved Cirkulære til de statsanerkendte Arbejdsløshedskasser den 23. September 1940 kommuniceredes for disse. Det fastsættes heri, at Hovedledelsen uden Urafstemning eller Afholdelse af Delegeretmøde er bemyndiget til at bestemme, at de i Tyskland arbejdende Medlemmer er fritaget for at betale Kontingent i den Periode, hvor de arbejder i Tyskland. Tilbagebetaling af allerede erlagt Kontingent kunde ikke finde Sted, men kunde efter Hovedledelsens Beslutning betragtes som Forudbetaling for Tiden efter Hjemkomsten. Det fastsattes endvidere, at Fritagelsen ikke gjaldt Medlemmer, der har forladt Arbejdet i Tyskland uden fyldestgørende Grund. Disse Medlemmer skulde senest Ugedagen efter Hjemkomsten berigtige det fulde Medlemsbidrag for hele Arbejdsperioden.

Denne Ordning gjaldt indtil den 1. Februar 1941, indtil hvilket Tidspunkt ca. 53 Kasser havde benyttet sig af den givne Adgang til Kontingentfritagelse. Det skal dog nævnes, at blandt andet Arbejdsmændenes Arbejdsløshedskasse ikke benyttede sig af denne Adgang.

Der blev derefter i Januar Maaned 1941 paa Rigsdagen forelagt Forslag om Fritagelse for Kontingentbetaling for de i Udlandet arbejdende Medlemmer, der betaler til den derværende Arbejdsløshedsforsikring. I Bemærkningerne til Lovforslaget hedder det, at Fritagelsen ikke direkte er omfattet af Arbejdsløshedslovens § 15, Stk. 7, hvorfor man har fundet det rigtigst at søge Lovgivningsmagtens Tilslutning hertil. Nævnte Lovforslag blev ophøjet til Lov under 1. Februar 1941 og fandt Anvendelse paa alle de Kontingenter, der forfaldt efter nævnte Dato. Loven gjaldt indtil 1. Januar 1942; herefter blev den ved Lov af 22. December 1941 forlænget indtil 1. Januar 1943, atter denne Lov blev forlænget ved Lov af 19. December 1942, saaledes at Fritagelsen gjaldt indtil 1. Oktober 1944. Da Lovgivningsmagten til sidstnævnte Tidspunkt midlertidigt var ophørt at fungere, blev Loven ikke yderligere forlænget, ligesom der ej heller blev udstedt Lovanordning om dette Forhold, men Adgangen til Kontingentfritagelse blev alligevel opretholdt indtil Tysklands Kapitulation den 5. Maj 1945.

ad 2. Direktoratet opretholdt over for de danske Arbejdere, der kom hjem fra Tyskland, den i Arbejdsløshedsloven fastsatte Bestemmelse om, at der skulde foreligge fyldestgørende Grund for Arbejdets Ophør. Da det i utallige Tilfælde viste sig, at de danske Arbejdere ikke kunde møde med Bevis for, at Arbejdet var lov-

ligt ophørt, eller at de havde opfyldt deres kontraktlige Forpligtelser, blev der indført en Ordning med Attester, og ved Cirkulære af 16. Juli 1940 meddelte Direktoratet de statsanerkendte Arbejdsløshedskasser, at det tyske Rigsarbejdsministerium ved danske Arbejderes Arbejdsophør i Tyskland afgav en Attest til hver Arbejder om Grunden til Arbejdsforholdets Ophør, saaledes at den danske Arbejder, der ved sin Tilbagekomst her til Danmark ikke var i Besiddelse af en saadan Attest, havde forladt Arbejdet uden Varsel eller Tilladelse. For disse sidste Arbejderes Vedkommende var der ligesom for de Arbejderes Vedkommende, der ifølgeAttesten har forladt Arbejdet „efter eget Ønske", skabt en Formodning om, at Arbejdsophøret var selvforskyldt, og de paagældende Personer var derfor i Henhold til Arbejdsløshedslovens § 17, Stk. 1, Pkt. 3, udelukket fra at oppebære Arbejdsløshedsunderstøttelse i Tilslutning til den foreliggende Arbejdsforladen, medmindre de kunde oplyse fyldestgørende Grund for at have forladt Arbejdet. Hvorvidt der i et enkelt Tilfælde forelaa fyldestgørende Grund eller ej maatte afgøres af den enkelte Kasses Hovedledelse, idet denne skulde gøre Direktoratet bekendt med hver enkelt Afgørelse med Motivering af Kassens Standpunkt.

Ved senere Cirkulærer har Direktoratet indskærpet denne Fremgangsmaade.

ARBEJDS- OG
SOCIALMINISTERIET

København, den 30. Juli 1940.

Til det sociale Udvalg i Horsens.

I Skrivelse af 22. d. M. har Udvalget meddelt, at en i Horsens bosat Person ved Henvendelse til det derværende offentlige Arbejdsanvisningskontor har faaet Oplysning om, at der ikke derfra kunde anvises ham noget Arbejde, men at han kunde henvende sig til det tyske Arbejdsanvisningskontor i Aarhus og tage Arbejde dér. Den paagældende ønskede imidlertid ikke at søge Arbejde i Tyskland, men henvendte sig til Socialkontoret, hvor han anmodede om Kommunehjælp til sig og sin Familie, hvilken Hjælp blev ham tilstaaet. Udvalget har herefter forespurgt, hvorvidt det nævnte Tilfælde maa behandles efter Reglerne for arbejdsuvillige Personer, jfr. Socialministeriets Cirkulære af 27. Marts 1934.

I denne Anledning skal Arbejds- og Socialministeriet udtale, at Undladelse af at imødekomme en Opfordring fra et offentligt Arbejdsanvisningskontor eller et Socialudvalg om at søge Arbejde i Tyskland, ikke isoleret set kan betragtes som en Arbejdsvægring i den i Forsorgslovens § 306, jfr. Arbejdsløshedslovens § 17, omhandlede Betydning, men at en saadan Undladelse vil kunne indgaa som et Led i den samlede Bedømmelse, som det sociale Udvalg ud fra Principperne i Bestemmelserne i Forsorgslovens § 1 samt §§ 306 og 310 maa anlægge ved Afgørelsen af, hvorvidt Hjælpen skal medføre Retsvirkninger af mere eller mindre skærpet Art. Bestemte Retningslinier i saa Henseende kan ikke gives, idet Afgørelsen maa bero paa en Undersøgelse af Forholdene i det enkelte Tilfælde, men man kan som vejledende Betragtning anføre, at Bedømmelsen af Arbejdsviljen hos de arbejdsløse hænger sammen med de Udveje, der i Almindelighed til de skiftende Tider benyttes for at søge Beskæftigelse, og da Anvisning af dansk Arbejdskraft til Nordtyskland nu har taget et ret stort Omfang paa ren frivillig Basis, kan Undladelse af at søge samme Udvej som ligestillede efter Ministeriets Opfattelse være af væsentlig Betydning ved Bedømmelse af den omhandlede Henseende.

I Tilfælde, hvor paagældende har de fornødne Kvalifikationer for at overtage saadant Arbejde, som anvises af de tyske Arbejdsanvisningskontorer, hvor ringe Udsigter til at faa Arbejde paa anden Maade maa antages at give ham Opfordring til at søge Beskæftigelse i Tyskland paa samme Maade som saa mange af hans ligestillede, og hvor personlige Forhold ikke giver rimelig Begrundelse for en Vægring ved at lade sig anvise til det omhandlede Arbejde, maa Ministeriet finde, at en saadan Vægring vil kunne berettige det sociale Udvalg til at bestemme, at der nægtes Hjælp, eller at den Hjælp, der ydes, ydes med Retsvirkninger, jfr. Forsorgslovens §§ 306 og 310.

Det er en Forudsætning, at Personer, der er kendt som arbejdsuvillige, ikke af de sociale Udvalg foranlediges til at overtage Arbejde i Tyskland gennem Tilkendegivelse af, at den dem ydede Understøttelse inddrages, saafremt de ikke tager saadant Arbejde, hvorved bemærkes, at man gaar ud fra, at den Hjælp, der maatte ydes saadanne arbejdsuvillige Personer, ydes med Retsvirkninger.

ARBEJDS- OG
SOCIALMINISTERIET

Kobenhavn, den 22. Maj 1942.

Til samtlige Amtmænd.

Arbejds- og Socialministeriet har den 12. Maj d. A. tilskrevet det sociale Udvalg i Grenaa saaledes:

„I Skrivelse af 14. Marts 1941 anmodede Udvalget Arbejds- og Socialministeriet om en Udtalelse vedrørende Spørgsmaal om Tilbagebetaling af Beløb, som Udvalget udbetaler til Hustruer, hvis Mænd arbejder i Tyskland.

I Skrivelse af 24. Maj 1941 meddelte Arbejds- og Socialministeriet, at der mellem Udenrigsministeriet, Udvandringskontoret og vedkommende tyske Myndighed paa tysk Initiativ var indgaaet Aftale om, at Kommunehjælp, som maatte blive ydet Familier til danske Arbejdere, der er afrejst til Tyskland, i det Tidsrum, der hengaar fra Afrejsen og indtil den første Pengehjemførelse normalt kan ventes modtaget — sædvanligt 5—6 Uger — ikke maa søges tilbagebetalt hos paagældende, og at Arbejds- og Socialministeriet ikke fandt, at der burde foretages Skridt til at søge denne Aftale ændret.

Ifølge derom fra Statens Udvandringskontor modtagen Underretning har Spørgsmaalet om Tilbagebetaling af Hjælp, som maatte ydes Familien til danske Arbejdere, der er afrejst til Tyskland, paany været gjort til Genstand for Forhandling med vedkommende tyske Myndigheder, der herunder har erklæret, at der nu ikke ses at være noget til Hinder for, at Socialkontorerne søger Tilbagebetaling af Hjælp ydet danske Tysklandsarbejderes herværende Familier i de første 5—6 Uger efter Afrejsen under Forudsætning af, at der vises Forstaaelse i disse Tilfælde, saaledes at man eventuelt nøjes med at søge Tilbagebetaling, efterhaanden som Arbejderne er i Stand til at sende tilstrækkelige Pengebeløb hjem til Forsørgelse af Familien og til at bringe den ud over de Vanskeligheder, som eventuelt langvarig Arbejdsløshed har medført.

Ved at meddele ovenstaaende skal Arbejds- og Socialministeriet henlede Opmærksomheden paa, at Tilbagebetaling kun vil kunne søges under Iagttagelse af Forsorgslovens §§ 301 og 303 samt Lovens øvrige Bestemmelser, hvorved man særlig skal henstille, at der ikke af Udvalget anvendes ubilligt Tryk for at opnaa Tilbagebetaling, før det med Rimelighed kan antages, at de paagældende Arbejdere har været i Stand til at sende tilstrækkelige Beløb hjem til at have bragt Familiens økonomiske Forhold nogenlunde paa Fode."

Hvilket herved meddeles til Underretning for Tilfælde af, at Spørgsmaal vedrørende Tilbagebetaling af Hjælp ydet Familier af Mænd, som arbejder i Tyskland, bliver rejst, eller der i øvrigt maatte være Anledning for Amtet til at skride ind i saadanne Tilfælde.

SOCIALMINISTERIET

København, den 10. December 1942.

Til samtlige Amtmænd.

I den senere Tid har det tyske Gesandtskab over for Udenrigsministeriet fremført forskellige Klager over de sociale Udvalgs og de dertil knyttede Kontorers Behandling af Sager angaaende Hjælp til de i Tyskland beskæftigede Arbejdere og disses herværende Familier.

Det er saaledes gjort gældende, at Andragender om Hjælp fra de nævnte Arbejderes Paarørende i mange Tilfælde enten uden videre bliver afslaaet eller i alt Fald, forinden de tages til Følge, møder meget store Vanskeligheder. Gesandtskabet har i denne Forbindelse endvidere anført, at der ofte over for de hjælpsøgende fremsættes Forespørgsler eller Udtalelser, der kan opfattes som indeholdende en Kritik af, at Forsørgeren har taget Arbejde i Tyskland.

Fra Gesandtskabet er der yderligere rejst Klage over, at ogsaa selve de Personer, som ønsker at rejse til Tyskland for dér at tage Arbejde, efter de for Gesandtskabet foreliggende Oplysninger i mange Tilfælde faar Afslag paa en Anmodning om Hjælp til Tøj og Arbejdsredskaber, uanset om de paa Grund af længere Tids Arbejdsløshed er daarligt forsynet med Beklædningsgenstande.

Paa den saaledes givne Foranledning skal jeg bede Hr. Amtmanden indskærpe de sociale Udvalg, at Sager angaaende Hjælp til Tysklandsarbejderne og disses herværende Familier maa behandles efter de samme Principper, som følges, naar der i øvrigt søges om Hjælp af det offentlige.

Det afgørende Synspunkt maa saaledes alene være, om der i det foreliggende Tilfælde efter de almindeligt fulgte Retningslinier skønnes at foreligge Trang til den ansøgte Hjælp, og det er en Selvfølge, at der ikke maa fremsættes nogen Udtalelse, der kan opfattes som indeholdende en Misbilligelse af paagældendes Arbejdsforhold i Tyskland.

Af det anførte vil fremgaa, at der i det Tidsrum, som hengaar fra en Persons Afrejse til Tyskland og til den første Pengeoverførelse finder Sted, hvilket Tidsrum normalt strækker sig over 5—6 Uger, maa ydes paagældendes herværende Familie Hjælp efter de almindelige Regler, saafremt der foreligger Trang hertil, og den i Tyskland erhvervede Fortjeneste kan i det hele kun tages i Betragtning ved Bedømmelsen af den herboende Families Trang i det Omfang, hvori Fortjenesten faktisk er blevet overført til Familien.

Paa den givne Anledning skal jeg endvidere meddele, at Bestemmelsen i Forsorgslovens § 299, hvorefter det normalt ikke er tilladt at yde Kommunehjælp til en Persons Udvandring, ikke finder Anvendelse paa de heromhandlede Tilfælde, hvor en Person tager Arbejde i Tyskland. Der vil derfor til saadanne Personer kunne ydes Beklædningshjælp og Hjælp til anden nødvendig Udrustning, ligesom der — alt under Forudsætning af Trang — vil kunne ydes Hjælp til Fortæring under Rejsen og efter Omstændighederne til Betaling af Rejsen til Tyskland efter endt Orlov i Tilfælde, hvor der ikke i Henhold til gældende Regler ydes Rejsepenge af paagældendes Arbejdsgiver.

Med Hensyn til Spørgsmaalet om Tilbagebetaling af den Hjælp, der ydes til en Arbejder, der rejser til Tyskland, eller til de Personer her i Landet, over for hvilke han har Forsørgelsespligt, skal jeg henlede Opmærksomheden paa, at Tilbagebetaling

kun vil kunne søges under Iagttagelse af Forsorgslovens §§ 301 og 303 samt Lovens øvrige Bestemmelser, og Ministeriet maa henstille, at der herved gaas frem med Varsomhed, saaledes at der ikke udøves noget Tryk for at opnaa Tilbagebetaling, forinden vedkommende Arbejder har været i Stand til at sende tilstrækkelige Beløb hjem til at bringe Familiens økonomiske Forhold paa Fode.

I Tilslutning til foranstaaende skal jeg endelig fremkomme med nogle Bemærkninger angaaende de nye Regler i Forsorgslovens § 306, Stk. 1, 2det og 3die Pkt., der nærmere angiver nogle Situationer, hvor Hjælp ikke kan ydes uden Fattighjælps Virkning paa Grund af udvist uforsvarlig Økonomi. Der er i de nævnte Bestemmelser udtalt, at der ikke kan ydes Hjælp uden Fattighjælps Virkning i Arbejdsløshedsperioder, der indtræder, efter at vedkommende i nogen Tid har haft Arbejde til en Løn, der ligger væsentlig over hans egen eller Fagets gennemsnitlige Arbejdsindtægt, medmindre han efter Arbejdets Ophør har klaret sig en rimelig Tid. Det er endvidere udtalt, at Hjælp uden Fattighjælps Virkning heller ikke skal kunne ydes Personer, der i Almindelighed er arbejdsløse en Del af Aaret, men i den øvrige Del af Aaret har en Indtægt, der ikke ligger under den aarlige Indtægt, der under tilsvarende Forhold oppebæres af laverelønnede Tjenestemænd og andre, der i Almindelighed ikke søger offentlig Hjælp; i den sidste Gruppe af Tilfælde skal det dog ikke være udelukket at yde en begrænset Hjælp uden Fattighjælps Virkning som Tillæg til forsikringsmæssig Arbejdsløshedsunderstøttelse, jfr. Forsorgslovens § 293, Stk. 1.

Paa given Foranledning har Socialministeriet optaget til Overvejelse, hvorvidt de nævnte Regler kan finde Anvendelse, naar det drejer sig om Løn, der er indtjent under Ophold i Udlandet, og til Hr. Amtmandens Underretning skal jeg herved meddele, at dette Spørgsmaal efter Ministeriets Opfattelse maa besvares benægtende.

ARBEJDS- OG
SOCIALMINISTERIET

København, den 6. Februar 1943.

Til Udenrigsministeriet.

Fra Udenrigsministeriet har Arbejdsministeriet modtaget Underretning om, at Oberregierungsrat Dr. Heise, efter et i Weimar stedfundet Møde med den Generalbefuldmægtigede for Arbejdsindsatsen, har rejst Spørgsmaal om, som et Led i Bestræbelserne for Fremskaffelse af yderligere Arbejdskraft til Tyskland, at ophæve den her i Landet gennemførte Arbejdsfordeling.

Spørgsmaalet om en Indskrænkning i Arbejdsfordelingen har tidligere — foranlediget ved Udenrigsministeriets Skrivelse til Regeringens Beskæftigelsesudvalg af 28. Juli 1942, hvormed fremsendtes en Henvendelse fra Ministerialrat Dr. Ebner — været indgaaende behandlet i Beskæftigelsesudvalgets Skrivelse til Udenrigsministeriet af 28. August 1942. Arbejdsfordelingen er her omtalt i Forbindelse med den Side af Regeringens Beskæftigelsespolitik, der bestaar i de offentlige Beskæftigelsesforanstaltninger. Der er herved redegjort for, at ligesom Beskæftigelsesforanstaltninger er nødvendige for i Vintertiden at fastholde den for Landbruget og den indenlandske Brændselsproduktion i den øvrige Tid af Aaret nødvendige Arbejdskraft, er Arbejdsfordelingen en Nødvendighed for under svingende Konjunkturer at fastholde Industriens Arbejdere, herunder i særlig Grad de faglærte, i Perioder, hvor Produktionen maa indskrænkes. I den af Regeringens Beskæftigelsesudvalg til Udenrigsministeriet fremsendte Skrivelse af 11. Januar 1943 er Nødvendigheden af de iværksatte Beskæftigelsesforanstaltninger yderligere uddybet. Idet bemærkes, at de i Regeringens Beskæftigelsesudvalgs nævnte Skrivelser anførte Betragtninger stadig dækker nærværende Ministeriums Syn paa det omhandlede Spørgsmaal, skal man paa den givne Foranledning herved fremhæve de Betragtninger, der efter Arbejdsministeriets Formening udelukker en Ophævelse af Arbejdsfordelingen.

Det skal herved først anføres, at der — ikke mindst under de nuværende Forhold — for flere Fags Vedkommende forekommer betydelige Udsving i Beskæftigelsen som Følge af den forskellige Tilgang af Raastoffer og Ordreplaceringer, og at det derfor er af afgørende Betydning, at der ved de til paagældende Fag hørende Virksomheder fastholdes en trænet, faglært Arbejderstab, som kan gaa ind i Produktionen, naar dette kræves, og derigennem muliggør den Smidighed i Produktionskapaciteten, som Forholdene gør nødvendig. En saadan Fastholdelse af den for Produktionens uforstyrrede Gang fornødne Arbejderstab er Arbejdsfordelingens fornemste Opgave.

Til Belysning af Betydningen af en saadan Fastholdelse af den nødvendige disponible Arbejdskraft kan det nævnes, at der inden for Beklædningsindustrien er godkendt forskellige Arbejdsfordelingsordninger for Virksomheder, der arbejder for den tyske Værnemagts Regning, og hvor Tilgangen af Raavarer er ujævn. Arbejdsfordelingen muliggør her at holde den øvede Arbejderstab samlet i de Perioder, hvor der indtræder Mangel paa Raavarer, saaledes at Arbejdet kan genoptages med Virksomhedens fulde Kapacitet, saa snart Raavarerne kommer frem.

Endvidere kan det nævnes, at det gennem Arbejdsfordeling lykkedes at fastholde de faglærte Arbejdere inden for Jern- og Metalindustrien i Vinteren 1941—42, saaledes at der var Mulighed for — omend med et betydeligt Overarbejde — at udføre

de store Ordrer paa Arbejde for den tyske Værnemagt — navnlig Skibs- og Autoreparationer — som i Løbet af Foraaret og Sommeren 1942 blev placeret hos danske Virksomheder. Disse Ordrer havde ikke kunnet effektueres, saafremt man ikke gennem den gennemførte Arbejdsfordeling havde fastholdt en trænet, faglært Arbejderstab, der kunde stilles til Raadighed for Virksomhederne. Arbejdsfordelingen maa saaledes betragtes som et Forhold af stor Betydning for den Del af Produktionen, der arbejder for udenlandsk Regning.

Man skal i denne Forbindelse pege paa, at der ogsaa under normale Forhold har været svingende Konjunkturer med svingende Beskæftigelse, og at man ogsaa tidligere har bestræbt sig for at fastholde en trænet Arbejderstab, der kunde klare Produktionen i de travle Perioder. Til Opnaaelse heraf har der mellem Arbejdsgivere og Arbejdere være truffet Aftaler gaaende ud paa, at Arbejderne i Perioder med ringe Beskæftigelse skiftes til at være ledige i en vis Tid, saaledes at de i Ledighedsperioden henvises til Arbejdsløshedsunderstøttelse. Arbejdsfordelingen, der praktisk talt fuldt ud er opbygget paa frivilligt Grundlag, kan saaledes i væsentlig Grad betragtes som en Videreførelse og Legalisering af Ordninger, som man allerede under normale Forhold har anset for hensigtsmæssige til Sikring af Produktionens uforstyrrede Drift. Det, der i Realiteten er sket her, er, at Udgiften er overført fra Arbejdsløshedskasserne, hvortil Arbejderne jo yder Kontingenter, til Statskassen, der efter Arbejdsfordelingsloven fuldtud afholder Udgiften ved Godtgørelsen til de arbejdsfordelte.

Af det foran udviklede vil det fremgaa, at en fuldstændig Ophævelse af Arbejdsfordelingen vil medføre Vanskeligheder for betydningsfulde Dele af Produktionslivet. Hertil kommer imidlertid, at en Ophævelse af Arbejdsfordelingen ikke kan antages at medføre nogen Forøgelse af den danske Arbejdskraft, der søger Beskæftigelse i Tyskland.

Det Antal Arbejdere, som holdes i Beskæftigelse gennem Arbejdsfordelingen, har i øvrigt aldrig været særlig stort, og Antallet, der er faldet noget i det sidste Aar, svarede pr. ultimo December 1942 til ca. 12000 fuldt beskæftigede. Herved maa yderligere erindres, at over Halvdelen af de Personer, der er paa Arbejdsfordeling, er Kvinder; inden for Læderindustrien udgør Kvinderne endog ca. 74 pCt. og inden for Tekstil- og Beklædningsindustrien ca. 85 pCt. af de som Følge af Arbejdsfordelingen fastholdte Personer. En Begrænsning af Arbejdsfordelingen vil saaledes i meget væsentligt Omfang alene faa Betydning med Hensyn til den kvindelige Arbejdskraft. En betydelig Del af disse Kvinder er gift og har Børn, saaledes at det ikke kan forventes, at de kan stille deres Arbejdskraft til Raadighed for Arbejde i Tyskland.

Med Hensyn til Spørgsmaalet om Hvervning af danske kvindelige Arbejdere til Tyskland skal man i øvrigt henvise til Arbejds- og Socialministeriets Skrivelse til Udenrigsministeriet af 15. Oktober 1942 (Udenrigsministeriets J. Nr. Ø. P. II. 96. L. 1. Tysk.), hvorefter man bl. a. under Hensyn til ,at de i de omhandlede Tilfælde ydede Lønninger efter det oplyste maatte anses for utilstrækkelige til at sikre de paagældendes Eksistens, maatte anse det for meget ønskeligt, at der fremtidig overhovedet ikke hverves danske kvindelige Arbejdere til Tyskland. Saafremt dette ikke kunde opnaas, maatte det efter Arbejds- og Socialministeriets Opfattelse søges gennemført, at der ikke hverves Kvinder under 25 Aar og i alt Fald ikke Kvinder under 20 Aar.

Hertil kommer yderligere, at Arbejdsfordelingen for Mændenes Vedkommende inden for Metalindustrien og Byggefagene, hvis Arbejdere man fra tysk Side tidligere har været særlig interesseret i, kun er af meget ringe Omfang. Det Antal Arbejdere, der holdes beskæftiget ved Arbejdsfordeling inden for disse Fag, svarer saaledes i alt kun til ca. 700 fuldt beskæftigede.

Man skal herved ogsaa pege paa, at saafremt Arbejdsfordelingen blev ophævet, saaledes at der blev Brug for færre Arbejdere, vil det ikke være den unge og mere bevægelige Del af Arbejdskraften, der afskediges, men snarere de lidt ældre Arbejdere, som erfaringsmæssigt ikke vil vise særlig Tilbøjelighed til at søge Beskæftigelse uden for Landet, bl. a. fordi den overvejende Del af de ældre Arbejdere er gift.

Endvidere maa man i denne Forbindelse erindre, at den gennemførte Arbejdsfordeling, som foran berørt, i vidt Omfang kun er en Legalisering af Ordninger, som ogsaa hidtil har været gennemført for at fastholde den Arbejdskraft, der har været nødvendig til Produktionens Udførelse under de forskellige Svingninger i Beskæftigelsen. En Ophævelse af Loven vilde derfor medføre, at Arbejdsgivere og Arbej-

dere bliver enige om Ordninger, hvorved man ad overenskomstmæssig Vej fastholder den nødvendige Arbejderstab, og der vil saaledes ikke ved Arbejdsfordelingslovens Ophævelse paa disse Omraader fremkomme nogen varig Ledighed, der kunde bevirke Tilgang af dansk Arbejdskraft til Tyskland. Endvidere vil en Ophævelse af den nuværende Form for Arbejdsfordeling, hvor Staten bærer Udgifterne ved Godtgørelsen til de arbejdsfordelte, rent psykologisk indvirke uheldigt paa Arbejderbefolkningen.

I øvrigt skal man fremhæve, at de Personer, der arbejder paa Arbejdsfordeling, som Følge af Godtgørelsens beskedne Omfang er væsentlig daarligere stillet end Arbejdere, der arbejder paa fuld Arbejdstid, og at der allerede heri ligger en Opfordring til dem til at søge Beskæftigelse i andet Arbejde, eventuelt i Udlandet. I det Omfang, hvori dette ikke bliver Tilfældet, maa Aarsagen søges i den Omstændighed, at til de Arbejdere, som lader sig fastholde gennem Arbejdsfordelingen, hører bl. a. den paa Grund af Alder og ægteskabelige Forhold mindre bevægelige Del af Arbejderbefolkningen, der uanset et eventuelt Bortfald af Arbejdsfordelingen ikke kan antages at ville søge Beskæftigelse i Udlandet.

Som fremhævet i fornævnte Skrivelse af 11. Januar 1943 fra Regeringens Beskæftigelsesudvalg maa det antages, at der for Tiden er beskæftiget ca. 60 000 danske Arbejdere i Tyskland og Norge, og det er Arbejdsministeriets Opfattelse, at dette Antal svarer til, hvad der under de foreliggende Beskæftigelsesforhold og under Hensyn til Arbejdernes Alder og ægteskabelige Forhold vil kunne frigøres til Arbejde i Udlandet, og en Ophævelse af Arbejdsfordelingen vil derfor ikke kunne forøge dette Antal.

Med Støtte i det saaledes udviklede og under Henvisning til Beskæftigelsesudvalgets Skrivelser af 27. August 1942 og 11. Januar 1943 maa Arbejdsministeriet fastholde, at en Ophævelse af Arbejdsfordelingsloven ikke vil bevirke nogen Forøgelse af Tilstrømningen af dansk Arbejdskraft til Tyskland, medens en saadan Foranstaltning paa den anden Side vil gaa ud over Produktionen her i Landet og vil kunne medføre uønskede Virkninger i Arbejderbefolkningens Indstilling.

Arbejdsministeriet maa derfor for sit Vedkommende meget fraraade en Ophævelse af Arbejdsfordelingslovens fortsatte Gyldighed.

ARBEJDS- OG
SOCIALMINISTERIET

København, den 17. Marts 1944.

Til Udenrigsministeriet.

Ved en telefonisk Henvendelse til Arbejdsministeriet har Oberregierungsrat, Dr. Heise, anmodet om Oplysning om Antallet af Arbejdere — fordelt paa de enkelte Fag — der for Tiden holdes i Arbejde ved de i Henhold til Lov om midlertidig Fordeling og Regulering af Arbejde gennemførte Arbejdsfordelingsordninger.

Under Henvisning hertil skal man til Udenrigsministeriet til eventuel videre Foranstaltning oversende en Fortegnelse indeholdende de omhandlede Oplysninger.

Det vil af Fortegnelsen fremgaa, at det Antal Arbejdere, som holdes i Beskæftigelse gennem Arbejdsfordeling, og som pr. ultimo December 1942 svarede til ca. 12 000 fuldt beskæftigede, jfr. herom Skrivelse herfra af 6. Februar 1943 til Udenrigsministeriet, pr. ultimo Januar 1944 er faldet til ca. 11 000 Arbejdere, hvoraf ca. 6 500 eller langt over Halvdelen er Kvinder.

Det bemærkes, at Dr. Heise ikke over for Arbejdsministeriet har fremsat nogen Begrundelse for Ønsket om de nævnte Oplysninger, og at Arbejdsministeriet gaar ud fra, at der, saafremt der mod Forventning fra tysk Side maatte blive fremsat Ønske om Indskrænkning af Arbejdsfordelingen, bliver Lejlighed til for Arbejdsministeriet at fremkomme med sine Synspunkter i denne Anledning.

Bilag 26.

ARBEJDS- OG
SOCIALMINISTERIET

København, den 13. Maj 1944.

Til Udenrigsministeriet.

Ved en i Udenrigsministeriet den 23. Marts d. A. stedfunden Forhandling udbad Oberregierungsrat Dr. Heise sig maanedlige Oplysninger vedrørende Omfanget af Arbejdsfordelingen, hvorhos Dr. Heise rejste Spørgsmaal om Virkningerne af Overarbejdsloven.

I denne Anledning skal man hoslagt til Viderebefordring til Dr. Heise fremsende en til de med Skrivelse herfra af 17. Marts d. A. meddelte Oplysninger svarende Oversigt over de gennem Arbejdsfordelingen i sidste Uge af Marts d. A. fordelte Timer omregnet til fuld Beskæftigelse. Det vil af Oversigten fremgaa, at det samlede beregnede Antal Arbejdere er gaaet ned fra 11 000 til 9 649, samt at stadig over Halvdelen af Arbejderne er Kvinder.

Med Hensyn til Overarbejdsloven skal man oplyse, at Overarbejde ifølge Loven er forbudt med Undtagelse af de i Loven nærmere opregnede Tilfælde, hvor Overarbejde er tilladt, fordi det er nødvendigt af Hensyn til Driftens eller Produktionens Gennemførelse. Det Antal Arbejdstimer, der herefter bliver udført som Overarbejdstimer, skal normalt udlignes ved Bortfald af et tilsvarende Antal Arbejdstimer inden for den normale Arbejdstid, men der er dog en vis Adgang til Dispensation fra Lovens Regler, saaledes at Overarbejde uden Afspadsering kan finde Sted i Overensstemmelse med, hvad Beskæftigelsesforholdene til de forskellige Tider inden for de forskellige Fag kræver.

Nedenstaaende Tabel *viser Antallet af Overarbejdstimer i pCt. af samtlige Arbejdstimer hos Medlemmer af Arbejdsgiverforeningen:*

April Kvartal	1936	3,2	pCt.	April Kvartal	1940	1,7	pCt.
Oktober —	1936	2,7	—	Oktober —	1940	2,4	—
April —	1937	2,3	—	April —	1941	1,8	—
Oktober —	1937	1,2	—	Oktober —	1941	1,3	—
April —	1938	1,1	—	April —	1942	2,4	—
Oktober —	1938	1,0	—	Oktober —	1942	2,0	—
April —	1939	1,4	—	April —	1943	4,2	—
Oktober —	1939	1,4	—	Juli —	1943	3,5	—

Som det fremgaar af denne Oversigt, skete der i Aarene efter Overarbejdslovens Ikrafttræden den 1. Oktober 1937 en Nedgang i Overarbejdets Omfang, men i de senere Aar er Overarbejdet tiltaget stærkt og har i April og Juli Kvartaler 1943, hvorfra de seneste Oplysninger stammer, udgjort henholdsvis 4,2 pCt. og 3,5 pCt. af samtlige Arbejdstimer.

Den stedfundne Stigning i Overarbejdets Omfang maa ses i Sammenhæng med, at der er givet en Række Dispensationer fra Lovens Regler om Afspadsering, særlig med Hensyn til uopsætteligt Arbejde for den tyske Værnemagt. Det er i det hele Arbejdsministeriets Opfattelse, at Afspadseringen har haft stærkt aftagende Betydning, saaledes at man kan gaa ud fra, at den foran paaviste Stigning i Overarbejdets Omfang hovedsagelig udgøres af Overarbejde, der ikke afspadseres. Det

maa i denne Forbindelse bemærkes, at Arbejdet for Værnemagten, hvor Fritagelse for Afspadsering som nævnt er meddelt i særligt vidt Omfang, er steget stærkt siden de foreliggende Oplysninger om Overarbejdet fra Juli Kvartal 1943. Naar hertil kommer, at Værnemagtsarbejdet i stort Omfang foregaar hos Arbejdsgivere, der ikke er Medlemmer af Arbejdsgiverforeningen, saaledes at de dèr udførte Overarbejdstimer ikke er medregnet i den fornævnte Opgørelse, er der ikke Tvivl om, at Procenten for Overarbejdstimer paa nuværende Tidspunkt hos samtlige Arbejdsgivere ligger højere end de i foranstaaende Oversigt vedrørende Arbejdsgiverforeningens Medlemmer anførte Procenter for April og Juli Kvartaler 1943.

Den saaledes angivne Udvikling, hvorefter Overarbejdets Omfang nu ligger betydeligt højere end hidtil — og dette Forhold maa anses for at staa i Forbindelse med en udstrakt Udnyttelse af Adgangen til at dispensere fra Overarbejdets Afspadsering — viser efter Arbejdsministeriets Formening, at Lovens Virkninger i Henseende til at fordele Arbejdet for Tiden kun kan være ringe.

En Opgørelse over, hvor mange Overarbejdstimer, der under de herskende Forhold endnu faktisk maatte blive afspadseret, foreligger ikke, idet en saadan Opgørelse vilde forudsætte en Forespørgsel til samtlige Arbejdsgivere vedrørende det i et vist Tidsrum præsterede Overarbejde, der er afspadseret. Til en saadan Forespørgsel, hvis Gennemførelse vil medføre et omfattende Arbejde af de enkelte Arbejdsgivere, og som desuden vil paaføre Administrationen et betydeligt Arbejde ved Bearbejdelsen af det indkomne Materiale, er der efter Arbejdsministeriets Mening ikke tilstrækkelig Anledning, navnlig under Hensyn til, at det foran anførte vedrørende Antallet af Overarbejdstimer i pCt. af samtlige Arbejdstimer synes at give en tilstrækkelig Belysning af Lovens Betydning.

Bilag 27.

ARBEJDS- OG
SOCIALMINISTERIET

Kobenhavn, den 26. Februar 1943.

*) *Sehr geehrter Herr Reichsbevollmächtigter.*

In einem Schreiben, das ich am 23. ds. von Ihnen erhielt und für welches zu danken ich diesen Anlass ergreife, haben Sie auf die Möglichkeit hingewiesen, im Wege einer Mitwirkung der Zuständigen dänischen Behörden die Zahl der dänischen Arbeiter, die nach Deutschland gehen, zu erhöhen. Sie haben vorgeschlagen, dass die bezüglichen Einzelheiten zwischen den beiderseitigen Fachleuten besprochen worden, und haben Ihrerseits dabei auf Herrn Oberregierungsrat Dr. Heise hingewiesen. Indem ich verstanden habe, dass Ihr Vorschlag sich in zwei Hauptpunkten zusammenfassen lässt, haben Sie, Herr Reichsbevollmächtigter, des näheren ausgeführt, dass die Verhandlungen sich einerseits mit einer Freimachung dänischer Arbeitskräfte durch Einschränkung von öffentlichen Arbeitsbeschaffungsmassnahmen und der Kurzarbeit befassen sollten und andererseits mit der Frage, wie sich erreichen lässt, dass die dänischen Arbeiter mit den Arbeitsangeboten des Deutschen Reiches und mit dem politischen Hintergrund, der auch vom dänischen Gesichtspunkt aus die Annahme dieser Angebote als wünschenswert erscheinen lässt, bekannt gemacht werden können.

Indem ich mir erlaube, mich zuerst mit dem letzteren Fragenkomplex, dem Problem einer für die deutschen Belange befriedigenden Unterrichtung der dänischen Arbeiter zu befassen, darf ich daran erinnern, dass seinerseits die Frage der Beschaffung von dänischen Arbeitskräften für Deutschland als Bestandteil der Durchführung der deutsch-dänischen Handelsvereinbarung erörtert wurde. Damals wurde die Abrede — die sich übrigens anfänglich nur um 5—10 000 Mann handelte — getroffen, dass die Werbung ausschliesslich von deutschen Stellen wahrgenommen werden sollte. Ich lege Gewicht auf die Hervorhabung dieses Punktes, weil ich darin eine Zustimmung deutscherseits zu der von dänischer Seite geltend gemachten Auffassung erblicken muss, wonach eine Werbung im Wege des Zwanges nicht versucht werden sollte und die dänischen Behörden überhaupt nicht mit der Werbung befasst werden sollten, um nicht dadurch einen Zustand herbeizuführen, der in dänischen Arbeiterkreisen als unmittelbarer oder mittelbarer Zwang aufgefasst werden könnte. Ich habe auch verstanden, dass diese Politik bei den seitdem häufig stattfindenden Verhandlungen von deutscher Seite anerkannt worden ist.

Ich möchte jedoch darauf hinweisen, dass dieser Standpunkt keineswegs bedeutet oder bedeuten wird, dass den Bestrebungen, dänische Arbeitskräfte für Deutschland zu beschaffen, von seiten der dänischen Behörden Passivität entgegengebracht wird. Ich kann hier u. a. auf die Aufforderungen hinweisen, die bei verschiedenen Gelegenheiten von seiten des Allgemeinen Gewerkschaftsbundes an die dänischen Arbeiter gerichtet worden sind, nicht zum wenigsten mit Hinblick auf die Beschaffung der notwendigen Arbeitskraft für die deutsche Kohlenproduktion, indem ich zu Ihrer Nachricht einige Exemplare der diesbezüglichen Rundschreiben des Gewerkschaftsbundes anschliesse. Ferner führe ich an, dass man zur Vermeidung von gewissen mit der privaten Anwerbung vorgefallenen Misslichkeiten, von denen anzunehmen war, dass sie auf den Zustrom von Arbeitern nach Deutschland nachteilig einwirken konn-

*) Oversættelse på side 62 ff.

ten, auf den von Herrn Dr. Heise geäusserten Wunsch eine Regelung durchgeführt hat, wonach unerwünschte Elemente nicht nach Arbeitskraft für Deutschland und Norwegen annoncieren können.

Was den zweiten Teil der Verhandlungsthemen betrifft: die Frage der Freimachung von dänischen Arbeitskräften durch Einstellung von arbeitsbeschaffenden Massnahmen und mehr oder weniger weitgehende Abschaffung der Kurzarbeit, möchte ich mir erlauben, auf die Ihnen mit dem Schreiben des Aussenministeriums vom 11. Februar 1943 übersendte, hier in Abschrift anliegende Darstelling der in Dänemark geführten Arbeitsbeschaffungspolitik sowie auf die ebenfalls abschriftlich anliegende, am 16. Februar 1943 vom Aussenministerium an Herrn Dr. Heise überreichte Darstellung bezüglich der Kurzarbeit hinzuweisen. Übrigens möchte ich hinzufügen, dass die angeregten Fragen nicht neuen Datums sind, da Herr Ministerialrat Dr. Ebner diese Fragen bereits im Anfang des vorigen Jahres berührt hat, was zu den Schreiben des Aussenministeriums vom März und August 1942 an die deutsche Gesandtschaft führte.

Diese Schriftstücke müssen fortfahrend als Ausdruck meiner und der übrigen Regierung Stellunghahme zu diesen Fragen gelten, und ich war, da die in der Note hervorgehebenen Betrachtungen Ihren Sachbearbeitern bis jetzt keinen Anlass zu Bemerkungen gegeben haben, in übrigen der Hoffnung, dass man sich deutscherseits von der Richtigkeit der darin ausgedrückten Gesichtspunkte überzeugt fühlte, und zwar, um so viel mehr, als Sie aus den Anlagen ersehen werden, dass die in Dänemark seit der Besetzung geführte Arbeitsbeschaffungspolitik in sehr weitem Masse deutsche Belange berücksichtigt hat und zu deren Vorteil gewesen ist. Darauf deutet nicht nur die Ausführung von ansehnlichen Wehrmachtarbeiten, sondern auch die Vergebung von zum Teil ausserordentlich grossen Industrieaufträgen an dänische Unternehmungen legen ein deutliches Zeugnis dafür ab.

Diesen Urkunden offiziellerer Art möchte ich mit der Freiheit, die sich durch unsere früheren Gespräche rechtfertigen lässt, die persönliche Bemerkung hinzufügen, dass es meine bestimmte Auffassung ist, dass eine Änderung der auf diesen Gebieten festgelegten Richtlinien der Organisation der Anwerbung und der Arbeitsbeschaffungspolitik das Ziel für das Sie eintreten und dem auch die dänische Regierung, wie Ihnen bekannt ist, schon längst beigepflichtet ist, nicht fördern würde. Wenn die Arbeitsbeschaffungspolitik der Regierung in den von Ihnen erwähnten Punkten geändert werden sollte oder dänische Stellen unmittelbar in die Arbeit zugunsten der Anwerbung von dänischen Arbeitern für Deutschland eintreten würden, wird dies zweifolles rein psychologisch einen nachteiligen Einfluss auf die dänische Arbeiterschaft ausüben, die derartiges mit mehr oder weniger Recht als Zwangmassnahmen auffassen würde. Die Stabilität und Ruhe, die bisher diese — etwas heikle — Verhältnisse geprägt hat, würde dabei verscherzt werden, und bei meiner Kenntnis der dänischen Arbeiterschaft bin ich zu dem Glauben geneigt, dass die Reaktion in der Form eintreten wird, dass eine geringere Anzahl in Deutschland Arbeit suchen wird. In diesen Zusammenhang darf ich Sie daran erinnern, dass bis heute nach den amtlichen Erhebungen etwa 110 000 dänische Arbeiter das Land verlassen haben, um in Deutschland und Norwegen Arbeit anzunehmen, und dass anzunehmen ist, dass darüber hinaus eine nicht unbeträchtliche Anzahl in Deutschland und Norwegen Arbeit angenommen hat, ohne von den erwähnten amtlischen Zahlen erfasst zu sein. Ich glaube, dass ich die dänische Arbeiterschaft selber so gut kenne, dass ich von ihr sagen darf, dass sie ohne Zweifel zu den am stärksten örtlich gebundenen gehört, und dass eine so grosse Zahl ins Ausland gegangen ist, ist ein deutlicher Ausdruck für die Bereitwilligkeit der dänischen Arbeiterschaft, auf freiwilliger Grundlage ihren Arbeitseinsatz zu leisten; ich lege indessen grosses Gewicht auf das Wort „freiwillig", weil ich der Meinung bin, dass gerade diese Freiwilligkeit die erste Voraussetzung dafür gewesen ist, dass die Zahl so gross gewesen ist, wie es der Fall ist. Auch für den Wert des Arbeitseinsatzes is es ja von grösster Bedeutung, dass die Arbeit wirklich freiwillig ist. Wenn ich daher von dem Versuch einer Änderung der Arbeitsbeschaffungspolitik sehr abraten möchte — wobei ich an die in den beiden oben erwähnten Urkunden enthaltenen Argumente zugunsten der geführten Politik erinnern darf — so darf dies indessen nicht als Ausdruck dafür verstanden werden, dass wir uns auf dänischer Seite gegenüber dem Gedanken einer Verhandlung darüber ablehnend verhalten, wie die Arbeitskräfte mehr als bisher angespornt werden können, Arbeitsmöglichkeiten ausserhalb der Landesgrenzen zu

ergreifen, aber auch hier muss ich mit Hinblich auf die Grundlage der Werbetätigkeit der Auffassung sein, dass mit der einmal im Wege der Vereinbarung fest gelegten Linie: dass die Werbung den deutschen Stellen überlassen bleiben muss, nicht gebrochen werden darf.

Ich bin damit einverstanden, dass die hier erwähnten Fragen zwischen unseren beidersertigen Fachleuten näher besprochen werden, habe jedoch geglaubt, Ihnen Herr Reichsbevollmächtigter, schon jetzt die Gesichtspunkte klarlegen zu sollen die von seiten der Regierung in den offiziellen Noten zum Ausdruck gekommen sind und denen die Farbe meiner persönlichen Auffassung zu geben, ich hier den Versuch gemacht habe, indem ich mich überzeugt fühle, dass Sie nicht daran zweifeln, dass ich auch in diesen Punkt nur im Interesse der engen und freundschaftlichen Zusammenarbeit zwischen Dänemark und dem Deutschen Reich arbeite.

Ich würde es begrüssen, wenn etwaige Verhandlungen in Übereinstimmung mit der bisherigen Praxis unter den Auspicien des Aussenministeriums geführt werden könnten.

Mit vorzüglicher Hochachtung

(Ministeren).

An den Bevollmächtigten des Deutschen Reiches in Dänemark,
Herrn Dr. Best, Kopenhagen.

ad Bilag 27.

ARBEJDS- OG
SOCIALMINISTERIET

København, den 26. Februar 1943.

Oversættelse.

Meget ærede Herr Rigsbefuldmægtigede.

I en Skrivelse, som jeg den 23. ds. modtog fra Dem, og som jeg benytter denne Anledning til at takke for, har De henvist til Muligheden for ved en Medvirken fra de kompetente danske Myndigheders Side at forøge Antallet af de danske Arbejdere, som tager til Tyskland. De har foreslaaet, at de paagældende Detailler drøftes mellem Fagmænd fra begge Sider, og De har fra Deres Side i saa Henseende henvist til Herr Oberregierungsrat Dr. Heise. Idet jeg har forstaaet, at Deres Forslag lader sig sammenfatte i to Hovedpunkter, har De, Herr Rigsbefuldmægtigede, nærmere udviklet, at Forhandlingerne paa den ene Side skulde beskæftige sig med Frigørelse af dansk Arbejdskraft ved, at man begrænsede de offentlige Foranstaltninger til at skaffe Arbejde og ligeledes begrænsede Arbejde med forkortet Arbejdstid, og paa den anden Side skulde beskæftige sig med Spørgsmaalet om, hvorledes det lader sig gøre, at de danske Arbejdere kan blive gjort bekendt med Arbejdstilbudene fra det Tyske Rige og med den politiske Baggrund, der ogsaa ud fra det danske Synspunkt gør det ønskeligt, at disse Tilbud bliver modtaget.

Idet jeg tillader mig først at beskæftige mig med det sidste Kompleks af Spørgsmål, nemlig Problemet om en for de tyske Interesser fyldestgørende Information af de danske Arbejdere, maa jeg minde om, at Spørgsmaalet om Tilvejebringelse af dansk Arbejdskraft til Tyskland i sin Tid blev drøftet som en Del af Gennemførelsen af den tysk-danske Handelsoverenskomst. Dengang blev der truffet den Aftale — der for Resten i Begyndelsen kun drejede sig om 5—10 000 Mand —, at Hvervningen udelukkende skulde foretages af tyske Myndigheder. Jeg lægger Vægt paa at fremhæve dette Punkt, fordi jeg deri maa se en Godkendelse fra tysk Side af den fra dansk Side hævdede Opfattelse, hvorefter der ikke skulde forsøges nogen Hvervning gennem Tvang, og at de danske Myndigheder overhovedet ikke skulde beskæftige sig med Hvervningen for ikke dermed at skabe en Tilstand, der i danske Arbejderkredse vilde kunne opfattes som direkte eller indirekte Tvang. Jeg har ogsaa forstaaet, at denne Politik under de siden da hyppigt stedfindende Forhandlinger er blevet anerkendt fra tysk side.

Jeg vilde dog gerne pege paa, at dette Standpunkt paa ingen Maade betyder eller vil komme til at betyde, at de danske Myndigheder forholder sig passivt overfor Bestræbelserne for at tilvejebringe dansk Arbejdskraft til Tyskland. Jeg kan her bl. a. henvise til de Opfordringer, der ved forskellige Lejligheder er blevet rettet til de danske Arbejdere fra de Samvirkende Fagforbund, ikke mindst med Henblik paa Tilvejebringelsen af den nødvendige Arbejdskraft til den tyske Kulproduktion, idet jeg til Deres Orientering vedlægger nogle Eksemplarer af de paagældende Cirkulærer fra Fagforbundet. Desuden anfører jeg, at man for at undgaa visse med den private Hvervning forefaldne Misligheder, som man maatte antage kunde influere uheldigt paa Tilstrømningen af Arbejdere til Tyskland, efter det af Herr Dr. Heise udtalte

Ønske har gennemført en Ordning, hvorefter uønskede Elementer ikke kan annoncere efter Arbejdskraft til Tyskland.

Hvad den anden Del af Forhandlingsemnerne angaar: Spørgsmaalet om at frigøre dansk Arbejdskraft ved at standse Foranstaltninger, der skulde skaffe Arbejde, og ved i mere eller mindre vidtgaaende Grad at afskaffe Arbejde med forkortet Arbejdstid, vilde jeg gerne tillade mig at henvise til den Dem med Udenrigsministeriets Skrivelse af 11. Februar 1943 tilsendte, her i Genpart vedlagte Fremstilling af den i Danmark førte Politik for at skaffe Arbejde, samt til den ligeledes i Genpart vedlagte Fremstilling med Hensyn til Arbejde med forkortet Arbejdstid, der den 16. Februar 1943 af Udenrigsministeriet blev overrakt Herr Dr. Heise. For øvrigt vilde jeg gerne tilføje, at de rejste Spørgsmaal ikke er af ny Dato, eftersom Herr Ministerialrat Dr. Ebner allerede i Begyndelsen af forrige Aar har berørt disse Spørgsmaal, hvad der førte til Udenrigsministeriets Skrivelser til det tyske Gesandtskab af Marts og August 1942.

Disse Dokumenter maa stadig anses som Udtryk for min og den øvrige Regerings Stilling til disse Spørgsmaal, og jeg havde, da de i Noten fremhævede Betragtninger hidtil ikke har givet Deres Embedsmænd, der har haft med Sagen at gøre, Anledning til Bemærkninger, for Resten haabet, at man fra tysk Side følte sig overbevist om Rigtigheden af de der udtalte Synspunkter, og det saa meget mere, som De af Bilagene vil se, at den i Danmark efter Besættelsen førte Politik med Hensyn til at skaffe Arbejde i meget udstrakt Grad har taget Hensyn til tyske Interesser og har været til Fordel for disse. Herpaa tyder ikke blot Udførelsen af anselige Værnemagtsarbejder; men ogsaa den Omstændighed, at tildels overordentlig store Industriordrer er blevet givet til danske Virksomheder, aflægger et tydeligt Vidnesbyrd herom.

Til disse Dokumenter af officiel Karakter vilde jeg gerne med den Frihed, som kan motiveres ved vore tidligere Samtaler, tilføje den personlige Bemærkning, at det er min bestemte Opfattelse, at en ændring i de paa disse Omraader fastlagte Retningslinier for Organisationen af Hvervninger og for Politiken med at tilvejebringe Arbejde ikke vilde virke fremmende for det Maal, som De arbejder for, og som ogsaa den danske Regering, hvad der turde være Dem bekendt, allerede forlængst har godkendt. Hvis Regeringens Politik for at skaffe Arbejde skulde blive forandret paa de af Dem omtalte Punkter, eller hvis danske Myndigheder skulde ndtræde direkte i Arbejdet for at hverve danske Arbejdere til Tyskland, saa vil dette utvivlsomt rent psykologisk komme til at udøve en uheldig Indflydelse paa den danske Arbejderstand, der med mere eller mindre Ret vilde opfatte noget saadant som Tvangsforanstaltninger. Den Stabilitet og den Ro, der hidtil har præget disse — noget delikate — Forhold, vilde derved gaa til Spilde, og med mit Kendskab til den danske Arbejderstand er jeg tilbøjelig til at tro, at Reaktionen vilde indtræde i den Form, at et mindre Antal vil søge Arbejde i Tyskland. I denne Forbindelse maa jeg minde Dem om, at der — efter de officielt indsamlede Oplysninger — indtil nu er ca. 110 000 danske Arbejdere, som har forladt Landet for at tage Arbejde i Tyskland og Norge, og at det maa antages, at yderligere et ikke ubetydeligt Antal har taget Arbejde i Tyskland og Norge, uden at de omfattes af de omtalte officielle Tal. Jeg tror, at jeg kender den danske Arbejderstand selv saa godt, at jeg tør sige om den, at den uden Tvivl hører til dem, der stærkest føler sig bundet til Stedet, og at et saa stort Antal er taget til Udlandet, er et tydeligt Udtryk for den danske Arbejderstands Beredvillighed til paa frivillig Basis at yde sin Arbejdsindsats. Jeg lægger imidlertid stor Vægt paa Ordet „frivillig", fordi jeg har den Opfattelse, at det netop er denne Frivillighed, der har været den første Forudsætning for, at Tallet har været saa stort, som Tilfældet er. Ogsaa for Værdien af Arbejdsindsatsen har det jo den største Betydning, at Arbejdet virkelig er frivilligt. Naar jeg derfor stærkt vil fraraade at forsøge paa at forandre vor Politik med Hensyn til at fremskaffe Arbejde — i hvilken Henseende jeg maa minde om de i de to ovenanførte Dokumenter indeholdte Argumenter til Begrundelse af den førte Politik —, saa maa dette imidlertid ikke opfattes som et Udtryk for, at vi paa dansk Side stiller os afvisende overfor Tanken om en Forhandling om, hvorledes Arbejdskræfterne mere end hidtil kan stimuleres til at gribe Arbejdsmuligheder uden for Landets Grænser; men ogsaa her maa jeg med Henblik paa Grundlaget af Hvervearbejdet være af den Opfattelse, at man ikke bør bryde den engang efter Overenskomsten fastlagte Linie: at Hvervningen vedblivende skal være overladt til de tyske Myndigheder.

Jeg er indforstaaet med, at de her omtalte Problemer nærmere skal diskuteres mellem vore Fagmænd fra begge Sider, men har dog ment allerede nu overfor Dem, Herr Rigsbefuldmægtigede, at burde klarlægge de Synspunkter, der fra Regeringens Side har fundet Udtryk i de officielle Noter, og som jeg her har gjort Forsøg paa at belyse ud fra min personlige Opfattelse, idet jeg føler mig overbevist om, at De ikke nærer Tvivl om, at jeg ogsaa paa dette Punkt kun arbejder af Interesse for det intime og venskabelige Samarbejde mellem Danmark og det Tyske Rige.

Jeg vilde paaskønne, om eventuelle Forhandlinger i Overensstemmelse med den hidtidige Praksis kunde føres under Udenrigsministeriets Auspicier.

Med udmærket Højagtelse

(Ministeren).

Til den Befuldmægtigede for det Tyske Rige i Danmark,
Herr Dr. Best, København.

ARBEJDS- OG
SOCIALMINISTERIET

København, den 29. Januar 1944.

Til Udenrigsministeriet.

Som nævnt i Arbejdsministeriets Skrivelse til Udenrigsministeriet af 27. Oktober 1943 (1. K. J. Nr. 2/1/43) har man for at faa nærmere Oplysning om Beskæftigelsen ved kommunale Arbejder rettet Henvendelse til Købstad- og Amtskommunerne samt København og Frederiksberg Kommuner med Anmodning om at indsende en Fortegnelse over større igangværende Bygge- og Anlægsarbejder.

De Oplysninger, der er indkommet som Svar paa disse Henvendelser, viser, som det vil fremgaa af det efterfølgende, at der — i Betragtning af, at det drejer sig om de større Kommuner hele Landet over — for Tiden kun beskæftiges et meget lille Antal Arbejdere ved saadanne Arbejder. Dette Resultat kan ikke overraske, idet man i en allerede lang Periode har rettet Bestræbelserne mindre paa at sætte saadanne Arbejder i Gang end paa at skabe en Reserve af Arbejder til Igangsættelse, naar Materiale- og Beskæftigelsessituationen henholdsvis tillader det og gør det paakrævet. Den gode Beskæftigelse, i Perioder Mangelen paa Arbejdskraft, i Forbindelse med Materialemangelen har — i øvrigt sammen med Ønsket om at skabe saadanne Arbejds-Reserver — bevirket ikke alene, at adskillige Arbejder, der var forberedt til Igangsættelse, er blevet skudt ud til Fremtiden, men ogsaa at Arbejder, der var i Gang, er blevet standsede, og Fortsættelsen af dem skudt ud til senere. For at belyse Forholdet har man indhentet Oplysninger baade om:

I. Arbejder, der er i Gang,
II. Arbejder, der var i Gang, men er standset, og
III. Arbejder, der var forberedt, men hvis Igangsættelse er skudt ud.

For kommunale Arbejder med Tilskud gælder det ligesom for Statsarbejderne, at de som Hovedregel ikke kan sættes i Gang uden Tilladelse af statslige Organer, der ogsaa paa dette Omraade, hvad enten det drejer sig om Kontrol med Henblik paa Beskæftigelsen, de økonomiske Forhold eller Dispositioner over de sparsomme Materialebeholdninger, anlægger en streng Bedømmelse med Hensyn til Arbejdets Nødvendighed.

Det vil ses af nedenstaaende Oversigt, at det kun er et Faatal af Købstæderne og Amtskommunerne, der overhovedet har større igangværende Arbejder (Gruppe I). I Oversigten er endvidere anført det Antal Kommuner, hvor der findes standsede eller godkendte, men ikke igangsatte større kommunale Arbejder (Gruppe II og III).

Oversigt over Antallet af Købstæder og Amtskommuner, hvor der findes igangværende (Gruppe I), standsede (Gruppe II) og godkendte, men ikke igangsatte (Gruppe III) større kommunale Arbejder.

	Købstæder	Amtskommuner
Gruppe I:		
Større *igangværende* kommunale Bygge- og Anlægsarbejder..	12	13
Gruppe II:		
Større kommunale Bygge- og Anlægsarbejder, der er paabegyndt, men derefter *standset* paa Grund af Materialemangel eller Mangel paa Arbejdskraft.....	8	11
Gruppe III:		
Større kommunale Bygge- og Anlægsarbejder, der er godkendt, men *ikke igangsat* paa Grund af Materialevanskeligheder m. v.	14	9

Det bemærkes, at der i alt findes 85 Købstæder og 25 Amtskommuner, og at der under Gruppe II og III kan mangle enkelte Kommuner, hvor større kommunale Arbejder, hvortil der ydes Tilskud i Henhold til Beskæftigelsesloven, er standset eller ikke paabegyndt.

Hovedresultaterne af Undersøgelsen vil fremgaa af nedenstaaende Tabel:

	Hovedstaden (Kbhvn. og Frbg.)	Købstæderne	Amtskommunerne	Ialt større komm. Bygge- og Anlægsarb., bortset fra Arbejder efter Beskæftigelsesloven	Støre komm. Bygge- og Anlægsarb. m. Tilskud fra Arbejdsmin. Beskæftigelsescentral	Tilsammen større komm. Bygge- og Anlægsarb.
Gruppe I:						
Antal beskæftigede Arbejdere pr. 1. Oktober 1943	611	424	520	1 555	1 348	2 903
Gennemsnitligt Antal beskæftigede Arbejdere siden Arbejdets Paabegyndelse	445	512	462	1 419	—	—
Resterende Arbejde, omregnet til Helaarsarbejdere	502	212	264	978	1 989	2 967
Gruppe II:						
Udført Arbejde, omregnet til Helaarsarbejdere	62	67	1 012	1 141	—	—
Resterende Arbejde, omregnet til Helaarsarbejdere	111	124	706	941	ca. 2 500	ca. 5 400
Gruppe III:						
Antal Helaarsarbejdere, der er beregnet at medgaa til til Arbejdets Udførelse	1 031	436	499	1 966		

Ad Gruppe I. Det fremgaar heraf, at der ved de *igangværende* kommunale Bygge- og Anlægsarbejder med over 25 Mands Beskæftigelse pr. 1. Oktober 1943 i alt har været beskæftiget 2 900 Mand. Da Beskæftigelsen utvivlsomt siden er blevet endnu lavere, er der altsaa paa nærværende Tidspunkt kun et Faatal, der er beskæftiget ved større igangværende kommunale Bygge- og Anlægsarbejder. Pr. 1. Oktober 1943 resterede der ved disse Arbejder Beskæftigelse til i alt knap 3 000 (2 967) Helaarsarbejdere.

Angaaende de enkelte Arbejder kan for Københavns Vedkommende fremhæves Opførelse af Lejligheder for børnerige Familier samt enkelte Aldersrenteboliger. Dette Byggeri har været nødvendigt for at lette Kaarene for en Del af de Personer, der rammes haardest af den stadig stigende, alvorlige Bolignød.

Ad Gruppe II. Det fremgaar af Oversigten, at der paa Grund af Materialesituationen eller Mangel paa Arbejdskraft er *standset* Arbejder, ved hvilke det resterende Antal Helaarsarbejdere udgør 941, hvortil kommer en Del af de ca. 2 500 Helaarsarbejdere, som skulde have været beskæftiget ved standsede Arbejder, for hvilke der ydes Tilskud i Henhold til Beskæftigelsesloven.

De standsede Arbejder omfatter for en stor Del Kloakeringsarbejder; paa Frederiksberg og i Odense er Arbejdet med Opførelse af nye Raadhuse standset; endvidere er Arbejdet med Opførelse af Københavns Amtsgaard standset; det samme gælder en Del store Vejarbejder.

Ad Gruppe III. Denne Gruppe omfatter de Arbejder, der er godkendt til Udførelse, men *ikke paabegyndt* til det forudsatte Tidspunkt. Antallet af Helaarsarbejdere, der er beregnet til Arbejdets Udførelse, udgør knap 2 000 med Tillæg af Resten af de ovennævnte ca. 2 500 Arbejdere ved Foranstaltninger med Tilskud i Henhold til Beskæftigelsesloven.

Gruppe III omfatter mange forskellige Arbejder. Af større Arbejder i Hovedstaden kan nævnes Opførelse af et Tuberkulosehospital ved Bispebjerg Hospital, Opførelse af Aldersrenteboliger paa Christianshavn samt Omlægning og Udvidelse af Roskildevej. I Aalborg er et betydeligt Arbejde vedrørende en ny Fiskerihavn Vest for Vestre Havn ikke paabegyndt, og i Amtskommunerne drejer det sig om forskellige Vejarbejder, som ikke er blevet paabegyndt. Blandt de største kan nævnes Vejudvidelsen Sæby-Bangsbo i Hjørring Amtskommune og Tingvejen Parcel D i Ribe Amtskommune.

Beredskabet af Arbejder er saaledes betydeligt større end de igangværende Arbejder, idet som nævnt det resterende Antal Helaarsarbejdere ved de igangværende Arbejder andrager knap 3 000, medens der under Gruppe II og III var stillet Arbejder i Bero, svarende til ca. 5 400 Helaarsarbejdere.

I Undersøgelsen er som foran nævnt inddraget Arbejder i By- og Amtskommunerne, men de Kommuner, hvortil Henvendelse har været rettet, omfatter paa ganske enkelte Undtagelser nær alle større Kommuner, altsaa dem der har Mulighed for at sætte større Arbejder i Gang. De kommunale Smaaarbejder kan ligesom de Arbejder, der maa betegnes som Vedligeholdelse eller Reparation af de eksisterende Anlæg, ikke være af Betydning for de Spørgsmaal, denne Sag vedrører. Af praktiske Grunde har man begrænset Undersøgelsen til Arbejder, der beskæftiger 25 Mand og derover, da en Indsats fra Kommunernes Side med Henblik paa øget Beskæftigelse maa forventes i særlig Grad at samle sig om de noget større Arbejdsopgaver. Selv om den samlede Beskæftigelse inden for By- og Amtskommunerne selsagt ligger højere end de anførte ca. 3 000 Arbejdere, er der paa den anden Side ingen Tvivl om, at det indsamlede Materiale vedrørende de større Arbejder giver et godt Udtryk for den kommunale Beskæftigelse: Den forsigtige Politik, der paa dette Omraade føres fra det offentliges Side — har — i Forbindelse med Udviklingen i Materialesituationen — medført, at der under de nuværende Forhold stort set kun iværksættes saadanne Arbejder, som vigtige produktionsmæssige Hensyn eller andre vigtige samfundsmæssige Hensyn gør paakrævet. Den kommunale Bygge- og Anlægsvirksomhed maa derfor i det hele betegnes som værende af uvæsentlig Betydning som Beskæftigelsesfaktor i Øjeblikket.

Høirup.

Lorentzen.

De Samtaler, der fandt Sted i København i Tiden fra den 7. til den 12. December 1940 mellem Repræsentanter for det tyske Rigsarbejdsministerium og det danske Arbejds- og Socialministerium om Socialforsikringen for de i Tyskland beskæftigede danske Arbejdere og deres Familier, fik følgende Resultat:

I. *Sygeforsikring.*

A. Retsstillingen for de danske Arbejdere.

1. De danske Arbejderes Pligt til at betale Medlemsbidrag til den danske Sygeforsikring skal være hvilende fra den 1. i den efter Grænseovergangen til Tyskland følgende Maaned indtil Udgangen af den Maaned, i hvilken de efter at have afsluttet deres Arbejdsforhold i Tyskland vender tilbage til Danmark; vender den danske Arbejder arbejdsudygtig tilbage fra Tyskland, skal Pligten til at betale Medlemsbidrag være hvilende indtil Udgangen af den Maaned, i hvilken han under sin Arbejdsudygtighed har oppebaaret Ydelser fra den tyske Sygeforsikring. Pligten til at betale Medlemsbidrag skal være hvilende, baade for saa vidt angaar nydende og bidragydende Medlemsret.

2. Danske Arbejdere, der med Billigelse af deres paagældende tyske Sygekasse vender tilbage til Danmark, skal have Sygehjælp fra den tyske Sygeforsikring gennem den ved det tyske Arbejdsanvisningskontor i København oprettede Sygekasse (Filial af Allgemeine Ortskrankenkasse, Berlin). Denne benytter herved de danske Sygekassers Bistand. Ved Afregningen vedrørende andre Ydelser end Pengehjælp opfører de danske Sygekasser de Beløb, som de vilde være forpligtet til at udrede for saadanne Ydelser til deres egne Medlemmer.

B. Retsstillingen for Hustruer og Børn, der er blevet tilbage i Danmark.

1. Saalænge de danske Arbejdere er beskæftiget i Tyskland, skal ogsaa deres Hustruers Pligt til at betale Medlemsbidrag til den danske Sygekasse være hvilende i det Omfang, den bestod paa det Tidspunkt, da deres Mænd foretog Grænseovergangen; Bestemmelserne ovenfor under A. 1. gælder tilsvarende.

Mod at betale Forskellen i Medlemsbidrag er Hustruerne berettiget til at sikre sig højere Ydelser.

2. Hustruerne har, ogsaa medens Pligten til at betale Medlemsbidrag er hvilende, for sig selv og deres Børn Krav overfor den danske Sygeforsikring for den tyske Sygeforsikrings Regning. Omfanget af disse Krav retter sig efter den til enhver Tid gældende danske Ret.

Vender Manden tilbage til Danmark som Følge af Kontraktbrud, ophører Kravet paa Sygehjælp efter Stk. 1 allerede med Udløbet af den Dag, da den paagældende danske Sygekasse faar Meddelelse om Kontraktbrudet.

3. Den ved det tyske Arbejdsanvisningskontor i København oprettede Sygekasse erstatter de danske Sygekasser den Hjælp, som de i det enkelte Sygdomstilfælde yder, saalænge Pligten til at betale Medlemsbidrag er hvilende, dog ikke udover, hvad der efter de tyske rigsretlige Regler ydes som obligatorisk Sygehjælp og som Barselshjælp in natura til Familiemedlemmer. Udelukket fra Refusion er de Udgifter, der skyldes, at Hustruen efter Mandens Grænseovergang har sikret sig (Børnene) højere Ydelser.

Om Refusionen gælder i Enkeltheder følgende Grundsætninger:

a) Udgifterne til Læge- og Tandlægebehandling refunderes i hvert Sygdomstilfælde (i tysk Rets Forstand) i indtil 13 Uger efter de Regler, der gælder i den paagældende

danske Sygekasse ogsaa for andre forsikrede. For saa vidt de danske Sygekasser betaler en samlet aarlig Godtgørelse for Læge- eller Tandlægebehandling for Hustru og Børn, refunderes denne, uanset om en Behandling finder Sted, forholdsmæssig for det Tidsrum, i hvilket Hustruens Pligt til at betale Medlemsbidrag er hvilende. Tilkommer der foruden den aarlige Godtgørelse Lægen eller Tandlægen en særlig Godtgørelse for bestemte lægelige Ydelser (herunder Forbindsstoffer, Medikamenter o. lign.) i det enkelte Sygdomstilfælde, kommer Reglerne i 1. Pkt. til Anvendelse. Det samme gælder, naar der tilkommer Sygehuse en særlig Godtgørelse for ambulant Behandling og for herunder anvendte Forbindsstoffer, Mekikamenter o. lign. i det enkelte Sygdomstilfælde.

b) De af de danske Sygekasser ydede Beløb til Medicin og mindre Hjælpemidler refunderes med indtil 70 pCt. af Priserne for Medicin og mindre Hjælpemidler. Sygekassen ved det tyske Arbejdsanvisningskontor i København og de danske Sygekasser er berettiget til at afslutte Overenskomster med hinanden om en samlet Afregning efter en Gennemsnitstakst.

c) Udgifter til Sygehusbehandling refunderes efter de for de danske Sygekasser ogsaa for andre forsikrede gældende Takster, dog højst indtil 3 Rmk. daglig, incl. alle Ekstraomkostninger og Udgifter til Lægebehandling.

d) For saa vidt angaar Barselshjælp til Familiemedlemmer refunderes Udgifter, som de danske Sygekasser har ydet til Jordemoderhjælp ved Vanskeligheder under Svangerskabet, ved Forløsning og til Hjælp under Barselsengen indtil et Beløb af højst 25 Rmk. Desuden refunderes Udgifterne ved en eventuel fornøden Lægebehandling saavel som Udgifterne til Medicin og mindre Hjælpemidler efter de ovenfor under a) til c) anførte Grundsætninger.

e) Begravelseshjælp refunderes ikke.

f) I de Beløb, der refunderes efter det ovenfor under a) til d) anførte, fradrages de Kontrolafgifter (Betalinger for Sygesedler), som de danske Sygekasser har modtaget fra Hustruerne.

De herefter udregnede Refusionsbeløb skal under Hensyn til de Statstilskud, der ydes de danske Sygekasser, nedsættes med 25 pCt., dette gælder ikke med Hensyn til Refusion af Udgifterne til Medicin og mindre Hjælpemidler.

4. Om Fremgangsmaaden ved Ydelse af Hjælp til Familiemedlemmer gælder følgende:

a) Sygekassen ved det tyske Arbejdsanvisningskontor i København meddeler den paagældende danske Sygekasse Tidspunktet for Ægtemandens Grænseovergang til Tyskland og om muligt Tidspunktet for hans Hjemkomst, efter at han har afsluttet sit Arbejdsforhold. Den nærmere Gennemførelse heraf aftales ved Forhandling mellem Sygekassen ved det tyske Arbejdsanvisningskontor og Direktoratet for Sygekassevæsenet.

b) Den paagældende danske Sygekasse giver Sygekassen ved det tyske Arbejdsanvisningskontor i København Meddelelse, saasnart den faar Kundskab om et Sygdoms- eller Barselstilfælde, hvor den tyske Sygeforsikring er refusionspligtig. Saafremt den tyske Sygekasse ønsker det, giver paagældende danske Sygekasse denne nærmere Meddelelse om Sygdomstilfældet og gennemfører om fornødent saadan Kontrol, som skønnes paakrævet.

c) Afregningen mellem den paagældende danske Sygekasse og Sygekassen ved det tyske Arbejdsanvisningskontor i København skal ske snarest muligt efter Sygdomstilfældets Afslutning. Den danske Sygekasse maa bilægge Opgørelsen over sin Refusionsfordring Bilag over de afholdte Udgifter. De nærmere Regler herom aftales mellem Sygekassen ved det tyske Arbejdsanvisningskontor i København og Direktoratet for Sygekassevæsenet.

d) De danske Sygekasser og Sygekassen ved det tyske Arbejdsanvisningskontor i København træder i umiddelbar Forbindelse med hinanden. Det overlades de danske Sygekasser at afgøre, om denne Forbindelse for deres Vedkommende skal ske gennem et Centralkontor. I Tilfælde af Uoverensstemmelse skal der foreløbig søges Bistand hos Direktoratet for Sygekassevæsenet i København.

II. *Arbejdsløshedsforsikring.*

Det danske Arbejds- og Socialministerium vil gaa ind for, at Pligten til at svare Medlemsbidrag til den danske Arbejdsløshedsforsikring bliver gjort hvilende, medens de paagældende danske Arbejdere er beskæftiget i Tyskland.

III. *Ikrafttræden.*

Foranstaaende Ordning træder i Kraft fra den 1. Januar 1941 at regne. For saa vidt der allerede tidligere fra danske Sygekasser efter Anmodning fra offentlige tyske Organer er ydet Hjælp til de fra Tyskland hjemvendte Arbejdere eller til de i Tyskland beskæftigede danske Arbejderes Familier, refunderes denne efter de under I anførte Grundsætninger.

Begge Parter vil senere undersøge, om en Forenkling af Afregningsmaaden er mulig.

IV. *Forbehold.*

Det forbeholdes de paagældende øverste Forvaltningsmyndigheder i de to Lande at træffe Beslutning med Hensyn til Anvendelsen af den under I—III forudsete Ordning.

København, den 12. December 1940.

Underskrifter.

De Samtaler, som i Tiden fra den 20. til den 24. Februar 1942 blev ført i København mellem Repræsentanter for den tyske Rigsarbejdsminister og for det danske Arbejds- og Socialministerium om Spørgsmaal vedrørende Socialforsikringen, førte til følgende Resultat:

A. *Ulykkesforsikring af de i Tyskland beskæftigede danske Arbejdere.*

1. Beskæftiger et Foretagende, der har sit Sæde i Kongeriget Danmark, inden for Firma-Indsatsens Rammer danske Arbejdere i Tyskland, er disse Arbejdere indtil videre undergivet de danske Bestemmelser om Ulykkesforsikring. Følgelig kommer de i Artikkel 1, 1. Stk., Litra a. 1. Stk. i den mellem det tyske Rige og Kongeriget Danmark under 19. Juli 1933 afsluttede Overenskomst om Ulykkesforsikring foreskrevne Frister indtil videre ikke til Anvendelse i saadanne Tilfælde.

2. Rammes de i Nr. 1 ommeldte Arbejdere i Tyskland af Ulykkestilfælde som Følge af Krigsbegivenheder, kommer den danske Ulykkesforsikrings Regler ikke til Anvendelse, Til den danske Ulykkesforsikring udredes der ikke Præmie til Krigsulykkesforsikringen. I de i 1. Punktum omhandlede Tilfælde yder det tyske Rige Erstatning i Henhold til Forordningen om Erstatning for Personskade af 10. November 1940 (Rigslovtidende I S. 1482) og de Forskrifter, der er udstedt om Gennemførelse af og Tillæg til denne Forordning.

B. *Forholdet mellem den tyske Sygeforsikring og den danske Ulykkesforsikring.*

1. Bliver en i Tyskland beskæftiget dansk Arbejder, der er undergivet den danske Ulykkesforsikring, syg som Følge af en Arbejdsulykke, modtager han indtil Hjemkomsten til Kongeriget Danmark de efter den tyske Sygeforsikring hjemlede Ydelser. Fra og med Grænseovergangen modtager han de efter den danske Syge- og Ulykkesforsikring hjemlede Ydelser; der ydes ikke Erstatning af tyske Forsikringsorganer.

2. For de Ydelser, som danske Arbejdere, der er kommet til Skade ved Ulykkestilfælde, modtager af tyske Sygeforsikringsorganer, yder de danske Ulykkesforsikringsorganer Godtgørelse ved Betaling af faste Beløb. Den faste Godtgørelse udgør for Tiden fra den 46. Dag indtil Udgangen af den 13. Uge efter Ulykkestilfældet RM. 8 pr. Dag; i disse Beløb er ligeledes indeholdt fuld Godtgørelse for de i Tiden før og efter nævnte Tidsrum af de tyske Sygeforsikringsorganer afholdte Udgifter.

3. Erhvervssygdomme, som efter dansk Ret medfører Ret til Ydelser i Henhold til Ulykkesforsikringsloven, anses i Forhold til 1. Stk. som Arbejdsulykker.

C. *Den tyske Sygeforsikrings Tillidslægeordning i Danmark.*

1. Modtager danske, der er forsikret i den tyske Sygeforsikring, Ydelser af den tyske Sygeforsikring, efter at de som syge er vendt tilbage fra Tyskland til Kongeriget Danmark, eller naar de bliver syge under Orlov i Danmark, kan de paa Foranledning af Sygekassen ved det tyske Arbejdsanvisningskontor i København undergives fornyet lægelig Undersøgelse ved Tillidslæger.

2. Ledelsen af Tillidslægeordningen overdrages af den tyske Rigsarbejdsminister til en tysk Læge. Som Tillidslæger faar denne egnede danske Læger ved sin Side. Efter Anmodning fra Sygekassen ved det tyske Arbejdsanvisningskontor i København afgiver Tillidslægerne Erklæring paa Grundlag af deres pligtmæssige lægelige Skøn. Erklæringen sendes til nævnte Sygekasse og en Genpart til Lederen af Tillidslægeordningen. Sidstnævnte kan paa Grundlag af Akterne tage Stilling til Erklæringen og, naar han anser det

for paakrævet, i Forstaaelse med nævnte Sygekasse foranledige, at der tilvejebringes yderligere Erklæring fra en egnet dansk Læge.

3. For hver Erklæring modtager Tillædslægerne af Sygekassen ved det tyske Arbejdsanvisningskontor i København Vederlag efter en Aftale, som derom vil være at træffe med dem.

D. Gennemførelse af den tysk-danske Aftale af 12. December 1940 vedrørende Socialforsikring.

1. Der forelaa overensstemmende Ønske om at tilvejebringe de i Aftalens Afsnit III omhandlede Forenklinger af Fremgangsmaaden ved Afregning mellem den tyske og den danske Sygeforsikrings Organer ved Fastsættelse af Gennemsnitsbeløb for Godtgørelse for Ydelser, der af de danske Sygekasser ydes som Hjælp til de i Tyskland beskæftigede Arbejderes Familier. Det danske Arbejds- og Socialministerium vil snarest muligt tilvejebringe statistisk Grundlag for Beregningen af disse Satser.

2. Der var principiel Enighed om, at der ikke ved Anvendelse af den tysk-danske Aftale vedrørende Socialforsikring bør ske nogen Forringelse af de forsikrede og deres Familiers retlige Stilling. Den tyske Rigsarbejdsminister og det danske Arbejds- og Socialministerium vil undersøge, hvorvidt Aftalen for visse Grupper af Befolkningen ved den tysk-danske Grænse medfører en Forringelse af deres Stilling, og vil i givet Fald i Forstaaelse med hinanden drage Omsorg for, at der raades Bod paa særlige Ulemper.

E. Gennemførelse af den tysk-danske Aftale af 8. December 1928 vedrørende Funktionærforsikring.

Der var Enighed om, at det for Udbetaling af Renter fra „Reichsvorsicherungsanstalt fur Angestellte" og for Betaling af Bidrag til den tyske Funktionærforsikring gældende Omregningsforhold mellem Reichsmark og danske Kroner skal tilpasses de ændrede Forhold. Forslag herom vil fra dansk Side snarest blive fremsat over for den tyske Side.

F. *Ikrafttræden.*

1. Bestemmelserne træder i Kraft saaledes:

a) de under A. anførte med Virkning fra og med 1. Januar 1941,

b) de under B. anførte med Virkning fra og med 1. Juli 1941, dog saaledes, at de forsikrede beholder, hvad der af den tyske Sygeforsikrings Organer allerede er ydet i Kongeriget Danmark ogsaa efter denne Dag,

c) de under C. anførte den 1. April 1942.

2. Bestemmelsernes Ikrafttræden i Overensstemmelse med 1. Stk. vil være at fastslaa ved Noteudveksling.

Kobenhavn, den 24. Februar 1942.

Underskrifter.

Bilag 31.

De Drøftelser, der fandt Sted i København i Tiden fra den 14. til den 19. April 1943 mellem Repræsentanter for det danske Socialministerium og for Rigsarbejdsministeren om Spørgsmaalet vedrørende Socialforsikringen, havde følgende Resultat:

A. *Tilføjelse til den dansk-tyske Aftale af 12. December 1940 om Socialforsikring.*

1. Som Godtgørelse for alle Ydelser (herunder Medicin), som de danske Sygekasser i Henhold til Afsnit I. B. i Aftalen af 12. December 1940 yder til Hustruer og Børn af danske Arbejdere, der er forsikrede i den tyske Sygeforsikring (danske forsikrede) betaler Sygekassen ved det tyske Arbejdsanvisningskontor i København til det danske Direktorat for Sygeforsikringen et fast Beløb af 0,37 RM. maanedlig for hver dansk forsikret. Dette faste Beløb er udregnet paa Grundlag af det af de danske Sygekasser for Ydelse af Hjælp til de forsikredes Familier anvendte Beløb efter den officielle Kurs.

2. Ved Beregningen af de Beløb, der skal betales af Sygekassen ved det tyske Arbejdsanvisningskontor i København, er det gennemsnitlige Antal af danske forsikrede afgørende. Udregningen af dette Gennemsnitstal kan ske paa Grundlag af Antallet af danske forsikrede paa bestemte Opgørelsesdage. Udregningen af Antallet af danske forsikrede sker paa Grundlag af den af den tyske Sygeforsikrings Forbindelseskontor førte Statistik.

3. Skulde det danske Sygekassedirektorat rejse Indvendinger mod det fra tysk Side meddelte Antal af danske forsikrede, bliver det Tal paa de danske forsikrede, der er afgørende for Beregningen, aftalt mellem Sygekassen ved det tyske Arbejdsanvisningskontor i København og det danske Direktorat for Sygeforsikringen med Billigelse af begge Staters øverste Forvaltningsmyndigheder eller af de af dem bestemte Myndigheder.

4. Antallet af de i Aarene 1941—42 af den tyske Sygeforsikring omfattede danske Arbejdere bliver fastsat i Fællesskab af Sygekassen ved det tyske Arbejdsanvisningskontor i København og det danske Direktorat for Sygeforsikringen med Billigelse af begge Staters øverste Myndigheder eller af de af dem bestemte Myndigheder.

B. *Tilføjelse til og Ændring af den dansk-tyske Overenskomst af 24. Februar 1942 om Socialforsikring.*

Overenskomstens Afsnit B. faar følgende Affattelse:

„Forholdet mellem den tyske Sygeforsikring og den danske Ulykkesforsikring for saa vidt angaar danske Arbejdere i Firmaindsatsen.

I.

Bliver en i Tyskland beskæftiget dansk Arbejder, der er undergivet den danske Ulykkesforsikring, syg som Følge af en Arbejdsulykke, modtager han indtil Hjemkomsten til Kongeriget Danmark de efter den tyske Sygeforsikring hjemlede Ydelser. Fra og med Grænseovergangen modtager den tilskadekomne Ydelser efter dansk Ret fra den danske Syge- og Ulykkesforsikring. Der ydes ikke Erstatning af tyske Forsikringsorganer. For saa vidt tilskadekomne intet Krav har paa Ydelse fra den danske Sygeforsikring, modtager han fra og med Grænseovergangen indtil Udløbet af 13 Uger efter Ulykkestilfældet Ydelser efter tysk Ret af Sygekassen ved det tyske Arbejdsanvisningskontor i København for vedkommende tyske Sygeforsikringsorgans Regning; Dagpengene maa dog ikke overstige 3 Kr.

II.

De af de tyske Sygeforsikringsorganer til tilskadekomne danske Arbejdere erlagte Ydelser godtgøres af de danske Ulykkesforsikringsorganer ved Erlæggelse af et fast Beløb. Det faste Beløb udgør for Tiden fra den 46. Dag indtil Udløbet af den 13. Uge efter Ulykkestilfældet 10 RM. om Dagen; dermed er ogsaa godtgjort de tyske Sygeforsikringsorganisationers Udgifter for Tiden før og efter det nævnte Tidsrum.

III.

Erhvervssygdomme, som efter dansk Ret medfører Ret til Ydelser i Henhold til Ulykkesforsikringsloven, anses i Forhold til Stk. 1 som Arbejdsulykker."

C. *Sammenlægning af Forsikringstiden i den danske og tyske Sygeforsikring.*

Ved Krav paa Barselshjælp efter dansk og tysk Sygeforsikring (herunder Barselshjælp efter tysk Ret til Familiemedlemmer) sammenlægges Forsikringstiden i det ene Lands Sygeforsikring med Forsikringstiden i det andet Lands Sygeforsikring; som Forsikringstid i den danske Sygeforsikring gælder kun Tidsrum af nydende Medlemsret i en dansk Sygekasse.

D. *Ikrafttræden.*

1. Bestemmelserne træder i Kraft saaledes:

a) De under A. anførte Bestemmelser om Virkning fra 1. Januar 1941,

b) De under B. og C. anførte Bestemmelser fra og med 1. Maj 1943.

Medfører den nugældende Ordning særlig ubillige Resultater skal en Sammenregning af Forsikringstiden efter Bestemmelserne i Afsnit C. dog ogsaa finde Sted, for saa vidt angaar tidligere indtraadte Forsikringsbegivenheder.

2. Bestemmelsernes Ikrafttræden i Overensstemmelse med Stk. 1 vil være at fastslaa ved Noteudveksling. Noteudvekslingen kan ogsaa fastslaa, at kun enkelte Afsnit af foranstaaende Optegnelse træder i Kraft.

Udfærdiget i 2 Originaler paa dansk og tysk i København den 19. April 1943.

Underskrifter.

Kobenhavn, den 29. August 1941.

Direktoratet for Ulykkesforsikringen.

„I Skrivelse af 12. Juli 1941 udtalte Arbejds- og Socialministeriet, *at* Ministeriet intet havde at erindre imod, at danske Arbejdere, der af danske Arbejdsgivere er antaget til Byggearbejder i Hamborg, Lübeck og Rostock, og som har faaet Tilladelse til Indrejse i Tyskland under Medvirken af tyske Arbejdsanvisningsmyndigheder, i Overensstemmelse med den mellem Danmark og Tyskland afsluttede Overenskomst af 19. Juli 1933 om Ulykkesforsikring i indtil eet Aar er forsikrede efter den danske Ulykkesforsikringslov, samt at Ministeriet under Hensyn til, at de paagældendes i Medfør af den tyske Personskadeforordning af 1. September 1939 er forsikrede mod Følger af Ulykkestilfælde, der maatte opstaa ved Krigsbegivenheder, kunde tiltræde, at der uanset Bestemmelsen i § 2, Nr. 1, i Socialministeriets Bekendtgørelse af 29. Juni 1940 ikke tegnes dansk Krigsulykkesforsikring for dem.

Man anmodede derhos Direktoratet om at tilvejebringe Oplysninger om det tyske Rigsarbejdsministeriums Stilling til Sagen.

Med Skrivelse af 11. August 1941 (Foresp. Nr. 14/41) har Direktoratet herefter fremsendt Afskrift af Skrivelse af 28. Juli 1941 fra Der Gebietsbeauftragte des Generalbevollmächtigten für die Regelung der Bauwirtschaft im Wehrkreis X, Senatsdirektor W. Tegeler, af hvilken Skrivelse det fremgaar, at det tyske Rigsarbejdsministerium har tiltraadt den ovennævnte Ordning for de omhandlede danske Arbejdere.

I denne Anledning skal man meddele, at den omhandlede Ordning herefter maa anses for at være traadt i Kraft som gældende indtil videre.

Man skal senere vende tilbage til de af Ingeniør Einar Thorsen rejste Spørgsmaal om, hvorvidt de omhandlede Arbejdere er pligtige at betale Bidrag i Henhold til Arbejdsfordelingsloven samt om, hvorvidt de paagældende Arbejdsgivere skal betale Bidrag til Arbejdsløshedsfonden og Invalideforsikringsfonden for Arbejderne.

Det tilføjes, at Ingeniør Einer Thorsen herfra er underrettet om foranstaaende".

2.

JOHS. KJÆRBØL
fhv. Arbejdsminister.

Kobenhavn, d. 17. Juli 1945.

Til Den af Folketinget under 15. Juni 1945 nedsatte Kommission i Henhold til Grundlovens § 45.

I Skrivelse af 27. f. M. har Kommissionen anmodet mig om at give Oplysning om Behandlingen af de internerede Kommunister og Understøttelsen til deres Familier.

I denne Anledning vil jeg gerne meddele, at Spørgsmaalet om Behandlingen af de internerede Kommunister ikke har henhørt under mit Forretningsomraade, og jeg vil derfor tillade mig i min Redegørelse at indskrænke mig til Understøttelsesspørgsmaalet. Med Hensyn hertil skal jeg med Bemærkning, at jeg kun har Ansvaret for Tiden indtil 9. November 1942, da Hr. Laurits Hansen overtog Posten som Socialminister, meddele følgende Oplysninger:

Som det vil være Kommissionen bekendt, fandt Interneringen af Kommunisterne Sted i Dagene fra den 22. Juni 1941.

Den 8. Juli 1941 tilskrev den internerede Folketingsmand Martin Nielsen daværende Statsminister Stauning om Understøttelsesordningen for de interneredes Familier, og dette Brev efterfulgtes af et nyt af 27. August s. A., jfr. Bilag 1.

Sidstnævnte Brev, som tilsendtes Statsministeren fra Justitsministeriet den 9. September, videresendtes af Statsministeren til daværende Finansminister Buhl, og ved Skrivelse af 11. s. M. (Bilag 2) sendte Finansministeren Brevet til mig. Først paa dette Tidspunkt blev jeg bekendt med Martin Nielsens Breve af 8. Juli og 27. August 1941.

Efter en Drøftelse af hele Sagen i et Ministermøde, hvor Sagen blev henvist til mig, gik vi i Arbejds- og Socialministeriet straks i Gang med at skabe en særlig Understøttelsesordning for de internerede og deres Familier.

I Arbejds- og Socialministeriet maatte vi finde det naturligt at søge vort Udgangspunkt i Forsorgslovens Regler, efter hvilke Udbetalingen af Hjælp henhører under Kommunernes sociale Udvalg.

Med Hensyn til selve Hjælpen, der maatte tage Sigte paa Bevarelse af det hidtidige Leveniveau, var der efter Forsorgsloven kun Mulighed for at yde almindelig Kommunehjælp, og dette kunde efter vor Opfattelse ikke anses for en tilfredsstillende Ordning, dels fordi man ikke vilde have Mulighed for at yde Hjælp af den paakrævede rundelige Størrelse, dels fordi Hjælpens Ydelse i saa Fald vilde være forbundet med Tilbagebetalingspligt.

Man maatte derfor søge andre Veje, og Tanken faldt da naturligt paa Forsorgslovens § 281, der handler om Hjælp til Personer, der ekstraordinært er indkaldt til Militærtjeneste. Efter denne Bestemmelse er der Mulighed for at yde en mere rundelig Hjælp uden Tilbagebetalingspligt, og man valgte derfor at gaa frem i det væsentlige efter Princippet i den nævnte Lovbestemmelse.

Der var ingen Hjemmel til at følge denne Fremgangsmaade, men da vi maatte finde det nødvendigt saavidt muligt at holde de Foranstaltninger, der blev truffet, skjult for de tyske Myndigheder, var det ikke muligt at faa tilvejebragt grundlovsmæssig Hjemmel i Form af en særlig Lov, og det var heller ikke muligt aabenlyst at optage de nødvendige Udgifter paa de aarlige Bevillingslove. At Hjemmel ikke kunde tilvejebringes medførte iøvrigt for Ministeriet den store Vanskelighed, at vi var afskaaret fra at *paalægge* Kommunerne at yde den Understøttelse, som vi havde planlagt, og vi maatte derfor nøjes med at fremkomme med Henstillinger, der dog i det store og hele — undertiden dog først efter nogen Modstand — blev fulgt. Egentlige Afgørelser er altsaa ikke blevet truffet, men vi har i hvert foreliggende Tilfælde maattet forhandle os til Rette med de sociale Udvalg.

Med det fornævnte Brev af 27. August 1941 fra Folketingsmand Martin Nielsen, som kom mig i Hænde omkring den 12. September s. A., medfulgte nærmere Oplysninger om 17 internerede Kommunisters økonomiske Forhold.

Allerede den 17. og 18. s. M. lod jeg Kontorchef Sommer-Andersen instruere de sociale Udvalg i de Kommuner, i hvilke de paagældende 17 Personer var hjemmehørende, om den særlige Understøttelsesordning, vi havde tilrettelagt, og som vi maatte ønske fulgt, og efter at vi efter Forhandling med Justitsministeriet den 29. September 1941 havde faaet Oplysninger om de øvrige interneredes Forhold, rettede vi i Løbet af den første Trediedel af Oktober 1941 underhaanden en lignende — skriftlig — Henvendelse til de øvrige Kommuner, i hvilke de internerede Kommunister var hjemmehørende.

I Skrivelse af 13. Oktober 1941, der er vedlagt i Ekstraktafskrift som Bilag 3, har Arbejds- og Socialministeriet givet Justitsministeriet Underretning om den trufne Ordning, og jeg tillader mig at henvise til Bilaget om Ordningens Enkeltheder.

Som det vil fremgaa af Bilaget, er Princippet i Understøttelsesordningen det, at de sociale Udvalg skal yde Hjælp til Betaling af de faste Udgifter. Jeg kan f. Eks. nævne Husleje, Gas og Lys, Forsikringer af enhver Art, Afdrag paa Radio og Møbler m. m. Endvidere var der Mulighed for at betale Ejendomsskatter, men — i Overensstemmelse med den hidtil for Forsorgslovens § 281 gældende Praksis — derimod ikke personlige Skatter, med Hensyn til hvilke der maatte søges Henstand eller Fritagelse. Udover de nævnte faste Udgifter kunde der ydes Hjælp til f. Eks. Underhold, Beklædning, Læge, Tandlæge og i andre særlige Trangstilfælde.

Da det maatte befrygtes, at nogle Kommuner vilde stille sig afvisende, eller i al Fald ikke være tilstrækkelig imødekommende overfor de interneredes paarørende, saafremt den ydede Hjælp, der jo efter Omstændighederne vilde blive ret betydelig, kun vilde blive refunderet som almindelig Kommunehjælp, hvorved Kommunerne selv maatte bære en Trediedel, fandt vi det nødvendigt samtidig med den første Henvendelse til en Kommunes sociale Udvalg at stille i Udsigt, at man, i Tilfælde hvor Hjælpen i væsentlig Grad oversteg, hvad Kommunen maatte antages at ville have ydet paagældende i almindelig Kommunehjælp, vilde søge skabt Mulighed for at yde Kommunen en rimelig Refusion af Statskassen.

Efter at Finansministeriet havde tiltraadt det i vedlagte Afskrift af Brev af 23. April 1942 fra Departementschef H. H. Koch til Departementschef K. H. Kofoed, Bilag 4, stillede Forslag om en Refusionsordning og om Udgifternes Placering paa Bevillingslovene, tilskrev Arbejds- og Socialministeriet underhaanden de sociale Udvalg, som det fremgaar af vedlagte Afskrift af Skrivelse af 28. April 1942 (Bilag 5).

I Tidens Løb indkom — som det maatte ventes — et ikke ringe Antal Klager fra de interneredе, navnlig over Størrelsen af den ydede Hjælp til Familierne og over, at Hjælpen skulde udbetales gennem Socialkontorerne efter en ganske vist ret mild Trangsbedømmelse.

Ministeriet har, saa hurtigt som det var gørligt, undersøgt de enkelte Klager og har, hvis der fandtes at være Grund til det, henstillet til Kommunerne at bringe Forholdet i Orden, og det er mit bestemte Indtryk, at Hjælpens Størrelse, i al Fald da de første Begyndervanskeligheder var overstaaet, i det store og hele har været rimelig og passende.

Med Hensyn til det andet Klagepunkt, nemlig Klagerne over, at Hjælpen udbetaltes gennem Socialkontorerne og efter en Trangsbedømmelse i hvert enkelt Tilfælde, kan jeg oplyse, at jeg i et Brev af 6. Februar 1942 (Bilag 6) til daværende Statsminister Stauning, Finansminister Buhl og Landbrugsminister Bording har stillet Forslag om en Nyordning, hvorefter Understøttelserne skulde ydes med faste periodiske Beløb, afpasset efter de interneredes tidligere Indtægt. Forslaget lod sig imidlertid ikke gennemføre.

Ministeriet har, foruden at gribe ind i de Enkelttilfælde, der blev forelagt, et Par Gange følt sig foranlediget til underhaanden at udsende Cirkulærskrivelser til de i Betragtning kommende sociale Udvalg, hvori man har indskærpet de fastsatte Retningslinier. Jeg kan i saa Henseende henvise til vedlagte Bilag 7 (Skrivelse af 23 December 1941) og Bilag 8 (Skrivelse af 30. Januar 1942).

Johs. Kjærbøl.

Bilag 1.

AFSKRIFT

MARTIN NIELSEN, M. F.
Statens Lejr ved Horserød,
pr. Helsingør.

Den 27. August 1941.

Til Regeringen ved Statsminister Th. Stauning.

I et Brev til Statsministeren afsendt fra Vestre Fængsel allerede den 8. Juli d. A. skrev jeg følgende:

„Endvidere vil jeg henlede Statsministerens og Regeringens Opmærksomhed paa den økonomiske Stilling, de Indespærredes Koner og Børn er kommet i. Jeg formoder, at Socialkontorerne har optaget deres velsignelsesrige Virksomhed ogsaa paa dette Omraade. Men jeg ved ogsaa, hvad dette betyder. Det betyder saavel Ydmygelse som Sult. Der maa kunne forlanges, at der træffes en Ordning, saaledes at Husleje og faste Udgifter dækkes, og at der derudover tilstilles de indespærredes Familier et saa stort Beløb, at deres Kaar ikke forringes paa Grund af Forsørgernes lovløse Indespærring."

Efter at jeg ved Indsættelse i Statens Koncentrationslejr ved Horserød har faaet Lejlighed til at tale med de 107 Internerede, som befinder sig her, viser det sig, at mine værste Anelser er blevet overtruffet. Jeg har her ladet foretage en Undersøgelse af de Indespærredes økonomiske Forhold, og den Behandling deres tilbageblevne Paarørende har været Genstand for, en Behandling fra det offentliges Side, der trodser enhver Beskrivelse.

Som Dokumentation heraf vedlægger jeg Referat af en Række Tilfælde, som i Virkeligheden kun er et Gennemsnit af de økonomiske Forhold, de Indespærredes Familier lever under. Idet jeg derfor understreger, hvad jeg den 8. Juli skrev til Statsministeren, kræver jeg nu af Regeringen, at der træffes en anstændig og generel Ordning, saaledes at de Indespærrede ikke foruden Indespærringen ogsaa skal lide under, at deres Hjem opløses og deres Familier gaar til Grunde.

Martin Nielsen.

Bilag 2.

AFSKRIFT

FINANSMINISTEREN

Den 11. September 1941.

Hr. Arbejds- og Socialminister Kjærbøl.

Kære Kollega.

Jeg har fra Statsministeren modtaget vedlagte Brev med en Henvendelse fra Folketingsmand Martin Nielsen vedrørende de internerede Kommunister. Jeg beder Dig se paa Henvendelsen og tage denne med til Ministermødet i Morgen.

Endvidere har jeg fra Statsministeren modtaget vedlagte Henvendelse fra „Dansk Typograf Forbund"s Københavns-Afdeling, som jeg ogsaa beder Dig se paa. Vi kan da tales nærmere ved om Sagen.

Med venlig Hilsen

Din hengivne

V. Buhl.

Bilag 3.

EKSTRAKTAFSKRIFT

ARBEJDS- OG SOCIALMINISTERIET

København, den 13. Oktober 1941.

Til Justitsministeriet.

I Skrivelser af 8. Juli og 27. August d. A. har Folketingsmand Martin Nielsen, der er interneret i Statens Lejr i Horserød, henvendt sig til Statsministeren angaaende Udbetaling af Understøttelse til de der interneredes Familier under Interneringen, idet han samtidig har givet Oplysning om 17 interneredes økonomiske Forhold.

Efter stedfunden mundtlig Forhandling mellem Justitsministeriet og Arbejds- og Socialministeriet, har Justitsministeriet ved Fængselspræst N. I. Heie indhentet Oplysninger om de øvrige interneredes økonomiske Forhold og har ved Skrivelse af 26. September d. A. (J. Nr. D. F. F. 41 61/41) oversendt disse Oplysninger hertil med Bemærkning, at Justitsministeriet finder det ønskeligt, at der med tilbagevirkende Kraft træffes en saadan Særordning vedrørende de paagældendes Forsørgerforhold, at det økonomiske Grundlag for Familiernes Eksistens ikke væsentlig forrykkes.

Efter Gennemgang af det foran omhandlede Materiale har Arbejds- og Socialministeriet underhaanden meddelt de sociale Udvalg (i København Magistraten) i de Kommuner, i hvilke de internerede Kommunister er hjemmehørende, at Regeringen har gjort Spørgsmaalet om Understøttelse af de internerede og deres Familier til Genstand for Overvejelse og har fundet det rettest, at der under Hensyntagen til de særlige Omstændigheder, under hvilke de paagældende er blevet berøvet deres Indtjeningsmuligheder, ydes de paagældende og deres Familier en saadan Hjælp, at Indgrebet i deres og Familiernes Forhold bliver saa lidet føleligt som muligt, idet Udgangspunktet efter Regeringens Opfattelse maa være, at de Former, hvorunder Familierne hidtil har eksisteret, kan opretholdes, saaledes med Hensyn til Bolig, Børns Anbringelse i Lære o. lign. For enligstilledes Vedkommende maa Hjælpen navnlig tage Sigte paa Bevarelse af de paagældendes Medlemsret i Sygekasse, Arbejdsløshedskasse og Fagforening samt paa Bevarelse og Opbevaring af Indbo m. v. Ministeriet har derfor fremhævet over for Udvalgene (i København Magistraten), at det vilde være ønskeligt, at der som almindelig Kommunehjælp, men uden at rejse Krav om Tilbagebetaling, ydes de internerede og deres Familier Hjælp i Overensstemmelse med Principperne i Forsorgslovens § 281, i hvilken Henseende der henvises til det i Socialministeriets Cirkulære af 15. Maj 1939 herom udtalte, og at man iøvrigt vilde finde det ønskeligt, at der i Betragtning af, at de paarørende vel i Almindelighed ikke hører til dem, der ellers kommer paa Socialkontorerne, vises et særligt Hensyn, saaledes at Modtagelsen af Hjælp bliver saa lidet generende som muligt, f. Eks. ved Udbetaling af Understøttelse uden for den sædvanlige Udbetalingstid.

Man har samtidig meddelt Kommunerne, hvilke internerede der er hjemmehørende i vedkommende Kommune.....

Johs. Kjærbøl.

Bilag 4.

AFSKRIFT

ARBEJDS- OG SOCIALMINISTERIET
Departementschefen.

København, den 23. Juni 1942.

Hr. Departementschef K. H. Kofoed, Finansministeriet.

Kære Departementschef K. H. Kofoed.

Som det maaske vil være Dem bekendt, har Arbejds- og Socialministeriet efter at Sagen havde været drøftet i Regeringen, i sin Tid underhaanden meddelt de sociale Udvalg (i København Magistraten) i de Kommuner, i hvilke de internerede Kommunister er hjemmehørende, at Regeringen har gjort Spørgsmaalet om Understøttelse af de internerede og deres Familier til Genstand for Overvejelse og har fundet det rettest, at der under Hensyntagen til de særlige Omstændigheder, under hvilke de paagældende er blevet berøvet deres Indtjeningsmuligheder, ydes de paagældende og deres Familier en saadan Hjælp, at Indgrebet i deres og Familiernes Forhold bliver saa lidet føleligt som muligt. Udgangspunktet maatte efter Regeringens Opfattelse være, at de Former, hvorunder Familierne hidtil har eksisteret, kan opretholdes, saaledes med Hensyn til Bolig, Børns Anbringelse i Lære o. lign., og at Hjælpen for enligtstilledes Vedkommende navnlig maa tage Sigte paa Bevarelse af de paagældendes Medlemsret i Sygekasse, Arbejdsløshedskasse og Fagforening samt paa Bevarelse og Opbevaring af Indbo m. v. Ministeriet har derfor fremhævet over for Udvalgene (i København Magistraten), at det vilde være ønskeligt, at der som almindelig Kommunehjælp, men uden at rejse Krav om Tilbagebetaling, ydes de internerede og deres Familier Hjælp i Overensstemmelse med Principperne i Forsorgslovens § 281.

Man har derhos tilføjet, at det er Ministeriets Agt i Tilfælde, hvor Hjælpen i væsentlig Grad overstiger, hvad Kommunen maatte antages at ville have ydet paagældende i almindelig Kommunehjælp, at søge skabt Mulighed for at yde Kommunen en rimelig Refusion af Statskassen, naar Hjælpen er ophørt, eller, for saa vidt Trangstilfældet strækker sig udover 1. April 1942, allerede naar dette Tidspunkt er passeret.

Naar jeg nu henvender mig til Dem i denne Sag, der herfra behandles med stor Diskretion, er det, fordi Spørgsmaalet om Ydelse af Refusion nu er blevet aktuelt, saaledes at man maa søge at finde en Udvej for, hvorledes og af hvilken Konto Refusion kan ydes.

Efter det givne Refusionstilsagn maatte man i og for sig yde Kommunerne en efter hver enkelt Understøttelsestilfælde afpasset Refusion, idet Udgangspunktet maatte være, hvor meget af Understøttelsen der kunde siges at ligge over det Beløb, Kommunerne i hvert enkelt Tilfælde maatte antages at vilde have ydet som almindelig Kommunehjælp.

Da Ydelse af Kommunehjælp imidlertid efter Forsorgsloven sker efter et Skøn over Trangen i det enkelte Tilfælde, vil det være forbundet med betydelige Vanskeligheder at fastlægge, hvor meget der i det enkelte Tilfælde vilde være blevet ydet som almindelig Kommunehjælp, og hvor meget der herefter vil kunne anmeldes til Refusion, og man har derfor tænkt i Stedet for at bringe den Refusionsordning, der

har Hjemmel i Forsorgslovens § 281, Stk. 3, og hvorefter $^{4}/_{7}$ af den ydede Hjælp refunderes af Statskassen, medens der af den resterende Del af Udgiften refunderes de $^{7}/_{10}$ af den fælleskommunale Udligningsfond, og Opholdskommunen endeligt afholder $^{3}/_{10}$, i anvendelse.

Man undgaar herved de vanskelige Overvejelser over, hvad der vilde være blevet ydet som almindelig Kommunehjælp, og man opnaar desuden, hvad der er mest tiltalende, naar de omhandlede Udgifter, som det er ønskeligt, maa opføres skjult paa Statsregnskabet — at kunne anvende Refusionsreglen i selve den Bestemmelse i Forsorgsloven, efter hvis Principper Hjælpen ydes.

Det økonomiske Resultat for Kommunerne af at anvende Refusionsreglen i Forsorgslovens § 281 vil, saa vidt det skønnes, i langt det overvejende Antal Tilfælde ikke være ringere end, om man ydede Refusion efter det givne Tilsagn, og kan næppe heller antages at være væsentlig fordelagtigere for Kommunerne som Helhed.

De samlede Udgifter for Statskassen i indeværende Finansaar vil efter et løseligt Skøn andrage ca. 115 000 Kr., som man er sindet at søge bevilget paa Tillægsbevillingslov for Finansaaret 1942—43 under den til Forsorgslovens § 281 svarende Konto: § 15 VI. C. VIII. a, Udgifter til Understøttelse af Personer, der indkaldes til Manøvrer, Øvelser eller lignende, til ekstraordinær Militærtjeneste eller til Civilbeskyttelsestjeneste.

Da Sagen ikke bør komme til almen Kundskab, er man derhos sindet at motivere Forhøjelsen paa den nævnte Konto med nogle ikke for udtømmende Bemærkninger, og det er Tanken, at Arbejdsministeren ved given Lejlighed vil orientere Finansudvalgene om Sagen.

Under Henvisning til det anførte beder jeg Dem om at ville overveje Sagen og sende mig et Par Ord om, hvorvidt Finansministeriet mener at kunne gaa med til en Ordning som den foran skitserede. I bekræftende Fald vil jeg tillige bede Dem om ved Lejlighed at orientere Statsrevisionen, saaledes at man undgaar Antegnelse til den paagældende Regnskabskonto.

Da Sagen af Hensyn til Kommunernes Arbejde haster en Del, beder jeg Dem om at se paa Sagen, saa snart det er Dem belejligt.

Venlig Hilsen

Deres

Koch.

AFSKRIFT

ARBEJDS- OG SOCIALMINISTERIET

Kobenhavn, den 28. April 1942.

Til Det sociale Udvalg i *Kommune.*

Under Henvisning til det herfra tidligere givne Tilsagn om en særlig Refusion af Statskassen af den Hjælp, der ydes de internerede Kommunister og deres Familier i Overensstemmelse med de af Ministeriet givne Retningslinier, skal jeg meddele, at den i Finansaaret 1941—42 til de paagældende ydede Hjælp vil kunne anmeldes til Refusion i Overensstemmelse med Reglen i Forsorgslovens § 281, Stk. 3, saaledes som denne Regel er ændret ved Lov af 15. Maj 1939.

Beløbene bedes i Regnskabsuddrag I, Statsrefusion for Regnskabsaaret 1941—42 opført under Post I, E, 1, a: Hjælp til Militærpersoner, jfr. Regnskabsuddrag II. Mellemkommunal Refusion og Tilskud fra den fælleskommunale Udligningsfond for samme Regnskabsaar, Post VII, D, 1.

Deres ærbødige

Sommer-Andersen.

Bilag 6.

AFSKRIFT

ARBEJDS- OG SOCIALMINISTERIET

København, den 6. Februar 1942.

Hr. Statsminister Th. Stauning.

Kære Kollega.

Som det maaske vil være dig bekendt har Arbejds- og Socialministeriet, efter at Sagen havde været drøftet i Regeringen, i sin Tid underhaanden meddelt de sociale Udvalg (i København Magistraten) i de Kommuner, i hvilke de internerede Kommunister er hjemmehørende, at Regeringen har gjort Spørgsmaalet om Understøttelse af de internerede og deres Familier til Genstand for Overvejelse og har fundet det rettest, at der under Hensyntagen til de særlige Omstændigheder, under hvilke de paagældende er blevet berøvet deres Indtjeningsmuligheder, ydes de paagældende og deres Familier en saadan Hjælp, at Indgrebet i deres og Familiernes Forhold bliver saa lidet føleligt som muligt. Udgangspunktet maatte efter Regeringens Opfattelse være, at de Former, hvorunder Familierne hidtil har eksisteret, kan opretholdes, saaledes med Hensyn til Bolig, Børns Anbringelse i Lære o. lign., og at Hjælpen for enligstilledes Vedkommende navnlig maa tage Sigte paa Bevarelse af de paagældendes Medlemsret i Sygekasse, Arbejdsløshedskasse og Fagforening samt paa Bevarelse og Opbevaring af Indbo m. v. Ministeriet har derfor fremhævet over for Udvalgene (i København Magistraten), at det vilde være ønskeligt, at der som almindelig Kommunehjælp, men uden at rejse Krav om Tilbagebetaling, ydes de internerede og deres Familier Hjælp i Overensstemmelse med Principperne i Forsorgslovens § 281, og at man iøvrigt vilde finde det ønskeligt, at der i Betragtning af, at de paarørende vel i Almindelighed ikke hører til dem, der ellers kommer paa Socialkontorerne, vises et særligt Hensyn, saaledes at Modtagelsen af Hjælp bliver saa lidet generende som muligt. f. Eks. ved Udbetaling af Understøttelse uden for den sædvanlige Udbetalingstid.

Man har derhos tilføjet, at det er Ministeriets Agt i Tilfælde, hvor Hjælpen i væsentlig Grad overstiger, hvad Kommunen maatte antages at ville have ydet paagældende i almindelig Kommunehjælp, at søge skabt Mulighed for at yde Kommunen en rimelig Refusion af Statskassen, naar Hjælpen er ophørt, eller for saa vidt Trangstilfældet strækker sig udover 1. April 1942, allerede naar dette Tidspunkt er passeret.

Folketingsmand Hartvig Frisch med flere har imidlertid gentagne Gange kritiseret denne Ordning, og har nu paany henvendt sig til mig og insisteret paa, at der træffes en anden Ordning, saaledes at der ydes de internerede en fast ugentlig Understøttelse, der er afpasset efter de paagældendes Indtjeningsmuligheder inden Interneringen.

Jeg kan oplyse, at den nugældende Ordning med Udbetaling af Understøttelser gennem Socialkontorerne efter foretagen Trangsbedømmelse i det enkelte Tilfælde blandt de internerede har vakt og stadig vækker megen Harme og Utilfredshed, — en Sindsstemning, der efter mit Indtryk faar Næring fra fhv. Kirkeminister Pastor Poulsen under dennes Besøg i Lejren —; Ministeriet er da ogsaa Gang paa Gang fra de interneredes Side blevet præsenteret for Krav om en anden Understøttelsesform, hvorefter der pr. Post tilsendes de internerede eller deres Familier et fast ugentligt eller maanedligt Beløb, der er afpasset efter de interneredes tidligere Indtægt. Ministeriet modtager endvidere stadig Klager over Størrelsen af den Hjælp, der ydes gennem de sociale Udvalg, og over, at der er nægtet Hjælp til et eller andet Formaal.

De interneredes Utilfredshed bunder navnlig i, at Familierne skal henvende sig til Socialudvalget hver Gang, de trænger til noget, og have Hjælpen udbetalt gennem Socialkontorerne, og i, at der skal finde Trangsbedømmelse Sted med det deraf følgende „Posekiggeri" fra det offentliges Side og Krav om Udfyldelse af Skemaer m. m.

Endvidere er der fra forskellige Kommuners Side over for Ministeriet givet Udtryk for, at Understøttelsen af de heromhandlede Personer burde være Kommunerne uvedkommende og henlægges til Staten, som har iværksat de paagældendes Internering.

Den Opfattelse, der fremføres, og som ogsaa har en vis Støtte fra Embedsmandsside, gaar ud paa, at der her — i Modsætning til almindelige Forsørgelsessager — gør sig særlige Hensyn gældende, idet der hævdes, at Understøttelse af de interneredes Familier ikke er et Forsørgelsesproblem, der egner sig til Behandling efter almindelige Forsørgelsesprincipper, men maa betragtes som Led i den ekstraordinære Internering og derfor behandles efter særlige Retningslinier; under Hensyntagen hertil vilde jeg anse det for rigtigst, at vi tog Spørgsmaalet op til fornyet Overvejelse med Henblik paa, om vi kan imødekomme de nu fra forskellig Side fremsatte Ønsker navnlig i Henseende til Udbetaling af et fast Beløb afpasset efter de paagældendes tidligere Indtægter.

Saafremt man beslutter sig til at gaa over til Udbetaling af Understøttelsen med faste Beløb og derved helt forlader den allerede nu kun spinkle Tilknytning til almindelige Forsørgelsessynspunkter, vilde jeg anse det for rigtigst, at Sagens videre Behandling overgaar til Justitsministeriet, under hvilket Spørgsmaalet om Interneringen af de paagældende iøvrigt sorterer. Jeg skal dog bemærke, at Arbejds- og Socialministeriet selvfølgelig er villigt til at stille sig til Raadighed med de her foreliggende Oplysninger og Erfaringer med Hensyn til Beregning af Understøttelser ved Ordningens Udformning i Praksis.

Jeg tilføjer, at jeg har tilskrevet Finansminister V. Buhl og Landbrugsminister K. Bording overensstemmende hermed.

Venlig Hilsen

Din hengivne

Johs. Kjærbøl.

Bilag 7.

ARBEJDS- OG SOCIALMINISTERIET
Ministeren.

København, den 23. December 1941.

Under en Drøftelse med det af Rigsdagen i Medfør af § 2, sidste Stykke i Lov Nr. 349 af 22. August 1941 om Forbud mod kommunistiske Foreninger og kommunistisk Virksomhed nedsatte Udvalg om den Hjælp, der ydes de i Statens Lejr i Horserød internerede og deres Familier, er der fra flere Sider fremsat Klager over, at der i mange Tilfælde ikke af de sociale Udvalg udvises den Forstaaelse overfor de interneredes Familie, som er forudsat i de Direktiver, der i saa Henseende er tilgaaet Udvalgene fra Ministeriet.

Paa den saaledes givne Foranledning føler jeg mig opfordret til at fremhæve, at det er den samlede Regerings bestemte Ønske, at de i sig selv vanskelige Forsørgelsesproblemer, der er opstaaet ved Interneringen, løses paa en Maade, der efterlader saa lidt Bitterhed og Utilfredshed, som det overhovedet er muligt. Jeg maa derfor indtrængende opfordre de sociale Udvalg til saavel i Henseende til Hjælpens Størrelse som i Henseende til Formen for Hjælpens Ydelse at følge de engang fastlagte Retningslinier, om hvilke der underhaanden er givet Udvalget Meddelelse, saaledes at man saa vidt gørligt kan mildne den forstaaelige Bitterhed, som Interneringen har fremkaldt, gennem en rigeligere Tilmaaling af Hjælp og en mere lempelig Udbetalingsmaade.

Johs. Kjærbøl.

Tilskrevet forskellige sociale Udvalg.

Bilag 8.

AFSKRIFT

ARBEJDS- OG SOCIALMINISTERIET
Kontorchefen.

København, den 30. Januar 1942.

Til Hr. Afdelingschef H. Hejlesen, Howitzvej 8 m. fl.

I Anledning af, at der fra forskellig Side blandt de i Horserødlejren internerede er klaget over, at der paa Kvitteringerne for offentlig Hjælp, paa hvilke der skal underskrives, er anført, at Hjælpen skal tilbagebetales, skal jeg, saafremt dette er Tilfældet i Deres Kommune, henstille, at Bemærkning herom udstreges, forinden Underskrift fordres.

Deres ærbødige

Sommer-Andersen.

3.

ad Spørgsmaal 5 i Kommissionens Skrivelse af 3. Oktober 1946 (Spørgsmaal 4 i Kommissionens Skrivelse af 24. Oktober 1946):

Hvad var Anledningen til, at det trods gentagne Henvendelser fra Kommunistudvalgets Side ikke lykkedes at faa gennemført en bedre og ensartet Understøttelsesordning for de internerede Kommunisters Familier?

Efter at jeg var tiltraadt som Justitsminister den 9. Juli 1941, havde jeg til Hensigt at gennemføre en Understøttelsesordning for de internerede Kommunisters Familier, og jeg indledte derfor Forhandlinger med Arbejds- og Socialministeriet om dette Spørgsmaal, idet jeg paa Opfordring tilvejebragte nærmere Oplysninger om de forvaredes Erhvervsforhold og Forsørgerpligter. I et Ministerraad blev det imidlertid vedtaget, skønt jeg var villig til at ordne disse Forhold, at Ordningen skulle overgaa til Arbejds- og Socialministeriet. I Overensstemmelse hermed oversendte jeg i Skrivelse af 26. September 1941 Oplysningerne til Arbejds- og Socialministeriet, idet jeg bemærkede, at Justitsministeriet fandt det ønskeligt, at der med tilbagevirkende Kraft blev truffet en saadan Særordning vedrørende de paagældendes Forsørgerforhold, at det økonomiske Grundlag for Familiernes Eksistens ikke blev væsentligt forrykket. Der blev senere, saa vidt jeg husker bl. a. af Folketingsmand Amby, henstillet til mig at søge Ordningen tilbageført til mig, og hertil var jeg villig, idet jeg fandt, at der her var et Omraade, hvor jeg maaske kunde gøre en Indsats for de internerede, men Ministerraadet fastholdt, at Ordningen skulde forblive under Arbejds- og Socialministeriet.

Hellerup, den 11. November 1946.

E. Thune Jacobsen.

4.

Kommunistudvalgets Protokol.

A.

Redegørelse fra fhv. Justitsminister Steincke.

København, den 23. Marts 1946.

Til

Den af Folketinget under 19. December 1945 nedsatte Kommission i Henhold til Grundlovens § 45.

I Anledning af den ærede Kommissions Henvendelse til mig af 20. ds. vedrørende Udlevering af det i sin Tid i Henhold til Lov Nr. 349 af 22. August 1941 nedsatte Udvalgs Protokol skal jeg hermed fremsende samme, idet jeg skal tilføje, at der foruden Protokollen findes et omfattende Materiale, dels vedrørende Justitsministeriets Redegørelse for de forskellige Forholdsregler og Fortegnelser over de forskellige løsladte internerede, dels vedrørende andre i Udvalget særligt fremdragne Spørgsmaal.

Steincke.

B.

Protokollens Indhold.

I Skrivelse af 17. Oktober meddeler Formanden for det af Rigsdagen i Henhold til Grundlovens § 45 nedsatte Fællesudvalg til Valg af Medlemmer til Kommissioner og Hverv, at Fællesudvalget har valgt:

Folketingsmand Alsing Andersen,
Landstingsmand C. F. Sørensen,
Folketingsmand Elgaard,
Landstingsmand Stensballe,
Folketingsmand Ole Bjørn Kraft,
— Kristen Amby,
— A. M. Hansen,
— P. Munch og
— Oluf Pedersen

til at indtræde i det i § 2, Stk. 6, i Lov Nr. 349 af 22. August 1941 om Forbud mod kommunistiske Foreninger og mod kommunistisk Virksomhed nævnte Udvalg.

Konstituerende Møde afholdtes Fredag den 31. Oktober 1941 Kl. 10.30.

Til Formand valgtes P. Munch.
Til Sekretær Oluf Pedersen.

1. Udvalget holdt Møde den 12. November 1941 Kl. 16.00.
Alle Medlemmer var mødt.

Justitsminister Thune Jacobsen gav en nærmere Redegørelse for Interneringen af Kommunisterne uden dog herved at vilde give Rigsdagen et Medansvar. Der var interneret 109, deraf 99 i Horserød og 7 deraf 6 Kvinder i Vestre Fængsel, 2 i dets Sygeafdeling.

26 var frigivet efter Lovens Vedtagelse.

19 eftersøges.

Ministeren omtalte nærmere Horserødlejren og redegjorde for Husordenen, der dog ikke strengt overholdes.

Omtalte Forhandlinger med Arbejds- og Socialministeren om Understøttelsen af de interneredes Familier.

Ministeren ønskede Lejren udvidet og forbedret for ca. 90.000 Kr.

Fra tysk Side blander man sig ikke i Behandlingen, men ønsker stærk Isolering af Hensyn til Frygt for Sabotage.

Nogle tvivlsomme Fængselsbetjente er blevet skiftet ud ved Udskiftning.

Amby fandt en fast Understøttelsesordning bedre, end at den var lagt ud til Kommunerne, og ønskede en fast Ordning med f. Eks. 70 Kr. ugentlig + Børnetillæg.

Efter hvilke Principper er der interneret?

Elgaard: Kan Udvalgene et eller andet Sted faa Navnene at se?

Gives der en generel Begrundelse? Der sidder een ganske uden enhver Oprørstanke.

Justitsministeren: Arbejds- og Socialministeriet mente ikke at kunne paatage sig Udbetaling af Understøttelserne.

Er Udvalget enig med Amby?

Munch syntes, det var naturligt. Justitsministeriet maatte efter de indhentede Oplysninger klare, hvad den Enkelte skal have.

Alsing Andersen var ikke imod, at Pengene sendtes fra et Statskontor, men det var rimeligt at tale med Arbejds- og Socialministeren.

Justitsministeren: Den 22. Juni skete Interneringen i Huj og Hast, der var ogsaa fra tysk Side Lister.

Principielt er Medlemmer af Centralkomiteen og Kandidater ved offentlige Valg interneret.

Omtalte Andersen Nexø, der ikke vilde være fri, førend det meddeltes, at han sad for egen Regning.

Munch: Vi vil gerne se Listerne.

Alsing Andersen gennemgik Brev fra Fru Martin Nielsen.

Justitsministeren oplyste, at Besøg var besværlig, da det tog næsten en hel Dag for en Times Besøg. Der blev betalt en Billet mdl. helt fra Jylland til nærmeste Familie.

Amby ønskede, at Ægtefæller fik Adgang til Samtale i Enrum.

Oluf Pedersen: De værste er jo paa fri Fod, uden at noget er sket. Dette sker jo kun af Hensyn til Tyskerne.

Justitsministeren: Politiet vil gerne have Aksel Larsen, der driver Agitation, hvilket er meget uheldigt.

Jeg søger at gøre Forholdene saa gode, som jeg kan uden Vrøvl fra Tyskerne.

Det bestemtes, at Sagerne henlægges paa 3. Kontor i Justitsministeriet.

Oluf Pedersen.

2. Udvalget afholdt Møde Fredag den 12. December Kl. 15.00.

Alle Medlemmer var mødt.

Munch oplæste en Redegørelse fra Arbejds- og Socialministeriet angaaende Hjælpen til de interneredes Familier.

Der var Oplysning angaaende 2. Marts.

Til Byggeri i Lejren har Finansudvalget bevilget 100.000 Kr.

Sørensen ønskede Oplysningerne mangfoldiggjort, ligesom de lovede Lister.

Oluf Pedersen oplyste, at disse var lovet fra Justitsministeren, og der var rykket for dem, og de var nu lovet i Dag.

Amby redegjorde for Sultestrejken i Lejren. Han fandt Behandlingen urimelig.

Oluf Pedersen: Fra Aalborg er fremsat den Tanke at betale direkte ligesom til de internerede Sømænds Familier.

Munch saa ogsaa gerne en almindelig Ordning.

Amby: Det maa være muligt med et fast Beløb.

Elgaard: Jeg er principielt enig med Amby.

Kraft ønskede Generaliebladet for den enkelte til hvert Medlem af Udvalget.

Dette Ønske skal fremsættes overfor Justitsministeren. De sociale Oplysninger mangfoldiggøres af Bureauet.

Nyt Møde Onsdag Formiddag.

Oluf Pedersen.

3. Udvalget holdt Møde Onsdag den 16. December 1941 Kl. 10.00.

Mødt var: Alsing Andersen, C. F. Sørensen, Kraft, A. M. Hansen, Munch og Oluf Pedersen.

Arbejds- og Socialministeren oplyste, at der i Ministeriet var Enighed om, dog med lidt Forbehold af Undervisningsministeren, at den Understøttelsesform der er, ikke kan ændres.

Tyskerne er forøvrigt opmærksom paa, at der ydes Rejsehjælp til Konerne. Er der Fejl, skal de blive rettet, men endnu er intet konkret Tilfælde rejst.

Alsing Andersen: Er Sagen behandlet i Ministeriet, maa vi staa sammen og ikke lade os bruge af de Internerede imod Ministeriet.

A. M. Hansen: Der er jo kun Oplysning om en Trediedel og det har varet længe.

Kraft: Vi har forsaavidt intet hermed at gøre, men en fast Ordning vil skabe Ro.

Arbejds- og Socialministeren: Der er givet Direktiv om saa liden Ændring i de Interneredes Økonomi som muligt.

Oluf Pedersen: Jeg har som andre faaet Brev med Klager. Havde vi faaet Oplysning, kan de afvises.

Alsing Andersen: De enkelte Medlemmer kan ikke svare. Det giver Virvar.

Arbejds- og Socialministeren gav Oplysning om forskellige Klager og trufne Ordninger.

Oluf Pedersen.

4. Udvalget holdt Møde Torsdag den 15. Januar 1942 Kl. 15.30.

Mødt var: C. F. Sørensen, Stensballe, Kraft, Amby, Munch, A. M. Hansen og Oluf Pedersen.

Formanden oplyste, at Generaliebladene nu forelaa.

Understøttelsen til de Internerede var næppe altid ordnet tilfredsstillende men Socialministeren forhandler antagelig herom.

Pastor Povlsens Arbejde blev omtalt.

C. F. Sørensen: Hvad Mandat har han?

Munch: Intet officielt, men interesseret.

Amby: Povlsen har gjort et godt Arbejde.

Man saa paa de enkelte af de Interneredes Sager og aftalte, at Generaliebladene blev fremlagt i Bureauet, og at Medlemmerne dèr gennemser dem for saa i Udvalget at gennemgaa dem med Justitsministeren. Nyt Møde i næste Uge.

Oluf Pedersen.

5. Udvalget afholdt Møde Torsdag den 29. Januar 1942 Kl. 15.30.

Mødt var: Alsing Andersen, Stensballe, Amby, A. M. Hansen, Munch og Oluf Pedersen.

Justitsministeren var til Stede.

Munch omtalte de modtagne Lister. Principperne var uklare, særligt naar man saa paa, hvem der var frigivet.

Justitsministeren omtalte Horserødlejrens Udvidelse, dens Kostforhold, Besøgsforhold og Pengeforholdene for de Interneredes Familie, der jo nu laa hos Arbejds- og Socialministeren.

Enhver Klage blev undersøgt.

Man gør, hvad man kan, men fra tysk Side Indvendinger om, om de Internerede behandles for godt. Ministeren havde svaret, at vi selv bedst ved, hvordan de bør behandles, og vi ønsker at give dem den bedst mulige Behandling.

Det var ikke Ministerens Opgave at fylde Lejren. Antallet skulde gerne ned under 100.

For 37 var der Tale om Løsladelse.

Naar de spørges, om de vil undlade Agitation eller opgive Hverv indenfor Fagforeningen, og svarer Nej, kan de jo ikke straks spørges igen.

Omtalte I 85, Jenny Laurine Hansen, der vist kan gives fri.

Amby: Hun benægter at være Kommunist og har intet Begreb om dette.

Oluf Pedersen: Der er næppe noget at gøre ved dem, der nægter i Fremtiden at drive den forbudte Virksomhed, men saa iøvrigt gerne, at man frigør alle og saa satte dem ind efter Dom og til Straf, som overtræder Loven.

Alsing Andersen: Man bør ikke regne dem, der kritiserer i en Fagforening, for Kommunister.

Ministeren oplyste, at der forhandles om Frigivelse af:

I 78 Jarner,
I 80 Laura Hansigne Erden,
I 83 Kristine Sofie Jensen, og
I 82 Signe Elisabeth Freid, gift Larsen,

alle de fems Sag var rejst af Medlemmer af Udvalget.

Spørgsmaalet om Carl Madsens Frigivelse rejstes. Ministeren vidste ikke, om han var mellem de 37.

Alsing Andersen: Vi ønsker ikke at presse Ministeren, som maa have Ansvaret.

Oluf Pedersen.

6. Udvalget afholdt Møde 18. Februar 1942 Kl. 15.30.

Mødt var: Alsing Andersen, C. F. Sørensen, Amby, A. M. Hansen, Munch og Oluf Pedersen.

Alsing Andersen havde talt med Arbejds- og Socialministeren om en Ordning, saa der blev en mere normal Ydelse fra sociale Udvalg og en ekstraordinær Ydelse fra Staten til Supplering gennem et Udvalg bestaaende af et Medlem fra hvert af de fem Partier og tre fra henholdsvis Finans-, Justits- og Socialministeriet. — Forslaget blev vel modtaget, og Arbejds- og Socialministeren tilkaldt. Ministeren udtalte, at det Udvalg dèr maatte bestemme, hvad den enkelte skulde have og med Hensyn til Udbetalingen.

Oluf Pedersen: Kan Udvalget bevilge et Beløb og de sociale Udvalg supplere.

Arbejds- og Socialministeren: Nej.

A. M. Hansen: Det maa vel blive Medlemmer fra Udvalget her.

Ministeren fandt dette naturligt og saa snart Medlemmer er udpeget, vil Udvalget blive nedsat.

7. Udvalget afholdt Møde Torsdag den 26. Februar 1942.

Mødt var: Munch, Elgaard, Kraft, Alsing Andersen, Sørensen og Oluf Pedersen, senere Stensballe.

Munch oplyste, at Venstre havde udtrykt Betænkelighed ved den omtalte Ordning. Han kunde tænke sig, at det nævnte Tremandsudvalg af Embedsmænd lavede et Udkast, der forelagdes her i Udvalget.

Elgaard var imod, at vi blandede os ind i Administrationen.

Kraft fandt en Nyordning af Understøttelsen nødvendig.

Elgaard mente, at der altid vilde blive Utilfredshed.

Oluf Pedersen syntes, at Munchs Forslag var godt.

Elgaard: Ministeren bør selv sørge for en ensartet Behandling.

Kraft foreslog et Par Medlemmer af Udvalget til sammen med de tre Embedsmænd at lave en Ordning.

Elgaard: Ministeren kan jo selv vælge et Par i eller udenfor vort Udvalg.

Munch: Det kan tænkes, at Ministeren vilde henvende sig til Amby og Pastor Povlsen.

— Det aftaltes, at Munch taler med Arbejds- og Socialministeren herom. En Klage over Lægen i Lejren skal forelægges Justitsministeren.

Oluf Pedersen.

8. Udvalget afholdt Møde den 1. Juli 1942 Kl. 15.00.

Alle Medlemmer, undt. Formanden (Munch), Elgaard og Stensballe var mødt.

Oluf Pedersen bød Velkommen til Mødet, der var indkaldt efter Ønske af Munch, som var syg.

Vi havde sidst Møde med Justitsministeren den 29. Januar. Der blev da stillet os i Udsigt, at 37 vilde blive løsladt, saa vi kom ned under 100. Efter de foreliggende Lister er løsladt 13 og interneret 6 eller en Nedgang paa kun 7.

Til Udvalgets Medlemmer er oversendt en Klage fra Folketingsmand Martin Nielsen, som vi maaske skal bede Justitsministeren give en Redegørelse i Tilslutning til, selv om dette ikke hører med til Udvalgets Opgaver.

A. M. Hansen: Det er uheldigt, om vi faar helt andre Opgaver.

Kraft:: Der er en beklagelig Uklarhed, men maaske rigtigt med en Skrivelse til Justitsministeriet.

Beklageligt at vi ikke har faaet Listen før.

Amby: Listerne er ret ligegyldige, naar vi ikke har med Realiteterne at gøre. Vi har Folk siddende, der ikke er Kommunister.

Justitsministeren kom nu til Stede.

Oluf Pedersen bød Ministeren Velkommen og beklagede, at der var gaaet for lang Tid med Listerne. Dette maa rettes for Eftertiden.

Jeg vil bede Ministeren om Motivering for de ny Internerede.

Justitsministeren oplæste Begrundelsen. Omtalte, at Kern var en dygtig Læge, men Familien kommunistisk, Søn Nr. 2 er anholdt for Drab.

Listerne skal for Fremtiden komme hver tredie Maaned.

Der er indtruffen Begivenheder, som gør en videre Løsladelse vanskelig. Bladet »Frit Danmark« er udgivet af en løsladt Kommunist.

Omtalte nærmere en Drabssag og Flugtforsøget fra Horserød Lejren, hvorefter alle var overført til Vestre Fængsel.

— Der forhandles om Forholdene i Lejren og Muligheden for, at Ministeren indbød Udvalgets Medlemmer til et Besøg i Lejren, men Ansvaret maa være Ministerens.

Justitsministeren: Jeg har Ansvaret og maa bære det.

Oluf Pedersen.

Det i Efteraaret 1942 valgte Udvalg bestod af:

Steincke,
Chr. Christiansen,
Elmquist,
Vagn Bro,
Bjørn Kraft,
Amby,
Anna Westergaard.
Rager,
Oluf Pedersen.

Udvalget konstituerede sig Onsdag d. 9. December Kl. 10.50 med Steincke som Formand og Rager som Sekretær.

I Mødet deltog Steincke, Chr. Christiansen, Elmquist, Amby, Westergaard og Rager. Udvalget havde 9. December Kl. 11 Samraad med Justitsministeren. Efter Formandens Ønske lovede *Ministeren* Udvalget en Fortegnelse over alle p. t. inter-

nerede med Data for hver enkelt. *Ministeren* fremsatte en Redegørelse, hvorefter der var Adgang for Medlemmerne til i Justitsministeriet at se Akter i Sager om Kommunistsager. Der redegjordes for Forholdene i Horserødlejren og i Vestre Fængsel, hvilket sidste Sted der p. t. var fortvivlende stærk Overfyldning. Tysk Besigtigelse af Lejren i Horserød og Gennemsyn af dennes Reglement havde nødvendiggjort forskellige Skærpelser, særlig havde Disciplinen været for slap. Der var bevilget ca. 600.000 Kr. til Udvidelser af Horserødlejren til 335 Mand i 214 Værelser. Særlig Lejr til 90, hvoraf 50 i Enkeltværelser for spanske Frontkæmpere. I Dag 353 forvarede, hvoraf 140 i Horserød, de 213 i Vestre Fængsel. 2. November 1942 forvaredes nogle kommunistiske underordnede Funktionærer. 8 løsladt efter Byretskendelse.

Amby fandt, at Komfort etc. maatte være alene dansk Sag. *Justitsministeren* pegede paa, at et Forbud mod Bordlamper begrundes med Faremoment ved disse. *Amby* beklagede de umulige Forhold i Vestre Fængsel. Et særligt Fængsel, f. Eks. paa Blegdamsvejen, burdes anvises Tyskerne.

Elmquist mente, at Kommunistagitationen voksede og havde faaet en vis national Karakter. Mod Sabotage burde der gaas kraftigt frem, hvis Kravet om dansk Retshaandhævelse skulde kunne hævdes. Disciplinen burde bringes i Orden. Fik af Ministeren Bekræftelse paa, at denne fulgte hver enkelt Internerets Sag og selv resolverede hver Gang, en Person blev udleveret til Tyskerne.

Der fandt iøvrigt en længere Forhandling Sted angaaende en Række Sagen vedkommende Spørgsmaal.

Rager.

Udvalget holdt Møde Torsdag d. 28. Januar 1943 Kl. 11.

Materiale fra Justitsministeren forelaa med en af Bureauet foraarsaget betydelig Forsinkelse. Formanden gav en Hovedoversigt over Materialet, og man vedtog, at Medlemmerne vilde gøre sig bekendt med Indholdet. Man drøftede Spørgsmaalet om de fra Internering til tysk Fængsel overførte og de som Kommunister i tysk Fængsel hensiddende. Hvorfor 7 var overført til tysk Fængsel vilde man spørge om, ligeledes om de 39's Forhold.

Rager.

Onsdag den 17. Februar Kl. 10.30.

Det fra Justitsministeriet fremsendte Materiale var gennemgaaet for Steincke og Amby. En Skrivelse fra Justitsministeriet ang. de 7 Personer oplæstes af Formanden. Der redegjordes ligeledes for de 39. Det fremgik heraf, at endnu 8 var i tysk Fængsel. Det vedtoges at forespørge Justitsmin., hvorledes det efter de tidl. Forh. mell. danske og tyske Myndigheder kan forklares, at de i Min. Skr. af 10. Februar omhandlede Personer eller i hvert Fald Flertallet af disse, der kun synes at være sigtet for illegal kommunistisk Virksomhed, saaledes som denne falder ind under Lovene, holdes tilbage i tysk Fængsel.

Det vedtoges at henstille, at Nr. 17—45—76—99—100—102—105—109—110—111—112—114—117—118—121—122—125—126—127—128—129—130—132—134—136—139—141—142—143—145—146—147—148—151—153—154—155—156—158—164 fra Kbhvn. og 70—72—73—74—76—78 fra Provinsen blev løsladt. Sorteringen var foretaget af Steincke og Amby, hvis Indstilling eenstemmig vedtoges, men det bemærkes, at der desuden var en Række, der dog ikke var saa absolut klare som de nævnte, men om hvilke S. og A. ogsaa var enige. Til disse toges senere Stilling.

Rager fremførte nogle overfor ham fremsatte Anker ang. de interneredes Spisegrejer, Toiletforhold om Natten og Udlevering af Undertøj, og Elmquist anker vedr. Natteleje i overbelagte Eneceller. Man vil forhandle med Justitsministeriet herom.

Bro havde meldt Forfald og Anna Westergaard var ikke til Stede.

Rager.

Fredag d. 12. Marts Kl. 15.30.

Justitsministeren meddelte, at en Redegørelse en af de første Dage forelaa. Ønskede gerne snarest Udvalgets Besøg i Horserød. Udvalget mente, at det maatte vente til efter Valget. 6 til Formanden ankomne Forespørgsler vilde denne sende videre til Justitsministeren. Sanktioneredes.

Rager.

Møde Torsdag den 25. Marts Kl. 15.45.

Man drøftede Spørgsmaalet om de 46 Spanienskæmpere samt en Klage fra de internerede særligt angaaende:

1) For smaa Dagpenge. (1,25—2.00 Kr. daglig ønskedes).
2) Tilskud til Indkøb af Træ som Materiale til Arbejde ønskedes forøget.
3) Udvidet Forbindelse med Familierne ønskedes.
4) Der klagedes over Brevcensuren, og Tilladelse til at skrive oftere ønskedes.
5) Lægetilsynet var mangelfuldt, og der ønskedes stadig Lægevagt, uddannet Sygeplejepersonale og Materiel til Behandling af Syge.

Et Brev fra det ikke tilstedeværende Medlem af Udvalget Elmquist oplæstes og vedlagdes Udvalgets Akter.

Man drøftede Spørgsmaalet om, hvorvidt de interneredes Familier burde have deres Underholdsbidrag udbetalt andetsteds end paa Socialkontorerne.

Kl. 14.10 kom Justitsminister Thune Jacobsen til Stede.

Formanden refererede de indkomne Klager og Elmquists Skrivelse.

Justitsministeren afleverede en længere skriftlig Redegørelse, der blev vedlagt Udvalgets Akter. Ministeren vilde iøvrigt sende Udvalget en skriftlig Redegørelse for de interneredes Forhold fra Interneringens Begyndelse til Dato.

Der var nu interneret i alt 358, deraf befandt 170 Mænd sig i Horserød, medens 15 Kvinder og 183 Mænd var i København.

Udvidelsen af Horserødlejren vilde formentlig være færdig i Marts, og der blev da i Lejren Plads til 335, hvoraf 100 kunde faa Eneværelse.

I Vestre Fængsel var der uhyggelig Pladsmangel. Der kunde normalt huses 560, men der fandtes 940, og saa havde Tyskerne endda 36 Pladser plus Sygehusets 40 Pladser overladt. Ministeren redegjorde for de deraf følgende uheldige Forhold. Der nævntes, at der var Sengemangel, der manglede Undertøj, Køkkenet var ikke stort nok, og da der havde været Uorden i dets tekniske Anlæg, havde man oplevet en Madforgiftning. Dernæst manglede man Personale, og der var alt for faa WC'er.

Man var i Gang med Udbedring af Manglerne. Der var købt og fremstillet Senge og købt Undertøj, Maden leveres midlertidigt fra Folkekøkkenerne, medens Fængslets eget Køkken udvides, og der er ansat 40 nye dels mandlige, dels kvindelige Betjente. Der byggedes en Træbarak til Modtagelse af Besøgende.

Der var til Personalet udstedt et Cirkulære om at vise sømmelig og god Optræden overfor de internerede.

I Horserød var ansat en ny Lejrleder, og det syntes at virke heldigt. Skærpelserne vedrørende Brevskrivning skyldtes tyske Ønsker, men der forhandledes om Lempelser. Lægeforholdene undersøgtes. Ministeren var meget parat til at gøre alt, hvad der var muligt for at bedre Forholdene, inden for de Grænser, som det af Hensyn til Tyskernes Krav var muligt.

Ministeren vilde tale med Socialministeren om Udbetaling af Underholdsbidrag udenom Socialkontorerne.

Paa Udvalgets indtrængende Anmodning lovede Ministeren hurtigst at ville forhandle med Tyskerne om Frigivelse af de 46 Spanienskæmpere. Det havde virket uheldigt for Sagens hurtige Behandling, at to af dem, der havde stjaalet Aerolit i Fakse, havde kæmpet i Spanien.

Spørgsmaalet om Dagpenge blev ikke behandlet.

Rager.

Møde Torsdag den 4. April Kl. 15.30.

Formanden konstaterede, at Medlemmerne havde haft Lejlighed til at gennemgaa det foreliggende Aktmateriale. Han mente, at det vilde være rigtigst, at

Udvalget i en Skrivelse til Ministeren præciserede sine Ønsker, og nævnte herunder at Lægeforholdene ikke syntes at være betryggende ordnede, ligesom der burde træffes en fast social Ordning med Hensyn til Forsørgelsen af de interneredes Familier. Man drøftede Indholdet af en Skrivelse og opnaaede Enighed om en saadan, som derefter sendtes til Ministeren.

Man drøftede det ønskelige i, at Udvalget fik Lejlighed til at aflægge et Besøg i Lejren snarest.

Rager.

Da Rigsdagssamlingen afbrødes af Hensyn til udskrevne Nyvalg til Folketinget og den mindre Halvdel af Landstinget, afholdtes der ikke flere Møder, ligesom Lejrbesøget ikke lod sig gennemføre.

Rager.

Fredag d. 7. Maj holdt det efter Rigsdagsvalgene valgte Udvalg konstituerende Møde. Til Stede var Chr. Christiansen, Kraft, Norlev, Rager og Westergaard. Bro havde skriftlig meldt Forfald og ligeledes havde Steincke Forfald paa Grund af Hospitalsophold.

Til Formand valgtes Steincke, til Sekretær Rager.

Rager.

Onsdag d. 12. Maj Kl. 10½.

Til Stede: Bro, Christiansen, Norlev, Kraft, Amby, Westergaard og Rager.

Det vedtoges i Brev at beklage overfor Ministeriet, at de kvindelige Internerede stadig hensad i Vestre Fængsel, og at Internerede i visse Tilfælde var i Celle med Forbrydere. Der ønskedes i næste Møde Samraad med Ministeren.

Rager.

Møde Tirsdag den 25. Maj Kl. 10½.

Til Stede Amby, Christiansen, Kraft, Norlev, Rager og Westergaard. Formanden Steincke var stadig sygemeldt. Bro havde meldt Forfald paa Elmquists og egne Vegne.

Rager forelagde to Skrivelser til Udvalget omhandlende Klage over det sociale Udvalg i Esbjerg og Magistraten i København angaaende to specielle Forhold. Det vedtoges, at Skrivelserne sendtes til Socialministeren.

Fra Præsidiet var modtaget en til dette sendt Skrivelse, hvori en Fader klagede over den Maade, hvorpaa hans Søn, der var dømt for politisk Forbrydelse, behandledes i Fængslet. Man vedtog at returnere Skrivelsen til Præsidiet, da den behandlede Sag var Udvalget uvedkommende.

Man vedtog, at alle til Udvalget indgaaede Skrivelser burde besvares, idet man overfor Brevskriverne anerkendte Modtagelsen af Skrivelserne og oplyste, at disse af Udvalget var videregivne til det Ministerium, hvorunder de paaklagede Forhold sorterede.

Med Hensyn til Besøg i Lejren ved Horserød og i Vestre Fængsel vedtog man at afvente, om Udvalgets Formand ikke blev rask saa hurtigt, at man kunde opsætte, til han kom tilbage til Arbejdet.

Kl. 10.45 kom Justitsminister Thune Jacobsen til Samraad.

Ministeren anmodede om, at hans Udtalelser maatte blive behandlet absolut fortroligt, dette var ikke mindst ønskeligt af Hensyn til de interneredе.

Der var nu interneret 260 Mænd i Horserød, 30 Mænd og 11 Kvinder i Vestre Fængsel. For de 30 Mænds Vedkommende gjaldt det, at det var efter eget Ønske, at de forblev i Fængslet i Stedet for at flyttes til Lejren.

Dagpengene til Smaafornødenheder var forhøjet fra Kr. 1,25 til Kr. 1,50

pr. Dag. Internerede, der oppebar Lønning fra Stat eller Kommune, fik Kr. 0,50 pr. Dag.

Udvidelse af Besøgstilladelse haabede Ministeren snart at kunne give, og han ventede, at de internerede vilde faa Lejlighed til at tale med deres Hustruer uden Kontrols Tilstedeværelse. Han vilde derudover forsøge at skaffe Ægtefæller Adgang til Samvær.

Tilladelse til udvidet Brevveksling vilde blive forsøgt udvirket.

De fremsendte Klager over Lægeforholdene i Lejren var undersøgt af Sundhedsstyrelsen, der havde foretaget Undersøgelser paa Stedet. Klagerne havde man derefter betegnet som ubeføjede. Imidlertid var der nu i Lejren indrettet et Infirmeri med 8 Sygestuer. Det var klart til at tages i Brug i de nærmeste Dage, og uddannet Sygeplejerske vilde stadig være i Infirmeriet. Ved sværere Sygdomme vilde man stadig benytte Indlæggelse paa Esbønderup Sygehus eller i Vestre Fængsels Sygeafdeling.

Kvinderne i Vestre Fængsel havde man oprindelig anbragt i dettes Sygeafdeling, hvor hver havde haft sit Værelse, og hvor der desuden var en Samlingsstue. Imidlertid var disse Lokaler taget i Brug af Tyskerne, og derefter havde Kvinderne været anbragt paa lidet tilfredsstillende Vis. Nu var der en Barak under Bygning i Horserød Lejren bestemt for Kvinderne, og man haabede at kunne faa dem anbragt i den omkring 1. Juni.

Hvad Klager over Socialhjælpen til de interneredes Familier angik, oplyste Ministeren, at Socialministeren vilde forhandle med Udvalget derom.

Frigivelsen af Spanienskæmperne var sket omtrent i det Omfang, som Udvalget havde ønsket, idet der var frigivet 50—60, men Fortegnelse vilde blive tilstillet Udvalget.

Internerede havde aldrig været anbragt i Celle med kriminelle sigtede. Klagen herover var saaledes grundløs, men den skyldtes formentlig, at man i nogle Tilfælde havde maattet anbringe Personer, der var sigtet for politisk Forbrydelse i Celle sammen med kriminelt sigtede.

En interneret, Albert Nielsen, var død paa Rigshospitalet efter to Selvmordsforsøg. Dødsaarsagen var en Blodprop. Sundhedsstyrelsen havde haft Lejlighed til at undersøge Sagen og havde sagt god for Behandlingen af den paagældende. Ministeren overlod Udvalget til Laans alle Papirer i denne Sag, men betonede, at de maatte leveres tilbage til Ministeriet.

Ministeren omtalte de Enkelttilfælde, der var rejst overfor ham i Udvalgets Skrivelse og efterlod en Redegørelse, hvoraf fremgik, at 2 af de nævnte ikke kunde ventes løsladt, om 2 forhandledes, en femte vilde næppe kunne ventes løsladt. Redegørelsen vedlagdes Protokollen.

Amby berørte Muligheden af at faa Arkitekt Heiberg løsladt. Ministeren oplyste, at denne, der er norsk Statsborger, i sin Tid havde følt sig tilfreds med at blive interneret her, da han ellers risikerede at blive ført til Norge. Hvis Heiberg blev psykisk lidende og en Lægeattest udviste dette, kunde Sagen eventuelt tages op.

Ministeren tog til Efterretning Udvalgets Vedtagelse med Hensyn til Besvarelse af indkomne Skrivelser og fandt Fremgangsmaaden rigtig.

Rager omtalte Besøgene, og Ministeren ønskede meget gerne et Besøg i Lejren. Rager mente, at der nu ikke længere forelaa Grund til Besøg i Fængslet, og heri var Udvalget enigt. Man enedes med Ministeren om foreløbig at opsætte Besøget i Lejren til man saa, hvornaar Steincke kunde blive i Stand til at deltage i det.

Efter Indbydelse af Justitsministeren besøgte Udvalget Lejren i Horserød Lørdag den 3. Juli 1943.

Chr. Christiansen og Norlev havde meldt Forfald.

Efter at den større Mandslejr var besøgt, modtog Udvalget i Lejrens Besøgsværelse et Udvalg bestaaende af d'Hrr. Johs. Hansen (Formand), Ludv. Hansen og Davidsen.

Udvalget beklagede sig over Besøgsordningen og henviste særlig til det uheldige Forhold, at de internerede ikke havde Lejlighed til at pleje Omgang med deres Hustruer. De nævnede Albert Nielsens selvforskyldte Død, der imidlertid skyldtes et Nervesammenbrud, og flere af de interneredes Hustruer havde maattet

tage Ophold paa Nerveklinikker. Med Hensyn til Hjælpen til de interneredes Familier var denne ganske vist blevet bedre i den sidste Tid, men man var dog i de fleste Tilfælde ikke tilfreds endnu, da man mente, at Hjælpen i Gennemsnit kun laa paa ca. 47 pCt. af, hvad de paagældende Husstande havde haft at raade over, inden Forsørgeren interneredes. Dernæst beskæftigede de internerede sig meget med Tanken om, hvad der vilde ske med dem, hvis en fremmed Magt overtog Regeringen i Landet. Endelig pegede Udvalget paa, at der stadig var en Del interneret, der ikke havde været Medlemmer af Kommunistpartiet, da det var legalt.

Steincke omtalte Udvalgets Beføjelser og Udvalgets Fremgangsmaade i Arbejdet.

Efter nogle Udtalelser fra de andre Udvalgsmedlemmer, fortsattes Rundgangen i Lejren med et Besøg i den mindre Mandslejr og i Kvindelejren.

Det oplystes for Udvalget, at der kun i Vestre Fængsel sad nogle faa internerede, der selv foretrak at blive dèr. Alle, der ønskede det, fik anvist Enkeltværelse. Sygeafdeling var indrettet, den blev beset, men den benyttedes kun yderst lidt. Til internerede, der ønskede at arbejde, var der indrettet Snedkerværksteder, hvor Arbejdet tilrettelagdes af en faguddannet Fængselsbetjent. I Kvindelejren var kun interneret 6, idet de øvrige tidligere internerede Kvinder var løsladt. Udvalget udtalte Ønske om, at der, da der i denne Lejr ikke var Bevoksning paa Lejrpladsen, stilledes nogle Solskærme til Disposition.

Udvalget havde Lejlighed til at se Køkkenerne, hvor Middagsefterretten, Sildemakrel, tilberedtes, ligesom man saa Tørkosten, der gjorde et udmærket Indtryk baade kvalitetsmæssig og i Retning af Variation. De interneredes Udvalg klagede da overhovedet ikke over Forplejningen.

Justitsministeren udtalte overfor Udvalget, at han var klar over, at Forholdene laa betydelig bedre i Lejren, efter at der var sket en Ombytning af den tidligere Lejrkommandant med den nuværende, men han hævdede samtidig, at det i Begyndelsen havde været nødvendigt at optræde mere bestemt og skarpt end nu.

5.

Rigsdagen, den 5. Marts 1943.

Det i Medfør af § 2, sidste Stykke, i Lov Nr. 349 af 22. August 1941 om Forbud mod kommunistiske Foreninger og mod kommunistisk Virksomhed nedsatte Udvalg.

Til Justitsministeren.

Udvalget takker for Justitsministeriets Skrivelse af 25. Februar d. A., hvoraf man har bemærket, at der i væsentlig Grad er raadet eller søges raadet Bod paa de fremsendte Klager, men Udvalget vil sætte Pris paa snarest at modtage Meddelelse om, hvilket endeligt Standpunkt der tages til Spørgsmaalet om Forhøjelse af Dagpenge, Udvidelse af Besøgstilladelser samt udvidet Adgang til Brevskrivning.

Endvidere afventer Udvalget med Interesse endelig Udtalelse fra Ministeriet angaaende de fremsendte Klager over Lægeforholdene. Allerede paa nærværende Tidspunkt mener Udvalget dog at maatte udtale, at efter det for Udvalget foreliggende, skønnes Læge- og Sygeplejeforholdene ikke fuldt forsvarlige, og særlig maa Udvalget mene, at der i Lejren burde være et Infirmeri.

Der er i Udvalget Enighed om, at den nuværende Ordning af Forsorgen for de interneredes Familier baade principielt og praktisk synes noget uheldig. Udvalget vil derfor sætte Pris paa, hvis Justitsministeren under den Forhandling, som Ministeren tidligere har lovet Udvalget at ville føre med Socialministeren angaaende dette Forhold, vilde fremhæve, at den almindelige Forsorgslovgivning ikke tager Sigte paa Forhold som de her foreliggende. Man er i Udvalget vel klar over, at Socialministeren gennem særlige Henstillinger til Kommunerne har søgt at skabe en Ordning paa dette Omraade. Udvalget finder imidlertid, at en Ordning burde gennemføres fra Statens Side i Forbindelse med Interneringslovgivningen.

Sluttelig udbeder Udvalget sig snarest en Meddelelse fra Justitsministeren om, hvornaar det med Ministeren aftalte Besøg i Lejren vil kunne finde Sted, idet Udvalget vilde sætte Pris paa, at Besøget blev aflagt saa hurtigt som muligt.

P. U. V.

Steincke.

Navn.

6.

DEN AF FOLKETINGET UNDER 8. JAN. 1948 NEDSATTE KOMMISSION I HENHOLD TIL GRUNDLOVENS § 45.

København, 24. januar 1950.

Til Københavns kommunes socialdirektorat, Bernstorffsgade 17, V.

Til brug ved kommissionens undersøgelser vedrørende understøttelsesordningen for de i besættelsestiden internerede kommunister og deres familier anmoder kommissionen Københavns kommunes socialdirektorat om at meddele kommissionen oplysninger om størrelsen af den understøttelse, der fra Københavns kommune blev ydet de internerede kommunisters familier.

Kommissionen udbeder sig tilstillet opgørelse over den understøttelse, der i tiden fra juni 1941 til maj 1945 er ydet i 4—5 typiske tilfælde med angivelse af familiernes størrelse og forsørgernes indtægtsforhold inden interneringen.

Af hensyn til udsendelsen af kommissionens beretning VIII, omhandlende bl. a. arbejds- og socialministeriet, hvilken beretning, bortset fra de her omhandlede oplysninger, foreligger færdig, anmodes om svar snarest muligt.

Holm.

Eigil Olsen.

7.

KØBENHAVNS KOMMUNES
SOCIALDIREKTORAT

20. februar 1950.

Til den af folketinget under 8. januar 1948 nedsatte kommission i henhold til grundlovens § 45, rigsdagen.

I skrivelse af 24. januar 1950 har kommissionen meddelt, at den står over for udsendelse af beretning VIII omhandlende bl. a. arbejds- og socialministeriet, hvilken beretning foreligger færdig bortset fra oplysninger om størrelsen af den hjælp, som blev ydet i henhold til den understøttelsesordning, som var etableret for de i besættelsestiden internerede kommunister og deres familier. Under henvisning hertil har kommissionen anmodet om oplysning om størrelsen af den understøttelse, der af Københavns kommune blev ydet de internerede kommunisters familier, hvorhos kommissionen har udbedt sig særskilt opgørelse over den i tiden fra juni 1941 til maj 1945 i 4—5 typiske tilfælde ydede understøttelse med angivelse af familiernes størrelse og forsørgernes indtægtsforhold forud for interneringen.

Københavns kommune indtog straks efter interneringernes påbegyndelse en velvillig holdning over for de pårørende og ydede dem hjælp til underhold, beklædning m. v. udover den hjælp, som kunne være ydet de pågældende som sædvanlig kommunehjælp. Der opstod hurtigt et fortroligt samarbejde mellem de øverste embedsmænd i magistratens 3. afdeling og socialministeriet med det resultat, at man gik videre ad den af magistraten anlagte linie, således at hjælpen blev ydet i væsentlig større omfang, end det var muligt efter de gældende regler for ydelse af kommunehjælp. Hovedsynspunktet blev herved, at man gik frem efter de i lov om offentlig forsorg § 281 — som ændret ved lov nr. 197 af 15. maj 1939 — indeholdte regler for ydelse af hjælp til ekstraordinært indkaldte værnepligtige og disses familier. Man ydede herefter de pågældende hjælp til betaling af husleje, lys og gas, kontingenter m. v. samt hjælp til indkøb af brændsel inden for rationeringsordningen, dog at man i tilfælde, hvor forholdene særlig talte derfor, f. eks. i meget kolde lejligheder, eller hvor der var små børn, ydede ekstrahjælp til indkøb af indenlandsk brændsel. Endvidere blev der ydet hjælp til betaling af påhvilende gældsforpligtelser under forudsætning af, at man med rimelighed kunne påregne, at den pågældende ville have afholdt disse udgifter af sin indtægt forud for interneringen. Det fremhæves herved, at man i tilfælde af arbejdsløshed o. l. umiddelbart forud for interneringen tog hensyn til familiens indtægt under normale forhold. Ved hjælps tilståelse blev der taget meget lempelige hensyn til hustruens indtægter, og dette ganske særligt i tilfælde, hvor hun først efter interneringen påtog sig selverhverv.

Efter mere almindelige retningslinier, men dog under hensyntagen til forholdene i det enkelte tilfælde, blev der derhos ydet de pågældende hjælp til egentlig underhold og beklædning.

Det kan yderligere meddeles, at man i betydeligt omfang ydede hjælp til dækning af de pårørendes rejseudgifter ved besøg i interneringslejrene, samt at man i et vist omfang ydede hjælp til dækning af udgifter til afsendelse af levnedsmiddelpakker.

Man vedlægger efter kommissionens anmodning en summarisk opgørelse over den i 6 tilfælde ydede hjælp med angivelse af familiens størrelse og indtægtsforhold forud for interneringen.

Rud. Conrad.

Blume,
fm.

F. 1 129675.

Manden interneret $^{7}/_{11}$ 1942.
Indtægt forud for interneringen ca. 100 kr. ugentlig = 5 000 kr. årlig.
Familien bestod af mand + hustru + 1 barn + 1 barn født den $^{26}/_{5}$ 1944.
Hustruen uden indtægt.

Hjælp er ydet familien som følger:

$^{16}/_{11}$ 42—$^{31}/_{12}$ 42	704,84 kr.	=	ca.	470 kr.	mdl.	i	gennemsnit.
$^{1}/_{1}$ 43—$^{31}/_{12}$ 43	5 257,62 -	=	-	438 -	—	-	—
$^{1}/_{1}$ 44—$^{31}/_{12}$ 44	5 499,44 -	=	-	458 -	—	-	—
$^{1}/_{1}$ 45—$^{23}/_{5}$ 45	2 010,35 -	=	-	425 -	—	-	—
	13 472,25 kr.	=	ca.	449 kr.	mdl.	i	gennemsnit.

F. 1 16980.

Manden interneret $^{22}/_{6}$ 1941.
Indtægt forud for interneringen ca. 3 600 kr. årlig = ca. 300 kr. månedlig.
Hustruen uden indtægt.
Familien bestod af mand + hustru + 4 børn.

Hjælp til hustru og børn er ydet som følger:

$^{16}/_{9}$ 41—$^{31}/_{12}$ 41	1 068,29 kr.	=	ca.	305 kr.	mdl.	i	gennemsnit.
$^{1}/_{1}$ 42—$^{31}/_{12}$ 42	3 734,46 -	=	-	311 -	—	-	—
$^{1}/_{1}$ 43—$^{31}/_{12}$ 43	4 421,51 -	=	-	368 -	—	-	—
$^{1}/_{1}$ 44—$^{31}/_{12}$ 44	5 197,25 -	=	-	433 -	—	-	—
$^{1}/_{1}$ 45—$^{23}/_{5}$ 45	1 781,92 -	=	-	356 -	—	-	—
ialt:	16 203,43 kr.	=	ca.	364 kr.	mdl.	i	gennemsnit.

F. 1 66137.

Manden interneret $^{22}/_{6}$ 1941.
Indtægt i 1940: 1 250 kr., arbejdsløs fra september 1940 til medio april 1941, derefter indtægt 300 kr. månedlig til interneringen.
Hustruens indtægt $^{1}/_{7}$—$^{31}/_{12}$ 1941 ca. 770 kr.
— — 1944 - 1 500 -
— — 1945 til $^{1}/_{5}$ - 400 -
Ingen børn.

Der er ydet hustruen hjælp som følger:

$^{8}/_{7}$ 41—$^{31}/_{12}$ 41	779,41 kr.	=	ca.	130 kr.	mdl.	i	gennemsnit.
$^{1}/_{1}$ 42—$^{31}/_{12}$ 42	4 299,09 -	=	-	416 -	—	-	—
$^{1}/_{1}$ 43—$^{31}/_{12}$ 43	3 624,00 -	=	-	302 -	—	-	—
$^{1}/_{1}$ 44—$^{31}/_{12}$ 44	3 990,54 -	=	-	332 -	—	-	—
$^{1}/_{1}$ 45—$^{30}/_{4}$ 45	1 741,32 -	=	-	435 -	—	-	—
ialt:	14 434,36 kr.	=	ca.	328 kr.	mdl.	i	gennemsnit.

F. 1 145818.

Manden interneret $^{2}/_{11}$ 1942.
Familien bestod af mand + hustru.
Manden tjente forud for interneringen ca. 100 kr. ugentlig.
Hustruen uden indtægt.
Familien boede i eget hus: eget indestående ca. 6 000 kr.

Hjælp ydet hustruen således:

$^{18}/_{11}$ 42—$^{31}/_{12}$ 42	472,55 kr.	=	ca.	315 kr.	mdl.	i	gennemsnit.
$^{1}/_{1}$ 43—$^{31}/_{12}$ 43	4 877,42 -	=	-	406 -	—	-	—
$^{1}/_{1}$ 44—$^{31}/_{12}$ 44	4 704,96 -	=	-	392 -	—	-	—
$^{1}/_{1}$ 45—$^{17}/_{4}$ 45	1 768,68 -	=	-	505 -	—	-	—
ialt:	11 823,61 kr.	=	ca.	407 kr.	mdl.	i	gennemsnit.

F. 1 87384.

Manden interneret $^{22}/_{6}$ 1941.
Indtægt forud for interneringen: 350 kr. månedlig.
Familien bestod af mand, hustru + 1 barn.
Hustruen uden indtægt.

Hjælp ydet hustru + barn som følger:

$^{4}/_{7}$ 41—$^{31}/_{12}$ 41 $^{1}/_{1}$ 42—$^{31}/_{12}$ 42	4 731,00 kr.	=	ca.	263 kr.	mdl.	i	gennemsnit.
$^{1}/_{1}$ 43—$^{31}/_{12}$ 43	4 797,10 -	=	-	400 -	—	-	—
$^{1}/_{1}$ 44—$^{31}/_{12}$ 44	4 217,62 -	=	-	351 -	—	-	—
$^{1}/_{1}$ 45—$^{30}/_{5}$ 45	1 554,18 -	=	-	310 -	—	-	—
ialt:	15 299,90 kr.	=	ca.	325 kr.	mdl.	i	gennemsnit.

F. 1 161005.

Manden interneret $^{30}/_{7}$ 1941.
Indtægt forud for interneringen ca. 4 000 kr. årlig.
Hustruen uden indtægt efter $^{6}/_{2}$ 1942.
Familien bestod af mand + hustru + 1 barn + 2 voksne børn med indtægt.
Boede i eget hus, eget indestående ca. 5 000 kr.

Hjælp til hustru og barn er ydet som følger:

$^{1}/_{1}$ 42—$^{31}/_{12}$ 42	3 763,45 kr.	=	ca.	313 kr.	mdl.	i	gennemsnit.
$^{1}/_{1}$ 43—$^{31}/_{12}$ 43	4 851,05 -	=	-	404 -	—	-	—
$^{1}/_{1}$ 44—$^{31}/_{12}$ 44	4 520,66 -	=	-	377 -	—	-	—
$^{1}/_{1}$ 45—$^{12}/_{6}$ 45	1 938,37 -	=	-	350 -	—	-	—
ialt:	15 073,53 kr.	=	ca.	364 kr.	mdl.	i	gennemsnit.

8.

Artikel i „Social-Demokraten" for den 30. juni 1945.

Laur. Hansen opfordret til at nedlægge sine mandater.

Alvorlig misbilligelse vedtaget af socialdemokratisk forbunds forretningsudvalg og bestyrelsen for den socialdemokratiske rigsdagsgruppe.

På et fællesmøde den 8. og 9. juni af socialdemokratisk forbunds forretningsudvalg og bestyrelsen for den socialdemokratiske rigsdagsgruppe vedtoges det at nedsætte et udvalg til at undersøge fhv. socialminister Laur. Hansens partimæssige forhold under besættelsen.

På et nyt fællesmøde i går afgav det nedsatte udvalg indstilling. Efter at have gjort sig bekendt med denne vedtog fællesmødet følgende beslutning:

„I anledning af de for fællesmødet af socialdemokratisk forbunds forretningsudvalg og den socialdemokratiske rigsdagsgruppes bestyrelse forelagte oplysninger om Laur. Hansens optræden ved forskellige lejligheder i besættelsestiden udtaler fællesmødet sin alvorlige misbilligelse af de omtalte forhold".

Endvidere besluttedes det at opfordre Laur. Hansen til straks at nedlægge sine mandater som folketingsmand og medlem af Københavns borgerrepræsentation.

9.

Den 2. juli 1945.

Til formanden for den parlamentariske kommission, hr. fhv. minister H. P. Hansen, M. F., rigsdagen.

Foranlediget af, at den i dagspressen for den 30. juni og 1. juli d. å. fremkomne meddelelse om den af socialdemokratisk forbunds forretningsudvalg og den socialdemokratiske rigsdagsgruppes bestyrelse udtalte alvorlige misbilligelse af min optræden ved forskellige lejligheder i besættelsestiden efterlader tvivl om, hvorvidt min nationale optræden i nævnte periode kan kritiseres, skal jeg herved anmode om, at mine forhold i så henseende må blive taget op til undersøgelse af kommissionen til konstatering af, om der kan gøres ansvar gældende mod mig.

Laur. Hansen.

10.

Uddrag af artikel i „Sorø Amtstidende" for den 26. marts 1947.

Er hofjægermester Sehested sindssyg?

Forsvareren søger appel til retslægerådet for at få sin klient erklæret komplet sindssyg.

Kobenhavn, onsdag.

I sin fortsatte forsvarstale i dag i Sehested-sagen erklærede hofjægermester Sehesteds forsvarer, ORsagfører Paul G. Cohn.....

Skarpe anklager mod fremtrædende socialdemokrater.

Overretssagføreren stillede det spørgsmål, hvorledes man kunne anklage Sehested, hvis hele arbejde kun havde gået ud på at arbejde for Danmarks vel, når f. eks. ledende socialdemokratiske personer, således hr. Laurits Hansen og Axel Olsen, ikke var blevet tiltalt. Jeg ved, fortsatte overretssagføreren, at der i politiets arkiver ligger bevis for, at den forhenværende minister Laurits Hansen havde intime forhandlinger med tyskerne om, at socialdemokratiet ved en kommende europæisk nyordning skulle være det eneste tilladte parti i landet, og jeg ved, at hr. Axel Olsen sammen med andre ledende socialdemokrater var til middag i december 1942 hos dr. Meissner for at lære dr. Best at kende. Herunder bad Axel Olsen, om han ved de kommende lønforhandlinger ville sørge for, at man tvang arbejdsgiverne til at foretage en 10 pct. forhøjelse af arbejdslønnen.

11.

Artikel i „Sorø Amtstidende" for den 28. marts 1947.

Dementi fra fhv. socialminister Laur. Hansen.

Bestrider, at han skulle have ført forhandlinger med tyskerne.

Forhenværende socialminister Laur. Hansen, Topshøj, har anmodet om optagelse af følgende:

I anledning af det i „Sorø Amtstidende" for den 27. marts 1947 indeholdte referat af Sehested-sagen, hvorefter overretssagfører Paul Cohn den 26. marts i Københavns byret skal have udtalt, at der i politiets arkiver ligger beviser for, at jeg i besættelsestiden har ført intime forhandlinger med tyskerne om, at socialdemokratiet ved en kommende europæisk nyordning skulle være det eneste tilladte parti her i landet, ønsker jeg at udtale, at de refererede udtalelser savner ethvert grundlag, idet jeg aldrig hverken som formand for De samvirkende Forbund, som socialminister i regeringen Scavenius eller som privatperson har ført forhandlinger eller uofficielle drøftelser med dr. Meissner, dr. Best eller andre tyskere om socialdemokratiets eller andre politiske partiers stilling under en såkaldt europæisk nyordning, ligesom jeg er uden ethvert kendskab til, at sådanne forhandlinger er ført eller har været påtænkt ført.

Det tilføjes, at jeg d. d. har anmodet justitsministeriet om at foranledige oplyst, hvorvidt anklagemyndigheden ligger inde med materiale, der måtte retfærdiggøre de overretssagfører Cohn tillagte udtalelser om min person, idet jeg selvsagt er interesseret i, at offentligheden i så fald må blive gjort bekendt dermed enten gennem en politimæssig undersøgelse eller på anden måde.

Iøvrigt har jeg allerede i august 1945 tilskrevet den parlamentariske kommission om at tage min embedsførelse i besættelsestiden op til undersøgelse, men jeg er endnu uden svar på denne henvendelse.

Ærbødigst

Laur. Hansen.

12.

RIGSADVOKATEN.

Christiansborg, den 28. maj 1947.

Til hr. fhv. minister Laurits Hansen.

På derom fremsat begæring skal jeg herved oplyse, at anklagemyndigheden ikke er i besiddelse af materiale vedrørende fhv. socialminister Laurits Hansen, som af Jørgen Sehesteds forsvarer, overretssagfører Cohn, i retsmødet den 26. marts 1947 i Københavns byret antydet.

F. Pihl.

13.

Artikel i „Sorø Amtstidende" for den 29. marts 1947.

Et opsigtsvækkende angreb rettet imod socialdemokratiet.

Overretssagfører Paul G. Cohn udtaler, at ledende socialdemokrater søgte at få dr. Best til at få en forhøjelse af arbejdslønningerne gennemført.

„Socialdemokratiet har fra den første dag under besættelsen ført forhandlinger af intim karakter om samarbejde med besættelsesmagten".

Kobenhavn, lørdag.

(Sorø Amtstidende privat).

Det kan ikke nægtes, at overretssagfører Paul G. Cohns skarpe anklage mod ledende socialdemokratiske personligheder forleden under behandlingen af Sehested-sagen har vakt opsigt. Både hr. Laur. Hansen og formanden for arbejdsmandsforbundet hr. Axel Olsen står hårdt anklaget af overretssagføreren, så hårdt, at hr. Laur. Hansen, der ellers har holdt sig i baggrunden, siden han blev tvunget til at forlade den politiske arena, har følt sig foranlediget til at imødegå overretssagføreren, således som det fremgik af hr. Laur. Hansens indlæg i „Sorø Amtstidende" i går, hvor han oplyser, at han har anmodet justitsministeriet om at søge klarlagt, hvorvidt anklagemyndigheden ligger med beviser, der måtte retfærdiggøre overretssagfører Cohns udtalelser.

Under hensyn til sagens alvorlige karakter har vi bedt overretssagføreren godkende det korte referat, vi bragte onsdag den 26. marts, hvilket overretssagføreren gør, idet han udtaler, at det i det væsentlige er korrekt. I referatet stod bl. a., at overretssagføreren stillede det spørgsmål, hvorledes man kunne anklage Sehested, når f. eks. ledende socialdemokratiske personer som Laur. Hansen og Axel Olsen ikke var tiltalt.

„Jeg ved", fortsatte overretssagføreren, „at der i politiets arkiv ligger bevis for, at den forhenværende minister Laur. Hansen havde intime forhandlinger med tyskerne om, at socialdemokratiet ved en kommende europæisk nyordning skulle være det eneste tilladte parti i landet."

„Partiet mødte forståelse hos Renthe-Fink".

„Men", tilføjer overretssagfører Cohn. „dersom det er Deres ønske at uddybe disse anklager, vil De møde vanskeligheder. De vil næppe hos politiet få nogetsomhelst oplyst, skønt det i dag ligger åbenlyst klart, at socialdemokratiet fra den første dag under besættelsen har plejet forhandlinger af intim karakter om samarbejde med besættelsesmagten. Partiet vidste, det var i farezonen. Det vidste, hvordan det var gået broderpartiet i Tyskland, og det var indstillet på, at det gjaldt om at skabe det bedst mulige forhold til besættelsesmagten.

Og partiet mødte stor forståelse og støtte hos Renthe-Fink, der selv var klar over, at Staunings regering var den eneste regering der kunne bestå. Renthe-Fink var, hvilket han selv fuldt ud erkender, indstillet på samarbejde med Stauning."

Middag hos dr. Meissner.

„Om alt dette findes der et betydeligt materiale hos myndighederne, og jeg står fuldt ud ved mine udtalelser forleden om de ledende socialdemokratiske personligheders forhandlinger med tyskerne under besættelsen. Forhandlinger har fundet sted i udstrakt grad, og jeg ved, at hr. Axel Olsen og hr. Niels Lindberg, Josef Andersson og brødrene Berg var til middag hos dr. Meissner i december 1942 for at lære dr. Best at kende, og det var ved denne middag, man drøftede mulighederne for at formå dr. Best til at påvirke arbejdsgiverne til at foretage en forhøjelse af arbejdslønnen. Det er mig i dag en gåde", slutter overretssagfører Cohn, „at mænd som Laur. Hansen og Axel Olsen kan gå fri for tiltale". Hvorfor går de fri?

Myndighederne skylder os oplysning herom.

Vi har forelagt overretssagfører Cohn denne artikel til godkendelse, inden den trykkes, og overretssagføreren udtaler: „Det er korrekt gengivet. Jeg har intet at bemærke".

14.

Artikel i „Sorø Amtstidende" for den 31. marts 1947.

Hvad foregik der ved dr. Meissners bord?

ORS. Paul G. Cohn fastholder — trods en udsendt socialdemokratisk erklæring — sine beskyldninger for samarbejde med tyskerne og kræver sagen undersøgt til bunds.

København, mandag.
(Sorø Amtstidende privat).

Overretssagfører Paul G. Cohn har med sine sensationelle udtalelser i „Sorø Amtstidende" i lørdags om de ledende socialdemokraters hemmelighedsfulde bevægelser under besættelsen ikke ladet sig imponere af de herrer Hedtofts og Alsing Andersens erklæring, som vi gengiver andetsteds. Overretssagføreren udtaler i dag overfor os som kommentar til erklæringen:

Hr. Hedtofts kendskab til dette eller hint i denne sag skal jeg lade ude af betragtning. Han var jo ikke med til den kompromiterende middag i december 1942 hos dr. Meissner, og hr. Alsing Andersen havde vist nok at gøre på daværende tidspunkt med at slikke sine sår fra den 9. april.

Men faktum er, at hr. Axel Olsen har indrømmet, at han sad ved dr. Meissners veldækkede bord, hvor også de herrer Niels Lindberg, Josef Andersson og brødrene Berg havde taget plads. Mon der i dag, fortsætter overretssagføreren, virkelig skulle findes mennesker, der tror, at tyskerne, specielt dr. Best, skulle være så interesserede i at forbedre socialdemokratiets stilling og arbejdernes levevilkår, at de selv tog initiativ til at forelægge deres socialdemokratiske middagsgæster forslag i denne retning.

At man vil bestride, at initiativet er udgået fra socialdemokratisk side, ved jeg meget vel, men man kan for mig opstille så mange erklæringer, man vil, for mig står det fast, at fagbevægelsens fremtrædende mænd søgte forbindelse med dr. Best gennem dr. Meissner, at disse fremtrædende partiledere var til stede ved tyskernes middag og der plejede forhandlinger således, som jeg allerede har udtrykt mig.

Hele deres samarbejde med Renthe-Fink og deres intime forbindelse med gesandtskabet kan dokumenteres. Så snart den nye befuldmægtigede, hr. Best, arriverede, ilede de herrer øjeblikkelig til hans bord. Man kan sende erklæringer ud, så meget man lyster, men man kan ikke liste uden om. Endnu eksisterer der tænkende mennesker i dette land.

Rygter, som bør undersøges.

Og hr. Laur. Hansen. Hvad med ham? Stadig verserer rygterne om ham, stadig føjes der nye momenter til de rygter, der vil vide, at han har været ude om statsministerposten i en af tyskerne godkendt socialdemokratisk regering. Det var dog måske værd at få undersøgt disse rygter. Vi har jo en række prominente tyskere siddende her oppe for tiden, von Loew, Oppendorfer, Renthe-Fink og dr. Best f. eks. Der består altså mulighed for at få udtalelser frem i forbindelse med de mange rygter. Også de, der vil vide, at hr. Laur. Hansen stærkt har modarbejdet Hedtoft hos tyskerne. Fra politisk side har jeg gang på gang modtaget oplysninger, der nærer disse rygter. Det ville være af betydning at få dem afkræftet eller bekræftet. Ligesom det ville være af overordentlig betydning at få fastslået klart og tydeligt, at hele det samarbejde, der plejedes fra socialdemokratisk side, skete med statsminister Staunings fulde billigelse.

Jeg kan iøvrigt, slutter overretssagføreren, kun gentage mit krav overfor offentligheden: Lad os få besked, klar besked! Vi kan ikke tolerere, at de sølle og de små dømmes i dette land, mens de store og stærke går fri.

Den socialdemokratiske erklæring.

Folketingsmændene Hans Hedtoft og Alsing Andersen har lørdag anmodet Ritzaus Bureau om at udsende følgende:

På grundlag af nogle udtalelser, som under Sehested-sagen er fremsat af Sehesteds forsvarer, overretssagfører Paul G. Cohn, har „Sorø Amtstidende" og andre blade lørdag den 29. marts bragt en artikel, hvori bladene i henhold til overretssagfører Cohns udtalelser vil slå fast, at „Socialdemokratiet fra den første dag under besættelsen har plejet forhandlinger af intim karakter om samarbejde med besættelsesmagten", blandt andet om, at socialdemokratiet i det nyordnede Europa skulle anerkendes som eneste tilladte parti i Danmark.

I den anledning ønsker undertegnede, der var socialdemokratiets ansvarlige forretningsførere henholdsvis fra besættelsens begyndelse til 8. februar 1941 og fra 8. februar 1941 til besættelsens ophør, kategorisk at tilbagevise disse påstande som grebet ud af luften.

Socialdemokratiets ledelse har hverken direkte eller indirekte ført sådanne forhandlinger eller bemyndiget nogen dertil.

Hans Hedtoft. *Alsing Andersen.*

En udtalelse fra hr. Axel Olsen.

Han benægter, at man ville have lønforhøjelse ved hjælp af dr. Best.

Overretssagfører Cohs udtalelser under Sehested-sagen rettet mod socialdemokratiet og specielt med de herrer Laur. Hansen og Olsen, formanden for Dansk Arbejdsmands Forbund, har fremkaldt et indlæg fra Axel Olsen i „Social-Demokraten". Hr. Axel Olsen vender sig hovedsagelig mod en overskrift i „Fyns Tidende". Overretssagfører Cohns udtalelser om, at ledende socialdemokrater, hvoriblandt Axel Olsen, ved en middag hos dr. Meissner skulle have drøftet muligheden af en lønforhøjelse til arbejderne ved dr. Best's mellemkomst, besvares således af Axel Olsen.

„Dr. Best har ikke ved den givne lejlighed bedt mig om nogetsomhelst, så lidet som nogen anden af de tilstedeværende, og jeg har selvfølgelig heller ikke bedt dr. Best om noget som helst. Det hele er det pure opspind. Derimod blev visse af dr. Best fremsatte sympatiske udtalelser om ophjælpning af arbejdernes sociale standard netop af mig stærkt tilbagevist med bemærkning om, at det var en misforståelse, hvis man troede, at danske arbejdere ville modtage hjælp fra tysk side, af hvad art den end var."

ORS. Cohn svarer Axel Olsen.

Om Axel Olsens ovenfor citerede erklæring siger overretssagfører Cohn til „Information":

„Jeg kender godt den forklaring, Axel Olsen giver. Den er han fremkommet med tidligere, hvor spørgsmålet er blevet rejst. Men andre af de ledende socialdemokrater, som deltog i middagen hos dr. Best, har erkendt, at lønspørgsmålet blev rejst af arbejderne, og man spurgte dr. Best, om han ville støtte kravet eller i hvert fald ikke stille sig afvisende. Jeg siger ikke, og det nævnte jeg heller ikke i retten, at det var Axel Olsen, der bragte sagen på bane, men han var til stede. Må jeg endelig tilføje, at det jo er kendt, at socialdemokratiet fra besættelsens begyndelse, fordi det selv var i farezonen, indstillede sig på et samarbejde med tyskerne og søgte de nærmest mulige kontakter med dem."

15.

JUSTITSMINISTERIET.

København, den 13. august 1947.

Den af folketinget under 19. december 1945 nedsatte kommission i henhold til grundlovens § 45.

I skrivelse af 26. juni 1947 har kommissionen udbedt sig tilsendt eventuelt hos politiet beroende materiale vedrørende fhv. minister Laurits Hansens forhold til besættelsesmagten.

Foranlediget heraf skal man meddele, at rigsadvokaten efter stedfunden undersøgelse overfor justitsministeriet har oplyst, at der ikke foreligger materiale vedrørende fhv. minister Laurits Hansen udover de i den mod Henning Dalsgaard verserende straffesag indeholdte oplysninger, hvoraf fremgår, at Laurits Hansen har haft forbindelse med Dalsgaard og gennem ham stiftet bekendtskab med Meissner.

Det bemærkes, at politiadvokat N. A. Poulsen overfor rigsadvokaten har oplyst, at der ikke, som det synes at fremgå af udtalelser fremsat af overretssagfører Paul G. Cohn under straffesagen mod Jørgen Sehested m. fl., foreligger yderligere materiale til belysning af Laurits Hansens forhold under besættelsen.

Man vedlægger akterne vedrørende Henning Dalsgaard, af hvilke — såvidt justitsministeriet ved en foreløbig gennemgang af sagen har kunnet skønne — kun rapporterne bilag 1, 2 og 3 har interesse for undersøgelsen af Lauritz Hansens forhold. Sagens akter bedes efter endt gennemsyn snarest belejligt tilbagesendt hertil.

Endvidere vedlægges de med kommissionens skrivelse af 26. juni hertil fremsendte eksemplarer af „Sorø Amtstidende".

A. L. H. Elmquist.

Erik Vetli.

Bilag 1.

KØBENHAVNS POLITI.

5. undersøgelseskammer.

Rapport.

onsdag den 21. august 1946.

Sagen mod arr. Henning Dalsgaard.

. . . . . .

Kontinueret den 27. august 1946.

Ernst Vilhelm Berg, der er arr. ved 13. undersøgelseskammer, var fremstillet.

Kpt. forklarer, at han første gang hørte arr. omtale et par år før krigen, idet arr. havde en forretning sammen med kpt.s broder, Axel Bernhard Berg. Kpt. kom dog ikke selv sammen med arr. I slutningen af november og begyndelsen af december 1940 foretog en række repræsentanter for bl. a. arbejder- og arbejdsgiverorganisationer en studierejse til Tyskland. Kpt., der i sin egenskab af sekretær i De samvirkende Fagforbund deltog i den nævnte rejse, hørte gennem Meissner, der på de inviterendes vegne var leder af turen, påny arr.s navn nævne. Meissner lod skinne igennem, at studierejsen var tænkt som indledning til en række rejser med tilsvarende formål, og at arr. skulle være en slags formidler mellem de danske erhvervsorganisationer og tyskerne. Omkring nytårsskiftet 1940—41 traf kpt. for første gang selv sammen med arr., nemlig under en spisning, der blev afholdt hos arr. for medlemmerne af den delegation, der havde været i Tyskland. Efter den tid blev der jævnlig afholdt sammenkomster — som regel i arr.s hjem —, hvori deltog bl. a. Laurits Hansen, Axel Olsen, Peter Andersen, fru Fanny Jensen, landstingsmand Josef Andersson, forbundsformand Niels Madsen, forbundsformand Ingvar Dahl, folketingsmand Bollerup Madsen og kpt. m. fl. Endvidere var det tyske gesandtskab som regel repræsenteret ved Meissner. Arr. var på den tid ansat under det tyske gesandtskab, nemlig som leder af det dansk-tyske pressesekretariat, og det var gesandtskabet, der var vært ved de nævnte sammenkomster, hvis formål var fra tysk side at udvide det dansk-tyske samarbejde, og fra dansk side at få forbindelserne til at forløbe så gnidningsløst som muligt. Kpt. kan ikke udtale sig om, hvorlænge de nævnte sammenkomster fortsatte, han trak sig nemlig selv tilbage fra dem — vistnok i eftersommeren 1941 —. Arr.s indsats under sammenkomsterne bestod i en livlig deltagelse i diskussionerne, og det er kpt.s indtryk, at arr. i så henseende repræsenterede socialdemokratiske synspunkter. Han var nærmest fanatisk socialdemokrat, og kpt. undrede sig ofte over, at forholdet mellem arr. og tyskerne kunne holde, ikke mindst fordi arr. åbenlyst overfor Meissner bekæmpede Frits Clausen og hans parti. Kpt. har intet nærmere kendskab til arr.s virksomhed som leder af det dansk-tyske pressesekretariat, udover at dette leverede stof til artikler i forskellige fagblade. Sådanne artikler var i det væsentlige rent faglige og fagtekniske og indeholdt sjældent politik. Kpt. anfører, at Stauning gennem Lauritz Hansen var informeret om og havde sanktioneret de ovennævnte sammenkomster. Kpt. erindrer tydeligt, at man, forinden man modtog indbydelsen til den første studierejse til Tyskland, havde sikret sig Staunings samtykke hertil. Kpt. oplyser, at han ikke selv har været med ved stiftelsen af tidsskriftet „Globus", og han har heller ikke senere på noget tidspunkt været medarbejder ved dette blad. Han har derimod deltaget i 5 eller 6 møder sammen med Globus-folkene, der alle var udgået fra den socialdemokratiske ungdomsbevægelse. Såvidt kpt. ved, har arr. aldrig deltaget i disse møder, og han mener heller ikke, at arr. har været med til at starte bladet. I så fald ville han temmelig sikkert have fået det at vide gennem sin broder, der var med ved bladets start. Kpt. er ikke i stand til at give yderligere oplysninger om arr.s forbindelse med tyskerne og med bladet „Globus".

Gennemlæst og vedtaget. Kpt. afført.

Th. Hallas-Møller.

. . . . . .

KØBENHAVNS POLITI.

5. undersøgelseskammer.

Rapport.

Fredag den 30. november 1945.

Sagen mod arr. cand. polit. Henning Dalsgaard.

. . . . . .

Kontinueret d. 18. december 1945.

Den tidligere presseattaché ved det tyske gesandtskab, *Gustav Meissner*, der for tiden af de allierede militærmyndigheder er udlånt til Københavns politi, var fremstillet.

. . . . . .

Kpt. udtaler, at han hele tiden har haft indtryk af, at arr. var socialist, og at han som sådan har arbejdet henimod at gøre det danske socialdemokrati og De samvirkende Fagforbund populære hos tyskerne. Kpt. har gennem arr. stiftet bekendtskab med Laurits Hansen, Axel Olsen, Ib Kolbjørn m. fl. Kpt. har aldrig fået indtryk af, at arr. var nationalsocialist. Når man desuagtet fra tysk side har anvendt arr., som altså var kendt for at være socialdemokratisk indstillet, som leder af det oftnævnte pressesekretariat, er grunden den, at det var kpt.s og dermed gesandtskabets opgave at skabe et samarbejde med hele den danske presse, der jo afspejlede flere forskellige politiske retninger. Et sådant samarbejde ville have større udsigt til at lykkes, såfremt man valgte en mand, der netop var knyttet til et af de større partier.

Diktatet påhørt og godkendt. Kpt. aff.

Th. Hallas-Møller.

. . . . . .

Redegørelse udfærdiget af Henning Dalsgaard.

Angående min politiske holdning under krigen vil jeg gerne oplyse, at jeg aldrig har haft nogen forbindelse med tyske politiske kredse i Berlin. I sommeren 1940 fik jeg henvendelse fra Ernst Berg, De samvirkende Fagforbund (Laurits Hansens sekretær) og Alex Christiansen, statsministeriets pressesekretariat (fra Stauning).

Jeg kendte begge fra tidligere. Jeg udtalte som min private mening, at hvis arbejderbevægelsen viste vilje til samarbejde med tyskerne, ville disse næppe gøre Frits Clausen til statschef. Efter aftale med Stauning skabtes derefter en kontakt mellem L. Hansen og Meissner, og Frits Clausens stormløb afblæstes.

Sammensætningen af arbejderrejserne til Tyskland aftaltes med Stauning og Laurits Hansen (via Ernst Berg og Alex Christiansen), inden invitationerne udsendtes. Den første rejse har jeg ikke haft med at gøre. Jeg var dengang i Berlin. Stauning bad ved næste rejse om at få denne på et bredere grundlag, hvorfor repræsentanter for rigsdag, kommunalråd, kooperation og presse inviteredes med. Stauning bad mig om at få Bollerup-Madsen og Alex Christiansen med som sine personlige observatører på disse to rejser. Alex Christiansen var hele tiden forbindelsesled til Stauning, der blev holdt underrettet om alt via Alex Christiansen, der havde garanteret ham for min loyale holdning. Til gengæld havde Alex Christiansen garanteret for, at Stauning ønskede et fuldt loyalt samarbejde med tyskerne som den eneste redning for arbejderbevægelsen i den daværende situation. H. P. Sørensen skulle have været med på den anden rejse, men tyskerne sagde nej. Jeg meddelte dette til H. P. Sørensen efter henstilling fra Stauning.

„Globus" startedes af en gruppe socialdemokrater med Aage Jørgensen som redaktør på et oprindeligt fuldt loyalt grundlag. Da denne gruppe i løbet af et halvt års tid inviterede enkelte danske nazister med til sine møder, og jeg fik oplyst, at Arne Melgaard, „Hjemmet", Henry Grünbaum m. fl. som protest ikke ville deltage mere, nægtede jeg, som i sommeren 1941 privat havde givet 25 kr. pr. gang til lokalehjælp, at støtte arbejdet eller have noget med gruppen at gøre. Siden har jeg kun een gang talt med Aage Jørgensen, som var bladets redaktør.

Ved de frokoster, der har været afholdt mellem arbejderrepræsentanter og Wilhelmsstrasses forbindelsesmand til arbejderbevægelsen, legationsråd Rademacher, indhentedes altid først via Laurits Hansen statsministerens samtykke. Der drøftedes ikke konkrete politiske spørgsmål. Formålet var, at Rademacher kunne rapportere til Berlin, at kontakten med arbejderbevægelsen var tilfredsstillende, hvorved man undgik tysk infiltration i arbejderorganisationerne à la Norge.

Da Meissner i slutningen af 1941 ville oprette Dansk Arbejdsfællesskab som „upolitisk" organisation med støtte af den tyske arbejdsfront for derved indirekte at støtte Frits Clausen, protesterede Dalsgaard stærkt mod dette som en illoyal handling overfor det dansk-tyske samarbejde og som en urovækker blandt arbejderne, som ville vanskeliggøre det for arbejderorganisationerne at fortsætte deres samarbejdslinie. Alligevel startedes organisationen uden mit vidende og bag min ryg af Globus-gruppen. Så snart jeg i marts 1942 fik kendskab til dens forhold, og at lederne skulle være hemmelige medlemmer hos Frits Clausen, meddelte jeg dette til Stauning og Laurits Hansen samt Niels Lindberg, der straks afbrød enhver forbindelse med gruppen.

Da jeg i juli 1942 skaffede oplyst, at D. A. *ikke* som af dem selv påstået havde et medlemstal på 10 000, men kun 800, afslørede jeg denne svindel for Meissner, for at Berlin ikke skulle få det indtryk, at Frits Clausen var ved at vinde arbejderne. Meissner troede det ikke og afskedigede mig, men ved en revision 14 dage efter afsløredes svindelen, og lederen, Schiøler fra arbejdsgiverforeningen, sendtes til østfronten. Nogen tid forinden havde jeg ved en frokost mellem arbejderrepræsentanter og en repræsentant fra den tyske arbejdsfront i forvejen aftalt med Laurits Hansen og Axel Olsen, at disse skulle angribe Schiøler stærkt overfor tyskerne for at svække arbejdsfællesskabet, hvilket også skete. En af Frits Clausens sysselledere overtog ledelsen. Organisationens nazistiske formål var dermed afsløret, og siden har jeg ikke haft nogen interesse for eller kendskab til organisationen, som svandt ind til at blive en art — iøvrigt ulovlig — arbejdsanvisning for tyskerne.

Da Meissner i foråret 1942 ville oprette et erhvervsøkonomisk tidsskrift „Europa Kabel",*) og jeg fik oplyst, at en dansk nazistisk læge skulle være tungen på vægtskålen mellem dansk og tysk kapital i bladet, nægtede jeg min medvirken og advarede direktør Boldsen, hvorefter også denne straks afbrød enhver forhandling.

Af skuffelse over disse stadige infiltrationsforsøg trak jeg mig allerede i sommeren 1942 mere tilbage fra politiske spørgsmål, indstillede min forfattervirksomhed ang. erhvervs- og udenrigsøkonomiske emner, nægtede at udgive en i foråret 1942 skrevet bog om europæisk planøkonomi, som Meissner ville finansiere udgivelsen af, og skrev i sommeren og efteråret 1942 en bog om min hovedbeskæftigelse, psykoterapi, hvortil jeg havde uddannet mig 3 år i England, et år i Schweiz og 3 år i Tyskland. Efter „Religiøse og sexuelle problemer i psykoterapi", som udsendtes 1943 (225 sider) skrev jeg en ny bog om psykoterapeutiske behandlingsproblemer: „Kvindens sexuelle impotens, problem, betydning og behandling" (275 sider).

Iøvrigt forholdt jeg mig passiv siden sommeren 42 udover det sædvanlige rutinearbejde med artikler og radioforedrag, som jeg indskrænkede til det mindst mulige, da forudsætningen for en positiv indsats måtte være, at man også fra tysk side loyalt gennemførte det dansk-tyske regeringssamarbejde.

Siden jeg skilte mig fra Globus-gruppen i 1941, har jeg ikke sat mig i forbindelse med andre socialdemokrater, dels for at undgå at disse også skulle glide over til Frits Clausen, dels for at undgå mistanke om at være „tysk lyttepost" hos socialdemokraterne. Efter Staunings og Alex Christiansens død havde jeg kun forbindelse med Laurits Hansen direkte, efter at hans sekretær, Ernst Bergs broder, var gået over til de danske nazister.

Den kontakt, jeg sammen med L. Hansen har været med til at formidle og vedligeholde mellem arbejderbevægelsen og tyskerne, var efter min mening absolut nødvendig og i alle tilfælde ønsket og påskønnet af Stauning. Den hindrede et tysk indbrud i arbejdernes organisationer i 1940—41, da det gik galt i Norge, hvor Heydrich havde beordret terror i august 1941 af angst for kommunistisk indflydelse i organisationerne. En lignende udvikling i Danmark ville have ført arbejderne til koncentrationslejre i Tyskland i tusindvis og jøderne til komplet udryddelse som i Norge.

I stedet blev resultatet, at de danske arbejderorganisationer er de eneste, som tyskerne ikke ødelagde i Europa, medens de fleste jøder fik lov til at komme i sikkerhed i Sverige takket være en hjælp fra alle danske kredse og specielt politiet, som man ikke kunne påregne i 1941—42, da dette fangede kommunister i tusindvis. De „koncessioner" man i stedet måtte give tyskerne (arbejderrejser, frokoster, en boggave på tysk om dansk socialpolitik til arbejdsfronten etc.) for at opnå dette formål, er for intet at regne i sammenligning med de lidelser og forfølgelser, der ellers som i Norge, Holland ,Belgien, Grækenland etc. ville blive arbejderne og disses ledere til del.

Det var netop i kraft af mit *til begge sider loyale* arbejde med presse og radio (og mine tre bøger om planøkonomi og udenrigspolitik), at jeg skaffede mig den fornødne „kredit" hos tyskerne, som jeg i indforståelse med Stauning og Laurits Hansen systematisk brugte til at indynde arbejderbevægelsen hos tyskerne og bekæmpe ethvert forsøg på infiltration i deres organisationer fra tyske aktivisters side — et modstandsarbejde, der var dobbelt svært, fordi Meissner var Wilhelmsstrasses forbindelsesmand til Frits Clausen, hvorfor jeg, der ved begyndelsen af mit arbejde intet vidste om dette, fik en uhyre vanskelig stilling. Jeg gennemførte dette på et tidspunkt, da der endnu ikke eksisterede nogen dansk modstandsbevægelse og alt tegnede til en tysk sejr. Modstandsbevægelsen har jeg ikke støttet, undtagen hvor det gjaldt om at hjælpe folk ud af koncentrationslejr. Ellers har jeg siden 29. august 1943 holdt mig passiv både overfor tyskere og for modstandsbevægelsen, da jeg er og altid har været konsekvent modstander af voldspolitiske metoder, som jeg ikke anser for mere berettiget i den nationale end i den sociale kamp, men jeg har heller aldrig under nogen form modarbejdet modstandsbevægelsen, da jeg anså selve kampen for berettiget efter regeringens fjernelse.

København, 25. April 1946.

Henning Dalsgaard.

*) Om økonomisk støtte til presseorganet »Europa-Kabel«, se beretning X, kap. VII.

16.

AUDITØREN VED DEN EKSTRAORDINÆRE UNDERSØGELSESKOMMISSION.

Kobenhavn, den 26. marts 1947.

Den af folketinget under 19. december 1945 nedsatte kommission i henhold til grundlovens § 45.
Christiansborg slot.

Under henvisning til kommissionens skrivelse af 23. januar 1947 fremsendes hermed 1 sæt afskrifter af de under den her mod Niels Lindberg verserende sag optagne rapporter, nummerede I—IX.

K. Kirchheiner.

AUDITØRERNE VED TJENESTEMANDSDOMSTOLEN
OG UNDERSØGELSESKOMMISSIONEN.

J. nr. K. 518. Vedr. kontorchef Niels Lindberg.

Rapport (21. oktober 1946).

. . . . . .

Derefter mødte fhv. formand for Dansk smede- og maskinarbejderforbund *Peter Andersen, Guldbergsgade 121* [2], der forklarer, at han har kendt indklagede siden 1937, da han indtrådte i Arbejderbevægelsens Erhvervsråds forretningsudvalg.

Han forklarer, at indklagede ved sin forelæggelse af sager for forretningsudvalget, f. eks. fra vareforsyningsdirektoratet, lagde en vis sympati for Tyskland for dagen, men denne syntes at være sagligt begrundet.

Første gang, kpt. nærmere tænkte over, at der kunne være noget at udsætte på indklagedes holdning, var, da der udefra til forretningsudvalget indkom en klage over, at indklagede skrev artikler i tidsskriftet »Globus«. Klagen blev af formanden Ludvig Christensen forelagt på et møde, hvor indkl. undskyldte sig med, at han ikke var bekendt med tidsskriftets tendens. Udvalget henstillede herefter enstemmigt til ham at afbryde forbindelsen med tidsskriftet, hvad han vistnok også gjorde.

. . . . . .

Ad forhold 2) forklarer kpt., at han kun har deltaget i et egentligt møde sammen med tyskere, hvor også inkl. har været tilstede, nemlig det af Axel Olsen omtalte møde hos dr. Best umiddelbart efter dennes ankomst til landet. Indbydelsen til dette møde var fremkommet gennem Laurits Hansen, og tilstede var foruden denne, inkl. og kpt. direktør Korsgaard, Axel Olsen, Henning Dalsgaard og enkelte andre. Der var ved indbydelsen til dette møde ligeså lidt som til andre tale om, at der blev lagt pres på deltagerne, men Laurits Hansen oplyste, at han havde rådført sig med Stauning, der havde fundet det rigtigst, at man efterkom indbydelserne.

På mødet udtalte dr. Best, at han søgte forståelse med den danske arbejderstand, og han tilbød den sin støtte. Laurits Hansen svarede ham på gæsternes vegne, og indklagede sagde næppe et ord under hele mødet.

Endelig udtaler kpt. på forespørgsel, at han ud over det anførte ikke har hørt indklagede udtale sig om den aktuelle situation, og at han specielt aldrig udover det anførte har hørt ham udtale sig på en stødende eller unational måde. Yderligere kan han ikke forklare til sagen.

Oplæst, vedtaget.

P. Andersen. **H. G. Carlsen.**

. . . . . .

Kontinueret samme dag. (5. november 1946).

Mødt var formanden for Arbejderbevægelsens Erhvervsråds forretningsudvalg, *fhv. socialminister Ludvig Christensen, Upsalagade 26,* .....

Ad forhold 2) forklarer kpt., at De samvirkende Fagforbunds forretningsudvalg havde nedsat et særligt udvalg bestående af Laurits Hansen, Axel Olsen og Peter Andersen, hvilket dels i almindelighed førte overenskomstforhandlinger og dels havde fået pålagt den særlige opgave at føre forhandlinger med tyskerne, når disse forlangte det, herunder med dr. Meissner i anledning af dennes krav om optagelse af tyskvenlige artikler i fagbladene, i hvilken sag Meissner skal have været meget pågående. Det er kpt. bekendt, at enkelte personer efter privat indbydelse har deltaget i sådanne møder, men han ønsker at pointere, at indkl. under ingen omstændigheder kan have deltaget i kraft af sin stilling i erhvervsrådet, og at han ikke har haft nogen som helst beføjelse til på møderne at repræsentere dette. Han bemærker i denne forbindelse, at indkl.s deltagelse muligt må ses i sammenhæng med hans bekendtskab med Henning Dalsgaard, der på det pågældende tidspunkt boede i Vestersøhus.

.....

Kontinueret den 7. november 1946.

Mødt var *rådmand Ib Kolbjørn, Hvidkildevej 71,* .....

.....

Ad forhold 2) forklarer kpt. i almindelighed følgende om de rejser og møder, ved hvilke repræsentanter for arbejderbevægelsen har været i forbindelse med tyskere:

I oktober 1940 havde en dansk delegation bestående af repræsentanter for arbejdere og arbejdsgivere efter tysk indbydelse foretaget en rejse i Tyskland. I april 1941 modtog kpt. fra det tyske gesandtskab en kategorisk affattet indbydelse til at deltage i en tilsvarende rejse, og det viste sig, at sådanne indbydelser var udstedt til en række fremtrædende personligheder indenfor arbejderbevægelsen. Efter forskellige drøftelser samledes de indbudte til et møde på De samvirkende Fagforbunds kontor, hvor man blev bekendt med, at regeringen og organisationerne meget ønskede, at man accepterede indbydelsen. Man blev derfor enig om, at alle de indbudte skulle rejse. Senere afholdtes en sammenkomst med dr. Meissner på d'Angleterre. Turen varede 12 dage, den var vel arrangeret og havde åbenbart det formål at søge at udskille den danske fagbevægelse fra socialdemokratiet. Fra dansk side var man imidlertid yderst tilbageholdende.

Indkl. deltog ikke i denne tur, men i en tilsvarende, der blev arrangeret samme efterår. Kmp. går ud fra, at denne tur er foregået på samme måde som den forrige, og han har i hvert fald intet hørt om, at indkl. skulle have indtaget nogen påfaldende holdning. Før afrejsen til turen efteråret 1941 afholdtes en sammenkomst med dennes og de tidligere tures deltagere i Deutsches Haus. Der foregik ikke noget særligt på sammenkomsten; indkl. har formentlig været tilstede, men kpt. har ikke bemærket nogen ukorrekt optræden fra hans side.

I begyndelsen af september 1942 blev kpt. telefonisk indkaldt til en sammenkomst i Det dansk-tyske Pressesekretariat. Også til denne sammenkomst var indbudt en række ledende fagforeningsfolk, herunder Axel Olsen og Laurits Hansen. Kpt. tror ikke, at denne sidste havde noget at gøre med mødets arrangement eller udpegelsen af deltagerne. Kpt., der var i tvivl med hensyn til, hvorvidt han skulle efterkomme indbydelsen, spurgte Alsing Andersen, hvad han mente, og denne henstillede kraftigt til ham at gå.

Sammenkomsten blev afholdt i Vestersøhus. Indkl. var også tilstede. Meissner og en anden tilstedeværende tysker gjorde et forsøg på at forskrække forsamlingen ved at true med magtanvendelse overfor den tiltagende sabotage. Der kom imidlertid intet ud af sammenkomsten, idet ingen af de tilstedeværende trods tyske opfordringer ønskede at

udtale sig om mødets emne. Dog kom det til et skarpt ordskifte mellem Laurits Hansen og Meissner vedrørende Dansk Arbejdsfællesskab. Indkl. indtog samme holdning som den øvrige forsamling og sagde næppe et ord.

Herudover kan kpt. intet forklare til sagen.

Oplæst, vedtaget.

H. G. Carlsen. **Ib Kolbjørn.**

.....

Kont. den 21. november 1946.

Mødt var *sekretær Carl Petersen, Nürnberggade 22,* [2].....

.....

Kpt. fremstår påny og tilføjer, at han i efteråret 1941 efter indbydelse gennem De samvirkende Fagforbund og efter pålæg af de øvrige indbudte deltog i en rejse under ledelse af Ludvig Christensen til Tyskland i efteråret 1941, hvori også indkl. deltog.

Indkl. gjorde sig ikke meget bemærket på rejsen, men indtog nærmest en mut holdning. Kpt. erindrer dog, at han, da deltagerne fik forevist det store Denkmal i München, på den ledsagende tyskers henstilling om at hilse straks rakte hånden i vejret, medens de øvrige deltagere tog hattene af. Indkl. tog sig dog straks i det.

Da man senere var i Berlin, hvor der blev gjort rede for vinterhjælpens organisation, havde kpt. en diskussion herom med indkl., der viste sig at være meget betaget af hjælpens organisationsform.

Gennemlæst, vedtaget.

H. G. Carlsen. **Carl Petersen.**

.....

Kont. den 25. november 1946.

Mødt var *folketingsmand Alsing Andersen, Grøndalsvænge allé 1,*.....

.....

Ad forhold 2 forklarer kpt., at alle indenfor arbejderbevægelsen var af den opfattelse, at det var rigtigst, at de, der blev indbudt til at deltage i Tysklandsrejserne, også rejste. Kpt. husker at have hørt, at indkl. under senere diskussioner med andre rejsedeltagere har givet udtryk for, at rejserne havde gjort et vist indtryk på ham, men kpt. erindrer ikke nu, af hvem han har hørt det.

.....

Kontinueret den 3. december 1946 på politistationen i Sorø.

Mødt var *forhenværende socialminister Laurits Hansen, boende „Egely", Topshøj pr. Sorø,*.....

.....

Ad forhold 2 forklarer kpt., at han i november 1940 har deltaget i en Tysklandsrejse, hvortil initiativet til indbydelsen formentlig var taget af dr. Meissner. Denne havde opsøgt kpt. og forelagt ham en officiel indbydelse fra den tyske arbejdsfront til en social studierejse og havde samtidig en navneliste over de indbudte, hvoriblandt indkl. var. Kpt.

formoder, at deltagerne er udtaget af Henning Dalsgaard, der som pressesekretær havde en hel del med Meissner at gøre. Kpt. forelagde spørgsmålet for statsministeren, der udtalte, at der ingen vej var udenom, og at man blot skulle sikre sig, at en repræsentation fra arbejdsgiverforeningen deltog i rejsen. Indkl. var forhindret i at deltage i denne rejse. Der har senere været afholdt yderligere to Tysklandsrejser, men kpt. har intet haft at gøre med arrangementet af dem; det blev også på disse rejser betragtet som en selvfølge, at de indbudte var forpligtet til at tage af sted, og når det i indkl.s redegørelse om forhold til tyskerne, hedder, at indkl. har haft en samtale med kpt. om hans pligt til at deltage i en rejse, er dette ganske rigtigt, og kpt. husker netop denne samtale, da spørgsmålet om rejserne jævnlig havde været drøftet i De samvirkende Fagforbunds forretningsudvalg. Kpt. har ikke hørt klager over indkl.s forhold på denne rejse.

Som konsekvens af Tysklandsrejserne har der en tre-fire gange været afholdt nogle sammenkomster hos dr. Meissner i Gentofte; deltagerne var alle tidligere deltagere i Tysklandsrejserne. De blev indbudt telefonisk, og i hvert fald kpt. blev indbudt af Meissner personlig. Stauning udtalte, at man ikke kom uden om at gå der, men når det blot blev rapporteret til ham, hvad der skete ved sammenkomsterne, så skete der jo heller ingen skade ved det. Ved enkelte andre Lejligheder har der af Meissner været arrangeret frokoster hos Henning Dalsgaard, når fremtrædende personligheder fra arbejdsfronten var heroppe. Det var den samme kreds, der blev indbudt eller rettere tilsagt til disse sammenkomster, der iøvrigt fra dansk side blev benyttet til at sige tyskerne nogle sandheder. Tonen overfor tyskerne var meget frimodig. Endelig har der været afholdt en sammenkomst efter dr. Bests ankomst til landet i november 1942; deltagerne var også her de samme. Indkl. har formentlig deltaget i tre à fire af disse sammenkomster. Han forholdt sig ganske som de øvrige deltagere, var ikke bange for at udtale sig og indtog ikke på nogen måde nogen elskværdig holdning overfor de tilstedeværende tyskere — snarere tværtimod. Deltagerne var udtaget indenfor alle dele af arbejderbevægelsen, idet dog partiet interesserede tyskerne væsentlig mindre end de øvrige grene af denne.

Ved sammenkomsten med dr. Best tilbød denne arbejderrepræsentanterne en generel lønforhøjelse, der skulle gennemføres ved tysk diktat, således som det var sket i Czechoslovakiet, endda uden at der i denne forbindelse ligeså lidt som ved andre lejligheder fra tysk side til gengæld blev forlangt nogen særlig loyalitet eller tilpasning fra arbejderbevægelsens side. De tilstedeværende med Axel Olsen og kpt. i spidsen tog meget stærkt til orde imod dette tilbud, idet de henviste til, at fagbevægelsen førte sin egen lønpolitik, i hvilken man frabad sig enhver indblanding. Kpt. erindrer ikke, om indkl. var tilstede netop ved den sammenkomst, men såfremt han har været der, har han i hvert fald ikke gjort sig bemærket, selvom det nævnte emne jo har hans særlige interesse.

. . . . . .

Kontinueret den 10. december 1946.

Jeg har i dag indfundet mig på kommunehospitalets psykiatriske afdeling, hvor *Henning Dalsgaard*, arrestant ved 5. undersøgelseskammer, fremstår og forklarer. . . . . .

. . . . . .

Ad forhold 2) forklarer kpt., at han overhovedet intet har haft med arrangementet af den første tysklandsrejse at gøre, da han på det tidspunkt var i Berlin. Han går ud fra, at listen over deltagere er tilvejebragt fra dansk side, da Meissner ikke havde det fornødne personalekendskab, og henviser herved dels til direktør Fløtkjær, dels til kontorchef i Stjerne-Service Ernst Brusendorff, der formentlig bor i Rosenørnsallé, og som var mellemmand mellem Laurits Hansen og dr. Meissner.

Derimod har kpt. haft at gøre med arrangementet af de 2 følgende rejser, hvortil deltagerne blev udpeget af Laurits Hansen, Stauning og kpt. På grundlag af de af disse stillede forslag udsendte tyskerne indbydelser til deltagerne personlig, idet det blev undgået at sende dem til de pågældende institutioner indenfor arbejderbevægelsen, der skulle repræsenteres. På hver rejse deltog en personlig observatør for Stauning. Kpt. erindrer

ikke, hvorledes indklagedes navn kom med — han husker, at han egentlig fandt hans deltagelse unødvendig, fordi han jo havde været så ofte i Tyskland, men dog var det naturligt, at han som arbejderbevægelsens nationaløkonomiske konsulent kom med. Deltagerne var alle tilbøjelige til at sige nej til rejserne, men det blev tilkendegivet dem af Stauning gennem Laurits Hansen, at det af politiske grunde var nødvendigt, at man rejste.

Forud for formentlig den tredie Tysklandsrejse blev der på hotel d'Angleterre holdt et møde af rejsedeltagere, idet dr. Meissner ønskede at hilse på dem og lære dem at kende. Der blev serveret the og drøftet rent praktiske ting, såsom told- og pengespørgsmål på rejsen o. s. v. Der blev ikke holdt politisk drøftelse. Ved en senere lejlighed er der i Deutsches Haus holdt en sammenkomst af tidligere deltagere, hvor der blev vist en film, og hvor legationsråd Rademacher fra det tyske udenrigsministerium holdt en tale om en frontrejse. Rademacher var forbindelsesmand mellem socialdemokratiet og det tyske udenrigsministerium. Kpt. tør ikke med sikkerhed sige, om indkl. har deltaget i disse sammenkomster. Der har også været afholdt flere, men dem har indkl. i hvert fald ikke deltaget i.

Nogle gange om året, når Rademacher var i landet, holdtes der kontaktfrokoster mellem denne og ledende personligheder indenfor arbejderbevægelsen, hvor man ganske formløst og frit talte om de aktuelle begivenheder, og hvor man fra arbejderbevægelsens side havde til formål at opnå indberetning i Berlin om, at der ikke bestod nogen gnidninger med arbejderbevægelsen. Disse frokoster afholdtes hos kpt. Forud for hver enkelt frokost indhentede Laurits Hansen telefonisk den til enhver tid siddende statsministers samtykke. Deltagerne udpegedes noget tilfældigt af Meissner, kpt. eller andre, dog kun indenfor kredsen af rejsedeltagere.

Kpt. er sikker på, at indkl. kun har deltaget i een frokost af denne art, men det var ved den lejlighed ikke Rademacher, der var tilstede, men derimod en repræsentant for den tyske arbejdsfront. Da samtalen ved frokosten kunne forventes derfor at blive noget mere fagligt betonet, havde man indbudt indkl. og arbejdsdirektør Korsgaard. Lindberg sagde ikke meget ved den lejlighed. Der var i det hele ikke tale om konkrete realpolitiske drøftelser — det var netop formålet fra dansk side at undgå sådanne ved at skabe en almindelig tryg atmosfære. Dansk arbejdsfællesskab var på det tidspunkt lige oprettet, og kpt. havde fået nys om, at det var understøttet fra tysk side. Han gav derfor Laurits Hansen og Axel Olsen et praj om at angribe denne organisation, hvilket blev et hovedpunkt under samtalerne.

Kpt. mener, at indkl. var tilstede ved mødet hos dr. Meissner i anledning af dr. Bests tiltræden. På dette udtalte Best, at såfremt man fra arbejdernes side ville stille krav om lønforhøjelse, ville man fra tysk side støtte et sådant krav af hensyn til roens opretholdelse. Dette tilbud blev afvist af de tilstedeværende som politisk uigennemførligt. Indkl. sagde næppe noget om spørgsmålet. I marts 1943 var indkl., efter hvad han selv har fortalt kpt., til en sammenkomst hos dr. Best i anledning af, at professor Pohl fra det tyske arbejdsvidenskabelige institut var heroppe for at få materiale vedrørende dansk socialpolitik sendt til Berlin. Tilstede var foruden de nævnte Kjærbøl og formentlig arbejdsdirektør Korsgaard. Kpt. selv var ikke tilstede.

Efter kpt.s opfattelse har der ikke været tale om, at tyskerne foretrak fagbevægelsen fremfor partiet eller søgte at fremkalde en splittelse indenfor arbejderbevægelsen — dette gjaldt i hvert fald ikke ansvarlige tyske politikere. Noget andet er, at Stauning lagde vægt på, at partiet på rejserne var repræsenteret, således at der blev undgået indre uro. Tyskerne ville med henrykkelse have taget mod samarbejde fra enhver, der havde en ansvarlig position i Danmark.

. . . . . .

Kont. s. d. (12. December 1946).

Jeg har derefter henvendt mig i Vestre Fængsel, hvor *dr. Gustav Meissner* fremstår og udtaler, at han allerede overfor politiet har erklæret, at han ikke ønsker at forklare til rapport, så længe han sidder som allieret krigsfange i Vestre Fængsel, og at han ikke ser sig i stand til at gøre nogen undtagelse for nærværende sag.

Oplæst, vedtaget.

Meissner. **H. G. Carlsen.**

Kontinueret s. d.

Da jeg foreholdt dr. Meissner, at det i denne sag var indkl. selv, der havde begæret undersøgelsen indledet, indvilgede han i til auditørernes orientering at samtale om sagen. Denne samtale har kun drejet sig om hovedpunkter, der nedenfor gengives efter hukommelsen på grundlag af notater umiddelbart efter samtalens ophør.

Meissner beklagede sig indledningsvis over at have siddet arresteret nu i 9 måneder, skønt han ikke er sigtet for noget, men kun skal benyttes som vidne.

Om forholdet mellem fagbevægelsen og tyskerne forklarede han, at han engang i sommeren 1940, da han lå på landet i Asserbo, blev ringet op fra København, at en fremstående dansk personlighed ønskede at tale med ham. Det viste sig at være Laurits Hansen, der med Staunings udtrykkelige billigelse på fagbevægelsens vegne skulle søge kontakt med tyskerne, hvorved han forøvrigt også var i overensstemmelse med Axel Olsen. Meissner mente, at en sådan kontakt strengt taget henhørte under den tyske arbejdsfront, men da det var denne forbudt at beskæftige sig med medlemmer af II. Internationale, blev kontakten etableret gennem det tyske udenrigsministerium, og heraf kom bl. a. arbejderdelegationernes Tysklandsrejser og kontaktfrokosterne hos Henning Dalsgaard.

Efter Frankrigs fald deltog Meissner i en middag hos Nimb, hvor fagbevægelsen var repræsenteret (det forekommer mig, at Meissner udtalte, at Stauning havde været der). Han mærkede her, hvilket dybt indtryk krigsbegivenhederne havde gjort, og at man på dansk side givetvis regnede med, at krigen var tabt for de allierede. I den følgende tid orienterede fagbevægelsens ledelse sig som konsekvens heraf mere og mere henimod Tyskland, men ganske vist på meget neutral basis, medens socialdemokratiet, der i Tyskland ansås for noget kompromitteret (Mateottifonden), nølende fulgte bagefter.

Meissner huskede de frokoster, der blev afholdt hos Henning Dalsgaard, og hvor navnlig fagbevægelsens ledelse blev indbudt. Laurits Hansen havde en væsentlig indflydelse på, hvem der skulle med. Møderne var tvangfri, og man talte lige ud om tingene. Indkl. har, såvidt kpt. husker, været til stede ganske enkelte gange — det var ganske naturligt at han som følge af sin centrale stilling i arbejderbevægelsen blev indbudt. Fra disse frokoster husker kpt. særlig en enkelt, hvor Laurits Hansen og Axel Olsen protesterede energisk mod oprettelsen af Dansk Arbejdsfællesskab. Der havde været afsluttet en overenskomst mellem fagbevægelsen og tyskerne om, at der i fagbladene skulle optages visse tyske artikler, der formidledes gennem pressesekretariatet, idet man fra tysk side til gengæld lovede at afholde sig fra enhver intervention i arbejderbevægelsens forhold. Ved oprettelsen af DDA ansås denne overenskomst for brudt fra tysk side, hvorfor fagbladene ophørte med at bringe tyske artikler. Da Meissner fremdrog dette forhold, opstod diskussionen. Meissner henviste til, at det var værnemagten, der stod bag DDA, og at gesandtskabet ikke kunne foretage sig noget deroverfor. Indkl. lå ganske på linie med de øvrige tilstedeværende danskere. Det gjorde han forøvrigt altid, omend det var sjældent, at han tog ordet, da Laurits Hansen og Axel Olsen var ordførere.

. . . . . .

Kont. den 18. december 1946.

Mødt var *indklagede Niels Tornøe Lindberg, Granlien 5*, ledsaget af landsretssagfører Ingerslev, der mødte for højesteretssagfører Ejvind Møller.

. . . . . .

Ad forhold 2) forklarer indkl., at han i juni 1941 talte med Laurits Hansen, der ønskede hans tilstedeværelse ved en sammenkomst med forskellige tyske herrer i dansktysk pressesekretariat, og at Stauning var indforstået med afholdelsen af denne sammenkomst. Samtalen var ret flygtig, og indkl. fandt ikke grund til nærmere at undersøge, hvorfor han skulle med, fordi han dels havde et snævert samarbejde med Laurits Hansen i dennes egenskab af formand for De samvirkende Fagforbund, og dels fandt opfordringen rimelig, fordi han havde været deltager i de dansk-tyske handelsforhandlinger og forstod tysk. Indkl. har deltaget i et eller to møder i Vester Søgade og formentlig i oktober i endnu et møde, der afholdtes et sted på Østerbro. I alle møderne deltog Meissner, Laurits Hansen og Axel Olsen, men ellers vekslede kredsen af deltagere. Dalsgaard, Kolbjørn, Ludvig Christensen, Frederik Dalgaard og Joseph Andersson har i hvert fald deltaget i et eller

flere møder. I november 1941 deltog indkl. i en rejse til Tyskland sammen med Caja Rude, direktør Korsgaard, Alex Christiansen samt en række andre fra arbejderbevægelsen. Indkl. var før afrejsen af Laurits Hansen blevet underrettet om, at han ikke kunne undgå at rejse, og at Stauning tilrådede at rejse.

Indkl. blev altid indkaldt mundtligt til sammenkomsterne enten af Laurits Hansen eller fra de samvirkendes kontor. Mødedeltagerne var i hovedsagen de samme, som havde deltaget i rejserne i Tyskland. Møderne formede sig som tvangfrit samvær uden nogen dagsorden. Fra tysk side var det navnlig Meissner, der førte ordet, fra dansk side Laurits Hansen. Indkl. husker navnet Rademacher, men tør ikke sige, om det er ved disse lejligheder, han har truffet ham, eller om han overhovedet har truffet ham. Det lå i luften, at sammenkomsternes formål fra tysk side var at give indtryk af, at der var skabt en kontakt mellem dr. Meissner og arbejderbevægelsen. Fra dansk side var man interesseret i, at dette indtryk blev bekræftet i Berlin, hvorved indkl. henviser til en udtalelse af Stauning, der er refereret for ham af Laurits Hansen, og som gik ud på, at situationen var sådan, at man balancerede som på en knivsæg, og at man derfor fra dansk side skulle holde masken.

På møderne fremsattes gensidige uforbindende udtalelser om den økonomiske og politiske situation, men indkl. erindrer kun få enkeltheder fra møderne. På et møde drøftede man kort spørgsmålet om optagelse af artikler om tyske faglige forhold i fagpressen, og fra et andet møde i midten af 1942 husker indkl., at Laurits Hansen ved frokosten fremsatte nogle ret skarpe udtalelser til Meissner vedr. Dansk Arbejdsfællesskab.

Indkl. forklarer på anledning, at han på rejsen ved en enkelt lejlighed har benyttet Hitler-hilsen, nemlig da turens deltagere i München nåede et sted, hvor nogle faldne var begravet. Indkl. anede ikke, hvem disse var. Da man nærmede sig stedet, så indkl., der gik forrest ved siden af de tyske førere, at disse hilste med oprakt hånd, idet de standsede, hvorfor indkl. ganske uvilkårlig gjorde det samme. Han opdagede dog hurtigt, at de øvrige danske deltagere, da de nåede frem, hilste ved at tage hatten af, hvad indkl. derpå også gjorde. Denne episode blev ikke senere omtalt af de øvrige deltagere.

I oktober eller november 1942 blev indkl. efter forudgående telefonisk varsel afhentet af Laurits Hansen og kørt formentlig til dr. Meissners hjem, hvor der fra dansk side desuden mødte Peter Andersen, Axel Olsen, Ernst Berg, Joseph Andersson og formentlig Korsgaard. Fra tysk side var til stede Meissner og frue, den nyligt ankomne dr. Best og mulig en enkelt tysker, vistnok ved navn Meulemann, der havde deltaget i de dansk-tyske handelsforhandlinger. Derimod var der næppe andre tyskere til stede. Indkl. forstod, at ministeriet var indforstået med sammenkomstens afholdelse.

Efter middagen samledes herrerne, og Best, der var meget smilende og gjorde et intelligent indtryk, tog ordet, han ønskede at sætte sig ind i danske forhold. Han havde allerede fået det bedste indtryk af befolkningens holdning, men ønskede også, selv om det ikke direkte sorterede under ham, at sætte sig ind i de økonomiske forhold. Han havde bemærket, at rationeringerne var få, hvad der tydede på en høj levefod, men at priserne var steget meget, hvad der tydede i modsat retning. De danske deltagere udtalte sig i denne anledning efter tur, idet de gav udtryk for, at den brede befolknings levefod ikke kunne tåle at nedsættes yderligere, men at en regulering opad måtte forekomme nødvendig, hvilket dog naturligvis var et internt dansk anliggende. Herudover blev der ikke sagt særligt meget, bl. a. fordi alt skulle oversættes for Best. Peter Andersen udtalte sig om råstofspørgsmålet, medens Axel Olsen særlig understregede, at lønproblemet var et internt spørgsmål. Laurits Hansen udtalte sig spøgende om, at han gerne ville være fri for at være minister. Overenskomstsituationen har i hvert fald forsåvidt været på tale, som indkl. i sit indlæg refererede, hvad de danske arbejderes krav overfor arbejdsgiverne gik ud på. I tilslutning til dette spørgsmål udtalte Best, det kun kunne komme ham ved i en situation, hvor levefodens nedgang gav anledning til uro i landet. Indkl. har ikke hørt dr. Best fremsætte noget tilbud om at gennemtvinge en generel lønforhøjelse, selv om dr. Best, der havde karakteriseret sig selv som socialist, havde pointeret sin velvillige indstilling overfor arbejderbevægelsen. Efter mødet sendte indkl. Best sin pjece: Kamp mod inflation eller lønsænkning, der er vedlagt sagen, og som da lige var kommet og kunne styrke det af de danske deltagere skabte indtryk.

I foråret 1943 blev indkl. indbudt til frokost i anledning af, at dr. Pohl fra det socialvidenskabelige forskningsinstitut i Berlin var på besøg. Indkl. var forhindret og blev i stedet fra gesandtskabet kaldt til middag på „Rydhave", hvor der fra dansk side deltog Kjærbøl og Korsgaard og fra tysk side foruden Pohl og Best Kannstein og en anden tysker, der skulle skaffe dansk arbejdskraft til Tyskland. Samtalerne om aftenen drejede

sig dels om forskellige økonomiske problemer vedrørende f. eks. kontrol med karteller og truster, dels om spørgsmålet om arbejderboliger, ligesom man diskuterede kunst. Danske lønforhold var overhovedet ikke på tale.

Indkl. forklarer på anledning, at han ikke under samvær med tyskere har optrådt på erhvervsrådets vegne, og at han ikke har tænkt over, at han overhovedet repræsenterede dette. Han har nok så meget følt sig som personlig rådgiver for forskellige andre mødende fremtrædende medlemmer af forretningsudvalget, som han følte det som sin arbejdsmæssige pligt at bistå. Han bistod de samme og andre medlemmer af forretningsudvalget ved en række andre lejligheder uden at være udpeget til det ved formel vedtagelse i forretningsudvalget. Det betragtede han selv og de pågældende som en selvfølge. Spørgsmålet om, hvorvidt referering ansås for nødvendig, overlod han i så fald til de pågældende initiativtagende medlemmer af forretningsudvalget. Når indkl. i de omhandlede tilfælde ikke aflagde beretning på forretningsudvalgsmøder om samværet, skyldtes det, at dette var bekendt af flertallet af forretningsudvalget, der selv var deltagere, og som ikke aflagde beretning. Tiden var knap i forhold til det store stof, så kun vigtigere ting kunne omtales. Eventuelle rygter om indkl.s deltagelse i sådant samvær havde ikke influeret på forretningsudvalgets fortsatte udvælgelse af ham til adskillige tillidshverv, formentlig fordi flertallet af forretningsudvalget af selvsyn kendte karakteren af samværet.

. . . . . .

Gennemlæst, vedtaget.

Niels Lindberg. **H. G. Carlsen.**

. . . . . .

Kont. den 20. december 1946.

Mødt var *direktør Orla Buhl, Kastelsvej 28*, der forklarer, at han har været medlem af Socialt Boligbyggeris bestyrelse under hele besættelsen. . . . . .

. . . . . .

Indkl. har på et tidligere tidspunkt fortalt bestyrelsen, at han havde deltaget i et møde hos Best med spisning, hvorunder han havde siddet ved Bests venstre side. Efter bestyrelsesmødet fortalte indkl. under 4 øjne kompt., at man fra dansk side var gået ind for, at Best skulle gøre sin indflydelse gældende til fordel for en forhøjelse af de danske arbejdslønninger. Indkl. sagde endvidere, at det hele tiden var ham, der førte ordet, fordi han talte bedst tysk, og at Best nærmest lod til at være uinteresseret i spørgsmålet. I hvert fald kom der intet ud af sagen. Den følgende dag gav indkl. udtryk for, at han fortrød, at han havde fortalt kompt. om mødet.

. . . . . .

Notits.

I tilslutning til det af Buhl vedrørende middagen hos Best forklarede skal jeg oplyse, at Ernst Berg, der også var tilstede, udtalte sig i ganske samme retning, idet han dog ikke mente, at indkl. havde spillet nogen rolle, hvorfor han af politiske grunde modsatte sig, at spørgsmålet omtaltes i rapporten. Efter at oplysningen nu er kommet frem på anden måde, ses der ingen grund til at lægge skjul herpå. Berg udtalte sig om, at de tilstedeværende danske ret kraftigt anmodede Best om støtte i anledning af overenskomstsituationen, og at man regnede med, at han kunne i hvert fald benytte sit bekendtskab med T. K. Thomsen.

. . . . . .

Kont. den 21. december 1946.

Mødt var *arbejdsdirektør Christian Otto Korsgaard, Christiansmindevej 2*.....
.....

Kompt. har deltaget i en studierejse til Tyskland i november 1941, hvori også indkl. deltog foruden en række andre repræsentanter for arbejderbevægelsen. Indbydelsen var kommet fra tysk side, og det faldt kompt. naturligt at tage imod den, da der allerede havde været afholdt flere rejser af tilsvarende art, og da han som følge af sin stilling havde interesse i at lære de danske Tysklandsarbejderes forhold at kende. Allerede på et tidligere tidspunkt havde kompt. af den daværende arbejdsdirektør Vater været opfordret til at tiltræde en rejse til arbejdslejrene, hvad han imidlertid havde afslået, da han ikke ønskede at rejse alene. Indkl.s opførsel på rejsen var korrrekt. Han opførte sig nøjagtig ligeså behersket og tilbageholden som de øvrige deltagere.

Efter hjemkomsten har kompt. ved 2 lejligheder deltaget i sammenkomster med dr. Meissner, hvortil initiativet formentlig var taget af denne. I begge tilfælde var det Henning Dalsgaard, der overbragte indbydelsen. Man spiste frokost i Dalsgaards private lejlighed og talte sammen. Det hele varede kun få timer. Indkl. var formentlig til stede ved begge lejligheder, i hvert fald ved den ene. Kompt. kan ikke nærmere tidsfæste disse lejligheder, men mener, at det har været først i 1942. Ved den ene lejlighed var Meissner den eneste tilstedeværende tysker — i det andet tilfælde var desuden til stede en tysk sekretær, hvis navn kompt. ikke nu erindrer, men som var, hvad kompt. betegner som „udpræget tysker". Kompt. erindrer ingen detailler fra samtalerne ved disse sammenkomster — de har åbenbart været ganske uskadelige. Kompt. har ikke med andre drøftet disse frokoster eller deres karakter og formål. Han har opfattet dem som en naturlig konsekvens af rejserne og af, at man havde været gæster i Tyskland.

Kompt. har første gang truffet dr. Best ved en middag hos dr. Meissner i dennes hjem, meget muligt den 20. december 1942. Der var kommet en officiel tysk indbydelse. Efter hvad Best selv sagde den aften, var anledningen den, at han ønskede at træffe repræsentanter for den danske arbejderbevægelse. Man fik en jævn middag. Til stede var fra dansk side åbenbart hovedsagelig rejsedeltagere. Kompt. mener, at indkl., Axel Olsen, Laurits Hansen, Joseph Andersson og Peter Andersen var til stede. Af tyskere var formentlig kun Best og Meissner — muligt dennes kone — til stede. Hvis der har været ganske enkelte yderligere tyskere, har kompt. i hvert fald ikke lagt mærke til dem. Kompt. husker intet om bordplanen eller indkl.s placering.

Efter bordet sad man og talte sammen, og Best spurgte meget detailleret om danske forhold på en sådan måde, at man fik indtryk af, at han nærede en levende interesse derfor. Det var navnlig arbejderspørgsmål, der interesserede ham. Samtalen var ganske tvangfri — de fleste talte med. Det drejede sig om ganske neutrale emner, idet spørgsmålet om krig og besættelse ikke var på tale. Samtalen førtes dels på dansk, dels på tysk. Henning Dalsgaard — der også må have været til stede — oversatte danske udtalelser for Best. Kompt. erindrer ikke, hvilket sprog indkl. betjente sig af. Han taler dog bedre tysk end kompt.

Det forekommer kompt rimeligt, at man har talt om økonomiske spørgsmål af forskellig art, såsom løn- og prisspørgsmål, reallønsproblemer og deslige, men kompt. erindrer ingen enkeltheder herom, hvorved han bemærker, at det kunne være vanskeligt på grund af sproget at følge samtalens enkeltheder Kompt siger med sikkerhed, at han aldrig før har hørt om, at Best skulle have tilbudt de tilstedeværende en lønforhøjelse efter tysk diktat, således som den havde fundet sted i Czechoslovakiet. Kompt. har ejbeller nogen erindring om, at Best skulle have udtalt sig om den situation, der ville opstå, hvis den faldende levefod gav anledning til uroligheder, hvorved han ønsker tilføjet, at det ganske naturligt er ham umuligt at huske enkeltheder af en samtale, der har fundet sted for 4 år siden, når det ikke har drejet sig om konkrete forhandlingsemner. Under en nærmere drøftelse uddyber kompt. nærmere, at han ikke kan huske sådanne enkeltheder fra samtalen, idet han tilføjer, at han ville kunne huske det, hvis der under sammenkomsten havde foregået noget, der var forekommet ham udansk eller stødende.

I foråret 1943 blev kompt. officielt indbudt til middag hos dr. Best i Rydhave i anledning af, at en tysk arbejdsdirektør, hvis embede muligt svarede noget til kompt.s, var heroppe. Hans navn husker kompt. ikke, men han var en meget dominerende og talende herre, med hvem kompt. dog ikke vekslede et ord. Til stede var fra dansk side indkl. og

Kjærbøl, ligesom der var flere tyskere til stede, hvoriblandt kompt. husker lederen af den tyske arbejdsanvisning i Danmark. Hvad der nærmere foregik den aften, husker kompt. ikke. Best gik rundt og sagde nogle venlige ord til hver enkelt, men kompt. har ikke fundet grund til at lægge mere vægt på, hvad der i det hele blev sagt, end på en skåltale. Der foregik intet stødende.

Oplæst, vedtaget.

.....

Kont. den 21. december 1946.

Fhv. minister Johannes Kjærbøl, Overgaden o. v. nr. 40, mødte d. f. efter tilsigelse her på kontoret og forklarede, at han har kendt kontorchef Lindberg siden valutarådets oprettelse, idet Lindberg da mødte som repræsentant for Arbejdernes Erhvervsråd.

Kompt. har aldrig haft privat forbindelse med Lindberg, men medens kompt. var socialminister fra 1940 til 1942, fik kompt. besøg af en repræsentant fra det tyske socialdepartement, og dette besøg gav anledning til, at dr. Best inviterede til en middag til ære for den pågældende, og kompt. mødte i sin egenskab af socialminister hos dr. Best privat. Ved denne lejlighed var kontorchef Lindberg til stede sammen med arbejdsdirektør Korsgaard og enkelte andre danskere, som kompt. ikke i øjeblikket erindrer. Der var formentlig andre tyskere til stede, men det var dog en meget snæver kreds.

Middagen var alene en honnør til den pågældende højtstående tysker, hvis navn kompt. ikke husker, og der skete ikke forhandlinger af nogen som helst art. Samtalen blev ført på tysk, men han fandt, at Lindberg ved denne lejlighed følte sig trykket ved situationen og var meget fåmælt. Såvidt kompt. husker, sad han (kompt.) ved den ene side af dr. Best og den højtstående tysker på dr. Bests anden side, medens han ikke husker, hvorledes Lindberg var placeret. Kompt. er sikker på, at Lindberg ikke søgte personlig kontakt med dr. Best eller den pågældende socialpolitiker.

På særligt spørgsmål derom benægter kompt., at der blev talt om overenskomstsituationen, og han har i det hele taget ingen erindring om, at der blev talt om noget som helst sagligt.

Kompt. erindrer ikke, at han har været sammen med Lindberg mere end den ene gang under besættelsen, og han er navnlig sikker på, at han ikke er truffet sammen med Lindberg hos Meissner, idet han aldrig selv har truffet Meissner.

Kompt. har ikke været sammen med Lindberg ved rejse i Tyskland hverken før eller under besættelsen, og han har i det hele taget ikke haft nærmere forbindelse med Lindberg.

Hvorvidt kompt. i foråret 1943 har deltaget i middag hos dr. Best, kan kompt. ikke nu sige, men han har ingen erindring om at have været sammen med Lindberg mere end den ene gang.

Læst, vedtaget.

.....

Kont. den 30. december 1946.

Jeg har i dag indfundet mig på Vestre Fængsel, hvor jeg pány har haft en samtale med dr. Meissner, hvilken her gengives efter hukommelsen, støttet på notater gjort umiddelbart efter samtalens afslutning.

Meissner forklarer, at han, da dr. Best var kommet til landet, og da han selv skulle til fronten, lagde megen vægt på, at den kontakt og det i det hele gode forhold, der bl. a. ved hans virksomhed var etableret overfor De samvirkende Fagforbund, ikke nu blev afbrudt, hvorfor han forklarede Best, at de samvirkende var en af landets betydeligste organisationer, og i det hele vakte hans interesse for en fortsat kontakt. Følgen heraf blev, at Meissner i december 1942 indbød til den tidligere omtalte middag i sit hjem, hvor til stede fra dansk side var: indkl., Laurits Hansen, Axel Olsen, Peter Andersen, Joseph Andersson, Korsgaard og Ernst Berg. Henning Dalsgaard var også til stede. Ved middagen sad fru Meissner mellem dr. Best og Laurits Hansen. Hvem der sad på Bests anden side, erindrer Meisner ikke — det foresvæver ham dunkelt, at det var Korsgaard. Han turde

ikke bestemt udelukke, at det kan have været indkl.; efter bordet havde man tvangfrit samvær over nogle sjusser. Det hele varede til henimod midnat. Fra tysk side var foruden Best og Meissner kun Meulemann til stede.

Samtalen foregik ganske formløst. Alle udtalte sig. I reglen talte de danske deltagere på dansk, hvorefter Meissner oversatte for Best, ligesom det omvendte var tilfældet.

Samtalen var i første række en abstrakt drøftelse af sociale og økonomiske problemer, herunder også pris- og lønspørgsmål. Nærmere udspurgt erklærede Meissner, at han vel ikke erindrer detailler, men at det forekom ham særdeles rimeligt, at også den konkrete overenskomstsituation blev drøftet. Ved nærmere eftertanke forekom det ham, at der fra dansk side blev „gjort rede for de aktuelle bekymringer". Under en gennemgang af de tidligere herom afgivne forklaringer benægter han bestemt, at der fra tysk side har været fremsat noget som helst tilbud eller været næret noget ønske om indblanding i danske lønforhandlinger. Dette ville ligge ganske udenfor den politik, der på daværende tidspunkt blev ført. På den anden side mener han heller ikke, at der fra dansk side har været fremsat nogen direkte anmodning om sådan indblanding. Han erkender dog, at han ikke behøver at have hørt det, såfremt det fra dansk side mere formløst er henkastet, at en sådan indblanding ikke ville være uvelkommen. Det bemærkes herved, at Meissner udtalte, at indkl. kunne tale tysk og muligt kan have gjort det den aften. Alle replikker behøver derfor ikke at have passeret ham. Han tilføjer, at de samvirkende altid var særdeles forsigtige.

Mødet gav den ønskede orientering og betragtedes i hvert fald fra tysk side som meget vellykket. Stemningen var gensidig hjertelig — Meissner lo ved referat af Axel Olsens bemærkning om, at stemningen var trykket. Fra tysk side betragtede man mødet som et naturligt led i den kontakt, der oprindelig fra fagforbundenes side var søgt, bl. a. for at undgå visse tyske krav med hensyn til indførelse af arbejdsfrontsprincipper i forbindelse med værnemagtsentrepriserne.

Meissner kendte intet til den senere sammenkomst hos dr. Best, hvori indkl. har taget del. Han bemærker, at dr. Pohl ofte har været heroppe på studierejser.

Om Rademacher forklarede Meissner, at han havde titel af legationsråd og var ansat i det tyske udenrigsministerium og direkte under sig havde de sager, der vedrørte Meissner, hvorfor denne henvendte sig til udenrigsministeriet gennem ham. Nogen selvstændig optræden fra Rademachers side overfor danske institutioner kender Meissner intet til.

H. C. Carlsen.

. . . . . .

Kont. den 8. januar 1947.

Jeg har i dag indfundet mig i Vestre Fængsel, hvor *varetægtsarrestant Jens Anker Strøm, 14. undersøgelseskammer*, fremstod . . . . . .

. . . . . .

Ad forhold 2) forklarer kpt., at han ikke kan se, at der på dette punkt kan være noget at bebrejde indkl., når henses til, at denne i kraft af sin centrale stilling ikke kan have undgået at være vidende om det nøje samarbejde, der fandt sted mellem socialdemokratiet og tyskerne. Som eksempler herpå nævner kpt. først og fremmest den første rejse til Tyskland, som affødte en artikel af Hedtoft i „Socialisten" for december 1940, hvori han udtrykte en vis surhed over, at tyskerne kun vil have med fagbevægelsen og ikke med socialdemokratiet at gøre. Dette resulterede i, at tyskerne i fremtiden også tog hensyn til partiet. Efter den anden rejse afholdt rejsedeltagerne fra arbejdsgiverforeningen og arbejderbevægelsen en festlighed i studenterforeningen, hvortil man indbød Meissner og frue, og hvor man varmt takkede Meissner for hans værtsskab på rejserne og overrakte ham en kostbar porcelainsfigur, der indkøbtes for organisationernes penge. På samme tidspunkt afholdt Steincke flere selskabelige sammenkomster med dr. Pohl fra Arbeitswissenschaftliches Institut i Berlin. Det samme gjaldt Kjærbøl, der havde venskabelig forbindelse med Pohl. Ligeledes på dette tidspunkt har Bording spillet en rolle gennem sin forbindelse med dr. Walter fra det tyske handelskammer.

Frokosterne hos Henning Dalsgaard må ses som led i den almindelige politik, der gik ud på at bringe tyskerne i forbindelse med ansvarlige danske politikere og derved hindre, at de fik deres viden om danske forhold fra f. eks. DNSAP. De ledende socialdemokrater synes i høj grad at interessere sig herfor, og såvidt kpt. ved, blev Laurits Hansen minister på grund af sin indsats netop på dette område.

Kpt. har fra Meissner hørt om middagen i anledning af dr. Bests ankomst i 1942. Meissner fortalte, at der havde været til stede et antal fagforeningsfolk og et antal tyskere, og at man ved bordet havde været placeret således, at tyske og danske sad skiftevis. Meissner bød velkommen, og Best udtalte, at han interesserede sig stærkt for sociale forhold, og udtalte sin taknemlighed over det samarbejde, der havde været med fagforeningerne. Han gav udtryk for sin glæde over at træffe arbejderorganisationernes folk. Laurits Hansen havde ordet og gjorde rede for de vanskeligheder, som arbejderne stod overfor. Laurits Hansen har herved efter kpts. opfattelse betragtet Best som repræsentant for landets største arbejdsgiver. Laurits Hansen gav udtryk for et håb om, at dr. Bests interesse kunne give sig udtryk i et fortsat godt samarbejde, og håbede på hans forståelse under de kommende vanskeligheder. Kpt. mener at kunne huske, at Best udtalte, at hvis der blev vanskeligheder med arbejdsgiverne om lønspørgsmål, skulle han nok lægge et ord ind på rette sted. Dette blev modtaget med almindelig tilfredshed og glæde af de tilstedeværende danske. Overensstemmende referat af mødet har kpt. fået af Ernst Berg. Meissner var udmærket tilfreds med mødets forløb. Om indkl. ved kpt. kun, at han var til stede, men ikke hvilken rolle han spillede.

Kpt. bemærker, at Henning Dalsgaard i 1940 eller 1941 udgav en bog om tysk planøkonomi, hvilken havde tyskernes godkendelse. I slutningen af bogen anføres, at visse elementer i tysk planøkonomi kan anvendes her i landet, når de formidles af personer af den rette indstilling, som eksempler på hvilke han udtrykkelig nævner indkl. og Jørgen Dich. Det forekommer kpt. karakteristisk, at tyskerne på dette tidspunkt tillader, at en socialdemokrat og en kommunist nævnes som de bedste formidlere af tyske ideer.

Om sagen i almindelighed forklarer kpt., at dens fremkomst utvivlsomt skyldes, at indkl. står i modsætningsforhold til den fløj indenfor socialdemokratiet, der ledes af Hedtoft, og hvis politik nærmere går ud på at fremme den sociale ro og holde oppositionelle elementer nede, hvorved man fortsætter den middelstandspolitik, som Stauning til en vis grad påbegyndte. De dårligst stillede holdes derved nede, hvilket er i modstrid med indkl.s synspunkter og med den politik, der er fagbevægelsens. Denne politik havde været velegnet i tilfælde af en tysk sejr, således som socialdemokratiet til midten af besættelsen håbede på den og regnede med den. Samarbejdet med tyskerne fortsatte forøvrigt lige til det sidste, og partiet var fremdeles velanskrevet hos tyskerne, og kpt. ved fra sine samtaler bl. a. med dr. Best, dennes adjutant og flere andre tyskere, at arbejderbevægelsens ledere var, som han udtrykker det, „fredede i klasse A". Som grund hertil fremhæver han bl. a., at Hedtoft allerede i 1943 var blevet forsonet med dr. Best på Bordings initiativ, og som yderligere eksempel, at Alsing Andersen på et tillidsmandsmøde formentlig i 1943 udtalte, at de cirkulærer af fortrolig art, der udsendtes vedrørende den aktuelle situation, i almindelighed var godkendt af Best.

Kpt. tilføjer, at De samvirkende Fagforbund allerede inden vedtagelsen af forbudet mod det kommunistiske parti efter den 22. juni 1941 havde udsendt et cirkulære til fagforeningerne om at skille sig af med kommunistiske elementer.

Oplæst, vedtaget.

Jens Strøm. **H. G. Carlsen.**

Notits.

Til ovenstående rapport skal føjes, at afhørte udtalte, men bestemt modsatte sig optaget i rapporten, at det fra visse tyskere, henhørende til dr. Bests omgivelser, var ham positivt bekendt, at der på eet eller andet tidspunkt havde fundet visse forhandlinger sted om, at socialdemokratiet i tilfælde af en tysk sejr skulle opnå anerkendelse som enhedsparti. Ligeledes udtalte han, at han fra Meissner har erfaret, at initiativet til Hedtofts oprindelige fjernelse ikke var taget fra tysk side, men dels fra Sehesteds, dels fra selve socialdemokra-

tiet, idet Laurits Hansen skal have lagt pres på Meissner for at udvirke en tysk aktion mod Hedtoft.

11. januar 1947.

H. G. Carlsen.

. . . . . .

Den 8. januar 1947.

Jeg har indfundet mig på Sundholm, hvor *varetægtsarrestant Ernst Vilhelm Berg, 13. U. K.*, fremstod pårny.

Om sammenkomst hos Meissner i slutningen af 1942 forklarer kpt. på anledning, at han blev indbudt gennem Laurits Hansen, og at sagen blev drøftet på et møde i de samvirkende fagforbunds forretningsudvalg, hvor man som sædvanlig havde den opfattelse, at det var en pligt for de indbudte at deltage.

Blandt de tilstedeværende danske erindrer kpt. Joseph Andersson, Peter Andersen, Laurits Hansen, Axel Olsen, kpt., indklagede, Henning Dalsgaard og muligvis Korsgaard. Af tyskere var der Best, Meissner og en række andre, hvis navne han ikke nu erindrer. Han husker tydeligt, at han ved bordet kom til at sidde mellem 2 tyskere, af hvilke han ikke forstod den enes dialekt, medens den anden kun talte om ting, der ikke interesserede ham. Det var åbenbart meningen at blande selskabet, og det var lykkedes nogenlunde at anbringe en tysker mellem hver dansker. Kpt. husker ikke, om Meissners kone var til stede. Han husker ikke, hvem der sad ved siden af Best. Middagen var god og stemningen som altid ved disse lejligheder venlig og udmærket.

Efter middagen gik man ind i et andet lokale, hvor man samledes om et langt bord senere på aftenen. Best sad for bordenden. Best holdt nu en lille tale som forklaring på, at han havde ønsket denne sammenkomst. Det centrale i denne indledning var, at Best bortset fra sin officielle stilling først og fremmest var socialist, og at han derfor interesserede sig særlig for arbejderspørgsmålet, og da han nu på grund af forholdene var kommet her til landet, ville det interessere ham også at høre om den danske arbejderbevægelse. Han havde gennem pressen erfaret, at der foregik overenskomstforhandlinger, og han ville gerne trænge til bunds i de vanskeligheder, forhandlingerne stødte på, og lære arbejdernes krav og stilling at kende, idet han lod skinne igennem, at denne stilling for ham som socialist havde en vis interesse.

Laurits Hansen havde ordet under den følgende samtale og tog herved udgangspunkt i den bestående lov om arbejdsforhold. Han udtalte, at det afgjort ville være det heldigste, hvis lønsituationen kunne ordnes ad den frivillige forhandlings vej, men iøvrigt var det hans standpunkt, at hvis dette ikke lykkedes, måtte regeringen ad lovgivningsvejen eller på anden måde gribe ind for at løse spørgsmålet.

Joseph Andersson udtalte sig i tilslutning til Laurits Hansen. Han fremhævede det som nødvendigt af hensyn til roen på arbejdsmarken, at de laveste lønninger fik et tillæg, hvilket han belyste ved eksempler, bl. a. fra konfektionsindustrien, hvor lønningerne var særlig lave, og hvor der desuden var arbejdsfordeling, hvilket måtte sammenholdes med de unormalt høje lønninger, der kunne tjenes ved mere eller mindre direkte arbejde for besættelsesmagten.

Axel Olsen udtalte, at det var nødvendigt, at de lavestlønnede, nemlig arbejdsmændene, fik et tillæg.

Indklagede forklarede på nationaløkonomisk basis, hvor let det ville være at gennemføre de krav, der var rejst fra arbejdernes side, og hvor samfundsøkonomisk urimeligt det var, at man fra anden side modsatte sig disses gennemførelse. Efter kpt.s opfattelse var indklagede netop indbudt til dette møde for at forklare dette, da han var den eneste økonomisk sagkyndige blandt de tilstedeværende.

Peter Andersen udtalte, at det var uforståeligt, at arbejdsgiverne ydede modstand mod arbejdernes krav, idet han henviste til den interesse, „vi alle" havde i kravenes gennemførelse, der måtte anses for påtrængende nødvendig.

Meissner udtalte sig på linie med dr. Best og udtalte også sin interesse for arbejder bevægelsens problemer. Han mente, at den eneste holdbare politik i Danmark måtte bygge på arbejdere og bønder.

Best afsluttede denne del af samtalen med en udtalelse om, at tyskerne de steder, hvor de optrådte som besættelsesmagt, altid viste særlig interesse for arbejdersiden, dels ud fra socialistiske synspunkter, dels fordi man var interesseret i ro på arbejdspladserne. Best udtalte sig sluttelig i retning af, at „nu må vi se", og at han håbede, at disse fælles drøftelser kunne fortsættes. Dette var man enig om. Der blev af sammenkomsten givet referat til de samvirkendes forretningsudvalg.

Samtalerne foregik væsentligst således, at Meissner oversatte de danske deltageres udtalelser for Best. Indkl. forsøgte at tale tysk, men kunne ikke beherske sproget, hvorfor han slog over til dansk.

På anledning tilføjer kpt., at det er rigtigt, at ministeriet var indforstået med sammenkomstens afholdelse. Han erindrer også, at indkl. til ham samme aften udtalte, at han var blevet hentet med meget kort varsel.

Kpt. bemærker, at fagforeningsfolk er praktiske folk, der aldrig er i tvivl om formålet med de skridt, de foretager, og med de forhandlinger og møder, de deltager i. Indklagede er utvivlsomt den af de den pågældende aften tilstedeværende, der har haft de mindste forudsætninger for at overse formålet med sammenkomsten.

Foreholdt den af direktør Orla Buhl afgivne forklaring erklærer kpt., at det er fuldstændig forkert, at indkl. den aften på nogen måde havde en dominerende stilling eller førte ordet overfor Best — tværtimod. Derimod nærer kpt. ingen tvivl om, at det i hovedsagen er rigtigt, hvad der i samme forklaring nævnes om mødets formål, uden at han dog ved nogetsomhelst om, hvem der har taget initiativet til de nævnte bestræbelser.

Oplæst, vedtaget.

H. C. Carlsen. **Ernst V. Berg.**

. . . . . .

Kont. den 14. januar 1947.

Mødt var pånу *Henning Dalsgaard, nu boende Degnestavnen 25*, der forklarer, at han blev indbudt telefonisk af Meissner eller dennes kontor til middagen den 20. december 1942. Fra tysk side var tilstede Best, Meissner og Meulemann. Kpt. føler sig ganske sikker på, at der ikke var flere tyskere til stede. Han var forbavset over, at Meulemann var der, da han ikke havde noget med den art sager at gøre. Han deltog heller ikke i diskussionen. Man fik en udmærket middag, hvorunder der ikke blev drøftet særlig vigtige emner, og hvorunder kpt. for Axel Olsen oversatte, hvad der blev sagt.

Efter middagen samledes man i en salon, hvor man sad spredt i stole ved små borde. Kpt. mener ikke, at man på noget senere tidspunkt pånу har siddet samlet om et langt bord. Best holdt en lille tale, hvis nøjagtige indhold kpt. ikke nu erindrer, men hvis konklusion var, at han interesserede sig for arbejdernes kår, og at han, der vidste, at der forestod overenskomstforhandlinger, også var klar over, at reallønnen var sunket. Han ønskede en drøftelse af dette spørgsmål. Best tilbød støtte til en lønforhøjelse på 10 pct. Fra dansk side pointerede man til at begynde med stærkt, at lønnen var for lav, men man antydede samtidig, at man ikke kunne tage imod det stillede tilbud om støtte til en 10 pct.s forhøjelse, uden at man dog direkte tog afstand derfra. I bilen hjem havde kpt. en diskussion med Joseph Andersson om spørgsmålet. Der var enighed om, at det ikke kunne gå at modtage et sådant tilbud, allerede fordi det var fremsat i en så vid kreds. Det havde været noget andet, hvis Best, som kpt. udtrykker det, „havde hvisket Laurits Hansen noget i øret".

Samtalen med Best foregik både på dansk og tysk. Meissner oversatte de danske indlæg. Kpt. erindrer ikke, hvilket sprog indkl. benyttede. Axel Olsen interesserede sig utvivlsomt særligt for det fremsatte forslag, men nåede dog til det resultat, at man ikke kunne blande politik og lønspørgsmål sammen, hvorfor han tog afstand fra forslaget.

Under en nærmere drøftelse af karakteren af det tyske tilbud forklarer kpt., at det kun blev fremsat under den form, at hvis der fra arbejderside ville blive forlangt en forhøjelse, f. eks. på 10 pct., ville dette ikke møde modstand fra tysk side, men at man tværtimod, såfremt hensynet til roen på arbejdspladserne gjorde det nødvendigt, ville støtte kravet ad diplomatisk vej. Kpt. er ganske sikker på, at tallet 10 pct. blev nævnt.

Ud over det her forklarede kan kpt. ikke erindre nogen detailler vedrørende den pågældende aften. Når det tidligere er forklaret, at man fra dansk side benyttede lejligheden til at gøre rede for de aktuelle bekymringer, finder kpt. dette udtryk meget rammende.

Om socialdemokratiets almindelige forhold til besættelsesmagten nægter kpt. bestemt at udtale sig, idet han ikke kan se, at disse spørgsmål vedrører nærværende sag. *Han besidder en del oplysninger* i denne henseende, *som han er rede til at stille til rådighed for den parlamentariske undersøgelseskommission.**)

Oplæst, vedtaget.

H. G. Carlsen. **Henning Dalsgaard.**

. . . . . .

Kont. den 16. januar 1947.

Mødt var *forretningsfører Joseph Andersson, boende Enghavevej 64,* . . . . . .

Kpt. har ikke været på rejse i Tyskland samtidig med indkl., idet han kun deltog i den anden delegationsrejse. Indbydelserne til rejserne fremkom officielt fra det tyske gesandtskab. Stauning tilrådede personlig kpt. at deltage, idet han gav udtryk for, at en nægtelse fra tysk side ville blive opfattet som en demonstration. Kpt. ved intet om, hvorledes deltagerne blev udpeget, men formoder, at Henning Dalsgaard står bag.

Kpt. har ikke deltaget i frokosterne hos Henning Dalsgaard, idet han kun en enkelt gang har deltaget i et møde hos denne, hvor Meissner var til stede, og hvor man drøftede visse presseforhold. Indkl. var ikke til stede.

Kpt. har deltaget i en sammenkomst i Deutsches Haus, hvor de fleste rejsedeltagere fra alle delegationer åbenbart var til stede. Indkl. var der også, men gjorde sig ikke på nogen måde bemærket.

Kpt. blev gennem Laurits Hansen indbudt til sammenkomsten hos dr. Meissner i anledning af Bests ankomst til landet. Han var noget i tvivl om, hvorvidt han skulle tage imod indbydelsen, men nogle partikammerater sagde, at han burde gå, fordi det ville være rart at få et indtryk af, hvad hensigten med sammenkomsten kunne være. Man fik en souper. Fra tysk side var kun Meissner, dennes frue, Best og en fjerde tysker til stede. Der har næppe været flere tyskere end de nævnte.

Efter bordet fik man kaffe. Best var meget venlig og udtrykte sin glæde over at træffe repræsentanter for den danske arbejderbevægelse. Han udtalte, at det var socialismen, der førte dem sammen. Han ønskede at være ven med arbejderbevægelsen og opfordrede den til frit overfor ham at gøre rede for sine problemer.

Fra dansk side fremsattes der under en påfølgende tvangfri samtale forskellige bemærkninger, dels i almindelighed om de økonomiske forhold, dels i særdeleshed om lønsituationen, hvor man forklarede, at en effektiv lønforhøjelse ville være nødvendig. Indklagede søgte ud fra nationaløkonomiske betragtninger at fastslå, at reallønnen var faldet, og at arbejderne var forfordelt. Man drøftede også andre emner. Kpt. selv fremsatte således nogle skarpe bemærkninger om Nazismen og dens voldsmetoder, hvilket Best imødegik. Samtalen førtes på både dansk og tysk, idet de danske deltagere søgte at klare sig bedst muligt på tysk. Meissner oversatte om fornødent. Indkl. havde ikke nogen fremtrædende stilling den aften.

Hele sammenkomsten var ikke særlig langvarig. Man begyndte omkring kl. 20 og gik omkring kl. 23½. Kpt. blev vistnok kørt til ind byen af Dalsgaard i dennes bil.

På forespørgsel udtaler kpt., at det foresvæver ham, at Best har nævnet noget om, at en lønforhøjelse måtte kunne gennemtvinges, efter at Laurits Hansen havde beklaget sig over arbejdsgivernes stilling og over loven om arbejdsforhold og over, at man ingen vegne kom. Kpt. ved dog ikke, om der har været tale om tysk krav i denne anledning, og han ved ikke, om indkl. udtalte sig over dette spørgsmål, hvorved han dog bemærker, at denne på et tidspunkt så ud til at have en nærmere drøftelse med Best, som kpt. dog ikke fulgte med i.

Oplæst, vedtaget.

H. G. Carlsen. **Joseph Andersson.**

---

*) jfr. A. nr. 17—20.

17.

DEN AF FOLKETINGET
UNDER 8. JANUAR 1948 NEDSATTE KOMMISSION
I HENHOLD TIL GRUNDLOVENS § 45

København, den 13. december 1949

Hr. Henning Dalsgaard.

I en for kommissionen foreliggende rapport fra auditøren ved den ekstraordinære undersøgelseskommission er i referatet for den 14. januar 1947, hvor De gav møde, anført følgende:

„Om socialdemokratiets almindelige forhold til besættelsesmagten nægter kpt. bestemt at udtale sig, idet han ikke kan se, at disse spørgsmål vedrører nærværende sag. Han besidder en del oplysninger i denne henseende, som han er rede til at stille til rådighed for den parlamentariske undersøgelseskommission."

Under henvisning hertil anmodes De om snarest skriftligt at gøre kommissionen bekendt med de oplysninger i nævnte henseende, De måtte være i besiddelse af.

Holm.

Eigil Olsen.

18.

Den 19. januar 1950

Den af folketinget under 8. januar 1948 nedsatte kommission i henhold til grundlovens § 45.

I anledning af kommissionens forespørgsel skal jeg henvise til den fortrolige rapport om min samtale med landstingets formand, minister Steincke, i Vestre Fængsel den 14. oktober 1945, som er vedlagt min retssag, og som det er mig bekendt, at kommissionen har taget en afskrift af.

På det tidspunkt, da jeg blev afhørt af hr. Carlsen, havde jeg endnu ikke taget stilling til, om jeg vilde vedlægge rapporten til min sag, og jeg ønskede ikke at stille den til rådighed for hr. Carlsen, da jeg havde indtryk af, at hans interesse for oplysningerne var politisk bestemt, og desuden var de uden betydning for Niels Lindbergs sag, som han skulde skaffe oplysninger om.

Med højagtelse

H. Dalsgaard.

19.

F. DRAGSTED
Overretssagfører

2. februar 1950

Til den parlamentariske kommission, rigsdagen, Christiansborg, K.

Efter telefonisk anmodning fremsender jeg hermed det eksemplar af Henning Dalsgaards referat af et møde den 13. oktober 1945 på Vestre Fængsel med fhv. justitsminister Steincke, som jeg i sin tid har fået tilstillet af hr. Dalsgaard.

Ærbødigst

F. Dragsted.

Bilag

Nedenstaaende Referat af min Samtale med Minister Steincke m. fl. anmoder jeg om at faa vedlagt min Sag til Belysning af min politiske Virksomhed og Holdning under Besættelsen. Paa enkelte Steder af Referatet har jeg suppleret dette med yderligere Oplysninger.

København, den 20. December 1945.

*Henning Dalsgaard.**)

Strengt fortroligt.

Referat af Møde den 13. Oktober 1945 om Eftermiddagen paa Vestre Fængsel.

Tilstede: Fhv. Justitsminister Steincke, Politiadvokat Hallas-Møller, 5. Undersøgelseskammer, Politiadvokat Heiberg, 13. Undersøgelseskammer, Forfatteren Henning Dalsgaard og dennes Forsvarer, Landsretssagfører Erik Petri, v/ Fuldmægtig Iver Hoppe.

Mødet afholdtes paa Foranledning af Henning Dalsgaard, der havde ønsket at meddele visse Oplysninger til Steincke.

Dalsgaard indledte med at henvise til den udførlige skriftlige Redegørelse om sin Virksomhed under Besættelsen, som han havde afgivet til det danske Kriminalpoliti i Sverige, og til den Skrivelse, som han via Overbetjent Madsen, Malmø, havde sendt til Laurits Hansen.

Han refererede iøvrigt til sin Samtale med Landshøvding Sandler (den tidl. Udenrigsminister), hvori han havde redegjort for de Sigtelser om Stikkerivirksomhed m. m., der var rejst mod ham. Skønt han paa dette Punkt var ganske uskyldig, havde det dog været Aarsag til hans Internering og Fængsling. Bl. a. de kommunistiske Medlemmer af Flygtningeudvalget havde stemt for denne, uagtet han ikke under Krigen (eller tidligere) havde angrebet Kommunismen og Rusland kun i Forbindelse med Finland. Sandler havde oplyst, at da Indespærring i Sverige skete paa det danske kgl. Gesandtskabs Foranledning gennem Flygtningskontorets Afgørelse, var der truffet den Aftale, at Fængsling, men ikke Internering senere vilde blive godtgjort i en evt. dansk Fængselsstraf. Dalsgaard havde siddet 8 Mdr. i Enecelle og 2 Mdr. i Internering.

Dalsgaard fremhævede, at hans Arbejde under Besættelsen havde været aldeles loyalt overfor Danmark. I Sverige havde han saaledes henvist Departementschef Wechselmann, som han selv havde foranlediget frigivet fra tysk Koncentrationslejr, til at søge dette bekræftet hos Laurits Hansen.

Under hele Besættelsen havde Tyskerne fra første Færd haft et meget nøje Kendskab til Arbejderbevægelsens interne Forhold. Man havde mistænkt ham for at være Kilden til disse Oplysninger, men dette var ganske urigtigt.

Ved et Besøg i Danmark i August 1940 havde han faaet en Henvendelse fra Ernst Berg via dennes Broder Aksel Berg, vist nærmest med det Formaal at faa Oplysning om Tyskernes Syn paa Arbejderbevægelsen. Han havde forklaret, at han stedse i Tyskland havde betegnet sig som „menig Socialdemokrat", og at han overalt var blevet overordentlig godt behandlet. Brdr. Berg var meget interesserede heri.

Da han Dagen efter var ude hos Meissner, som han ikke kendte i Forvejen, for at faa sit Pas viseret til Tyskland, fortalte han denne om Bergs Henvendelse, da Meissner overfor Dalsgaard hævdede, at han var paalidelig informeret om, at Partiets Standpunkt var at modarbejde Tyskerne.

*) Henning Dalsgaard var ifølge Oplysning fra Justitsministeriet interneret og fængslet i Sverige fra den 18. September 1944 til den 25. Juli 1945, derefter indtil den 5. December 1946 underkastet Varetægtsfængsling her i Landet sigtet for Overtrædelse af §§ 12 og 16 i Lovbekendtgørelse nr. 368 af 6. Juli 1946.

Sigtelsen frafaldet ved Rigsadvokatens Resolution af 2. December 1947.

Tilkendt 6 000 Kr. i Erstatning for uforskyldt Varetægtsfængsling her i Landet ved Københavns Byrets Dom af 6. December 1949.

Han talte samme Dag med Renthe-Fink, der indbød ham, fordi han havde læst Dalsgaards nye Bog om tysk Planøkonomi, som han havde faaet anbefalet af Scavenius. Efter Læsningen havde han sendt Dalsgaard et Takkebrev, da han ikke var klar over, om det var Forlaget eller Dalsgaard, der havde sendt ham Bogen. Det var ikke Dalsgaard. Dalsgaard fortalte R-F, at han først havde sendt Manuskriptet til Stauning via Redaktør Hendil, inden det var tilstillet Forlaget. Dette havde glædet R-F; Dalsgaard fremhævede under Samtalen, at naar Socialdemokratiet viste saa stærk en Tilbageholdenhed, skyldtes det ikke blot ideologiske Grunde, men ogsaa Ængstelse for, at en mere tyskvenlig Stemning blandt Arbejderne kunde bruges til at lade Frits Clausen komme til Magten. Hertil svarede Renthe-Fink, at Tyskerne aldrig vilde sætte Frits Clausen til Magten ved Bajonetternes Hjælp, men at man vilde hilse det med stor Glæde, hvis han selv kunde vinde Magten ad almindelig Vej.

Denne Udtalelse refererede Dalsgaard videre til Alex Christiansen, som et Par Dage efter havde opsøgt ham med en Hilsen fra Stauning, som Dalsgaard tidligere har kendt som Mellemmand mellem denne og Professor Birck, bl. a. ang. Privatbankens Rekonstruktion m. m. Dalsgaard kendte Alex Christiansen bedre end nogen anden indenfor Partiet, da han i Aarene før 1937 havde skrevet i Snesevis af Artikler til ham, der dengang var Chef redaktør for den socialdemokratiske Provinspresse. Der var blevet bevilget Dalsgaard 20 Kr. pr. Artikel, men han havde afslaaet at modtage Honorar, dels fordi han vilde staa økonomisk uafhængig af politiske Partier, dels fordi han var i skarp Opposition til den socialdemokratiske Landbrugspolitik, som han fandt lige ødelæggende for Landbrug og Beskæftigelse, af hvilken Grund han ogsaa paa socialdemokratiske Møder altid kun havde holdt Foredrag om Udenrigspolitik. Disse Problemer havde han ofte diskuteret med Alex Christiansen, der nu gav ham ret i, at det havde været farligt for Arbejderbevægelsen, at den før 9. April havde ført en saa haard anti-nazistisk Propaganda.

Mens Dalsgaard var hjemme, blev der aftalt et Møde mellem Meissner og Laurits Hansen, vistnok paa Basis af Dalsgaards Udtalelser, men selve denne Kontakt foranledigedes af Brusendorf, Stjerne-Service, vistnok i Samarbejde med Direktør Fløtkær, der kort efter var med til sammen med Albert Jensen, KKKK, at udvælge Deltagerne til den første Tysklandsrejse for Arbejdere og Arbejdsgivere, hvor bl. a. Laurits Hansen Axel Olsen og Hans L. Larsen var med. Stauning var indforstaaet.

I November 1940 blev Dalsgaard hjemkaldt fra Berlin og ansattes som „Leder" af dansk tysk Pressesekretariat efter Opfordring af Stauning, Foreningen af Redaktører og Vinding-Kruse. Disse havde overfor Tyskerne taget Initiativet til Oprettelse af en saadan Institution, og Valget faldt paa Dalsgaard, bl. a. efter Anbefaling af H. P. Sørensen. Inden Dalsgaard paabegyndte Arbejdet, opsøgte han H. P. Sørensen og sikrede sig, at Oprettelsen ikke var Resultatet af en tysk Paatrykning, men et dansk Initiativ og Ønske. Scavenius havde overfor Stauning erklæret sig indforstaaet.

Da Dalsgaard skulde til at begynde sit Arbejde ca. 1. Januar 1941, fik han en ny Henvendelse fra Alex Christiansen med Anmodning fra Stauning om at holde ham orienteret, hvis han fik Kendskab til Forhold, der kunde have Betydning for Arbejderbevægelsen. Alex Christiansen havde overfor Stauning garanteret for Dalsgaards loyale Holdning, og Dalsgaard bekræftede dette med at oplyse, at han i Efteraaret 1940 havde haft en Henvendelse fra de danske Nazisters Partisekretær Hallas, der opfordrede ham til at træde ind i Partiet, inden de overtog Magten. Hallas hævdede, at Frits Clausen vilde faa Magten uden et Kup og med Kongens Samtykke. Dalsgaard betvivlede dette, oplyste, at han havde været menigt medlem af Socialdemokratiet i 15 Aar, og at han samme Sommer havde fornyet sit Medlemsskab ved under Besøg paa sin Hjemegn at betale flere Aars Kontingent for at understrege sin Tillid til Arbejderbevægelsen trods dens truede Stilling. Dalsgaard understregede, at Forudsætningen for en saadan Kontakt maatte være, at Arbejderbevægelsen loyalt gennemførte den mellem Meissner og Laurits Hansen trufne Aftale om, at der ikke maatte drives anti-tysk Propaganda blandt Arbejderne, men til Gengæld maatte man fra tysk Side undlade at blande sig i Arbejderbevægelsens interne Forhold. I modsat Fald var det Dalsgaards Overbevisning, at Arbejdernes Organisationer vilde blive sprængt i Stumper og Stykker eller evt. som i Norge blive tvangsmæssigt overtaget af Tyskerne med indsatte Straamænd. Stauning havde det samme Synspunkt if. Alex Christiansen.

Alex Christiansen forklarede derefter Dalsgaard Socialdemokratiets truede Stilling gennem hele 1940. Stauning var bange for 7 forskellige Grupper, som han bad Dalsgaard oplyse ham om, hvis han fik nogen Viden om dem, da de baade var en Trusel mod Sam-

lingsregeringen og mod Partiet, hvis de havde nogen Forbindelse med Tyskerne. Dette lovede Dalsgaard paa Betingelse af, at Forbindelsen med Stauning var absolut hemmelig. Dette var ogsaa Staunings udtrykkelige Forudsætning. Denne maatte naturligvis bruge sin Viden ved evt. Dispositioner, men han maatte under ingen Omstændigheder give den videre til andre, da det vilde gøre Dalsgaards Stilling uholdbar, og man maatte regne med, at alt, hvad der gik videre til Partiets Inderkreds, før eller senere havnede hos Tyskerne.

De syv Grupper var (ifølge Alex Christiansen):

1. En ungkonservativ Gruppe, som i April-Juni 1940 havde haft under Overvejelse at sprænge det konservative Folkeparti og danne Regering af nazi-orienteret Art med tysk Støtte. Saavidt Dalsgaard husker, var Carsten Raft, Pastor Amby m. fl. Rigsdagsmænd med i disse Overvejelser sammen med radikale Elementer i den konservative Ungdomsbevægelse, bl. a. den nu fængslede Næstformand for K.U. Christensen. Stauning vilde gerne vide, om der bestod nogen Forbindelse mellem disse Folk og Tyskerne. Sagen var sivet ud i konservative Kredse, men ikke videre. Da Dalsgaard aldrig har deltaget i politiske Overvejelser sammen med Tyskerne (antagelig fordi han betragtedes som Socialdemokrat), kunde han ikke skaffe det oplyst.

2. Hartel og LS havde dels i Maj forsøgt en Aktion for at styrte Regeringen, dels i August henvendt sig til de konservative og Venstre om et Samarbejde for at styrte Stauning. Dette havde ligesom de andre Gruppers Holdning været medvirkende til, at Arbejderbevægelsen stod meget svag og bl. a. var nødt til at gaa med til tvungen Voldgift, til at acceptere Prisstigninger (ved Ændring af det den 9. April indførte Prisstop), som udhulede Arbejdernes Realløn etc. Resultatet vilde i det lange Løb blive Arbejderuroligheder, som evt. kunde foranledige tysk Indgriben. Det gjaldt derfor om at indynde sig hos Tyskerne saa meget som muligt, for at Socialdemokratiet kunde holde Stillingen. Stauning var bange for, at der skulde opstaa den Situation, at der uden om Socialdemokratiet dannedes en borgerlig Regering med tysk Sanktion, hvorved Arbejderne vilde være prisgivet. Det var bl. a. derfor, at Alex Christiansen havde henvendt sig til Dalsgaard, da Renthe-Fink lige før Jul havde været i Berlin og derefter havde henstillet til Stauning at trække sig tilbage som Statsminister. Han var bange for, at Renthe-Fink forinden havde haft Kontakt med andre politiske Grupper. Stauning havde vist sendt en Mand fra Udenrigsministeriet til Berlin for at orientere sig, og han bad Dalsgaard evt. sondere Terrænet herhjemme, da han mente, det var udelukket, at Socialdemokratiet vilde faa Lejlighed til igen at danne Regering under Tyskerne — eller faa Indflydelse derpaa —, hvis Staunings stærke Magtposition først blev rokket. Det vilde være skæbnessvangert med en tysk Sejr, som Stauning bestemt regnede med.

3. Styre af „gode, danske Mænd". Alex Christiansen erklærede, at disse (Ingeniørgruppen m. fl.) havde søgt at snigløbe Rigsdagen og Stauning ved uden om Regeringen at rette en Henvendelse til Kongen. Stauning vidste ikke, om de havde Kontakt med Tyskerne. Dalsgaard har ingen Viden herom.

4. .....
..... Stauning vilde gerne vide, om der underhaanden havde fundet en Henvendelse til Kongehuset Sted fra tysk Side, hvor Dronningens Nevø var blevet ansat i Gesandtskabet. Dalsgaard har ingen Viden herom.

5. Arne Sørensens Stilling. Stauning var bange for, at dennes Synspunkter faldt for meget sammen med Tyskernes, og at Forbindelsen fra Nordische Gesellschaft var blevet yderligere udviklet. Først i Foraaret 1943 fik Dalsgaard tilfældig Viden om, at der havde været en Forhandling mellem Meissner og Arne Sørensen, men at den if. Meissner var strandet paa, at Arne Sørensen ikke vilde gaa i Samarbejde med Frits Clausen, men selv være Fører.

6. Frits Clausens Parti. Dettes Stilling var utvivlsom. Da Dalsgaard i Gesandtskabet var kendt som Socialdemokrat, fik han naturligvis ikke Oplysninger om de danske Nazisters Position, men det er hans Indtryk, at Kontakten mellem Fagforeningerne og Tyskerne i Efteraaret 1940 mere end noget andet var Aarsag til, at Nazisternes Stormløb maatte afblæses, saa Udviklingen blev anderledes end i Norge paa samme Tidspunkt, hvor Arbejderbevægelsens afvisende Stilling havde haft skæbnesvangre Følger.

7. Kommunisterne. Stauning var bange for, at der bestod en hemmelig Forbindelse mellem det tyske Gesandtskab og DKP, hvilket kunde blive skæbnesvangert, hvis Forholdet blev varigt efter en tysk Sejr. Dalsgaard foreslog Meissner at sende egnede Artikler til „Arbejderbladet", men Meissners afvisende Holdning, som refereredes til Stauning, viste klart, at der ingen Forbindelse var.

Dalsgaard opsøgte nu paa Alex Christiansens Foranledning Renthe-Fink, — officielt for at orientere ham om Pressesekretariatets Aabning — og meddelte samtidig, at der i Rigsdagskredse verserede Rygter om, at Stauning skulde fjernes ved Hjælp af tyske Bajonetter, hvilket bl. a. vilde umuliggøre Pressesekretariatets Arbejde, ligesom den Afspænding, der var en Følge af Fagforeningsrejsen til Tyskland i Efteraaret, i Stedet vilde vendes til en Proteststorm indenfor Arbejderbevægelsen med ganske uoverskuelige Konsekvenser for Danmarks politiske Holdning. Renthe-Fink udtalte, at Tyskerne kun ønskede et nyt „Ansigt" i Statsledelsen for saaledes at vise Nyordningens Sejr i Danmark. Det var ikke Hensigten at fjerne Socialdemokratiet fra Magten eller knuse det. Dette meddelte Dalsgaard til Alex Christiansen, der fortalte, at Stauning havde faaet det samme Indtryk fra anden Side.

I Januar 1941 begyndte Dalsgaards Pressesekretariat. Man udsendte Artikler til de fire Partiers Pressebureauer, saa disse selv kunde tilpasse Artiklerne til deres specielle Læsekreds, hvorved man undgik, at Artiklerne fik et mere propagandaagtigt Præg end nødvendigt for at dokumentere den danske Presses „Ny-Orientering". Dette sikrede i det store og hele Provinspressen Arbejdsro, og der er, saa vidt Dalsgaard ved, ikke fjernet en eneste Provinsredaktør. Det var oprindelig Tanken at udsende Artikler ogsaa om Tysklands interne Erhvervsforhold, men da dette let kunde give Anledning til Sammenligning med interne danske Forhold, f. Eks. om effektiv Priskontrol, Forh. mellem Pris og Løn etc., ophørte disse Artikler, hvori danske Forhold aldrig direkte omtaltes, meget snart. I Stedet blev de fleste Artikler af rent underholdende Art, geo-politisk præget og forsynet med Billedmateriale (som Regel i Tilknytning til aktuelle Begivenheder). Udenrigspolitiske Artikler blev i stort Omfang af Bladene selv anbragt paa Lederpladsen. Den egentlige Propaganda for tyske Synspunkter og evt. nazistisk Ideologi blev derimod ført af de store Blades Berlinerkorrespondenter (ved at citere den som „tyske Synspunkter"). Paa den Maade sivede den ind i ukritiske Læsere. Desuden gennem Skand. Telegrambureau. Dalsgaard har ikke haft noget at gøre med nogen af Delene. Det var en Aftale med Bureauerne, at disse skulde returnere Stof, der var uegnet. Det skete kun i ringe Omfang, da man hurtigt fandt den rette „Bølgelængde". Det var ligeledes en Aftale, at man ikke udenom Bureauerne sendte Bladene Artikler og dermed konkurrerede med Bureauerne. Hovedstadsbladene skulde ogsaa forsynes med Materiale, men dette saboteredes fra Dalsgaards Side, da han fandt det ganske unødvendigt, dels fordi de havde Medarbejdere, som selv kunde holde sig underrettet om, hvad man kunde skrive, dels fordi de gennem deres daglige Telefonater fra Berlin var langt mere propagandaprægede. De københavnske Blade har derfor kun faaet tilsendt en tre-fire Artikler hver af samme harmløse, geo-politiske Indhold som Provinspressen i Løbet af de 2½ Aar. Da en Artikel i Provinspressen ofte gav 35—45 „Avisudklip" til „Dokumentation" for Pressens tyskvenlige Holdning og dermed til Beroligelse for de berlinske Myndigheders evt. Kritik, havde de større Betydning end Hovedstadspressens Artikler, som kun gav et enkelt Udklip pr. Artikel.

I Februar 1941 havde Meissner et Par Forhandlinger med Stauning, hvor Meissner foreslog, at Stauning trak sig tilbage som Statsminister, men i Stedet overtog Posten som Udenrigsminister for dermed at tilkendegive, at det ikke var Staunings Person, man fra tysk Side ønskede at komme til Livs. Dalsgaard fik en Henvendelse fra Alex Christiansen, som oplyste, at Stauning havde tilbudt Meissner en 100 pct. Tilpasning af Socialdemokratiet, saafremt Tyskerne vilde undlade at blande sig i de interne Forhold, baade i Partiet, ved Besættelsen af Ministerposter etc., da saadan Indblanding blot vilde skabe Uro og Vanskeligheder ved Tilpasningen. Meissner havde afslaaet at drøfte dette med Henvisning til Regeringserklæringerne af 9. April og 9. Juli 1940; som havde lovet Tilpasning til Ny-Ordningen.

Dette Afslag foruroligede Stauning, der var bange for, at det betød en Fjernelse af Regeringen til Fordel for Frits Clausen. Dalsgaard svarede, at Stauning utvivlsomt vilde faa et saadant Tilbud accepteret, hvis det blev fremsat overfor Renthe-Fink, men at det næppe hastede, da der forestod et Angreb paa Rusland i Løbet af Foraaret. Der var Dødsstraf for at lade denne Oplysning gaa videre. Dalsgaard havde selv i Efteraaret 1940 meddelt Magister Rosenkjær, at man ud fra magtpolitiske Synspunkter maatte regne

med et saadant Angreb. Han havde senere ved „Prøveballoner" overfor Legationsraad Rademacher (som var Forbindelsesmand mellem Arbejderbevægelsen og Wilhelmsstrasse) faaet Vished for, at Angrebet vilde komme, da han havde bedt Rademacher skaffe geopolitisk Materiale fra Ukraine, og Rademacher havde formanet ham til absolut Diskretion; Dalsgaard havde erklæret, at han skulde bruge Materialet til at holde parat ved det forestaaende Angreb paa Rusland.

I 1941 kom Dalsgaard meget sammen med Brødrene Berg, der sammen med Aage Jørgensen m. fl. deltog i Oprettelsen af Tidsskriftet „Globus". Hensigten var oprindelig at udgive et Tidsskrift, der skulle være fuldt loyalt mod Socialdemokratiet og samtidig vise Ny-Ordnings Sympatier, saadan som dette betonedes af Bladets første Nr., som begyndte med Artikler af Stauning og Laurits Hansen. Begge Artikler har Dalsgaard konciperet. Stauning havde i Forvejen gennemlæst Korrektureksemplaret af „Globus".

„Globus" var loyalt det første halve Aars Tid. Globusfolkene begyndte at arrangere Møder i Grundtvigshus, og Aksel Berg ringede til Dalsgaard og bad om et Tilskud til Lokale. Han betalte 25 Kr. pr. Gang af sin egen Lomme. Efter en 3—4 Maaneders Forløb deltog enkelte danske Nazister, vist efter Indbydelse. Dette bevirkede, at bl. a. Grünbaum og Arne Melgaard forlod Gruppen, og da Dalsgaard fik dette at vide, inddrog han sit Tilskud, ligesom han bebrejdede Berg denne „Infiltration". Siden har han intet Kendskab haft til Gruppens Forhold. Han har aldrig deltaget i dens Møder.

I Efteraaret 1941 herskede der stor Utaalmodighed indenfor DNSAP. Man følte, at man ikke rigtigt kon nogen Vegne, og dette skyldtes navnlig, at Frits Clausen ikke havde Støtte blandt Arbejderne. Meissner fik da den Ide at lave en ny Arbejderorganisation, der skulde kræve bedre Kaar til Arbejderne i Danmark, og sammenkoble dette med nazi-præget Ideologi. Dalsgaard protesterede straks mod en saadan Plan og forklarede, at det vilde ødelægge den Forstaaelse og good-will, Tyskerne havde vundet ved deres hidtidige Politik. Planen vilde derfor være illoyal overfor det dansk-tyske Regeringssamarbejde, som var proklameret fra begge Sider og ønsket fra ansvarlig dansk Side.

Der blev dog ikke taget Hensyn til disse Indvendinger, og uden Dalsgaards Vidende blev Arbejdsfronten oprettet bag hans Ryg i Januar 1942 som „Dansk Arbejdsfællesskab". Delagtige i Oprettelsen var bl. a. Ernst Berg, Aksel Berg, Børge Jacobsen, Jens Kusk, Østerberg, Vikelsøe-Jensen, Aage Jørgensen fra socialdemokratisk Side og Schiøler fra Arbejdsgiverforeningen. Baade Laurits Hansen og Stauning blev straks underrettede, naturligvis i streng Fortrolighed, saa snart Dalsgaard et Par Maaneder senere fik Nys om Sagen. Udadtil var det Schiøler, der var Leder med et Par udtraadte Socialdemokrater Kusk og Østerberg til Hjælp. De skulde være hemmelige Medlemmer hos Frits Clausen. De foran omtalte Bagmænd var selv med til at skrive Artiklerne i Organisationens Blad „Arbejdets Røst". Pengene til Organisationen, ca. 20 000 Kr. pr. Maaned, kom fra Tyskernes officielle „Arbejdsfront". Dalsgaard, som intet Kendskab havde til disse Forhold, fik samtlige sine Oplysninger fra Jens Strøm i Marts Maaned og senere.

Da Laurits Hansen blev informeret, foreholdt han Ernst Berg Forholdet til Arbejdsfællesskabet. Berg benægtede, at han var gaaet med til Oprettelsen, og fortalte, at Meissner havde tilbudt ham en kvart Million til Starten, hvis han personlig vilde gaa ind i Ledelsen. I Løbet af nogle Maaneder kølnedes Forholdet mellem Schiøler og Globusfolkene noget, og først efter Schiølers Fjernelse og senere Aksel Bergs Eksklusion af Partiet knyttedes Forbindelsen igen. Aage Jørgensen fortsatte dog hele Tiden som hemmelig Redaktør af Bladet (sammen med Kusk), if. Strøms Oplysninger.

Niels Lindberg har ikke været med til at drøfte Oprettelsen af Arbejdsfællesskabet, men blev informeret af Dalsgaard (under absolut Diskretionsløfte), hvorefter han helt trak sig tilbage fra enhver Forbindelse med de Herrer.

I Juni 1942 afholdtes en Frokost hos Dalsgaard, hvor en Leder for den tyske „Arbejdsfront" havde bedt om at blive præsenteret for Arbejderlederne. I dette Tilfælde som i andre, hvor Arbejderlederne deltog i Drøftelser med Rademacher, forespurgte Dalsgaard altid først hos Laurits Hansen, der derefter i Forvejen indhentede Staunings, senere Buhls og Scavenius' Samtykke. Dalsgaard indformerede i dette Tilfælde i Forvejen bl. a. Laurits Hansen og Axel Olsen om, at det var den samme Mand, der havde Forbindelse med Arbejdsfællesskabet, og at det derfor gjaldt om at angribe dette og navnlig dets Leder Schiøler kraftigt under Frokosten, hvilket Laurits Hansen også gjorde i usædvanlig kraftige Udtryk, som Dalsgaard oversatte til Arbejdsfrontmanden. Meissner blev gnaven.

Ved de øvrige Frokoster med Arbejderledere har der ikke været politiske Drøftelser af konkret Art. Formaalet var blot, at Rademacher kunde rapportere til Berlin, at han hav-

de været sammen med de ansvarlige Arbejderrepræsentanter, og at Kontakten var tilfredsstillende, saa der ikke fra tysk Side var Grund til Indblanding. Virkelig Tyskvenlighed har Dalsgaard aldrig sporet hos nogen af Arbejderrepræsentanterne. Kun realpolitisk Indstilling.

I Forbindelse med Planer om Frikorpsets kollektive Orlov opstod der Rygter om en ny nazistisk Magtovertagelse. Man indbildte nu Meissner, at der var over 10 000 medlemmer i Arbejdsfællesskabet, hvilket kunde bruges af Frits Clausen til at dokumentere, at han havde „god" Forbindelse med Arbejderne. Dalsgaard undersøgte denne Paastand og fik af en afskediget Kontordame oplyst, at der ikke var mere end ca. 800 betalende Medlemmer, og at de fleste af de øvrige enten var Folk, der var narret en kort Tid til Medlemskab mod Løfte om Arbejde hos Tyskerne, eller Navne, man havde faaet udleveret fra Frits Clausens ophævede Arbejdsfront. Dalsgaard underrettede nu Meissner om Svindelen med Arbejdsfællesskabet. Herover blev han saa vred, at Dalsgaard næste Dag skriftligt fik sin Afsked, da Meissner ikke stolede paa Dalsgaards Oplysning. Kort efter gav dog nye Anmodninger om Hjælp til Arbejdsfællesskabets „Udvidelse" (10 000 Kr. via Aage Jørgensen) Anledning til en Undersøgelse, og Meissner blev nu klar over Sagens rette Sammenhæng. Som Følge heraf blev blandt andet Schiøler sendt til Fronten, og Jes Asmussen fra DNSAP blev Leder. Dermed var Arbejdsfællesskabets rent nazistiske Formaal afsløret, og siden har Dalsgaard ikke haft Kendskab til det eller interesseret sig derfor.

Omtrent ved denne Tid — Foraaret 1942 — vilde man starte et nyt Tidsskrift „Europa-Kabel", hvori Aktiemajoriteten skulde være dansk. Meissner ønskede Boldsen og Direktør Sthyr med ind i Ledelsen eller som Aktionærer. Som Tungen paa Vægtskaalen ang. Aktiemajoriteten mellem tysk og dansk meddelte Meissner Dalsgaard, at han havde faaet en Læge Værnet til at indskyde 50 000 Kr., og at denne allerede havde sikret sig Lokaler. Dalsgaard erklærede, at paa dette Grundlag kunde han ikke være med til Starten af Bladet, og samtidig meddelte han Boldsen, at Værnet var dansk Nazist, at hans Praksis af den Grund gik daarligt, og at de 50 000 Kr. derfor ikke kunde være hans egne Penge, men antagelig helt eller delvist stammede fra Meissner via Frits Clausen. Boldsen blev vred og sprang fra, da Dalsgaard oplyste om denne Camouflage. Aage Jørgensen, der if. Strøm var blevet hemmeligt Medlem hos Frits Clausen, hvis Fødselsdag han havde været med til, blev derefter Redaktør. Sthyr fortsatte som Parthaver i Europa Kabel, men Dalsgaard mener, dette har været i Indforstaaelse med Scavenius, da det er ham bekendt, at Anti-Komintern Gruppen til sin Oprettelse i Foraaret 1942 blev finansieret ved en Henvendelse til Scavenius, men at Pengene derefter paa dennes Foranledning blev udbetalt af Sthyr.

Boldsen, som Dalsgaard havde truffet i Foraaret 1941, var allerede den Gang ved at trække sig tilbage, især da han var meget stærk Modstander af de danske Nazister. Han afskedigede i Sommeren 1941 to Medarbejdere fra sit Kontor og sit erhvervsøkonomiske Bureau, efter at Dalsgaard havde opdaget og oplyst Boldsen om, at de spionerede for Frits Clausen. Boldsen vilde ingen tyske Penge have i sit Erhvervsbureau, men kun Samarbejde paa Basis af Uafhængighed fra dansk Side.

Paa Grund af Dalsgaards Modstand mod de forskellige ovenfor omtalte Planer var hans Forbindelse med Meissner efterhaanden blevet noget løs, og da Arbejdsfællesskabet først var blevet afsløret, interesserede Dalsgaard sig ikke videre for Politik, men skrev i Sommeren og Efteraaret 1942 en Bog om Psykoterapi, som han havde gjort Forarbejdet til paa Institutet for Psykoterapi i Berlin. Da der i Efteraaret 1942 efter Renthe-Finks Fald gik Rygter om Jødeforfølgelser, ringede han dog alligevel til Meissner, ligesom han gik ud i Gesandtskabet for at orientere sig, da Alex Christiansen havde ringet paa Foranledning af Buhl for at faa at vide, om der vilde komme et saadant Krav, som ikke kunde forenes med en ny dansk Regerings Oprettelse. Dalsgaard dementerede derefter overfor Alex Christiansen Jøderygterne. Han mener ikke, man vilde have rettet en saadan Henvendelse til ham, hvis man ikke havde stolet paa ham, da Henvendelsen ellers kunde bruges af Tyskerne for hurtigt at træffe Modforholdsregler mod Jøderne, hvis Rygterne havde været rigtige og var sivet ud.

Under Ministerkrisen i Efteraaret 1942 opfordrede Scavenius Laurits Hansen til at indtræde i Ministeriet, og denne Opfordring forstærkedes af en Henvendelse fra Kanstein, der var meget stærk Tilhænger af det dansk-tyske Regeringssamarbejde og Modstander af Frits Clausen. Dalsgaard fik Oplysningerne om disse Henvendelser fra Laurits Hansen. Dalsgaard fraraadede hans Indtræden i Ministeriet, fordi han vilde miste sin Position som valgt Leder af 520 000 Arbejdere, uden at han havde en tilsvarende Position

*) Se herom Beretning X, Kap. VII.

paa Rigsdagen, som han end ikke var Medlem af endnu. „Du vil komme til at sidde mellem to Stole", sagde Dalsgaard. Dette har Laurits Hansen senere givet ham Ret i. Iøvrigt kender Dalsgaard ikke noget til selve Krisens Forløb.

Kort efter at Scavenius var blevet Statsminister, var Dalsgaard med til en Middag, som Meissner gav for at forestille Dr. Best for en halv Snes Socialdemokrater (som havde været med til Arbejderrejserne i 1940 og 1941 til Tyskland), saavel fra Fagforbundene som Partiet. Til Stede var bl. a. Laurits Hansen, Axel Olsen, Peder Andersen (Smedene), Niels Lindberg, Joseph Andersson (Landstingsmand, „Socialdemokraten"s Kontrolkomités Formand), m. fl. Dalsgaard havde været med til Arrangementet af de to sidste Arbejderrejser i 1941, der var blevet aftalt mellem Laurits Hansen og Meissner som en Fortsættelse af den første Rejse i 1940. Deltagerne til disse to Rejser var paa Forhaand blevet godkendt af Laurits Hansen og Stauning, inden de blev forelagt Tyskerne. Stauning havde bedt om, at Rejserne maatte faa et bredere Grundlag end blot Fagforeningsfolk for at berolige Partiet, hvorfor der var Repræsentanter fra Rigsdagen, Kooperation, Magistraten etc. Paa den ene Rejse havde Stauning bedt om at faa Bollerup Madsen med som hans personlige politiske Observatør, paa den anden Rejse var det Alex Christiansen. H. P. Sørensen blev udskudt af Tyskerne, hvilket Dalsgaard efter Aftale med Alex C. meddelte ham.

I Foraaret 1943 var der Generalforsamling i de Samvirkende. Generalforsamlingen havde nær væltet Ernst Berg, der bagefter beklagede sig over, at Laurits Hansen ikke havde støttet ham tilstrækkeligt, nærmest det modsatte. Der opstod derved en stærk Misstemning mellem de to, og efterhaanden udviklede dette sig til en vis Spænding. Dalsgaard havde ikke længere nogen videre Forbindelse med Berg, men talte som Regel direkte med Laurits Hansen. Dalsgaard afholdt sig siden Sommeren 1941 fra at optage Forbindelse med andre, han kendte indenfor Socialdemokratiet, da han var klar over, at der sivede Oplysninger ud til Tyskerne, og man ellers ville antage, at det var ham, der var den skyldige. Han har kun haft Kontakt med Mellemmændene til Laurits Hansen og Stauning, men efter Staunings og Alex Christiansens Død, og efter at Aksel Berg var gaaet over til de danske Nazister, holdt han kun Forbindelsen vedlige med Laurits Hansen, i Særdeleshed da han siden Arbejdsfællesskabets Oprettelse ikke i samme Grad som tidligere troede paa, at Tyskerne vilde afholde sig fra en intern Infiltration i danske Organisationer (bortset fra hvad de fra gammel Tid følte sig forpligtet til overfor Frits Clausen.) Han var overbevist om, at Renthe-Fink og Kanstein var ærlige i deres Ønske om loyalt Samarbejde med Regeringen, bl. a. havde Kanstein engang i 1942 til Himmler erklæret, at der fandtes ikke noget Jødeproblem i Danmark, hvor de faa Jøder netop var meget tilbageholdende paa Grund af den tyske Besættelse. D.s Tilbageholdenhed skyldtes ogsaa, at han ikke havde den samme Tillid til Best som til Renthe-Fink, da han vidste, at Best var 100 pCt. Nazist og derfor beredt at føre en hvilken som helst Politik „paa Førerens Ordre". Disse Betænkeligheder gav han Udtryk overfor Magister Rosenkjær, efter at han havde truffet Best sammen med Socialdemokraterne hos Meissner. Iøvrigt har han aldrig opsøgt Best eller talt med ham, ligesom han før Krisen i August 1943 kun een Gang har talt med Kanstein (for at faa Niels Spott, Ekstrabladet, løsladt, hvilket lykkedes efter Henvendelse fra Red. Cavling og Hendil).

Renthe-Fink har han kun talt med i de foran anførte Tilfælde samt kort i Efteraaret 1942 for at forhindre, at Direktør Gardes Svigersøn, der var Wienerbarn opdraget i Danmark, blev indkaldt til tysk Militærtjeneste. Iøvrigt har han i en halv Snes Tilfælde foranlediget Jøder, Kommunister og andre løsladt ved at klage over Gestapo til den Rigsbefuldmægtigede, jfr. hoslagte Redegørelse*) om „D.s Hjælp til Jøder og andre".

Dagen efter den 29. Aug. 43 ringede Dalsgaard til Magister Rosenkjær, Radioafdelingen, og meddelte ham, at han ikke vilde tale i Radioen mere som Følge af Tyskernes Optræden overfor Hæren og Regeringens Fjernelse, hvormed han mente, Forudsætningen for det med Radioen trufne Arrangement var faldet bort. En Maaned senere, da Jødeforfølgelserne begyndte, holdt ogsaa de to andre Radiokommentatorer op (Hatt, Schaffalitzky). Kort efter 29/8 klagede D. skriftligt til Kanstein (der under Undtagelsestilstanden var Chef for Civiltjenesten) over, at der optraadte anonyme Rigsdagsmænd, anonyme Sønderjyder etc. Klagen, som var meget skarp, læste han først op for Rosenkjær, som udbrød: „Det er saa sandt, saa sandt." Siden har han ikke talt med Rosenkjær eller overhovedet haft noget med Radioen at gøre.

Samtidig ophørte han med Udsendelse af Artikler til Bladene, og dette fandt fuld Forstaaelse hos Presseattacheen Schrøder, der var ligesaa forfærdet over den 29. Aug. som Danskerne. Siden har D. intet haft med Pressen at gøre. Ogsaa før 29. Aug. undlod han saa

*) Ikke optrykt.

vidt gørlig personlig Kontakt med Journalister for ikke at komme til at staa i en uheldig Dobbeltstilling. Han har kun deltaget i de Frokoster, som arrangeredes efter Aftale fra begge Sider, for at holde Kontakten vedlige. Heller ikke i Gesandtskabet har han deltaget i nogen Form for Selskabelighed ud over de officielle Receptioner i 1941, hvortil ogsaa danske Pressefolk var inviteret.

Dalsgaard tilføjer ang. sine Radioforedrag, at disse blev afholdt paa Opfordring af Scavenius for at afparere et dansk, nazistisk Krav om at komme til Mikrofonen med ideologisk Propaganda. I Stedet skulde der en realitetsbetonet Omtale af de udenrigspolitiske Begivenheder, og Dalsgaard foreslog i den Anledning, at disse Foredrag blev censureret af Kontorchef Eskelund som Modvægt mod den tyske Censur, hvilket begrundedes med, at Eskelund som Pressecensor fra dansk Side bedre end andre vidste, hvad Tyskerne kunde godkende. Foredragene skulde „dække" Regeringens forskellige Erklæringer overfor Befolkningen og saaledes motivere disse. Efter at Scavenius var blevet Statsminister, havde D. en Samtale med ham, hvor han bl. a. ved Dalsgaards Omtale af amerikanske Tilpasningsproblemer opfordrede D. til at udarbejde et Par Radioforedrag om dette. Sc. fortalte ved Omtalen af Kampen mod Kommunismen, som den Gang betragtedes som et dansk-tysk Fællesanliggende at han lige have modtaget Rapporten over Aksel Larsens Afhøring*) af det tyske Politi, som han frivillig havde indvilget i, til trods for at det var tilkendegivet ham, at han ikke var nødt til at underkaste sig en saadan Afhøring. Aksel Larsen havde „stukket" alle de ledende Kommunister med nøje Angivelse af, hvorledes Organisationen var opbygget, hvorefter man var i Færd med at fange Gruppelederne og „rulle Organisationen op" fra Toppen. Man stod uforstaaende overfor Aksel Larsens Motiv til denne Aabenmundethed. Paa Rigsdagen mente man, den skyldtes Beregning, mens Politiet mente, den skyldtes Angst for, at Tyskerne paa trods af deres Løfter vilde sende ham til Tyskland. Dette sidste fik D. i Januar bekræftet af Polizeikommissar Spann, som han var blevet henvist til af Kanstein (i Januar) under sit Forsøg paa at faa Døssing paa fri Fod. Ogsaa denne var stukket af Aksel Larsen sammen med flere andre, hvilket ogsaa fremgaar af Rapporten til det danske Politi fra Tyskerne.

Ogsaa den nationale Modstand mente Scavenius vilde stilne af, efter at Professor Chievitz havde afgivet en Erklæring til Politiet om, at han beklagede, at han havde blandet sig i Politik, at han i Fremtiden kun vilde beskæftige sig med videnskabeligt Arbejde, da han ingen Forstand havde paa politiske Forhold, og at han var rede til at give sit Æresord paa, at han — hvis han blev løsladt — ikke i Fremtiden vilde beskæftige sig med Politik. Den anti-kommunistiske Politik, som førtes, hævdede Dalsgaard, var ikke saa meget Resultat af tysk Paatrykning, som snarere virkede i modsat Retning (Anti-Komintern Pagten), men den naturligvis Følge af hele den danske og angelsaksiske Propaganda i den første Finlandskrig, som bl. a. bevirkede, at Danmark afbrød den diplomatiske Forbindelse med Rusland (traf Beslutning herom i Ministeriet) uden at dette Spørgsmaal i Forvejen havde været drøftet med Tyskerne, ligesom Buhls Erklæring om, at Kampen mod Kommunismen var en fælles europæisk Opgave, kom Tyskerne som en behagelig Overraskelse. Det sidste har Meissner fortalt, det første har han personlig faaet bekræftet af Renthe-Fink. Ogsaa den danske Reaktion over Christmas Møllers Flugt var for Rigsdagens Vedkommende ægte. Alex Chr. gik saa vidt som til at erklære, at Christmas Møller var blevet Landsforræder for Pengenes Skyld. Christmas Møller var ikke som antaget en velhavende Mand efter Faderens Død, men Vekselerer H. C. Møller havde længe inden sin Død udbetalt til Sønnen praktisk talt hele hans Arveandel, han havde ikke haft Indtægter fra det konservative Folkeparti siden Januar 1942, hans Sagførerpraksis var svigtet efter Sagførerraadets „Næse" til ham for illoyal Konkurrence, og bl. konservative Venner havde der været Tale om en eller anden Form for Hjælp til ham, da han stod ganske uden Midler. Alex Chr. var bange for, at hans Flugt skulde faa alvorlige Konsekvenser for Rigsdagen, hvorfor hans Eksklusion af Partiet var en ganske naturlig Reaktion uden tysk Tryk.

Det centrale var den Gang som nu, at man vilde placere sig bedst muligt hos den formodede Sejrherre. Dalsgaard hævdede, at under Hensyn til disse Synspunkter har hans Radioforedrag saavel som hans Artikler været overordentlig moderate og aldrig saa stærke, end sige stærkere end Regeringens Erklæringer før 29. Aug., som det netop var hans Opgave at motivere overfor Offentligheden. En stærk anti-kommunistisk Propaganda vilde saaledes utvivlsomt have været gennemførlig i 1941 og 42, mens D. praktisk taget kun har kritiseret Rusland i Forbindelse med Finland i Krigens Begyndelse og ellers slet ikke. Først efter 29. Aug., da D. ophørte i Radioen, og der kom andre til, sattes der en voldsom anti-kommunistisk Propaganda ind, men for sent. Desuden maatte man ikke kritisere

*) Se herom ber. VII. kap. 25.

Russerne, men kun Kommunismen og Bolschevikerne, mens Dalsgaard ikke vilde angribe den kommunistiske Ideologi da han saa ens paa nazistisk og kommunistisk Ideologi: interessante Forsøg paa nye socialistiske Arbejdsformer, som man kunde tage ved Lære af, spec. i økonomisk Henseende, men som ikke kunde kopieres, fordi de gik ud fra Forudsætninger, som var væsensforskellige fra de nordiske Landes politiske Kultur. I Stedet for at deltage i det tyske ideologiske Korstog mod Kommunismen erklærede han i et Radioforedrag den 8. December 1941: Paa tværs af alle politiske Ideologier kæmpes der i Dag en Kamp paa Liv og Død mellem de raastoffattige og raastofrige Lande." Kun een Gang senere har han udtalt sig om Ideologier, da han i et Foredrag om Gandhi tog til Orde for dennes Principper for passiv Modstand. Det var af samme Grund, at han ikke i Trediverne var gaaet ind for Kommunismen, og at han efter den 29. Aug. nægtede at arbejde videre som Protest mod Tyskerne unødige Voldsanvendelse, samtidig med at han ikke vilde støtte Modstandbevægelsens voldspolitiske Metoder, som han dog heller ikke vilde og aldrig har modarbejdet, da Tyskerne selv havde givet Anledning dertil ved Regeringens Fjernelse. Han vilde kun være med til at beskytte Mennesker uanset deres politiske Synspunkt eller Race. Derfor aftalte han i Efteraaret 1943 med Willy Madsen, at denne skulde fylde hans Lystkutter med Jøder, hvorefter han sammen med Jarl Stenbak skulde sejle dem til Sverige. Da Baaden havde været saboteret og Motoren gik i staa flere Gange ved en Prøvesejlads ind til Havnen fra Skovshoved, lykkedes det dog ikke at komme over, og Willy Madsen sørgede vist for, at de i Stedet kom over paa anden Vis. Flugten udsattes saa til Foraaret, da Stenbak kom hjem til Danmark. Hans Hjælp til andre Jøder, jfr. hans Redegørelse herom, var bestemt ud fra samme Motiver. Flugten udsattes saa til Foraaret, hvor Stenbak kom hjem til Danmark.

Dalsgaard havde haft en Del Forbindelse med Professor Dr. Pohl fra det arbejdsvidenskabelige Institut i Berlin, hvilket han i Sommeren 1943 fik Dr. Bests Tilladelse til. Selv om han intet Arbejde har lavet for Dr. Pohl, brugte han overfor Tyskerne dette „Samarbejde" som Skærmbrædt. Han havde ikke Tid at paatage sig andet Arbejde. Han havde bl. a. aftalt med Dr. Pohl, at han skulde skrive en Bog om Forskellen mellem dansk og ungarsk Landbrug. I den Anledning skulde han til Berlin for at fortsætte til Ungarn, men han fik i Slutningen af Nov. 1943 Afslag paa Rejsetilladelse. Først i Januar 1944 fik han Tilladelsen, men Schrøder advarede ham mod at tale Politik dernede, antagelig spec. om det daarlige Indtryk af Jødeforfølgelserne, Kaj Munks Mord etc. Da han kom hjem ansøgte han i samme Anledning om Vaabentilladelse, da hans Vogn havde været saboteret 5 Gange. Gestapo gav ham Afslag, hvad der gjorde ham ængstelig. Han havde ikke foretaget sig noget direkte mod Tyskerne, men altid udtalt sig meget uforbeholdent. Af andre Aarsager til Afslaget kan han tænke sig: han havde, indtil hans nærmeste Ven paa Instituttet Dr. Rittmeister var blevet henrettet i Juni 1943 af Gestapo, fortsat med at sende ham Levnedsmidler ind i Fængslet. R. havde tidligere besøgt Dalsgaard paa sin Bryllupsrejse, ligesom de sammen havde været paa Vinterferie i Beg. af Krigen. Dalsgaard havde taget Juveler med for ham fra Berlin til landflygtige tyske Emigranter i Oslo (Jøder). Dalsgaard havde i Efteraaret 1943 udgivet en Bog om Psykoterapi, som byggede paa Jøden Freuds Synspunkter. Et Eks. af „Salgsbrevet" ang. denne Bog var havnet hos Tyskerne, men Schrøder havde beroliget dem. Dalsgaards gentagne Klager til Renthe-Fink, Kanstein og Best ang. Danske og Jøder, som han fik ud fra Gestapos Internering, havde antagelig irriteret Best.

Da Rejsen til Ungarn maatte udsættes fra Berlin — vistnok af politiske Grunde m. H. t. Ungarn —, blev han af Professor Pohl indbudt til en Kongres om Arbejdsvidenskab, hvortil bl. a. Steincke, Laurits Hansen, Arbejdsdirektør Korsgaard m. fl. skulde have været indbudt. De havde tidligere været sammen med Pohl hos ham. Dalsgaard forhindrede deres Indbydelse, men mente af Sikkerhedsgrunde ikke selv at kunne afslaa Indbydelsen. Han betingede sig, at ingen danske Nazister deltog. Der var Repræsentanter fra 17 Lande, bl. a. Finland, hvorfra en Kontorchef fra Indenrigsministeriet havde takket ham for en Tale, han holdt til Forsvar for det gamle internationale Arbejdsbureau, som var blevet angrebet. Blandt Repræsentanterne var Lederne af de socialdemokratiske Fagforeninger i Frankrig.

I Maj 1944 foretog Gestapo Razzia hos Dalsgaard i Anledning af, at han var blevet frastjaalet en defekt Pistol, til hvilken han ikke havde „Ausweis". Man fandt ogsaa gamle illegale Blade fra før 29. Aug.; der skete ikke yderligere, da han allerede i September 1943 havde underrettet Kanstein skriftligt om Pistolen. Gestapos Optræden havde været meget paafaldende, som om man ventede at finde en Storsabotør. Foruden den Gestapo-

mand som ringede paa, havde to andre staaet dækket med Ryggen mod Væggen, væk fra Døren, parat til at gribe ind, og de for fra det ene Værelse til det andet uden at spørge sig for, fortalte den Dame, Fru Cetterstrøm, som havde lukket dem ind. D. var ikke hjemme. Deres Optræden havde ikke foruroliget ham saa meget, da han blot ventede paa Tilladelsen til at sejle til Isefjord for derfra at flygte videre til Sverige. Tilladelsen kom først i Juni 1944, og Rejsen maatte saa udsættes, til de lyse Nætter var overstaaet. Han havde dog ved Gestapos Optræden faaet bekræftet sin Ængstelse for, at man en skønne Dag vilde likvidere ham og Laurits Hansen, da ingen af dem længere havde nogen Interesse for Tyskerne, mens deres Død kunde bruges til anti-kommunistisk Propaganda under Paaskud af, at det var Kommunisterne, der havde skudt dem. Han var klar over, at Tyskerne ved et stigende Antal Provokationer vilde søge at kalde Modstandsbevægelsen frem for at knuse den, jfr. Dalsgaards Brev til Laurits Hansen fra Malmø. I Brevet advarede han Laurits Hansen og Arbejderbevægelsens Ledere, uden at han dog var i Stand til at dokumentere sine Synspunkter, der hvilede paa hans egen Bedømmelse af Bests Magtesløshed overfor Gestapo.

Forsøget paa at likvidere Laurits Hansen gennem Schiøler-Gruppen skete paa direkte Ordre fra den politiske Afdeling (Mortensen), samme Afdeling og Mand, for hvilken Danskeren Kemner arbejdede med Oplysninger om Arbejderbevægelsen (ved Hjælp af Ernst Berg). Om der er nogen direkte Forbindelse til Mordforsøget, ved han det i hvert Fald ikke. Et Medlem af Schiøler-Gruppen har i Fængslet fortalt ham, at man lod Mordet „gaa i Fisk", fordi man ikke kunde faa nogen tilfredsstillende Forklaring paa, hvorfor han skulde likvideres. Dalsgaard bekræftede, at Kemner, som havde anmeldt Ernst Bergs Stikkerivirksomhed, ogsaa havde fortalt D. derom i Fængslet. Berg skulde i Foraaret 1945 have faaet godt 1200 Kr. ligesom hans Veninde Dagny var ansat hos Kemner for 600 Kr. mdl. Blandt de Socialdemokrater, som skulde likvideres, var Buhl, Alsing Andersen, Hedtoft-Hansen, H. C. Hansen og Ejler Jensen. Det var omtrent de samme, som Dalsgaard havde nævnt i sit Brev i Efteraaret 1944 fra Malmø til Laurits Hansen. Dalsgaard anser det for sandsynligt, at Kemner har Ret i, at hvis han ikke havde trukket Sagen i Langdrag, var disse allerede i Marts blevet likviderede. Steincke bemærkede, at man i politiske Kredse havde været tilbøjelig til at mene, at Mordforsøget paa Laurits Hansen var et Nummer, men dette tror Dalsgaard ikke, da L. H. sikkert ikke har haft Forbindelse med Tyskerne efter 29. Aug. og Schiøler-Gruppen ellers vilde have paaberaabt sig denne Forklaring som Undskyldning, saa de ikke kunne sigtes for Mordforsøget. Dalsgaard har Kemners Tilladelse til at omtale de ovenstaaende Forhold.

Dalsgaard gav sin Tilladelse til, at Referatet af Samtalen maatte overgives til Hedtoft-Hansen, og at Dalsgaards Navn paa Forlangende maatte opgives til denne, men ikke bringes videre.

Det er Dalsgaards bestemte Opfattelse, at Laurits Hansen har været fuldt loyal overfor Arbejderbevægelsen, selv om han har været nødt til at søge nærmere Kontakt med Tyskerne, end han altid turde meddele videre. Han fortalte Stauning alt, men var vist ængstelig for, at Buhl vilde føle sig forpligtet til at forelægge alle Spørgsmaal for sine Kolleger, da han ganske naturligt ikke kunde arbejde med den samme parlamentariske „Kredit" og Uafhængighed, som mange Gange tillod Stauning at handle paa egen Haand, hvad ofte af ubetingede Diskretionshensyn var nødvendigt under Besættelsen. Netop ved den Kontakt, som Dalsgaard var med til at skabe sammen med L. H., hindredes et tysk Indbrud i Arbejderbevægelsens Organisationer som i Norge i 1941 og 42. Heydrick havde efter Begyndelsen af Ruslandskrigen været paa hemmeligt Besøg i Norge og beordret Terror mod Arbejderbevægelsen. Dette havde Stauning strengt fortrolig faaet at vide ad illegal Vej. (Det lykkedes ikke D. at skaffe oplyst, om han havde været paa Gennemrejse i Danmark). Stauning afværgede gennem Laurits Hansen og Dalsgaard som Mellemled, at Tusinder af danske Arbejdere (foruden samtlige Jøder) blev sendt til tyske Koncentrationslejre sammen med Studenterne, saadan som dette fandt Sted bl. a. i Norge. De „Koncessioner" som man i Stedet maatte give Tyskerne for at styrke disses Tillid, turde være Smaating at regne i Sammenligning, og Dalsgaard har hele Tiden selv regnet sig for at være den yderste „Forpost" i dette „Samarbejde", han har altid været loyal overfor denne Opgave trods mange Pressioner fra forskellig Side, men han havde ikke regnet med, at det — foreløbig — skulde koste ham 16 Maaneders Fængsel at følge Staunings Udtalelse i anden Anledning, som Alex C. citerede for ham ved Juletid 1940: „Vi vil blive nødt til at gøre meget, som Folk vil spytte paa os for bagefter, hvis vi skal bringe Danmark frelst gennem denne Tid."

Hvis den Linie, han har fulgt, har været forkert, er Ansvaret ikke hans, men de ansvarlige politiske Ledere, hvis Anvisninger han har udført, uden at han nogensinde under sit Arbejde fik blot den mindste Antydning af Kritik over, at hans „Propaganda" var stærkere, end den burde være i den givne Situation, og naar han for Avisartiklernes vedkommende fik sin Betaling fra tysk Side, ønsker han at understrege, at denne Ordning allerede var truffet, inden han kendte noget til Planerne om Pressesekretariatet ved Aftale med de danske Blades Chefredaktører, repræsenteret ved H. P. Sørensen, Niels Hasager og Svend Aage Lund efter forudgaaende Drøftelser mellem Professor Vinding Kruse og Stauning, der igen havde drøftet Sagen med Scavenius. Deres maa derfor Ansvaret være for denne formelt uheldige Ordning, som dog netop derved styrkede Tyskerne i deres Tiltro til det dansk-tyske Samarbejde. At han fulgte en Opfordring, der paa denne Maade blev rettet til ham af de for disse Spørgsmaal ansvarlige Ledere, kan han ikke erkende er forkert (§ 1, 2. stk.) — i Særdeleshed ikke, naar disse ikke bliver stillet til Ansvar for det Arrangement, der blev truffet, og hvor han iøvrigt kun var at betragte som honorarlønnet, da han aldrig som andre danske Statsborgere, der var ansat i egentlig Forstand i Gesandtskabet, har haft noget kontraktretligt Forhold, ligesom hans Honorar i de 2½ Aar, dette Arrangement stod paa, udgjorde under Halvdelen af hans samlede Indtægter (knap 35 pCt.), der bortset fra Radioforedragene ingen som helst Forbindelse har haft med Tyskerne, direkte eller indirekte. Disse Indtægter kan fuldtud dokumenteres og stammer dels fra legale danske Forretninger, dels fra hans Patienter i Psykoterapi. Fra den Dag han kom til Landet, har han daglig haft Patienter fra Kl. 7,15 hver Morgen. Han havde indtil den 9. April 1940 Part i det Clearingskontor for Vareudvekslinger, som han havde startet i 1933, og som havde finansieret saavel hans Højskole som hans Studieophold i Udlandet. (Svejts og Tyskland 1937—40). Kontoret standsede sin Virksomhed ved Besættelsens Begyndelse, og selv om han naturligvis har haft mange Henvendelser fra tidligere Forretningsforbindelser, som ønskede at komme i Forbindelse med de tyske Myndigheder, som man vidste, han ifølge sin Stilling havde gode Forbindelser til, har han afvist enhver Forbindelse med, at han kun kendte til Pressefolkene, hvorfor han aldrig har haft nogen Form af Indtægter ved direkte eller indirekte Værnemageri.

Foruden sin oven omtalte Virksomhed har D. under Krigen skrevet 8 Bøger:

. . . . . .

. . . . . .

Da D. foruden disse 8 Bøger har udarbejdet 80 Radioforedrag og daglig var beskæftiget 6—8 Timer med Patienter, har hans Arbejde med Artikeludsendelse kun været et Bierhverv for ham af midlertidig art, selv om det betød et Tab for ham paa næsten Halvdelen af hans Indtægt, da han efter 29. Aug. ophørte med Artikeludsendelse og Radioforedrag, før nogen andre endnu havde nægtet at arbejde for Radioen. Han mener med dette i tilstrækkelig Grad at have bevist, i hvor høj Grad hans Arbejde var bestemt af loyale politiske Synspunkter.

20.

LANDSTINGETS FORMAND

Den 20. februar 1950.

Til den af folketinget under 8. januar 1948 nedsatte kommission i henhold til grundlovens § 45.

Under henvisning til den ærede kommissions skrivelse af 16. ds. vedrørende et af Henning Dalsgård udarbejdet referat skal jeg oplyse, at jeg en dag — vistnok efter anmodning af politiadvokat Hallas-Møller — gav møde i Vestre Fængsel, meget muligt den 13. oktober 1945. Anmodningen blev begrundet med, at hr. Dalsgård ønskede, jeg skulle være tilstede, da han havde forskellige ting at meddele, som han mente ville være af interesse for socialdemokratiets ledelse. Da jeg ikke var medlem af denne og ikke iøvrigt kendte noget nærmere til hr. Dalsgårds forhold — havde kun været sammen med ham eengang på daværende minister Laur. Hansens opfordring, idet det drejede sig om arbejdsløshedsforsikringen i Tyskland sammenlignet med Danmark —, udtalte jeg min undren over, at han havde ønsket netop min tilstedeværelse. Han svarede hertil noget i retning af, at jeg ikke ville misbruge hans oplysninger, og at han iøvrigt havde tillid til mig, hvem han anså som „uafhængig" og ikke indblandet i nogle af de forhold, han ville redegøre for.

Jeg hørte så på hans fremstilling en timestid, og denne har sikkert omhandlet enkelte af de forhold, der findes omtalt i „referatet" af mødet. Dette er imidlertidigt langt mere omfattende end et referat af de på mødet fremsatte oplysninger; dette fremgår jo allerede deraf, at mødet varede en timestid, men ville have strakt sig over en halv dag, hvis alt det nu „referede" havde været på tale. Iøvrigt går jeg ud fra, at han senere samlede disse udtalelser i en redegørelse, som jeg formentlig har tilstillet hr. Hedtoft eller hr. Alsing Andersen som ledende indenfor Socialdemokratisk Forbunds kontor. Men dette er jeg naturligvis villig til at undersøge, ligesom jeg er parat til at give møde for kommissionen, hvis det skulle have nogen interesse, hvad jeg dog efter ovenstående fremstilling ikke kan antage.

I ærbødighed

K. K. Steincke.

21.

JUSTITSMINISTERIET.

København, den 25. august 1947.

1 bilag.

Den af folketinget under 19. december 1945 nedsatte kommission i henhold til grundlovens § 45.

Hoslagt fremsendes til gennemsyn en genpart af den i kommissionens skrivelse af 20. august 1947 udbedte rapport af 26. oktober 1945 vedrørende dr. Meissner.

Rapporten, der er udtaget af den ved Københavns politis 1. undersøgelseskammer verserende straffesag mod Frits Clausen, bedes efter afbenyttelsen tilbagesendt hertil.

P. m. v.

E. b.

H. Schaumburg-Christensen.

fg.

. . . . . .

§ 58. . . . . . .

Kpt. kom derefter ind på, at der blev påbegyndt et nærmere samarbejde mellem den danske fagbevægelse og de tyske sociale institutioner, idet han fremhævede, at det var vigtigt for det fremtidige forhold Danmark og Tyskland imellem. Hertil erklærede Stauning, at han jo allerede havde været inde på tanken og ikke havde noget imod et sådant samarbejde på socialt område.

Kpt. gav von Renthe-Fink meddelelse om samtalens indhold, og denne tog så det videre initiativ for at nå til en overensstemmelse med statsminister Stauning.

§ 59. Kpt. tilføjer her, at han tog initiativ i ministerkrisen, fordi der også fra „De samvirkende Fagforbund"s side af folketingsmand Laurits Hansen, der dengang var formand for „De samvirkende Fagforbund", formentlig i december 1940 blev rettet henvendelse til kpt. for at klarlægge, at det ville være ganske uholdbart, hvis det virkelig viste sig som værende rigtigt, at man fra tysk side bestræbte sig for at fjerne Stauning.

Samarbejdet mellem De samvirkende Fagforbund og Tyskland.

§ 60. Folketingsmand Laurits Hansen, der som foran nævnt var leder af „De samvirkende Fagforbund", kom kpt. i forbindelse med gennem lederen af dansk-tysk pressesekretariat, cand. polit. Henning Dalsgaard (jfr. § 23).

Dalsgaard havde udgivet en bog „Den tyske planøkonomi" på Ejnar Munksgaards forlag i København. Bogen vakte dengang megen opsigt i danske politiske kredse. Under diskussionen af bogens indhold havde Dalsgaard, som selv var medlem af det socialdemokratiske parti, ofte overfor kpt. fremført det som ønskeligt, at der kom et bedre samarbejde i stand mellen danske og tyske arbejdere, hvilket kpt. var meget interesseret i, idet han var klar over, at en venskabelig holdning fra „De samvirkende Fagforbund"s side med deres over 500 000 medlemmer ville betyde en afgørende faktor i forholdet Danmark—Tyskland.

§ 61. Under et ferieophold i „Sandkroen" i Asserbo i efteråret 1940 blev kpt. ringet op af Henning Dalsgaard, der spurgte, om kpt. kunne modtage besøg af ham og Laurits Hansen fra „De samvirkende Fagforbund". Dette svarede kpt. omgående ja til, og samme eftermiddag mødte han for første gang Laurits Hansen.

Samtalen drejede sig om danske og tyske sociale emner, og i samtalens løb fremførte kpt. ideen om, at man fra „De samvirkende Fagforbund"s side selv skulle tage ned på en studierejse til Tyskland for at se på forholdene der. Tanken blev ikke afvist af Laurits Hansen.

Efter kpts. opfattelse var mødet ønsket af Laurits Hansen, for at han kunne orientere sig overfor de tyske myndigheder i Danmark, idet man på det tidspunkt så, at man var nødt til at have kontakt, såfremt man ville bevare indflydelsen på alle de danske arbejdere, som dengang begyndte at rejse til Tyskland for at finde beskæftigelse der.

Efter hjemkomsten til København indberettede kpt. overfor von Renthe-Fink om det stedfundne møde, og kpt. foreslog von Renthe-Fink at foranledige det tyske udenrigsministerium gennem en indberetning til at hjælpe med til, at en invitation fra den tyske arbejdsfront til en kreds af førende personer indenfor fagbevægelsen i Danmark kom i stand. Under samtalen med von Renthe-Fink fremkom tanken samtidig at invitere de ledende personer fra den danske arbejdsgiverforening, idet der jo var etableret samarbejde mellem fagforbundene og arbejdsgiverforeningen.

§ 62. Invitationen kom i stand, og kpt. påtog sig at overbringe den i en personlig skrivelse til de personer, man havde tænkt sig skulle deltage i rejsen. Disse personer var:

formanden for „De samvirkende Fagforbund" *Laurits Hansen,*
formanden for arbejdsmændenes forbund *Axel Olsen,*
formanden for smedenes forbund *Peter Andersen,*
formanden for snedkerforbundet *Niels Madsen,*
formanden for de kvindelige fagforbund *Fanny Jensen,*
rådmand *Ib Kolbjørn,*
formanden for borgerrepræsentationen *Fløtkjær,*
formanden for arbejdsgiverforeningen, ingeniør *T. K. Thomsen,*
næstformand for arbejdsgiverforeningen *Hans L. Larsen,*
sekretær ved „De samvirkende Fagforbund" *Ernst Berg,*
direktør *Jensen* fra K. K. K. K.,
professor *Hansen-Larsen* fra landbohøjskolen samt
en anden professor fra landbohøjskolen.

Alle de inviterede sagde ja til invitationen, og rejsen kom i stand i efteråret 1940.

Kpt. deltog i rejsen som repræsentant for gesandtskabet; rejsen gik til Berlin, hvor der blev forevist forskellige virksomheder og institutioner. En lejr af danske arbejdere udenfor Berlin blev også besøgt, for at man kunne konstatere, hvorledes de levede.

Opholdet i Berlin afsluttedes med en reception hos dr. Leys stedfortræder Marrenbach.

Rejsen gik fra Berlin til Mecklenburg, for at man der kunne få lejlighed til at se på det landbrugsmæssige opbygningsarbejde. Her var de gæster hos rigsstatsholder Hildebrandt, som lavede en reception i Schwerin, og dermed blev besøget i Tyskland afsluttet.

Det er kpt.s indtryk, at rejsen gjorde et overordentlig godt indtryk på rejsedeltagerne, og som tegn på, at delegationen var tilfreds med rejsens udbytte, blev kpt. af deltagerne inviteret til en middag i Studenterforeningen, hvor han fik overrakt en stor porcelænsfigur som gave fra deltagerne fra „De samvirkende Fagforbund". Laurits Hansen overrakte efter en takketale i deltagernes navn kpt. gaven.

§ 63. I de nærmest følgende måneder blev yderligere to fagforeningsdelegationer inviteret til Tyskland.

Den første af disse studiegrupper afrejste om foråret til Tyskland og blev ledet af næstformanden for „De samvirkende Fagforbund" *Ejler Jensen.* Kpt. ledsagede gruppen til Berlin.

Den næste studiegruppe rejste kort tid efter til Tyskland. Kpt. erindrer ikke, hvem der ledede rejsen, men af deltagerne husker kpt. Bollerup Madsen, Harald Bergstedt og sekretær Aksel Berg fra snedkerforbundet. Det var efter denne studierejse, Harald Bergstedt skrev artiklen til „Social-Demokraten", som førte til et brud med redaktør *H. P. Sørensen.*

Angående spørgsmålet om H. P. Sørensens fratrædelse forklarer kpt., at der var offentliggjort en artikel i „Aalborg Socialdemokrat" af Bollerup Madsen, som behandlede Tysklandsrejsen, ligesom rådmand Ib Kolbjørn havde holdt en radiotale om sine rejseindtryk, men „Social-Demokraten" i København havde ikke offentliggjort nogen artikler, endskøndt den havde sendt Harald Bergstedt med på rejsen, fordi han skulle varetage opgaven efter tilbagekomsten at skrive om rejseindtrykkene. Da der intet kom i „Social-Demokraten" angående rejsen, ringede kpt. til H. P. Sørensen og spurgte ham, hvorfor der ikke kom nogen artikel i „Social-Demokraten" angående rejsen fra Bergstedt, hvorpå han svarende, at artiklerne var oplagt nazipropaganda, som han ikke ville have i bladet.

Kpt. forklarer, at han senere fik en genpart af artiklerne, Harald Bergstedt havde skrevet, fordi Bergstedt var af den formening, at artiklerne skulle censureres hos kpt., idet kpt. ved en frokost i pressesekretariatet, som deltagerne fra rejsen havde deltaget i sammen med Bergstedt, havde spurgt denne, om han slet ikke havde skrevet noget.

Efter at have gennemlæst artiklerne ringede kpt. til H. P. Sørensen, der erklærede, at sagen ville blive behandlet under et kontrahentmøde, der skulle afgøre, hvorvidt artiklerne skulle offentliggøres eller ej. Desuden sagde H. P. Sørensen, at han agtede at fratræde, såfremt kontrahentmødet gav ham uret i hans standpunkt.

På kontrahentmødet blev det afgjort, at artiklerne skulle offentliggøres, hvorfor redaktør H. P. Sørensen fratrådte som redaktør af „Social-Demokraten".

§ 64. Som følge af de foretagne studierejser opnåede kpt. en aftale med ledelsen for „De samvirkende Fagforbund" gående ud på, at alle de danske fagblade, som faktisk dækkede en læsekreds på over en halv million personer, i fremtiden skulle offentliggøre artikler om tyske sociale og faglige emner. Disse artikler blev af kpt. bestilt i „Arbeitswissenschaftliches Institut" i Berlin og indeholdt ingen politisk propaganda, men var rent faglige.

Disse artikler blev bearbejdet på dansk i „Pressesekretariatet" og derfra tilsendt ledelsen af fagforbundene, som så foretog en distribuering til de forskellige redaktioner.

§ 65. Som et anden følge af studierejserne kan dannelsen af den såkaldte „Globusgruppe" betragtes, men til dannelsen af gruppen var også den tale stærkt medvirkende, som statsminister Stauning holdt i Studenterforeningen.

Tidsskriftet „Globus" blev startet af redaktør *Aage Jørgensen* og kaldte sig tidsskrift for planøkonomi og socialisme. Tidsskriftets første nummer blev indledet méd en artikel af Stauning, skrevet til dette formål.

Tidsskriftets medarbejdere og en vennekreds stammede hovedsagelig fra „De samvirkende Fagforbund" og det socialdemokratiske parti, blandt andet hørte Niels Lindberg fra „De samvirkende Fagforbund" ligesom Ernst Berg og Aksel Berg, Vikkelsøe Jensen, ingeniør Schandorf, Harald Henriksen, Børge Jacobsen og Harald Bergstedt til Globusgruppen. Ialt omfattede kredsen efter kpt.s opfattelse henved 50 personer.

Klubben blev startet om foråret 1940 og afholdt med visse mellemrum diskussionsmøder, hvorunder man i særlig grad drøftede de sociale og erhvervsmæssige forhold i Tyskland.

Senere hen opstod der en stærk agitation fra socialdemokratiets ledelse mod denne gruppe, som blev betegnet som en nazistisk inficeret gruppe. Dette medførte også, at en del personer, som deltog i gruppens arbejde, blev ekskluderet af det socialdemokratiske parti.

Kpt. erklærer, at han aldrig har været til stede ved gruppens møder, hverken som taler eller som mødedeltager.

En del af de ekskluderede socialdemokrater gik senere hen ind i „Dansk Arbejdsfællesskab", som blev oprettet om foråret 1941.

Dansk Arbejdsfællesskab.

§ 66. „Dansk Arbejdsfællesskab" var en social organisation, som stod i snævert samarbejde med DNSAP og blev oprettet i 1941, efter at de af P. M. Asmussen ledede danske faggrupper under DNSAP var blevet sprængt, fordi Asmussens person var blevet stærkt angrebet i pjecen „Rene folk med rene hænder". Efter at være blevet ekskluderet fra DNSAP gik han over til Vilfred Petersens parti.

Arbejdsfællesskabets opgave skulle være at arbejde oplysningsmæssigt blandt de danske arbejdere, som var beskæftiget på de tyske arbejdspladser i Danmark, en opgave, der hidtil var blevet varetaget af „Deutsche Arbeitsfront" og „Organisation Kraft durch Freude". Samtidig var det påtænkt, at Dansk Arbejdsfællesskab gennem forhandlinger med de tyske byggeforetagender i Danmark (Bauleitung) skulle opnå at bygge baraklejre for danske arbejdere, disse baraklejre skulle ligge i umiddelbar nærhed af arbejdspladserne, således at man var fri for den daglige transport af arbejderne fra deres bopæl, der undertiden lå ret langt fra arbejdspladserne.

Transporten fra og til arbejdspladserne var foruden tab af arbejdstimer et dyrt foretagende for de tyske byggeforetagender, idet der måtte betales både timeløn og såkaldte „vejpenge" til arbejderne. De beløb, „Bauleitung" indtjente ved at have arbejderne ved selve arbejdspladsen, skulle så gå til finansiering af drift af baraklejrene, hvorigennem „Dansk Arbejdsfællesskab" skulle blive i stand til at give arbejderne billig kost og logi.

En yderligere opgave skulle være at etablere en forbindelse til de danske arbejdere i Tyskland for også der at sørge for regelmæssig dansk oplysningsarbejde (propaganda) og dermed erstatte det tyske propagandaarbejde.

§ 67. De danske fagforeninger var ikke tilfredse med oprettelsen af „Dansk Arbejdsfællesskab", fordi dette blev betragtet som et konkurrenceforetagende under påvirkning af nazistisk tankegang, hvilket man gentagne gange fra fagforeningers side fremførte overfor kpt., og man bad kpt. gøre sin indflydelse gældende for at forhindre en sådan udvikling.

Da fagforeningerne begyndte at vise uvilje imod at udsende de føromtalte faglige artikler til de danske fagblade, prøvede kpt. på at opnå, at også fagforeningerne kom i en bedre kontakt med de tyske „Bauleitungen" i Danmark, men da „Bauleitungen" hørte ind under militæret, var en indflydelse fra gesandtskabets side næsten håbløs, og iøvrigt knyttede der sig altfor mange forskellige danske interesser til disse byggeforetagender.

Derimod gjorde kpt. sin indflydelse gældende overfor „Fædrelandet", således at bladet holdt op med at angribe socialdemokratiet og „De samvirkende Fagforbund" og i stedet for efterhånden begyndte at skrive venligere artikler om fagbevægelsen. Samtidig talte kpt. med *Frits Clausen* for igennem ham at opnå overfor „Dansk Arbejdsfællesskab", at man sørgede for, at alle arbejderne, som indmeldte sig i „Dansk Arbejdsfællesskab", skulle forblive pligtige til at bevare medlemsskab indenfor „De samvirkende Fagforbund", og derigennem søgte kpt. at forhindre, at „Dansk Arbejdsfælleskab" virkelig skulle blive et alvorlig konkurrenceforetagende til de allerede bestående faglige organisationer.

§ 68. Dette initiativ tog kpt. for at holde den gode forbindelse med „De samvirkende Fagforbund". For også at holde den gode forbindelse med „De samvirkende Fagforbund"s ledelse hjalp kpt. ledelsen med rejsetilladelser til kongresser i Sverige og Finland.

Med hensyn til forbindelsen med „De samvirkende Fagforbund" bevaredes denne, indtil kpt. forlod Danmark i februar måned 1943.

Overfor Berlin har kpt. i politiske samtaler om Danmark navnlig overfor understatssekretær *Luther* understreget vigtigheden af en god og venskabelig forbindelse med arbejderbevægelsen, hvilket også vistnok resulterede i, at udenrigsminister von Ribbentrop overfor udenrigsminister *Scavenius* under sidstnævntes besøg i Berlin i efteråret 1942 erklærede, at man fra tysk side godt kunne tænke sig, at det ville gavne det dansk-tyske samarbejde, hvis en eller to fremtrædende personer fra arbejderbevægelsen kunne blive medlemmer af regeringen i Danmark.

Det er kpt. bekendt, at Scavenius senere opfordrede Laurits Hansen til at indtræde i regeringen.

§ 69. Kontakten mellem „De samvirkende Fagforbund" og kpt. blev opretholdt gennem gentagne invitationer fra kpt.s side. Disse møder afholdtes i „Pressesekretariatet"s lokaler i Vestersøhus.

Ved møderne foranledigede kpt. serveret en frokost for mødedeltagerne, der fortrinsvis bestod af de personer, som deltog i studierejserne til Tyskland (se under § 62).

Forinden kpt. forlod Danmark, inviterede han i januar måned 1943 ledelsen af „De samvirkende Fagforbund" til en middag i sit hjem, og ved denne lejlighed var også *dr. Best* til stede.

Under denne middag blev såvel de sociale som de politiske forhold Danmark og Tyskland imellem diskuteret.

Formålet med middagen var fra kpt.s side at tage afsked med ledelsen indenfor „De samvirkende Fagforbund", og samtidig ville kpt. benytte lejligheden til at præsentere dr. Best for ledelsen af den danske arbejderbevægelse, således at der også efter kpt.s bortrejse fortsat ville være kontakt mellem gesandtskabet og de danske fagforeninger.

Samarbejdet med DNSAP.

§ 70. Begivenhederne omkring den 17. november, udgivelsen af „Rene folk med rene hænder", splittelsen indenfor DNSAP på grund af *Vilfred Petersens* aktioner såvel som også kampagnen fra den danske folkelige presse mod DNSAP medførte, at partiet var meget svækket i begyndelsen af året 1941. Allerede i efteråret 1940 var man fra DNSAPs side fremkommet med ønsket om at få overført pengemidlerne, som lå i Tyskland og hidrørte fra medlemsbidraget og andre kontingenter fra DNSAPs afdelinger i Tyskland. DNSAP havde afdelinger i Lübeck, Berlin, München, Hamborg, Kiel, Flensborg og andre større tyske byer. Medlemmerne i disse afdelinger var bosiddende danskere i Tyskland, og medlemstallet var steget i løbet af 1940, da de danske Tysklandsarbejdere begyndte at komme ned til Tyskland.

Ordningen om spørgsmålet om overføringen var meget vanskelig, men det lykkedes dog 2 gange i efteråret 1940 at transferere et beløb på 150000 kr. — Dette beløb gik over clearing i Berlin, men angående disse overførelser kan kpt. ikke udtale sig nærmere, idet han ikke var bekendt med de økonomiske transaktioner. Overføringen af disse penge skete

efter *Frits Clausens* anmodning, idet partiet i Danmark manglende kontante midler, og Frits Clausen bad bl. a. kpt. være behjælpelig med, at pengeoverføringen gik i orden. Kpt. henvendte sig til *von Renthe-Fink* og endvidere til legationsråd *Rademacher*, hvorefter pengeoverføringen gik i orden.

§ 71. Fra januar 1941 var spørgsmålet om pengeoverføringen ordnet således, at der fra nu af månedlig kom et beløb på henved 70 000 kr. til DNSAP. Dette beløb fremkom af DNSAPs tilgodehavende i Tyskland og hidrørte fra medlemsbidrag både fra DNSAPs tyske bygrupper samt Arbeitsfrontgrupper og iøvrigt „Fædrelandet"s Tysklandssalg. Disse penge blev benyttet til forskellige organisatoriske formål indenfor DNSAP. Beløbet på de ca. 70 000 kr. blev anvist til udbetaling fra gesandtskabets kasse.

Mellem Reichsarbeitsdienst og „Den danske frivillige Arbejdstjeneste", som fungerede i samarbejde med DNSAP, bestod en aftale om finansiel støtte til arbejdslejre, som blev oprettet i Danmark, navnlig i Jylland.

Den finansielle støtte blev ligeledes virksom i januar 1941 og udgjorde et beløb på ialt 50 000 kr. månedlig.

Som et tredie beløb, der fra gesandtskabet blev udbetalt, kommer de penge til, som via „Mundus A. G." månedligt blev sendt til gesandtskabet for herfra at blive udbetalt til DNSAP, henholdsvis „Fædrelandet". Dette beløb udgjorde 80 000 kr. månedlig.

Disse tre beløb, der sammenlagt ialt udgjorde 198 000 kr., udbetaltes hver måned fra gesandtskabet til DNSAP, som foretog fordelingen. Pengene blev som regel afhentet af orlogskaptajn *Wodschow*.

Beløbene til både arbejdstjenesten og „Fædrelandet" blev kontroleret med hensyn til rigtigheden af deres anvendelse. Denne kontrol blev foretaget af repræsentanten for „Mundus A. G.", der i den tid, kpt. var i Danmark, var Schönwitz, der med mellemrum kom til Danmark for at kontrolere „Fædrelandet"s bøger.

Reichsarbeitsdienst havde også en repræsentant i Danmark, som holdt tilsyn med „Den danske frivillige Arbejdstjeneste"s foretagende, som f. eks. opbygning af arbejdslejre, og som samtidig kontrolerede anvendelsen af de til rådighed stående midler. Denne repræsentant var Arbeitsführer *Scheiffarth*, der opholdt sig i Danmark i en årrække. Han blev dog kaldt tilbage til Tyskland i 1943. Hans opgave var ikke alene at samarbejde med „Den danske frivillige Arbejdstjeneste", som sorterede under DNSAP, men samtidig også at finde kontakt med de arbejdsforetagender, som blev arrangeret fra socialdemokratiets side.

Det tredie beløb, som hidrørte fra transfers af medlemsbidrag, blev imidlertid ikke kontroleret fra tysk side, da man anså disse penge som tilhørende DNSAP.

§ 72. Pengene blev hovedsagelig brugt i propagandaøjemed, idet DNSAP udfoldede en særlig aktivitet med møder landet over. Samtidig var der dog oprettet nogle organisationer indenfor DNSAP, som kostede tilskud. Disse organisationer var: det juridiske råd, den erhvervsøkonomiske afdeling, dansk arbejdsfællesskab, DNSAPs bondekontor, kvindegrupperne og nationalsocialistisk ungdom NSU.

§ 73. Under gesandt Luthers besøg i Danmark i september 1940 (se under § 39) havde denne udtalt ønsket om, at kpt. måtte være mellemled mellem DNSAP og gesandtskabet og derved udøve en vis kontrol over, hvad DNSAP foretog sig og navnlig såvidt muligt føre kontrol med og forhindre, at andre tyske organisationer, såsom Sicherheitsdienst, Aussenpolitisches Amt, udenom gesandtskabet havde kontakt med DNSAP eller andre nationalsocialistiske organisationer i Danmark for derigennem at udøve en politisk indflydelse på det dansk-tyske samarbejde, jfr. SDs initiativ ved gennem von Loew og ingeniør Mortensen at arrangere en Berlinerrejse for Knud Bach med flere (jfr. § 40, punkt 3).

22.

HALFDAN HENDRIKSEN

Stavangergade 6 - København.

Til den af Folketinget under 15. Juni 1945 nedsatte Kommission i Henhold til Grundlovens § 45, Rigsdagen.

I Anledning af den af Kommissionen til mig under 27. f. M. rettede Anmodning om „en Redegørelse vedrørende de tyske Krav i 1942 og senere om Bevæbning af de danske Handelsskibe" skal jeg paa Grundlag af mine Notater fra Ministermøderne give følgende Fremstilling:

I September 1941 — ikke som anført i Kommissionens Skrivelse 1942 — stilledes der fra tysk Side et Krav om Handelsskibenes Armering.

Kravet gik ud paa, at de i Nordsøfarten sejlende danske Handelsskibe skulde bevæbnes med Luftværnsskyts, saaledes at de kunde forsvare sig, hvis de blev angrebet navnlig fra Luften. Sagen blev straks forelagt Handelsministeriet og Forsvarsministeriet til Udtalelse og blev behandlet første Gang paa et Ministermøde den 23. September 1941.

Efter at Statsministeren (Stauning) havde meddelt, hvad Sagen drejede sig om, oplæste Forsvarsministeren (Brorsen) Viceadmiral Vedels Udtalelser, der konkluderede i et Afslag af Kravet. Derefter oplæste jeg en Skrivelse fra Handelsministeriet til Udenrigsministeriet, dateret 22. September*), og henholdt mig hertil. I denne Skrivelse, der var ret udførlig, gik vi fra Ministeriets Side ganske klart og tydeligt imod det tyske Krav, og vi bilagde vort Afslag en værdifuld Dokumentation, der efter min Opfattelse tydeligt viste, at det var umuligt for Danmark at acceptere det tyske Krav om Bevæbning af Handelsskibe. Jeg henviste ogsaa til, at de svenske Skibe, der gik i samme Fart, var ubevæbnede, og at der intet forlød om, at Sverige agtede at gaa ind for en Ændring i dette Forhold. Udenrigsministeren (Scavenius) udtalte derefter, at han var skuffet over de to Ministeriers Standpunkt. Det var udelukkende politiske Bemærkninger, Forsvarsministeren og Handelsministeren havde fremsat, uden Rod i Virkeligheden. Han maatte hævde, at det var nødvendigt at svare Tyskland omgaaende, og selv om man ikke for Tiden kunde iværksætte de ønskede Foranstaltninger, maatte man ikke afslaa Kravet definitivt. Derefter fandt jeg Anledning til — jeg tror, ret skarpt — at imødegaa Udenrigsministerens Udtalelser, og jeg nægtede at gaa med til det Udkast til Svar til Tyskerne, som Udenrigsministeren oplæste. Forsvarsministeren udtalte derefter, at han var helt enig med mig. I den paafølgende Diskussion deltog Undervisningsministeren (Jørgen Jørgensen), Kirkeministeren (Fibiger), Finansministeren (Buhl) og Landbrugsministeren (Bording), og alle disse Ministre var enige i, at vi burde afvise Kravet. Flere af Ministrene var bl. a. betænkelige ved Udsigterne til, at Tyskerne vilde levere Kanoner og Mandskab. (Tyskerne havde nemlig erklæret sig rede til at levere os saavel Skyts som Mandskab, hvis vi ikke selv kunde levere, hvad der var nødvendigt). Statsministeren var nærmest enig med Udenrigsministeren. Diskussionen var ret langvarig, men sluttelig enedes man om et Svar, der gik ud paa, at den danske Regering af Hensyn til det i

*) A. nr. 23, bilag 1, side 164—165.

Skrivelsen omtalte Forhold og paa Baggrund af den Argumentation, der var fremskaffet fra Forsvarsministeriet og Handelsministeriet, maatte meddele den tyske Regering, at man ikke saa sig i Stand til at imødekomme den fra tysk Side modtagne Henvendelse.

Det var i Virkeligheden en pure Afvisning af Kravet, og der gik nu tre Maaneder, inden næste Behandling af Spørgsmaalet fandt Sted, nemlig paa et Ministermøde, der afholdtes den 22. December 1941, hvor Udenrigsministeren meddelte, at Sagen, hvad Forsvarsministeren og Handelsministeren vidste, nu atter var brændende. Udenrigsministeren redegjorde for de fornyede tyske Krav angaaende Bevæbning af de danske Handelsskibe, en Bevæbning, der skulde finde Sted med tyske Kanoner og tysk Mandskab, og meddelte, at Forsvarsministeren under de Forhandlinger, der var ført, havde udtalt til Udenrigsministeren, at, naar det endelig skulde være, saa var det bedre at faa tysk end dansk Mandskab om Bord. Jeg gik atter stærkt imod det tyske Krav — uanset dansk eller tysk Mandskab — og udtalte, at jeg ikke kunde tiltræde, og at det var et urimeligt Krav. Svenskernes, fremførte jeg, havde heller ikke nogen Bevæbning endnu og sejlede paa nøjagtig samme Ruter. Jeg var meget skarp i mine Udtalelser, og jeg fastslog, at min Stilling var urokkelig. Statsministeren foreslog, at jeg skulde tale med Søfolkene og Rederne. Jeg erklærede, at jeg var meget uvillig hertil, da jeg jo ikke selv kunde tiltræde Forslaget. Statsministeren bad mig alligevel om at tale med Repræsentanter for de paagældende, og efter nogen Tids Forhandling erklærede jeg mig rede hertil. Jeg følte mig i Forvejen overbevist om, at hverken Rederne eller Søfolkene vilde tiltræde en Bevæbning af de danske Skibe, og hvis begge Parter satte sig imod Kravet, hvad jeg, som sagt, gik ud fra, at de vilde gøre, var min Modstand mod Forslaget stærkere underbygget. Derfor lovede jeg at forhandle med Rederne og Søfolkene. Forsvarsministeren erklærede, at han var enig med mig i mine Betragtninger, og at man burde nøjes med at forsyne Skibene med Afværgeballoner. Landbrugsministeren mente, at Udenrigsministeren havde Uret. At gaa ind for det stillede Krav var paa Grænsen af at tvinge os ind i Krigen. Udenrigsministeren var nu meget ubehersket i sine Udtalelser, men fremsatte i øvrigt intet nyt. Finansministeren kunde ikke være enig med Udenrigsministeren. Det var forkert at bevæbne Handelsskibene. Det var nu hans Overbevisning. Statsministeren udtalte sig lidt svævende, saaledes at han i Virkeligheden kunde tages til Indtægt for begge Parter. Indenrigsministeren (Knud Kristensen) gav Udtryk for sine Betænkeligheder. Ogsaa Undervisningsministeren var betænkelig. Vi bliver, sagde han, ført ud i en Tilstand, som vi ikke kan holde til. Saa længe svenske Skibe kan sejle i Konvoj uden Bevæbning, kan vi vel ogsaa gøre det.

Herefter udsattes Forhandlingerne, idet det Møde, jeg skulde have med Søfolkene og Rederne, ikke kunde arrangeres til et tidligere Tidspunkt end 29. December.

Den 3. Januar 1942 afholdtes et nyt Ministermøde om Sagen. Paa dette Møde gav jeg Referat af mine Forhandlinger med Rederne og Søfolkene. Forhandlingerne resulterede som ventet i, at man fra alle Sider, herunder fra de Søfarendes samtlige Organisationer, gik imod det tyske Krav vedrørende Bevæbning. Jeg gav paa Mødet en detailleret Redegørelse vedrørende de Forhandlinger, jeg havde ført om Sagen, og understregede, at man fra alle ansvarlige og interesserede Sider gik skarpt imod det tyske Krav. Fra de Søfarende havde jeg efter Forhandlingernes Afslutning modtaget en Erklæring, dateret 29. December 1941, af følgende Indhold:

„Repræsentanter for samtlige Søfarendes Organisationer har paa given Foranledning drøftet Spørgsmaalet om tysk Bevæbning af danske Handelsskibe og er i denne Anledning blevet enige om, at man meget stærkt vil fraraade en saadan Foranstaltning."

Redernes Standpunkt var lige saa stærkt, og samtlige Redere var enige i, at man ikke kunde acceptere det stillede Krav. Udenrigsministeren var ikke tilfreds med det foreliggende Resultat, men efter nogen Debat enedes man dog om, at Udenrigsministeren skulde forsøge at forklare Tyskland Sagen.

Udenrigsministeren lovede at gøre dette. I en skriftlig Henvendelse til Udenrigsministeren*) havde jeg allerede paa et tidligere Tidspunkt redegjort for hele Spørgsmaalet for derigennem at give Udenrigsministeren de Argumenter ihænde, der var nødvendige for at forsøge at overbevise Tyskerne om, at Kravet om Bevæbning af

*) A. nr. 23, bilag 2, side 166—167.

danske Skibe ikke alene var urimeligt, men ogsaa ufornødent. I denne Skrivelse oplystes det bl. a., at Skadesprocenten som Følge af Luftangreb fra de Allieredes Side i Perioden fra den 10. September 1941 til Udgangen af November samme Aar stadig var meget lav. Kun ialt 4 danske Skibe var blevet angrebet i den paagældende Periode, medens der i samme Periode var udført 620 Rejser, hvilket gav en Skadesprocent paa 0,644.

I et Ministermøde, der afholdtes den 13. Januar, forespurgte jeg Udenrigsministeren, om Svaret til Tyskerne paa Kravet om Bevæbning af vore Handelsskibe var afgivet mundtligt eller skriftligt. Udenrigsministeren udtalte hertil, at han endnu ikke havde svaret Tyskerne, fordi han ønskede yderligere Oplysninger, forinden Svaret blev afgivet, men iøvrigt havde man fra tysk Side endnu ikke rykket ham. Jeg udtalte min Forbavselse over, at Udenrigsministeren ønskede yderligere Oplysninger, idet jeg hævdede, at han havde faaet saa udførlige Oplysninger om hele dette Forhold, som det overhovedet havde været muligt at give. Dog var jeg nu, udtalte jeg yderligere, i Stand til at give Kollegerne endnu en Oplysning, som dog ikke kunde være Udenrigsministeren ubekendt, idet den byggede paa en Meddelelse, jeg havde faaet fra Udenrigsministeriet den 7. Januar vedrørende de svenske Myndigheders Stilling til Spørgsmaalet om Handelsskibes Bevæbning*). Af denne officielle Udtalelse fremgik det, at den svenske Regering lige siden Krigens Udbrud i September 1939 konsekvent havde indtaget og vedvarende vilde indtage det Standpunkt, at svenske Handelsskibe ikke maatte bevæbnes. Dette Standpunkt var, hævdede man fra svensk Side, i Overensstemmelse med den almindelig anerkendte folkeretlige Regel om, at kun de Krigsførendes Handelsskibe, men ikke neutrale Handelsskibe, maa gøre Modstand mod Visitation og Opbringelse fra de Krigsførendes Side. Bevæbning af et Fartøj maa forudsættes at ville medføre, at „Bevæbning" anvendes til Forsvar mod de Krigsførendes Stridskræfter — og dette vilde naturligvis bryde Neutraliteten. Det svenske Promemoria fortsatte med at fastslaa, at Retter til Modstand mod de Krigsførendes Udøvning af deres priseretlige Myndighed kun tilkommer Handelsskibe, der tilhører de Krigsførende, og slog fast, at dette blev bekræftet endog i Bestemmelserne i det tyske Prisereglement. Af Artiklerne 36 og 37 i 1939's tyske Priseordning fremgaar, at Modstand fra neutrale Handelsskibes Side i og for sig medfører Skibets Opbringelse og Konfiskation, samt at det i det hele taget behandles som et fjendtligt Handelsskib. Det fremgaar endvidere af Artikel 76 i de af Eckardt og v. Stauffenberg udgivne Kommentarer til det tyske Prisereglement, at voldsom Modstand fra neutrale Fartøjers Side er „kriminaliseret" i Overensstemmelse med tysk Ret, medens denne Følge for krigsførende Handelsskibe derimod først indtræder, hvis disse Skibe gaar angrebsvis tilværks. Dette Promemoria om de svenske Myndigheders Stilling til Spørgsmaalet om Handelsskibes Bevæbning, som jeg havde modtaget fra Udenrigsministeriet, gjorde det jo klart for enhver, at Svenskerne ikke vilde være med til nogen Bevæbning, samt, hvad jeg lagde megen Vægt paa, at Tyskerne selv i deres Prisereglement var af samme Opfattelse som Svenskerne.. Derfor syntes jeg, understregede jeg, at det maatte være let for Udenrigsministeren at afvise det tyske Krav. Udenrigsministeren ønskede ikke desto mindre vedvarende yderligere Oplysninger fra Forsvarsministeren og mig, og saa haabede han, at det gennem disse Oplysninger maatte lykkes ham at overbevise Tyskerne om, at vort Standpunkt var rigtigt.

Derefter førtes nogle yderligere Forhandlinger mellem Udenrigsministeriet og Handelsministeren om Sagen, og paa et Ministermøde den 6. Februar vedtog man Svaret til Tyskerne, og dette Svar, der var ret udførligt, og som førte de mange forskellige Argumenter, vi paa dansk Side havde paa Haanden, i Marken, sluttede med at slaa fast, at vi ikke var i Stand til at efterkomme det tyske Ønske.**)

Derefter var der Ro om Spørgsmaalet et Par Maaneder, men den 9. April blev Sagen atter rejst fra tysk Side og behandlet paa et Ministermøde, der afholdtes den følgende Dag.

Udenrigsministeren meddelte, at det nu kun var de Skibe, der sejlede paa Rotterdam, der krævedes bevæbnet eller, som det nu hed, „forsynet med tysk Luftværn". Sagen gav Anledning til en Række Bemærkninger fra forskellig Side, og naturligvis gik jeg vedvarende imod Kravet, men nogen endelig Afgørelse blev ikke truffet, idet der var Enighed om, at vi skulde søge at trænere Sagen længst muligt,

*) A. nr. 24, bilag 1, side 170. **) A. nr. 24, bilag 2, side 171—174.

og da Henvendelsen til Udenrigsministeren havde været mundtlig og ikke skriftlig, mente vi, at det var rigtigst at se Tiden an, indtil et eventuelt skriftlig Krav fremkom. Rederne og Søfolkene, som jeg stadig var i Kontakt med vedrørende Spørgsmaalet, stillede sig stadig afvisende, og jeg personlig havde det Indtryk, at der ikke lige i Øjeblikket var rigtig „Bid" i de tyske Krav, saa det lykkedes at faa Sagen træneret endnu et Stykke Tid.

Men paa et Ministermøde den 20. Juni meddelte Udenrigsministeren, at det nu var ganske nødvendigt at træffe en Afgørelse, og han understregede, at han beklagede den Stilling, Rederne havde taget. Nu maatte Ministeriet afgøre Sagen. Jeg udtalte mig meget stærkt og nægtede vedvarende at medvirke til Bevæbning, hvorefter Forsvarsministeren udtalte, at han var helt enig med mig og heller ikke vilde medvirke til den foreslaaede Ordning. Udenrigsministeren var meget utilfreds og fralagde sig alt Ansvar. „Naar vi ikke kan gøre noget forstandigt, vil jeg hellere lade Sagen ligge. Der vil ikke blive givet noget Svar, og Sagen maa saa udvikle sig". Efter at Debatten var ebbet ud, lovede jeg paa ny at tale med Direktør Kørbing, Formanden for Dansk Dampskibsrederiforening, for at søge at skaffe Klarhed over, hvilke Instrukser Rederne gav Kaptajnerne paa de Skibe, der sejlede paa Rotterdam. Det gjaldt jo om at holde Sagen gaaende.

Imidlertid viste det sig nødvendigt paa Grund af Pres fra tysk Side atter at optage Sagen til Drøftelse allerede paa et Ministermøde den 24. Juni. Her redegjorde jeg for Redernes Stilling, der var uforandret, dog maaske snarere forstærket imod Bevæbningen. Udenrigsministeren var meget vred over Redernes hele Stilling og udtalte, at Tyskerne nu krævede endeligt Svar. Jeg nægtede vedvarende at gaa med til Bevæbning og nægtede i det hele at foretage mig yderligere i Sagen. Andet og mere skete der ikke paa dette Ministermøde denne Sag vedrørende.

Ret pludseligt skiftede Sagen nu Karakter, idet man fra tysk Side akkviescerede ved den Ordning, der var truffet, og som gik ud paa, at danske Skibe, der sejlede i Nordsøfarten, forsynedes med „Afværgeballoner", hvilket vi hverken fra Regeringens eller fra Redernes Side havde haft noget at indvende imod, idet det jo her drejede sig om en rent defensiv Foranstaltning. Disse Balloner vanskeliggjorde det for Flyvemaskinerne at komme ind over Skibet og ramme det med Bomber. Endvidere var der truffet visse Aftaler med Hensyn til Formerne for Konvojering af Skibene og hvilke Konvojer de danske Skibe kunde deltage i, men Bevæbning af disse gik vi ikke med til hverken paa dette Tidspunkt eller paa et senere. Den Ordning der her blev truffet, var jeg tilfreds med, og den blev godkendt af hele Ministeriet.

Der var nu Fred nogle Maaneder om Bevæbningsspørgsmaalet, selvom det vedvarende ulmede, men paa et Ministermøde den 23. September meddelte Udenrigsministeren, at man nu fra tysk Side atter havde krævet Skibene, der sejlede paa Rotterdam, bevæbnede. Det var den tyske Marine, der krævede Skibene armeret, i hvert Fald en Del af dem, og Sagen var saa alvorlig, at den danske Gesandt i Berlin, Minister Mohr, vilde komme hertil i Løbet af et Par Dage. Udenrigsministeren anmodede om, at Mohr maatte faa Foretræde for Ministeriet.

Mødet med Minister Mohr blev afholdt den 26. September, og alle Ministrene var til Stede. Efter at Statsministeren (Buhl) havde anmodet Minister Mohr om at redegøre for det tyske Krav, saaledes som det nu var formuleret, udtalte Mohr, at Ambassadør Ritter havde haft en Samtale med ham og havde krævet delvis Bevæbning af vore Handelsskibe. Hidtil havde man renonceret paa en generel Bevæbning af de danske Skibe, men nu maatte man kræve, at i hvert Fald en Del af disse Skibe blev bevæbnede. Forholdet maatte og skulde ordnes og det straks, helst allerede i Dag. Konsekvenserne af en Nægtelse vilde blive yderst alvorlige, idet Tyskerne vilde rekvirere Skibene og nægte os Kul, og endvidere kunde man frygte yderligere, yderst alvorlige Konsekvenser. Arbejdsministeren (Kjærbøl) udtalte, at han i Berlin under sit Ophold dèr havde talt uofficielt med en førende tysk udenrigsministeriel Embedsmand om Sagen. Den paagældende havde fremstillet Sagen for ham med megen Alvor, men han havde ikke optaget nogen Forhandling. Jeg gik meget stærkt imod Kravet som ved tidligere Lejligheder og erklærede, at jeg ikke vilde være med til at imødekomme det. Jeg redegjorde udførligt for mit Synspunkt og fremførte alle de Argumenter, der talte for mit Standpunkt. Jeg advarede Ministeriet imod at gaa ind for det tyske Krav, og jeg hævdede, at jeg foretrak at tage de deraf følgende Konsekvenser, hvor alvorlige de end maatte være. Det var ikke Bombardement fra Luften, men flydende Miner,

der havde ødelagt danske Skibe i den senere Tid. Sverige havde heller ikke bevæbnet Skibene og agtede ikke at gøre det. Rederne og Søfolkene vilde iøvrigt heller ikke sejle med bevæbnede Skibe — og hvad saa! Vi gik ind i Krigen, hvis vi bevæbnede Skibene. Forsvarsministeren erklærede sig helt enig med mig. Trafikministeren (Gunnar Larsen) mente, man maatte bøje sig. England vilde sikkert forstaa vor Stilling. Minister Mohr udtalte derefter, at det var hans Opfattelse, at Tyskland gerne saa, vi sagde Nej, for saa kunde man tage vore Skibe og nægte os Kul. Stillingen var yderst alvorlig for os. Udenrigsministeren var enig med Mohr. Vi kunde jo protestere. Undervisningsministeren mente ikke, at Tyskland havde nogen særlig Begrundelse for sit Krav, der vilde lede os ud i et Uføre. Finansministeren (Alsing Andersen) var yderst betænkelig og mente ikke, man burde bøje sig. Statsministeren var betænkelig ved, at enkelte Skibe blev bevæbnet. Det var næsten værre end at bevæbne dem alle. Landbrugsministeren mente, at vi ikke kunde sejle under dansk Flag med Bevæbning, saa maatte der sejles under tysk Flag. Indenrigsministeren havde den Opfattelse, at man ikke kunde nøjes med en Protest. Man kunde lige saa godt sige nej. Minister Mohr gentog, at Konsekvenserne af et Nej vilde være uoverskuelige. Statsministeren bemærkede, at man en Gang imellem maatte løbe en Risiko. Jeg fastslog atter, at vi naatte sige nej uden Hensyn til Konsekvenserne. Sluttelig udtalte Minister Mohr, at vi efter hans Opfattelse maatte bøje os for Kravet under Protest. Tvang maa man finde sig i, og vi var jo under Tvang. (Her forlod Minister Mohr Mødet, der derefter fortsattes).

Statsministeren udtalte nu, at det var et meget svært Spørgsmaal, men han for sit Vedkommende fandt, at Konsekvenserne vilde blive farligst, hvis vi gik ind for Kravet. Trafikministeren argumenterede atter for, at vi skulde svare ja. Vi risikerede, at vi ikke fik Kul undtagen til den Industri, der arbejdede for Tyskland. Landbrugsministeren mente vedvarende, at vi maatte sige nej. Vi fik jo alligevel færre og færre Kul Maaned for Maaned. Herefter udtalte jeg, at jeg ikke troede, at det vilde være muligt for Tyskerne at opretholde *alene* den Industri, der arbejdede for Tyskland. Alt var saa sammenfiltret her i Landet, at det var Utopi at tro, at man kunde opretholde tysk Industri samtidig med, at man lukkede den øvrige Industri, herunder altsaa ogsaa Levnedsmiddelindustrien, Gasværkerne, Elektricitetsværkerne o. s. v. Kunde Folk arbejde uden at faa Mad? Trafikministeren gentog, at Konsekvenserne ved at sige nej var saa alvorlige, at han meget maatte fraraade os dette. Herefter udtalte Undervisningsministeren, at Tyskland havde stor Interesse i at opretholde Produktionen her i Landet. Vi maatte ikke risikere at komme ind i Krigen paa tysk Side. Udenrigsministeren troede ikke, at England vilde have noget imod Bevæbningen, som man fuldt ud vilde forstaa. At tage en Konflikt med Værnemagten paa dette Omraade vilde medføre, at vi ikke længere kunde bevare den enestaaende gode Stilling, vi havde haft i 2½ Aar. Skal vi frivilligt opgive alt dette? Han kunde ikke være med til at tage et saadant Standpunkt eller tage Ansvaret herfor. Vi stod ved Skillevejen, vi maatte undgaa en Konflikt med Tyskland. „Sagen er klar for mig. Hvis man ikke vil følge mig, maa jeg gaa". Diskussionen fortsattes, og under Debatten udtalte bl. a. Arbejdsministeren, at han var sikker paa, at Mandskaberne ikke vilde sejle med Skibene, naar de var bevæbnede. Udenrigsministeren: „Saa maa vi tvinge dem dertil". Hermed sluttede Debatten, uden at der blev truffet nogen Afgørelse. Sagen udsattes til Behandling paa et Møde to Dage senere.

Den 28. September Kl. 10.30 fortsattes Forhandlingerne paa et Ministermøde, hvor alle Ministre var til Stede, og hvor Statsministeren udtalte, at han efter atter at have overvejet Sagen vedvarende mente, at vi ikke kunde gaa med til at lade danske Skibe, under dansk Flag og med danske Nationalitetesmærker bevæbne med tyske Kanoner og tysk Kanonmandskab. Jeg udtale, at jeg var enig heri. Jeg havde igen overvejet Situationen meget nøje, fordi jeg var klar over, at det var en overmaade vigtig og betydningsfuld Beslutning, vi stod over for. Det var rigtigt, som tidligere nævnt af Udenrigsministeren, at vi stod ved en Skillevej, og derfor var det nødvendigt nu at sige Nej til det tyske Krav. Udenrigsministeren ønskede vedvarende, at vi skulde sige Ja, og fremførte de samme Argumenter herfor som tidligere. Der var efter Udenrigsministerens Opfattelse ingen anden Udvej end at meddele Tyskland, at vi nu gav Ordre til at gaa med til Bevæbning. Han maatte kræve, at Regeringen fulgte ham i hans Standpunkt. Ellers fører vi Landet i Afgrunden. Forsvarsministeren sagde igen Nej og tilføjede, at vi klart maatte afvise Kravet. Landbrugsministeren mente,

at Udenrigsministeren indtog et meget stærkere og skarpere Standpunkt end Minister Mohr i Lørdags. Søfolkene vilde sikkert ikke sejle, hvis Skibene blev bevæbnede. Vi maatte fortsætte paa vor gamle Linie. Trafikministeren kunde ikke se, at vi kom længere ind i Krigen ved at sige Ja, end vi var i Forvejen. Færgerne mellem Gedser og Warnemünde havde en Overgang været bevæbnede. (En saadan Bevæbning har ikke fundet Sted efter Forhandling i Ministermøder, og det var første Gang, jeg erfarede, at nogle af Færgerne paa et vist Tidspunkt havde være armerede). Undervisningsministeren fandt, at Udenrigsministeren tog altfor voldsomt og agitatorisk paa Sagen. Vi burde opretholde vort gamle Standpunkt, ellers blev vi draget med ind i Krigen. Udenrigsministeren udtalte derefter, at man altsaa vilde have, at Minister Mohr skulde rejse til Tyskland og sige, at vi vedvarende maatte kræve, at Skibe under dansk Flag ikke kunde bevæbnes, men at vi var rede til at forhandle om visse danske Skibes Overførsel til tysk Flag. (Der var under Forhandlingerne udkastet den Tanke, at man for at slippe for Bevæbning af de danske Skibe skulde tilbyde Tyskland, at de overtog nogle faa danske Skibe, der derefter skulde sejle under tysk Flag, med tyske Nationalitetsmærker og med tysk Mandskab). Statsministeren sagde, at dette efter hans Formening var et Forhandlingsgrundlag. Mødet blev derefter udsat til Kl. 14 samme Dag.

I dette Møde deltog ogsaa Minister Mohr. Statsministeren meddelte Minister Mohr de Synspunkter, de politiske Ministre havde gjort gældende vedrørende danske Skibes Bevæbning, og udtalte, at den langt overvejende Del af Regeringens Medlemmer ikke kunde gaa med til de tyske Krav. Minister Mohr mente, at hvis vi indskrænkede os til at sige Nej uden at indlade os i Forhandlinger, vilde vidtrækkende Konsekvenser blive Følgen. Statsministeren fremhævede derefter, at vi ikke stillede os paa det negative Standpunkt at nægte Forhandling, men blot nægtede at lade danske Skibe under dansk Flag sejle bevæbnede. Minister Mohr bemærkede hertil, at et positivt Forslag fra dansk Side i hvert Fald var nødvendigt. Hertil udtalte jeg, at det var ugørligt at fremsætte et positivt Forslag, forinden Forhandlinger havde fundet Sted med de danske Redere. Arbejdsministeren gentog, at efter hans Opfattelse vilde store Dele af Besætningerne nægte at sejle under tysk Flag. Saa alvorlig som Situationen var, besluttede man paa dette Møde at indkalde Rederne til en Forhandling med Statsministeren og mig, og denne Forhandling fandt Sted samme Dag Kl. 16 i Statsministeriet.

Saavel Statsministeren som jeg gjorde her nærmere Rede for hele Situationen.

Kl. 20 samme Aften afholdtes et nyt Ministermøde, hvor alle Ministre var til Stede, og hvor Statsministeren indledede og gav Oplysning om Resultatet af sine og mine Forhandlinger med Rederne. Direktør Kørbing havde meddelt, at Dansk Dampskibsrederiforenings Bestyrelse saa saaledes paa det rejste Spørgsmaal om som et Kompromisforslag at tilbyde at afhænde et vist Antal danske Skibe til Tyskland, at det maate være den danske Regerings Ansvar at tage Stilling og træffe endelig Bestemmelse i saa Henseende. Hvis Regeringen ansaa det for nødvendigt at fremsætte et saadant Tilbud, vilde Dansk Dampskibsrederiforenings Bestyrelse overfor vedkommende Rederier støtte, at Regeringens Bestemmelser kunde gennemføres uden at Regeringen behøvede at anvende Tvang i Form af Ekspropriation eller særlig Lovgivning. (Med at støtte mente Direktør Kørbing, saa vidt jeg havde forstaaet, at Rederiforeningens Bestyrelse vilde anbefale, at Rederierne godvilligt bøjede sig for Regeringens Bestemmelse). Der maatte forhandles nærmere om Formerne for Afleveringen og Fordelingen af de til Aflevering bestemte Skibe paa de Rederier, der i Øjeblikket sejlede i Rotterdamfarten, og saaledes, at ikke et enkelt Rederi blev ramt f. Eks. ved, at fortrinsvis alle Selvtrimmerne, der er særligt værdifulde for vor egne Kultransporter, skulde afleveres. Det var en Selvfølge, at Afleveringens Omfang maatte bestemmes paa Basis af den nuværende nedskaarne Sejlads paa denne Rute, hvor for Tiden højst 10 danske Skibe var i Rotation. Det kunde altsaa højst dreje sig om Aflevering af en Brøkdel af disse 10 Skibe. Efter at denne Redegørelse var fremsat, fremhævede jeg atter overfor mine Kolleger mine og Redernes Betænkeligheder, alt i Overensstemmelse med mine tidligere Udtalelser. Jeg fastholdt, at ogsaa Kompromisforslaget var urimeligt og skyldtes Udenrigsministeren, der havde fremtvunget det, og som maatte bære det fulde Ansvar for den paa dette Omraade førte Politik. Jeg omtalte desuden en Række Detailspørgsmaal for det Tilfælde, at Slutresultatet blev, at et vist Antal Skibe skulde afleveres, bl. a. Spørgs-

maalet om Tilbagekøbsretten, ligesom jeg fremhævede Faren for, „at Appetitten voksede, medens man spiste". Udenrigsministeren fastslog derefter som sin Opfattelse, at det havde været meget klogere at bevæbne Skibene, men vi vilde jo aldrig være kloge! (Paa dette Tidspunkt af Debatten kom Minister Mohr og Direktør Svenningsen fra Udenrigsministeriet til Stede). Der oplæstes en Note*), som d'Herrer havde affattet, og som jeg ønskede revideret paa flere væsentlige Punkter, hvilket blev imødekommet. Denne Note, der ikke skulde overleveres til Tyskerne, men som skulde danne Basis for de Forhandlinger, Minister Mohr, der den følgende Dag skulde rejse tilbage til Berlin, skulde føre med Tyskerne, gik ud paa, at den danske Regering stadig maatte nære ganske overordentlige Betænkeligheder ved at indgaa paa de tyske Krav om, at danske Skibe i Rotterdamfarten forsynedes med Antiluftskyts i de Tilfælde, hvor dette skønnedes militært nødvendigt. Derimod vilde den danske Regering gaa med til, at en Del af den Tonnage, der for Tiden deltog i Rotterdamfarten, overdroges til Tyskland, med Ret og Pligt til Tilbageførsel til de danske Rederier ved Krigens Afslutning, og saaledes, at de økonomiske Betingelser nærmere aftaltes. Det maatte dreje sig om Skibe i et Antal og af en Tonnagemængde, der skønnedes at svare til de Undtagelsestilfælde i Rotterdamfarten, i hvilke Tyskland efter de hidtidige Forhandlinger vilde have forlangt Bevæbning. Forudsætningen herfor skulde være, at den paagældende Tonnage benyttedes til Kultilførsler til Danmark i samme Udstrækning som hidtil, og at det maatte blive Tysklands egen Sag at arrangere det fornødne med Hensyn til Skibenes Bemanding.

Med dette Forhandlingsgrundlag afrejste Minister Mohr den 29. September 1942 til Berlin; men Situationen formede sig saaledes, at Sagen overhovedet ikke blev forhandlet med Tyskerne i Berlin, idet de Begivenheder, der foranledigede Rekonstruktionen af Ministeriet, og som tog Fart allerede fra den 30. September, altsaa fra Dagen efter Minister Mohrs Afrejse til Berlin, medførte, at Mohr praktisk talt faa Timer efter sin Ankomst til Berlin blev sendt tilbage hertil uden at have haft Lejlighed til at forhandle Spørgsmaalet om Rotterdamskibene.

Der blev ikke senere, saavidt mig bekendt, fra tysk Side fremsat noget Krav om Bevæbning af danske Skibe, og heller ikke Spørgsmaalet om Aflevering til Tyskerne af visse af de i Rotterdamfarten anvendte Skibe blev aktuelt. Med andre Ord, hele Aktionen løb ud i Sandet, og efter at vi i over et Aar med visse Mellemrum havde arbejdet med Sagen og træneret den, blev Resultatet, at der i Virkeligheden slet intet kom ud af det hele!!

Ogsaa i et Statsraad blev Spørgsmaalet om Bevæbning af de danske Skibe i sin Tid behandlet. Det var paa Sagens første Stadium, før Ministeriet endnu havde truffet sin Beslutning. H. M. Kongen, der formentlig var orienteret om Spørgsmaalet af Statsministeren og muligvis ogsaa af Udenrigsministeren — herom ved jeg dog intet — gav i et Statsraad, hvor Sagen iøvrigt ikke var rejst fra Ministeriets Side Udtryk for Betænkeligheder ved saadanne Foranstaltninger, som kunde medføre Risiko for Krigstilstand for os overfor England, og Hans Majestæt tilføjede, at Tyskerne jo selv havde hævdet, at de overtog Beskyttelsen af Danmark. Selv om ingen af Ministeriets Medlemmer, i hvert Fald ingen af de politiske Ministre, havde næret nogen Tvivl om H. M. Kongens Syn paa denne Sag, var det for os alle alligevel en Ledesnor i vore fremtidige Forhandlinger og en Støtte for os at vide, at vi, naar vi afviste de tyske Krav, var i fuld Overensstemmelse med H. M. Kongens Synspunkter og Ønsker.

De officielle Dokumenter, der foreligger i Sagen — Indlæg, Breve etc. — er jeg ikke i Besiddelse af og har jeg nu selvsagt ingen Adgang til. Dem maa Kommissionen imidlertid kunne erholde fra Handelsministeriets eventuelt ogsaa Forsvarsministeriets og Udenrigsministeriets Arkiver.

København, den 3. Juli 1945.

H. Hendriksen.

*) A. nr. 24, bilag 3, side 175.

23.

MINISTERIET FOR HANDEL,
INDUSTRI OG SØFART

København K., den 9. november 1949.

Den af folketinget under 8. januar 1948 nedsatte kommission i henhold til grundlovens § 45.

I anledning af kommissionens skrivelse af 27. f. m. vedrørende de i 1941 og senere fremsatte tyske krav om bevæbning af danske handelsskibe skal man hoslagt fremsende afskrift af de i nævnte skrivelse under pkt. 1 og 2 nævnte akter samt handelsministeriets skrivelse af 11. juni 1942 til udenrigsministeriet.

Det tilføjes, at handelsministeriet under d. d. har anmodet udenrigsministeriet om direkte at tilstille kommissionen de under pkt. 3, 4 og 5 nævnte akter.

P. m. v.

H. Jespersen.

H. Juul.

Bilag 1.

Afskrift.

Fortroligt.

MINISTERIET FOR HANDEL,
INDUSTRI OG SØFART

København K., den 22. september 1941

Udenrigsministeriet.

Med skrivelse af 8. d. m. (P. J. I. A. J. nr. 84. F. 19) har udenrigsministeriet fremsendt afskrift af en til udenrigsministeren afleveret verbalnote af 6. d. m., hvori den herværende tyske gesandt har fremsat krav om, at danske handelsskibe i fart på Nordsøen udrustes med antiluftskyts til værn mod angreb af britiske luftstridskræfter.

I denne anledning skal handelsministeriet fremsætte følgende bemærkninger:

Til belysning af, i hvilket omfang danske handelsskibe er blevet sænket eller beskadiget ved luftangreb af engelske flyvemaskiner i Nordsøen, har man fra fragtnævnet indhentet oplysninger om antallet af danske skibe, der i perioden fra 1. august til 9. september 1941 har været indsat i Nordsøfart, samt om hvor stort et antal rejser disse skibe i nævnte periode har udført. Det fremgår af disse oplysninger, at 95 danske skibe har besejlet Nordsøhavne og i den tid udført 229 rejser.

Ifølge de for ministeriet foreliggende oplysninger er kun eet af disse skibe blevet beskadiget ved et enkelt luftangreb i søen (S/S „Viborg" den 5. august). Det foreliggende materiale viser endvidere, at højst 3 danske skibe er blevet beskadiget ved engelske flyverangreb i en og samme måned (juli 1941).

Når skadeprocenten ikke er større (0,437), kan dette muligvis skyldes, at de engelske flyvere ikke med forsæt angriber danske skibe, og efter de iagttagelser, der er gjort af flere søfolk i sejlads, hvor skibene er udsat for angreb af engelske flyvere, synes det indtryk at have fæstnet sig, at der fra engelsk side i et vist omfang er taget hensyn til danske skibe.

Forsåvidt danske skibe i Nordsøfart bliver bevæbnede, må man forudse, at de fra engelsk side vil blive ligestillet med fjendtlige skibe, og at det hensyn, engelske flyvere i et vist omfang måtte have taget til danske skibe, vil ophøre, samt at ethvert observeret dansk skib ikke alene i fart på Nordsøen, men også indenfor Skagen — såvel på søen som i havn — vil være udsat for angreb, hvad enten skibet er bevæbnet eller ej, og det må befrygtes, at antallet af angreb og dermed risikoen for vore skibe og søfolk samt havneanlæg vil stige betydeligt.

En bevæbning som den omhandlede vil endvidere kunne medføre alvorlige konsekvenser for de danske skibe, der for tiden er rekvireret af England, idet det må befrygtes, at man for samtlige danske skibe og altså også for de af England rekvirerede skibe vil anlægge den betragtningsmåde, at skibene er at anse som fjendtlige, således at de under engelsk kontrol værende skibe eventuelt vil blive prisedømt i overensstemmelse med de for prisedømmelse af fjendtlige handelsskibe gældende bestemmelser, hvorefter skibene formentlig uden erstatning vil gå tabt for det danske samfund, ligesom den indtægt, som skibene muligvis nu indsejler til landet, vil gå tabt.

Med hensyn til spørgsmålet om, hvorvidt det ville være praktisk muligt at gennemføre bevæbningen af danske handelsskibe, skal bemærkes, at det næppe ville være forbundet med afgørende tekniske vanskeligheder at anbringe 20 mm maskinkanoner i skibene, da vægten af disse kanoner kun er ca. 500 kg, og der ikke kræves særlige forstærkninger for at optage påvirkningerne herfra. Arrangementet kunne i de enkelte tilfælde kræve visse ændringer, men vil formentlig være gennemførligt. I forbindelse med kanonerne skulle skaf-

fes plads til ammunition i umiddelbar nærhed (vægt ca. 1200 kg) samt iøvrigt indrettes et passende ammunitionskammer. Installationen måtte derfor tages op til undersøgelse i hvert enkelt tilfælde. Vanskeligheder ville kunne opstå med anbringelse af det mandskab, hvormed den besætning, der nu findes om bord i skibene, nødvendigvis måtte forøges. For de fleste skibes vedkommende måtte det påregnes at være udelukket at skaffe yderligere opholdsrum uden at inddrage en del af lastrummene til formålet. Under den for tiden herskende tonnagemangel ville det selvsagt være uheldigt at nedsætte skibenes lasteevne.

Som foran berørt ville en bevæbning af handelsskibene medføre antagelse af særligt mandskab til betjening af kanonerne, og der opstår da det spørgsmål, hvorledes sådant mandskab, der skal have nogen uddannelse, kunne tilvejebringes. Marineministeriet har overfor handelsministeriet oplyst, at der til betjening af kanonerne på ovennævnte 95 skibe ville kræves et minimum på 600 mand, og at der til en fuldtud effektiv betjening i virkeligheden ville udkræves det dobbelte antal, samt at marinen er ude af stand til at stille mandskab til rådighed, medmindre andre opgaver tilsidesættes. Tilvejebringelsen af civilt mandskab måtte påregnes at støde på betydelige vanskeligheder, idet det formentlig ville være ganske udelukket — i hvert fald straks — at skaffe et så betydeligt antal personer med fornøden øvelse i kanonbetjening, og det ville næppe være muligt at få de søfarende til at lade sig uddanne i kanonbetjening og gøre tjeneste om bord i denne egenskab dels på grund af personlig indstilling og dels på grund af den forøgede risiko, der ville være forbundet med at sejle med bevæbnede skibe.

Hvad dernæst angår spørgsmålet om, hvorledes danske søfolk — officerer og menig besætning — vil kunne antages at stille sig til at sejle med bevæbnede handelsskibe, og hvorledes de pågældende skibes redere ville stille sig til at lade skibene bevæbne, skal — idet bemærkes, at disse spørgsmål ikke har været drøftet med de søfarendes organisationer eller med rederne — anføres følgende:

Den mulighed, at søfolkene ville nægte at sejle med bevæbnede handelsskibe, er formentlig nærliggende; søfolkenes kår under krigen har været meget ublide, og det er sandsynligt, at de ikke vil ønske at udsætte sig for større risiko end den, der allerede foreligger. Selvom sejladsen udelukkende sker til varetagelse af danske interesser og som led i forsyningen med livsvigtige varer, vil der kunne knytte sig betænkeligheder for de søfarende til at gå om bord i et skib, der har mulighed for at blive aktiv deltager i krigshandlinger.

Såfremt søfolkene indtager en afvisende holdning til spørgsmålet og vægrer sig ved at sejle med bevæbnede skibe, haves der ingen hjemmel til at tvinge danske søfolk til at lade sig forhyre med skibene, og tilvejebringelse af en sådan hjemmel vil betyde et brud med det i dansk ret knæsatte princip, at enhver sømand frit skal kunne vælge sit skib, jfr. herved bestemmelsen i § 3 i lov nr. 76 af 31. marts 1937 om forhyring og mønstring af skibsmandskab. En lovforanstaltning, der foreskriver, at søfolkene under de omhandlede forhold har pligt til at sejle, måtte forventes at møde stærk modstand.

For redernes vedkommende synes det nærliggende at antage, at de vil nære afgørende betænkelighed ved en bevæbning af skibene under hensyn til den tidligere nævnte fareforøgelse for de hjemmeværende skibe og for de konsekvenser, som må befrygtes for skibene under engelsk kontrol.

Efter det foran anførte mener handelsministeriet, at bevæbning af danske handelsskibe i Nordsøfart vil kunne medføre en forøget fare for dansk skibsfart, eventuelt en delvis standsning af denne og dermed af brændselstilførsler m. v. — hvorfor man ikke mener, at krav i så henseende vil kunne imødekommes.

Halfdan Hendriksen.

Ejnar Qvist,
ekspeditionssekretær.

Afskrift.

MINISTERIET FOR HANDEL,
INDUSTRI OG SØFART

København K., den 20. december 1941

Udenrigsministeriet.

I anledning af udenrigsministeriets skrivelse af 13. d. m. — P. J. I. A. J. nr. 84. F. 19 — hvormed fulgte genpart af en fra det herværende tyske gesandtskab modtaget „Aufzeichnung" af 12. d. m., hvori meddeles, at den tyske regering er beredt til at forsyne de vigtigste danske skibe med tysk antiluftskyts, der betjenes af tysk personel, på skibenes rejser mellem havne på Elben og havne på Maas, skal man udtale følgende:

I skrivelse af 22. september d. å. gav handelsministeriet udtryk for den opfattelse, at bevæbning af danske handelsskibe i Nordsøfart ville kunne medføre en forøget fare for dansk skibsfart, eventuelt en delvis standsning af denne og dermed af brændselstilførsler m. v., hvorfor man ikke mente, at krav i så henseende ville kunne imødekommes.

På daværende tidspunkt var der tale om en ved den danske regerings foranstaltning iværksat bevæbning af vore skibe, således at skibene forsynedes med *danske* våben og *dansk* personel til våbnenes betjening. Det nu rejste spørgsmål om bevæbning af vore skibe med *tyske* våben betjent af *tysk* personel er et nyt spørgsmål, og handelsministeriet er af den opfattelse, at en sådan foranstaltning er fuldt så farlig for dansk skibsfart som den i september drøftede tanke.

Medens en dansk kanonbetjening i vore skibe kun ville benytte våbnene som nødværgeforanstaltning, må det forudsættes, at en tysk militærbesætning ikke vil afholde sig fra at anvende skytset på angrebsvis måde, og den i handelsministeriets fornævnte skrivelse af 22. september d. å. fremhævede reaktion, der måtte befrygtes fra engelsk side i tilfælde af danske skibes bevæbning, vil derfor muligt kunne give sig et for dansk skibsfart i det hele fuldt så skadeligt udslag, dersom luftværnsskytset og dets betjening er tysk.

Som anført i handelsministeriets fornævnte skrivelse vil der kunne knytte sig betænkeligheder for de danske søfarende til at sejle med et skib, der har mulighed for at blive aktiv deltager i krigshandlinger. Disse betænkeligheder vil utvivlsomt blive endnu større, hvis det drejer sig om tysk bevæbning, og det må derfor forudses, at besætningerne vil vægre sig ved at sejle under sådanne forhold. Foruden den afgørende praktiske betydning, skibsbesætningernes syn på bevæbningsspørgsmålet vil have, skal man fremhæve vanskelighederne ved at gennemføre foranstaltninger, der begrundes i hensynet til skibenes beskyttelse, dersom skibenes besætning, i hvis interesse foranstaltningerne skulle træffes, mener, at de vil have en modsat virkning. Et lignende standpunkt vil antagelig være for rederne.

Handelsministeriet finder anledning til at henlede opmærksomheden på, at en bevæbning af danske skibe i Nordsøfart med tysk luftværnsskyts betjent af tysk personel næppe er foreneligt med de principper, der ligger til grund for bestemmelserne i kgl. anordning af 20. oktober 1939 om skibes nationalitetsmærker, jfr. handelsministeriets bekendtgørelse af 30. december s. å. angående skibes nationalitetsmærker.

Disse regler tilsigter bl. a. på tydelig og utvetydig måde at tilkendegive overfor andre, herunder de krigsførende landes handels- og orlogsfartøjer, at vedkommende skib er dansk og derfor som ikke-krigsførende forholder sig i overensstemmelse hermed. En fjernelse af de danske nationalitetsmærker vil være en foranstaltning, der er egnet til yderligere at øge søfolkenes modvilje mod at sejle, og også iøvrigt må man nære megen betænkelighed ved, at vore skibes karakter af rent danske kan gøres til genstand for tvivl. Hvis skibe, der tydeligt er afmærket som danské, deltog i beskydning af engelske luftstrids-

kræfter, ville dette efter handelsministeriets formening meget let kunne medføre, at alle danske skibe — uanset om de er bevæbnede eller ej, og uanset i hvilket farvand de anvendes — vil blive mål for angreb.

Efter den anledning, det i det tyske „Aufzeichnung" om sænkningen af skibene „Oluf Mærsk" og „Ester" anførte dertil giver, skal man fremhæve, at skadesprocenten som følge af luftangreb i perioden fra den 10. september d. å. til udgangen af november s. å. stadig er meget lav, idet i den pågældende periode kun ialt 4 danske skibe er angrebet, medens der i samme periode er udført ca. 620 rejser, hvilket giver en skadesprocent på 0,644.

Under hensyn hertil og til det iøvrigt anførte må handelsministeriet være af den formening, at det tyske tilbud om skibenes bevæbning ikke vil kunne modtages.

Halfdan Hendriksen.

Ove Nielsen.

Afskrift.

MINISTERIET FOR HANDEL,
INDUSTRI OG SØFART

København K., den 11. juni 1942

Udenrigsministeriet.

I skrivelse af 4. d. m. — P. J. I. J. nr. 84. F. 19 — har udenrigsministeriet udbedt sig en udtalelse fra handelsministeriet med hensyn til det i et memorandum af 1. d. m. fra det herværende tyske gesandtskab i fortsættelse af tidligere henvendelser påny fremførte spørgsmål om tysk bevæbning med luftværnsskyts af danske handelsskibe, der sejler i tysk konvoj.

I denne anledning skal man meddele, at handelsministeriet kan henholde sig til det i skrivelser herfra af 20. december f. å. og 7. januar d. å. udtalte. Uden iøvrigt at komme ind på de øvrige tidligere fremførte synspunkter skal man i forbindelse hermed oplyse, at forholdet mellem antallet af udførte rejser og indtrufne skader stiller sig væsentligt uændret i forhold til tidligere, idet der i tidsrummet fra 1. august 1941 til 3. juni 1942 er udført 1938 Nordsørejser af danske skibe, og i samme tidsrum er beskadiget 10 danske skibe ved luftangreb i Nordsøen (altså en skadesprocent på ca. ½).

Yderligere skal man bemærke, at risikoen for iværksættelse af meget alvorlige repressalieforanstaltninger overfor Danmark og danske interesser fra de magter, mod hvilke bevæbningen er rettet, synes særledes betydelig, bl. a. fordi de hensyn, der kan afholde de pågældende magter fra at iværksætte sådanne foranstaltninger overfor frit stillede lande, ikke foreligger for Danmarks vedkommende.

Iværksættelse af tysk bevæbning af danske handelsskibe med luftværnsskyts må, efter hvad der foreligger, antages at ville medføre en standsning af dansk skibsfart på det pågældende område, idet de danske skibe i så fald formentlig vil nægte at sejle, jfr. herved det i handelsministeriets fornævnte skrivelse af 7. januar d. å. oplyste. Af hensyn til den livsvigtige betydning, opretholdelsen af tilførslerne af kul og koks har for det danske samfund — såvel de enkelte borgere som erhvervsvirksomhederne —, må handelsministeriet være af den opfattelse, at den danske regering under fremhævelse af de konsekvenser, som iværksættelse af den omhandlede tyske bevæbning af danske handelsskibe med luftværnsskyts vil have for Danmark og for dansk erhvervslivs mulighed for opretholdelse af sin virksomhed, derunder også leverancer til Tyskland, som hidtil bestemt må afvise bevæbningstanken.

Halfdan Hendriksen.

Ove Nielsen.

24.

UDENRIGSMINISTERIET

København, den 17. november 1949.

Til den af folketinget under 8. januar 1948 nedsatte kommission i henhold til grundlovens § 45, rigsdagen.

Ved skrivelse af 9. november 1949 har ministeriet for handel, industri og søfart anmodet udenrigsministeriet om at tilstille den af folketinget under 8. januar 1948 nedsatte kommission i henhold til grundlovens § 45 de i kommissionens skrivelse af 27. oktober 1949 til handelsministeriet under punkterne 3, 4 og 5 nævnte aktstykker.

Således foranlediget fremsender man hoslagt afskrift af de omhandlede aktstykker, nemlig:

ad 3) Det med udenrigsministeriets skrivelse af 7. januar 1942 til handelsministeriet fulgte pro memoria vedrørende de svenske myndigheders stilling til spørgsmålet om handelsskibes bevæbning,

ad 4) udenrigsministeriets verbalnote af 25 marts 1942 til det tyske gesandtskab,

ad 5) det i ministermødet den 28. september 1942 vedtagne forhandlingsgrundlag. Det bemærkes, at der ikke, således som det forudsættes i kommissionens ovennævnte skrivelse, er tale om nogen note.

Man henleder opmærksomheden på, at det under 3) omhandlede aktstykke ikke vil kunne offentliggøres, forinden der gennem udenrigsministeriet er indhentet tilladelse hertil fra de svenske myndigheder*).

C. A. C. Brun,
fg.

*) Jfr. herved udenrigsministeriets skrivelse af 28. december 1949 (A. nr. 25), hvori meddeles, at de svenske myndigheder har givet tilladelse til aktstykkets offentliggørelse.

Afskrift.

KUNGL. UTRIKESDEPARTEMENTET.
Politiska avdelingen.

P. M.

Under det sedan hösten 1939 pågående stormaktskriget har från de svenska myndigheternas sida liksom tidigare konsekvent intagits den ståndpunkten, att svenska handelsfartyg icke må vara beväpnade.

Denna ståndpunkt står i överensstämmelse med den folkrättsligt allmänt erkända regeln, att endast krigförandes handelsfartyg, men icke neutrala handelsfartyg, äga göra motstånd mot visitation och uppbringning från krigförande stridskrafters sida. Armering av ett fartyg får nämligen anses förutsätta, att beväpningen skall komma till användning såsom försvar mot krigförandes stridskrafter.

I överensstämmelse med ovan angivna folkrättsliga ståndpunkt står också regeln i gällande svenska neutralitetsbestämmelser av den 27 maj 1938, att krigförandes handelsfartyg äga tillträde till svenska hamnar, även om de äro beväpnade, dock under den förutsättningen, att beväpningen endast avser självförsvar (§ 3 mom. 2, Kungl. kungörelse nr. 187/1938). Detta medgivande, vilket bestämmes av en önskan att icke lägga hinder i vägen för handelsförbindelsernas upprätthållande med de krigförande, innebär icke något avsteg från svenska regeringens städse upprätthållna grundsats, att svenska handelsfartyg icke må vara beväpnade för att sätta sig till motvärn mot krigförandes stridskrafter.

Uppfattningen om att rätten till motstånd mot de krigförandes utövning av prisrättsliga befogenheter endast tillkommer handelsfartyg tillhörande de krigförande själva bekräftas även av bestämmelserna i det tyska prisreglementet. Av artiklarna 36 och 37 i 1939 års „Prisenordnung“ framgår nämligen, att motstånd från neutral handelsfartygs sida i och för sig medför fartygets uppbringning och konfiskation samt att det över huvud taget behandlas som fientligt handelsfartyg. Därjämte framgår av den anmärkning, som finnes införd under artikel 76 i den av Eckardt och von Stauffenberg utgivna editionen av det tyska prisreglementet, att våldsamt motstånd från neutral fartys sida är kriminaliserat jämtlikt tysk rätt („die Schuldigen unterliegen der kriegsrechtlichen Aburteilung“), medan denna påföljd för krigförandes handelsfartyg däremot endast indträder, därest dessa gå anfallsvis tillväga.

Afskrift.

P. J. I. J. nr. 84. F. 19.

An Die Deutsche Gesandtschaft, Kopenhagen.

Verbalnote.

Unter Bezugnahme auf die Aufzeichnung der Deutschen Gesandtschaft vom 12. Dezember v. Js. betreffend die Frage der Bewaffnung dänischer Handelsschiffe in der Nordseefahrt beehrt sich das Ministerium des Aeussern der Deutschen Gesandtschaft olgendes mitzuteilen:

Als die Frage der Bewaffnung der dänischen Handelsschiffe in Nordseeverkehr im September v. Js. der Dänischen Regierung nahegelegt wurde, war es deutscherseits der Gedanke, dass die Schiffe mit dänischen Waffen ausgerüstet und diese letzeren von dänischen Personal bedient werden sollten. Die Dänische Regierung war damals, wie in der diesseitigen Verbalnote vom 25. September 1941 mitgeteilt, schon aus dem Grunde nicht imstande, auf den deutschen Vorschlag einzugehen, weil man über verwendbare Waffen und ausgebildete Mannschaft nicht verfügte.

In der Aufzeichnung der Deutschen Gesandtschaft vom 25. Dezember 1941 ist jetzt von einer Bewaffnung der Schiffe mit dänischen Waffen und dänischen Bedienungspersonal nicht mehr die Rede, wohingegen vorgeschlagen wird, die Schiffe mit deutschen Waffen, die von deutschem Personal bedient werden sollten, auszurüsten. Es ist somit eine neue Situation entstanden, zu welcher die Dänische Regierung früher keine Gelegenheit hatte, Stellung zu nehmen.

Obwohl die Dänische Regierung die aus dem Vorschlag ersichtliche Sorge um die dänische Schifffahrt schätzt, glaubt sie jedoch nach eingehender Prüfung der Sache, entscheidende Bedenken gegen eine Annahme des deutschen Vorschlags hegen zu müssen. Diese Bedenken gründen sich auf die folgende Gesichtspunkte:

1. Die Dänische Regierung muss der Auffassung sein, dass eine Regelung in Uebereinstimmung mit dem deutschen Vorschlag mit der Beibehaltung der dänischen Nationalitätszeichen an den fraglichen Schiffen unvereinbar sein würde. Wie bekannt, sind jetzt alle dänischen Schiffe gemäss den am Anfang des Krieges im Herbst 1939 diesbezüglich erlassenen Vorschriften mit dänischen Nationalitätszeichen versehen. Es ist die Ansicht der Dänischen Regierung, dass diese Vorkerung den Besatzungen während der Fahrt eine gewisse Sicherheit bietet. Jedenfalls besteht kein Zweifel darüber, dass der dänische Seemannsstand selbst, sowohl Schiffsoffiziere als auch Mannschaften, es als eine Beruhigung empfindet, unter dem Schutz der Nationalitätszeichen zu fahren. Der Seemannsstand hegt den grössten Widerwillen gegen eine Beseitigung dieser Zeichen, und von Seiten der Behörden ist es, in Anbetracht der vom Seemannsstand eingenommenen andauernd verständnisvollen Haltung unmöglich zu unterlassen, diesem Moment eine wesentliche Bedeutung beizumessen. Es muss damit gerechnet werden, dass eine Bewaffnung der Schiffe mit deutschen Waffen und deutschem Bedienungspersonal und die sich daraus ergebende Notwendigkeit des Aufgebens der Nationalitätsbezeichnung der fraglichen Schiffe einen derartigen Widerstand seitens des Seemannsstandes hervorrufen würde, dass dadurch die bisherige verständnisvolle Haltung desselben gefährdet werden würde. — Die interessierten dänischen Kreise haben im übrigen die Aufmerksamkeit darauf hingelenkt, dass schwedischen Schiffen Zutritt zu den deutschen Konvoyen gewährt wird, obgleich sie nicht bewaffnet sind.

2. Es ist zu befürchten, dass eine Regelung in Uebereinstimmung mit dem deutschen Vorschlag schädliche Konsequenzen für die dänische Schifffart würde nach sich ziehen können, indem man darauf gefasst sein muss, dass eine Massnahme, wie die deutscherseits vorgeschlagene, von englischer Seite Angriffe gegen andere dänische Hoheitsgewässer würde provokieren können. Hierbei wird teils an direkte kriegerische Handlungen gegenüber dänischer Schifffahrt, Hafenanlagen u. s. w. gedacht, teils an Vorkehrung von Seiten

der englischen Behörden gegen dänische Schiffe, die der Kontrolle der Dänischen Regierung entzogen sind.

3. Eine Regelung in Uebereinstimmung mit dem deutschen Vorschlag würde die rechtliche Stellung der dänischen Schiffsbesatzungen in ungünstiger Richtung beeinflussen können. Kapitäne, Offiziere und Mannschaften eines aufgebrachten neutralen Fahrzeugs sind nämlich, falls das aufgebrachte Fahrzeug gewaltigen Widerstand geleistet oder an Kampfhandlungen teilgenommen hat, besonderen ungünstigen Vorschriften unterworfen, vgl. die Bestimmung der deutschen Prisenordnung vom 28. August 1939, Art. 76, 4. Absatz, wo es heisst, dass die vorstehenden Bestimmungen dieses Artikels betreffend Freigabe von neutralen Schiffsmannschaften unter gewissen Umständen keine Anwendung finden, wenn das aufgebrachte Fahrzeug gewaltsamen Widerstand geleistet oder an Kampfhandlungen teilgenommen hat.

Schliesslich glaubt man darauf aufmerksam machen zu müssen, dass eine Fortsetzung des jetzigen Zustandes, wo dänische Handelsschiffe unbewaffnet sind, nicht damit gleichbedeutend wäre, dass das Risiko für die dänische Schifffart in der Nordsee in entscheidender Weise verschärft sein würde, indem die bisherigen Schäden relativ klein gewesen sind, und die Erfahrung bis jetzt somit keine Grundlage für eine Vermutung eines geschärften Risikos für diese Schifffahrt in Zukunft bietet. Tatsächlich sind nämlich in der Zeit vom 1. August 1941 bis heute nur 7 Fälle von Beschädigung dänischer Schiffe durch Luftangriffe eingetroffen, während in demselben Zeitraum in erwähnten Verkehr im ganzen nicht weniger als 1446 Reisen vorgenommen worden sind.

Kopenhagen, den 25. März 1942.

ad Bilag 2.

Oversættelse.

P. J. I. J. nr. 84. F. 19.

Til Det Tyske Gesandtskab, København.

Verbalnote.

Under Henvisning til Det Tyske Gesandtskabs Notits af 12. December f. A. angaaende Spørgsmaalet om Bevæbning af danske Handelsskibe i Nordsøfarten har Udenrigsministeriet den Ære at meddele det Tyske Gesandtskab følgende:

Da Spørgsmaalet om Bevæbning af danske Handelsskibe i Nordsøtrafikken i September f. A. blev rejst overfor den Danske Regering, var det fra tysk Side Tanken, at Skibene skulde udrustes med danske Vaaben og at disse skulde betjenes af dansk Mandskab. Den Danske Regering var dengang, som det blev meddelt i dennes Verbalnote af 25. September 1941, allerede af den Grund ikke i Stand til at gaa ind paa det tyske Forslag, fordi man ikke disponerede over de dertil anvendelige Vaaben og uddannet Mandskab.

I det Tyske Gesandtskabs Notits af 25. December 1941 er der nu ikke mere Tale om en Bevæbning af Skibene med danske Vaaben og dansk Betjeningsmandskab; det foreslaas derimod at udruste Skibene med tyske Vaaben, der skulde betjenes af tysk Mandskab. Der er saaledes opstaaet en ny Situation, som den Danske Regering ikke tidligere havde haft Lejlighed til at tage Stilling til.

Omend den Danske Regering paaskønner den Omsorg for den danske Søfart, der fremgaar af Forslaget, mener den dog efter indgaaende Undersøgelse af Sagen at maatte nære afgørende Betænkeligheder mod at acceptere det tyske Forslag. Disse Betænkeligheder er baseret paa følgende Synspunkter:

1. Den Danske Regering maa have den Opfattelse, at en Ordning i Overensstemmelse med det tyske Forslag vilde være uforenelig med Bibeholdelsen af de danske Nationalitetsmærker paa de paagældende Skibe. Som det vil være bekendt, er nu alle danske Skibe i Henhold til de i Begyndelsen af Krigen i Efteraaret 1939 herom udstedte Bestemmelser forsynet med danske Nationalitetsmærker. Det er den Danske Regerings Opfattelse, at denne Foranstaltning under Sejladsen giver Besætningen en vis Tryghed. I hvert Fald er der ingen Tvivl om, at den danske Sømandsstand selv, baade Skibsofficerer og Mandskab, føler det som en Beroligelse at sejle under Beskyttelse af Nationalitetsmærkerne. Sømandsstanden nærer den største Uvilje mod en Fjernelse af disse Mærker, og fra Myndighedernes Side er det — under Henblik paa den fra Sømandsstandens Side indtagne stadig forstaaende Holdning — umuligt at lade være med at tillægge dette Moment en væsentlig Betydning. Man maa regne med, at Bevæbning af Skibene med tyske Vaaben og med tysk Betjeningsmandskab og den deraf følgende Nødvendighed af at opgive Nationalitetsbetegnelsen for de omspurgte Skibe vilde fremkalde en saadan Modstand fra Sømandsstandens Side, at dennes hidtidige forstaaende Holdning derved vilde blive bragt i Fare.— De interesserede danske Kredse har for Resten henledt Opmærksomheden paa, at der gives svenske Skibe Adgang til de tyske Konvojer, skønt de ikke er bevæbnede.

2. Det maa befrygtes, at en Ordning i Overensstemmelse med det tyske Forslag vilde kunne medføre skadelige Konsekvenser for den danske Skibsfart, idet man maa være belavet paa, at en Forholdsregel — som den fra tysk Side foreslaaede — vilde kunne provokere Angreb fra engelsk Side mod andre danske Skibe og mod dansk Søterritorium. Her tænkes dels paa direkte Krigshandlinger overfor dansk Skibsfart, Havneanlæg o. s. v., dels paa Foranstaltninger fra de engelske Autoriteters Side mod danske Skibe, som er unddraget den Danske Regerings Kontrol.

3. En Ordning i Overensstemmelse med det tyske Forslag vilde kunne paavirke de danske Skibsbesætningers retlige stilling i uheldig Retning. Kaptajner, Officerer og Mandskab paa et opbragt neutralt Fartøj er nemlig, saafremt det opbragte Fartøj med Magt har ydet Modstand eller har taget Del i Kamphandlinger, underkastet særlige ugunstige Bestemmelser, jfr. Bestemmelsen i den tyske Priselov af 28. August 1939, Art. 76, 4. Stk., hvor det hedder, at de foranstaaende Bestemmelser i denne Artikel om Frigivelse

af neutralt Skibsmandskab under visse forhold ikke finder Anvendelse, naar det opbragte Fartøj har ydet Modstand med Magt eller taget Del i Kamphandlinger.

Endelig mener man at maatte gøre opmærksom paa, at en Fortsættelse af den nuværende Tilstand, hvor danske Handelsskibe er ubevæbnede, ikke vilde være ensbetydende med, at Risikoen for den danske Skibsfart i Nordsøen paa afgørende Maade vilde blive skærpet, idet de hidtidige Skader har været relativt smaa, og Erfaringen indtil nu saaledes ikke frembyder noget Grundlag for en Formodning for, at Risikoen for denne Skibsfart i Fremtiden skulde blive skærpet. Faktisk er der nemlig i Tiden fra 1. August 1941 og indtil nu kun indtruffet 7 Tilfælde, hvor danske Skibe er blevet beskadigede ved Luftangreb, medens der i samme Tidsrum i ovennævnte Trafik ialt er blevet foretaget ikke mindre end 1446 Rejser.

København, den 25. Marts 1942.

Forhandlingsgrundlag vedtaget i Ministermøde den 28. September 1942.

Det tyske Ønske gaar ud paa, at de vigtigste danske Skibe i Rotterdam-Farten forsynes med Antiluftskyts i de Tilfælde, hvor dette skønnes militært nødvendigt.

Den danske Regering maa stadig nære ganske overvejende Betænkeligheder ved at indgaa herpaa, men foreslaar, at en Del af den Tonnagemængde, der for Tiden deltager i Rotterdam-Farten, overdrages til Tyskland med Ret og Pligt til Tilbageførsel til de danske Rederier ved Krigens Afslutning, saaledes at de økonomiske Betingelser nærmere aftales. Det maa dreje sig om Skibe i et Antal og af en Tonnagemængde, der skønnes at svare til de Undtagelsestilfælde i Rotterdam-Farten, i hvilke Tyskland efter de hidtidige Forhandlinger vilde have forlangt Bevæbning.

Forudsætningen herfor skulde være, at den paagældende Tonnage benyttes til Kultilførsler til Danmark i samme Udstrækning som hidtil, og det maa blive Tysklands Sag at arrangere sig med Hensyn til Skibenes Bemanding.

Ved Udvælgelsen af de paagældende Skibe, hvorom nærmere Aftale maatte træffes, skulde der drages Omsorg for, at ikke et enkelt Rederi eller en enkelt Skibstype bliver særlig ramt, men at der finder en Fordelig Sted dels paa de Rederier, der hidtil har deltaget i Rotterdam-Farten, dels paa de deri anvendte Skibstyper.

25.

UDENRIGSMINISTERIET

Kobenhavn, den 28. december 1949.

Til den af Folketinget under 8. januar 1948 nedsatte kommission i henhold til grundlovens § 45.

Under henvisning til Kommissionens skrivelse af 18. november 1949 vedrørende offentliggørelse af et svensk Pro Memoria af 27. december 1941*) vedrørende de svenske myndigheders stilling til spørgsmålet om handelsskibes bevæbning meddeler Udenrigsministeriet, at det svenske udenrigsdepartement har givet sin tilladelse til, at det pågældende dokument offentliggøres af Kommissionen.

P. M. V.
E. B.

Mogens Melchior.

*) A. nr. 24, bilag 1, side 170.

26.

Til den af Folketinget under 15. Juni 1945 nedsatte Kommission i Henhold til Grundlovens § 45.

I Skrivelse af 12. Juli d. A.*) har den ærede Kommission forespurgt, med hvilken Motivering man i Marts 1943 nægtede de da internerede Kommunister Ret til at afgive deres Stemme ved Valget, og om alle Regeringens Medlemmer var enige i Nødvendigheden af at forhindre Kommunisternes Stemmeafgivning.

I Anledning heraf skal jeg oplyse, at Motiveringen for det Standpunkt, Regeringen indtog, er angivet i medfølgende Afskrift af Skrivelse, som blev tilsendt d'Herrer Ludvig Hansen, Svend Wagner og Heinr. Davidsen, nemlig at Valgloven ikke giver nogen Hjemmel til, at de paagældende Internerede kunde afgive deres Stemme.

Sagen blev forelagt i et Ministermøde, hvor den samlede Regering gav Tilslutning til det Standpunkt, som er udtrykt i Skrivelsen fra Indenrigsministeriet, som følger vedlagt.

Jørgen Jørgensen.

(* 1945.

Afskrift af Indenrigsministeriets Skrivelse af 19. Marts 1943 til d'Herrer Ludvig Hansen, Svend Wagner og Heinr. Davidsen, Vestre Fængsel.

I et hertil indsendt Andragende af 9. Marts 1943 har De anholdt om, at der maa blive draget Omsorg for, at Personer, der for Tiden hensidder i Vestre Fængsel som internerede i Henhold til Lov Nr. 349 af 22. August 1941, faar Adgang til at afgive Stemme ved de forestaaende Valg til Rigsdagen.

I denne Anledning skal man meddele, at den i Rigsdagsvalglovens §§ 102 ff. hjemlede Adgang til at afgive Stemme ved Indsendelse af Stemmeseddel kun omfatter Personer, der paa Grund af Kontrakt- eller Arbejdsforhold eller som Følge af Varetagelsen af offentligt Hverv er forhindret i at komme til Stede paa Afstemningsstedet, og at Indenrigsministeriet derfor ikke har været i Stand til at imødekomme Deres Andragende.

27.

INDENRIGSMINISTERIET

København, den 15. Maj 1943.

Til Folketingets Formand.

I den med Hr. Formandens Skrivelse af 8. April 1943 hertil til Udtalelse fremsendte, hoslagt tilbagefølgende*) Sag har en Kreds af Personer, der for Tiden hensidder i Vestre Fængsel som internerede i Henhold til Lov Nr. 349 af 22. August 1941, rejst Indsigelse imod Gyldigheden af de den 23. Marts 1943 afholdte Valg til Rigsdagen under Henvisning til, at der ikke var blevet draget Omsorg for, at de i Henhold til den nævnte Lov internerede Personer fik Adgang til at afgive Stemme ved Valgene.

I denne Anledning skal man meddele, at Indenrigsministeriet den 12. Marts 1943 fra et Forhandlingsudvalg for de internerede i Vestre Fængsel modtog et Andragende, hvori der anholdtes om Adgang for de internerede til at deltage i Valgene, og at man i Besvarelsen heraf i Skrivelse af**) 19. Marts 1943, hvoraf en Afskrift vedlægges, meddelte, at den ved Rigsdagsvalglovens §§ 102 ff. hjemlede Adgang til at afgive Stemme ved Indsendelse af Stemmeseddel kun omfatter Personer, der paa Grund af Kontrakt- eller Arbejdsforhold eller som Følge af Varetagelsen af offentligt Hverv er forhindret i at komme til Stede paa Afstemningsstedet, og at Indenrigsministeriet derfor ikke havde været i Stand til at imødekomme det fremsatte Ønske.

Det tilføjes, at Justitsministeriet over for Indenrigsministeriet havde udtalt, at det ikke vilde kunne tillades, at de pågældende blev ført til et Valglokale for at afgive deres Stemme.

Jørg. Jørgensen.

Ejner Larsen.

*) Ikke optrykt.
**) A. 178.

28.

AFSKRIFT

INDENRIGSMINISTERIET

København, den 29. august 1940.

Fortroligt.

Samtlige amtmænd.

Da der i flere tilfælde over for indenrigsministeriet har været rejst spørgsmål om, hvorledes der fra de herrer amtmænds side vil være at forholde i samkvemmet med de tyske civile og militære myndigheder, har indenrigsministeriet efter forhandling med udenrigsministeriet anset det for rettest at gøre følgende vejledende bemærkninger i så henseende:

Forholdene har efterhånden udviklet sig således, at det efter regeringens formening vil være naturligt, at danske embedsmænd landet over, i første række amtmændene, kommer i kontakt med den tyske værnemagts officerer såvel som med de civile tyske embedsmænd på en måde, der lader disse forstå, at man fra dansk side gerne vil have nogen forbindelse med dem udover de rent tjenstlige forretningsmæssige forhandlinger om indkvarteringsspørgsmål, forplejning, politisager etc. En sådan kontakt turde være et vel egnet middel til opnåelse af det gode forhold mellem befolkningen og værnemagten, der tilstræbes såvel fra dansk som fra tysk side.

Det vil derfor være naturligt, ikke blot at visitter, der aflægges af tyske officerer eller civile embedsmænd i chefstillinger, besvares med genvisit af vedkommende danske embedsmænd uanset den tyske embedsmands højere eller lavere grad, men også at der i et vist omfang tilstræbes selskabelig omgang mellem danske og tyske embedsmænd. Det henstilles derfor, at eventuelle indbydelser fra tysk side modtages, medmindre der måtte foreligge gyldig forfaldsgrund, som i givet fald bør meddeles de indbydende. Dette gælder såvel indbydelser til selskabelige sammenkomster som til militære parader og koncerter. I hvilket omfang indbydelser fra tysk side bør modtages, må imidlertid afhænge af et skøn, og det kan i denne forbindelse bemærkes, at man fra tysk side utvivlsomt vil kunne forstå, om danske embedsmænd ikke måtte ønske at modtage indbydelser til foranstaltninger af sekundær betydning, som f. eks. sportsopvisninger o. lign.

Da tanken med nærværende opfordring til at søge selskabelig kontakt med de tyske repræsentanter er at udbygge de gode dansk-tyske relationer, er det klart, at danske embedsmænd ikke må føle sig forpligtet til at modtage indbydelser til rent tyske selskabelige sammenkomster, hvis formål er at fejre tyske mindedage, tyske militære sejre m. v.

Ligesom det ønskes, at danske embedsmænd i et vist omfang modtager indbydelser fra tysk side, vil det også være rimeligt, at amtmændene i beskedent omfang er værter i samvær med tyske officerer og civile embedsmænd, idet det vil være ønskeligt at føre tyske sammen med danske, således at værnemagtens officerer og civile embedsmænd samt borgmestre kommer i forbindelse med hinanden.

For så vidt sådanne arrangementer overskrider de til rådighed værende beløb, vil man med velvilje bedømme ønsker om midlertidig forhøjelse af repræsentationstillægene.

Såfremt det ved de pågældende lejligheder måtte være pakrævet at udveksle taler, vil der ikke herfra kunne gives noget almindeligt direktiv i så henseende, men man vil finde det rimeligt, at sådanne taler holdes inden for de rammer, hvori den fra tysk side holdte tale er fremført eller en eventuel svartale kan forventes at ville blive fremført.

Endelig skal man bemærke, at man må have det overladt til de herrer amtmænds eget skøn, hvorvidt de ved militære parader o. lign. måtte ønske at anvende civil påklædning eller uniform.

Knud Kristensen.

Navn.

29.

AFSKRIFT

INDENRIGSMINISTERIET

København, den 30. september 1940.

Fortroligt.

Samtlige amtmænd.

I forbindelse med indenrigsministeriets skrivelse af 29. august d. å.*) angående spørgsmålet om, hvorledes der vil være at forholde i samkvemmet med de herværende tyske civile og militære myndigheder, skal man under henvisning til de den 17. d. m. stedfundne forhandlinger med overpræsidenten i København og landets amtmænd understrege, at indholdet af den nævnte skrivelse udelukkende er af vejledende art i anledning af de til indenrigsministeriet rettede henvendelser herom.

Man skal i denne henseende endvidere pege på, at det, såfremt de enkelte embedsmænd under hensyn til de stedlige forhold formener, at de ved alene at opretholde et tjenstligt samkvem med de pågældende tyske embedsmænd vil kunne opnå den af regeringen tilsigtede nødvendige forståelse og imødekommenhed hos disse, vil være overladt til vedkommende danske embedsmands frie skøn at indskrænke sig hertil.

Det tilføjes dog, at man fremdeles må anse de i den fornævnte skrivelse af 29. f. m. givne retningslinier for at være de rette, ligesom man i givet fald vil anse det for rettest, at de danske embedsmænd m. v., der fra dansk side bliver indbudt, forinden modtager fortrolig orientering om grundlaget for indbydelse.

Knud Kristensen.

Navn.

A. nr. 28.

30.

Kastrup, den 9. Juli 1945.

Til den af Folketinget under 15. Juni 1945 nedsatte Kommission i Henhold til Grundlovens § 45.

I Skrivelse af 27. f. M. har den ærede Kommission anmodet mig om Besvarelse af følgende:

Blev der fra tysk Side stillet Krav vedrørende Ansættelse af Priser paa Landbrugsprodukter paa Hjemmemarkedet i Sommeren 1940? (Kornloven).

Saaledes foranlediget skal jeg meddele, at da Danmark som Følge af Besættelsen den 9. April 1940 blev afskaaret fra enhver oversøisk Tilførsel af Korn og Foderstoffer og ikke kunde vente væsentlige Tilførsler andetsteds fra, var der fra alle Sider Enighed om, at Danmark maatte klare sig igennem med sin egen Kornhøst, og ved Forhandlinger mellem Landbrugsministeriet og Landbrugets Organisationer opnaaedes der Enighed om det Forslag, der senere ophøjedes til Lov Nr. 390 af 25. Juli 1940 om en Kornordning for Høstaaret 1940—41.

Under Udarbejdelsen af Kornlovsforslaget blev der ikke fremsat Krav fra tysk Side, og de tyske Myndigheder havde end ikke Kendskab til Forslagets Indhold før dettes Fremlæggelse for Rigsdagen.

Heller ikke forsaavidt angaar andre Landbrugsprodukter end Korn blev der i Sommeren 1940 fra tysk Side stillet Krav vedrørende Ansættelse af Priser paa Hjemmemarkedet.

Kr. Bording.

31.

DEN AF FOLKETINGET UNDER 19. DECEMBER 1945 NEDSATTE KOMMISSION I HENHOLD TIL GRUNDLOVENS § 45

Den 2. April 1946.

Hr. Civilingeniør T. K. Thomsen, R. af Dbg., Dbm., Jansvej 6, Gentofte.

Kommissionen udbeder sig en skriftlig Redegørelse fra Dem om Regeringens Henvendelse til Deres Firma om Anlæg af tyske Flyvepladser.

Holm.

Eigil Olsen.

32.

T. K. THOMSEN
Ingeniør, cand. polyt.

København, den 26. April 1946.

Til Den af Folketinget under 19. December 1945 nedsatte Kommission i Henhold til Grundlovens § 45.

Hoslagt tillader jeg mig at fremsende den ønskede Redegørelse.

Med Højagtelse

T. K. Thomsen.

Foranlediget af at 2 tyske Herrer den 16. April 1940 om Eftermiddagen Kl. ca. 17 henvendte sig til mit Firma Wright, Thomsen & Kier, Trondhjemsplads 3, med Forespørgsel, om vi vilde udføre Arbejde for dem paa 4 eller 5 Flyvepladser i Jylland, henvendte jeg mig til Statsminister Stauning, idet de Herrer havde angivet, at deres Opfordring til os skete paa Foranledning af Regeringen, hvorunder de nævnte Statsminister Staunings Navn. Statsministeren ønskede en Samtale med mig med det samme, og jeg tog ud til hans Hjem paa Valeursvej.

Ved Ankomsten til Statsministeren erklærede denne, at han var klar over, hvad jeg vilde, og endvidere erklærede han straks, at det blev nødvendigt, at mit Firma gik ind paa at udføre disse Arbejder. Det gik ikke an, at vi saadan som Christiani & Nielsen havde gjort det, sagde nej. Der havde været Vanskeligheder ved at faa Tyskerne til at gaa ind paa, at danske Arbejdsgivere og Arbejdere skulde udføre disse Arbejder, og det vilde være en Ulykke for Landet, hvis ikke det lykkedes at holde tyske Arbejdere og Arbejdsgivere ude, og hvis nu ogsaa Deres Firma siger nej, navnlig under Hensyn til, at De er Næstformand i Arbejdsgiverforeningen, vil det uvægerligt medføre, at andre heller ikke vil gøre det, og saa vil Tyskerne benytte Fanger og tyske Arbejdere, hvilket let vil medføre en Nazificering af Forholdene herhjemme.

Jeg gjorde nu opmærksom paa, at det at bygge Fæstningsværker for Tyskerne af Nordmændene vilde blive betragtet som en fjendtlig Handling imod disse. Det kunde Statsministeren ikke erkende, og han maatte ogsaa mene, at som Forholdene laa, vilde disse Flyvepladser ikke blive benyttet imod Norge. Jeg gjorde derefter opmærksom paa, at det ikke var rart at udføre Arbejder, som jeg mente var af en saadan Art, at mine Landsmænd havde Lov til at spytte paa mig for, fordi jeg udførte dem. Hertil svarede Statsministeren, at hvis det skulde lykkes os at føre Danmarks Sag igennem det, som Landet nu var ude i, saa var der mange af os, der vilde komme til at gøre Ting, som Landsmænd vilde spytte paa een for.

Jeg anførte overfor Statsministeren, at jeg mente, det var forkert, Regeringen havde truffet denne Beslutning. Hertil svarede Statsministeren arrigt, at det kunde ikke nytte, vi alle vilde regere, og naar Regeringen nu mente, at dette var det rigtigste, saa maatte jeg rette mig herefter og medvirke til, at Regeringens Beslutning blev udført. Jeg erklærede da, at hvis Christmas Møller saa paa det paa samme Maade som Statsministeren, vilde jeg gaa ind for det. Hertil svarede Statsministeren lettet, ja, saa er denne Sag i Orden, for Regeringens Beslutning er en Afgørelse paa et Forslag fra Christmas Møller, og han foreslog, at man straks skulde ringe Christmas Møller op. Dette skete, og Christmas Møller var meget ivrig for, at mit Firma skulde gaa ind for de omtalte Arbejder. Jeg vilde ikke give endeligt Løfte, men vilde nu gaa hjem for at tale med Ingeniør Wright og telefonere til Ingeniør Kier.

I mit Hjem ventede Ingeniør Wright, og saasnart jeg kom hjem, blev Ingeniør Kier ringet op, og jeg talte igen med Christmas Møller, og overfor de Indvendinger, som nu mere frit kunde fremsættes, efter at Statsministeren ikke var til Stede, fastholdt Christmas Møller meget stærkt sin Opfattelse, og da jeg i Samtalens Løb anførte, at jeg ikke kunde betragte mig som en god Dansker, hvis jeg udførte dette Arbejde, erklærede Christmas Møller, at han ikke kunde betragte mig som en god Dansker, hvis jeg ikke gjorde det. Samtalen blev afbrudt ved en Provinssamtale med Ingeniør Kier, der var fuldstændig utilbøjelig til at gaa med til disse Arbejder. Efter en ny Samtale med Ingeniør Kier og en ny Samtale med Christmas Møller endte Diskussionen med, at Wright, Thomsen & Kier lovede, saafremt der kunde oprettes en Kontrakt, som var betryggende, at vi vilde gaa ind for Arbejdet, dog under Forudsætning af, at vi kunde faa andre Entreprenører til at medarbejde og da navnlig Carl Nielsen, Fruens Bøge. Endvidere maatte vi have Nationalbankens Medvirken til at ordne de valutamæssige Forhold.

København, den 25. April 1946.

T. K. Thomsen.

33.

DEN AF FOLKETINGET UNDER 19. DECEMBER 1945 NEDSATTE KOMMISSION I HENHOLD TIL GRUNDLOVENS § 45

Den 3. April 1946.

Til Hr. fhv. Udenrigsminister Christmas Møller.

Kommissionen anmoder Dem om hertil at fremsende skriftlig Redegørelse for Forhandlingerne indenfor Regeringen om den tyske Henvendelse og om Deres Opfordring til T. K. Thomsen.

Holm.

Eigil Olsen.

34.

Til den af Folketinget under 19. December 1945 nedsatte Kommission i Henhold til Grundlovens § 45.

I Besvarelse af Kommissionens Skrivelse af 3. April tillader jeg mig herved at fremsende en kort Redegørelse.

Mandag den 15. eller Tirsdag den 16. April 1940 meddelte enten Statsminister Stauning eller Udenrigsminister Munch i et Ministermøde, at Tyskerne var kommet til dem og havde stillet Krav om, at danske Arbejdere skulde stilles til Disposition for Bygning af nogle Flyvepladser: en Udvidelse af Flyvepladsen Aalborg—Vest og andre Pladser. Tyskerne havde truet med, at saafremt danske Arbejdere ikke blev stillet til Disposition for Udførelse af de nævnte Arbejder, vilde man fra tysk Side foretage et af to: enten tvangsudskrive danske Arbejdere, som under tysk Ledelse og Kontrol skulde udføre de paagældende Arbejder, eller man vilde indskrive Arbejdere fra Tyskland.

Denne Fordring fra tysk Side fremkom under den Situation i Ministeriet, at der var nogen Uoverensstemmelse — hvis jeg maa sige det saaledes — ganske særligt mellem mig og de øvrige Ministre om, hvorvidt man skulde sende en Skrivelse til Tyskerne, i hvilken man klart gjorde op, hvad Landet var gaaet ind paa den 9. April — ikke som en Overenskomst, men som noget, man havde bøjet sig for under Tvang (Memorandumet og de 13. Punkter), og i Fortsættelse deraf skulde Regeringen hævde, at hvis Tyskerne kom med yderligere Krav og Krav, som ikke var i Overensstemmelse med de ovennævnte 13 Punkter, skulde man paa Forhaand meddele Tyskerne, at man vilde sige nej til selv den mindste Udvidelse. Dette Synspunkt var ikke Regeringens, og jeg tør sige, jeg stod nogenlunde ene med det. Regeringen var af den Opfattelse, at man i hvert Fald indtil videre maatte søge at manøvrere sig igennem. Det tyske Krav om Udførelse af de nævnte Arbejder var man, hvad enten det skulde udføres paa den ene eller den anden Maade, meget betænkelig ved. Hvis det skulde være danske Arbejdere, som blev tvangsudskrevet til at udføre Arbejdet, var man ængstelig for, hvilke Konsekvenser det kunde medføre overhovedet i Landet, ligesom man ogsaa var ængstelig for, at Tyskerne eventuelt skulde lokke med meget høje Lønninger, og man ønskede overhovedet ikke, at Danske — hvad enten det var Arbejdere eller Forretningsfolk eller Myndigheder, bortset fra Udenrigsministeriet — skulde i nogen som helst Kontakt med Tyskerne. Hvis Tyskerne anvendte den anden omtalte Fremgangsmaade, nemlig at indskrive tyske Arbejdere, var man ængstelig for, at det med den Arbejdsløshed, som paa det daværende Tidspunkt herskede, skulde faa ubehagelige Følger, at man indskrev fremmed Arbejdskraft, medens danske gik ledige.

I Ministermødet, hvor man behandlede den paagældende Sag, fremsatte jeg derfor den Tanke, om man ikke kunde lade et eller maaske flere af de danske Entreprenørfirmaer udføre Arbejdet, idet man jo derigennem vilde opnaa, at der overhovedet ingen Kontakt var mellem Tyskerne og Danske ud over de paagældende Firmaers Ledelse. Denne Tanke vandt Tilslutning i Ministeriet.

Den 15. eller 16. April om Aftenen blev jeg ringet op af Ingeniør T. K. Thomsen fra Wright, Thomsen & Kier, som spurgte mig om min Mening, idet han havde været meget lidt tilbøjelig til at efterkomme Statsministerens Opfordring, dels fordi han nødig vilde have med Tyskerne at gøre, og dels ogsaa fordi han regnede med, at man senere vilde lægge ham og hans Firma det til Last. Statsminister Stauning havde da nævnt over for ham, at Regeringen var enig i den omtalte Plan og næsten maatte paalægge Wright, Thomsen & Kier at stille sig til Raadighed. T. K. Thomsen havde da udbedt sig Tilladelse til at henvende sig til mig, og jeg kunde kun i eet og alt bekræfte, hvad Statsminister Stauning havde meddelt ham, og meddele, at Planen var min.

Jeg kan derfor kun understrege, hvad jeg jo ogsaa for længe siden offentligt har meddelt, at Wright, Thomsen & Kiers Paatagelse af at udføre de paagældende Arbejder i Foraaret og Sommeren 1940 ikke blot skete paa en kraftig Opfordring af Regeringen, men man kan sige efter et Paalæg fra den.

J. Christmas Møller.

35.

UDENRIGSMINISTERIET

Kobenhavn, den 12. Juli 1945.

Til den af Folketinget under 15. Juni 1945 nedsatte Kommission i Henhold til Grundlovens § 45.

Under Henvisning til Punkt 1 i Kommissionens Skrivelse af 27. Juni 1945 angående Oplysninger om Forhold, hvis Klarlæggelse af Kommissionen anses for nødvendig til Bedømmelse af, hvorvidt der er Grundlag for at drage Ministre til Ansvar i Anledning af deres Embedsvirksomhed under den tyske Besættelse meddeler Udenrigsministeriet følgende:

Der findes ikke i Udenrigsministeriets Akter Oplysninger vedrørende Ministres eventuelle Forhandlinger om Arbejder for Besættelsesmagten. I Akterne vedrørende Embedsmændenes Forhandlinger om disse Spørgsmaal findes ikke Aktstykker, der skønnes at kunne have Betydning for Bedømmelsen af, hvorvidt der er Grundlag for at drage Ministre til Ansvar i Anledning af deres Embedsvirksomhed under den tyske Besættelse.

— —

F. M.

Niels Svenningsen.

36.

ENTREPRENØRFORENINGEN

Kobenhavn K., den 5. oktober 1946

Den parlamentariske Kommission, Rigsdagen, Christiansborg. K.

En Kreds af Entreprenørforeningens Medlemmer, som har udført Værnemagtsarbejder under Krigen, har anmodet Foreningen om overfor Den parlamentariske Kommission at rejse Spørgsmaalet om Muligheden for at faa en fuldstændig Opklaring af Regeringens Ønsker under Krigen om Indsættelse af danske Entreprenører ved Værnemagtsarbejdet.

Da de paagældende Firmaer repræsenterer en betydelig Del af Entreprenørforeningens Medlemmer, tillader Foreningen sig herved paa denne Foranledning at anmode Den parlamentariske Kommission om at tage dette Spørgsmaal op til Undersøgelse, idet vi tillader os at oplyse, at der fra den nævnte Kreds af Medlemmer særlig henvises til Beslutningerne paa Ministermødet den 15. April 1940 og til senere autoritative Udtalelser om dette Forhold,

P. B. V.

Einar Thorsen.

Sv. Nøring.

37.

Fremlagt i Højesteret den 25. Maj 1949

Afskrift.

Redegørelse fra Entreprenørforeningen angaaende forskellige Forhold vedrørende Værnemagtsarbejdet, samt Byggearbejderne i Hamborg.

Værnemagtsarbejdernes Paabegyndelse i 1940.

Den 16. April 1940 henvendte Repræsentanter for den tyske Værnemagt (Luftwaffe) sig til Firmaerne Christiani & Nielsen, Monberg & Thorsen og Wright, Thomsen & Kier med Forespørgsel om, hvorvidt de paagældende Firmaer vilde være villig til at paabegynde Arbejde ved Udførelse af Flyvepladser i Jylland. De to førstnævnte Firmaer meddelte, at de ikke ønskede at udføre disse Arbejder, idet dog Christiani & Nielsen henviste til W. T. K., som de mente havde særlige Forudsætninger for at udføre saadant Arbejde. Efter at Ingeniør Thomsen havde raadført sig med Statsminister Stauning og Minister Christmas Møller, bestemte W. T. K. sig til at gaa ind for Udførelsen af disse Arbejder.

Ifølge Referat af Ingeniør Thomsens Udtalelser ved et Møde i Entreprenørforeningen den 20. Maj 1940 havde han først talt med Stauning, som var meget raadvild, derefter med Christmas Møller, som sagde, at den samlede Regering (de 18 Ministre) var enig om, at det var den rigtigste Maade at gøre det paa; man var bange for nazistisk Paavirkning af danske Arbejdere fra eventuelle tyske Arbejdere.

Forud for Henvendelsen til de ovennævnte Firmaer om Udførelsen af disse Arbejder, havde der fundet et Møde Sted i Udenrigsministeriet, hvor man fra tysk side havde meddelt, at man agtede omgaaende at paabegynde Udførelse af Flyvepladser for at kunne værne sig mod eventuelle Angreb fra de Allieredes Side. Efter at Regeringen havde protesteret mod Paabegyndelsen af disse Arbejder, resulterede Mødet i, at Ministeriet, som Følge af at man gerne ønskede danske Arbejdere beskæftiget ved disse Anlæg dels af Beskæftigelseshensyn, dels for at undgaa en eventuel nazistisk Paavirkning fra de tyske Arbejderes Side, henstillede at anvende danske Entreprenørfirmaer til Udførelsen. Firmaerne Christiani & Nielsen, Højgaard & Schultz, Monberg & Thorsen og Wright, Thomsen & Kier blev nævnt som Firmaer, der vilde kunne paatage sig disse Opgaver.

Omtrent paa samme Tidspunkt fik andre Firmaer Opfordring til at arbejde for den tyske Værnemagt, og i Begyndelsen af Maj havde et mindre Antal Firmaer paabegyndt Arbejder ved Anlæg af Flyvepladser paa forskellige Steder i Jylland samt i Værløse.

Entreprenørforeningen var ikke blevet underrettet om Paabegyndelsen af disse Arbejder, selv om Medlemmerne ifølge Foreningens Love er pligtige til straks at melde Paabegyndelsen af ethvert Arbejde, og det varede derfor nogen Tid, før man i Foreningen blev klar over, hvilke Arbejder der var begyndt, og hvilke Firmaer der var beskæftiget dermed.

Den 20. Maj blev der imidlertid paa Initiativ af Ingeniør Højgaard afholdt et Møde i Foreningen, hvortil man indkaldte Repræsentanter for de Firmaer, som man vidste havde paabegyndt Arbejde for Værnemagten, eller som havde faaet Opfordring til at udføre saadant Arbejde. Under Mødet fremkom Deltagerne med Oplysninger om, hvorledes Henvendelsen om Paabegyndelsen af Arbejde var sket, og herunder gav Ingeniør Højgaard og Ingeniør Thomsen Meddelelse om det ovenfor omtalte Møde i Udenrigsministeriet. Ingeniør Højgaard kritiserede Regeringens Standpunkt, idet han mente, at den skulde have protesteret mod Paabegyndelsen af disse Arbejder og derefter finde sig i, hvad der vilde ske. Endvidere beklagede han overfor Ingeniør Thomsen og Ingeniør Christensen (Danalith), at deres Firmaer var gaaet ind paa Udførelsen af disse Arbejder. Under Mødet gav nogle af Firmaerne endvidere Oplysninger om de Betalingsbetingelser, der var aftalt for Udførelsen af de forskellige Arbejder, og herunder oplyste Ingeniør Thomsen, at hans Firma havde truffet Aftale om, at Arbejdet skulde udføres i Regning paa Basis af et Honorar paa 10 pct.

paa Materialer og 25 pct. paa Arbejdsløn. Tyskerne var rede til at betale mere, men Firmaet mente, at disse Satser var passende.

Mødet resulterede i, at man blev enig om, at Foreningen skulde henvende sig til Udenrigsministeriet med Anmodning om, at Regeringen skulde angive bestemte Retningslinier med Hensyn til, hvorledes Entreprenørerne havde at forholde sig overfor Henvendelser fra Værnemagten, saaledes at man kunde faa klar Besked, hvorvidt Regeringen forlangte, at Entreprenørerne skulde paatage sig saadanne Arbejder, eller om den eventuelt helst saa, at man undslog sig derfor.

Torsdag den 13. Juni fandt et Møde Sted i Udenrigsministeriet med Direktør Svenningsen, hvor Ingeniør Thorsen forelagde Sagen paa Entreprenørforeningens Vegne. Han refererede Ingeniør Højgaards og Ingeniør Thomsens Udtalelser vedrørende deres Orientering om Spørgsmaalet hos Statsminister Stauning og Minister Christmas Møller og henstillede, at Regeringen tog et klart Standpunkt i Sagen. Direktør Svenningsen svarede hertil, at Ministeriets Synspunkt var, at det var ønskeligt, at Entreprenørerne paatog sig Udførelsen af Arbejderne, men selvfølgelig stod det enhver frit for, om han vilde eller ej. Ministeriet ønskede altsaa ikke at tage Ansvaret for, om Entreprenørerne overtog disse Arbejder, men hvert enkelt Firma maatte selv bære Ansvaret herfor.

Arbejder for Organisation Todt i 1942.

Den 19. Maj 1942 afholdtes Møde af en Kreds af Entreprenørforeningens Medlemmer, som var indbudt af O.T. til at udføre Betonarbejder langs Jyllands Vestkyst, til nærmere Drøftelse af, hvorledes Aflønningen kunde ske for at være i Overensstemmelse med Entreprenørforeningens Overenskomster. Endvidere drøftedes visse Kontraktspørgsmaal i Forholdet overfor O.T.

Efter at der fra en af Deltagerne i Mødet var indhentet Bestyrelsens Udtalelse om, hvilke Retningslinier der skulde følges ved Aflønningen, udsendte et af Mødet den 19. Maj nedsat Udvalg en Rundskrivelse af 26. Maj 1942 vedrørende Aflønningsforholdene etc. til Deltagerne i Mødet.

Nedsættelse af Udvalg til Forhandling med O. T. 1942.

Den 17. December 1942 udsendte O.T. Oberbauleitung Dänemark et Brev til samtlige Entreprenører beskæftiget ved O.T.-Byggeforetagender i Jylland, hvori Entreprenørerne anmodedes om at vælge et Udvalg til at optage Forhandling med O.T. om Oprettelse af ensartede Kontraktforhold og Prisforhold, idet O.T. havde til Hensigt ogsaa at inddrage de danske Priskontrolmyndigheder i disse Forhandlinger.

Da den overvejende Del af de paagældende Entreprenører var uorganiserede, ønskede vore Medlemmer ikke at deltage i Udvalgsarbejde med dem.

Som Følge heraf henvendte O.T. sig ved Brev af 9. Januar 1943 til Entreprenørforeningen og anmodede Foreningen om snarest at foranledige et Udvalg udpeget blandt de organiserede Entreprenører ved O.T.-Arbejder til at træde i Forhandling med O.T.

Entreprenørforeningen indkaldte derfor de af vore Medlemmer, som vi var bekendt med arbejdede for O.T., til et Møde den 15. Januar 1943, hvor Entreprenørerne valgte følgende til Udvalget:

H. K. Wright, Kaj Hauer, P. Vinding og Ib A. Rimstad.

Entreprenørforeningens Formand, Civilingeniør Einar Thorsen, gav ved Mødet Udtryk for, at Foreningen intet vilde have at gøre med de kommende Forhandlinger med O.T., og Foreningen har ikke noget nærmere Kendskab til de følgende Forhandlinger og deres Resultat.

Ved Brev af 15. Januar 1943 gav Entreprenørforeningens Formand O.T. Meddelelse om, hvem der var blevet valgt til Udvalget.

Henvendelse fra O. T. ang. Pansergrave 1943.

Den 19. November 1943 blev Entreprenørforeningens Formand ringet op af O.T. og anmodet om at komme til en Samtale paa O.T.s Kontor angaaende Udførelse af visse Jordarbejder.

O.T. var ved Henvendelse til Udenrigsministeriet blevet henvist til Entreprenørforeningens Formand.

Ved Mødet hos O.T. den 19. November deltog fra Entreprenørforeningen foruden Ingeniør Thorsen ogsaa Direktør Nøring. O.T. var repræsenteret ved Stadtbaurat, Ingeniør Gabsdil. Denne meddelte, at man skulde bruge ca. 20 Firmaer til Udførelse af nogle simple Jordarbejder i Jylland (paa dette Tidspunkt var vi ikke bekendt med, at det var det saakaldte Sofort-Program med Udførelse af Pansergrave det gjaldt), og O.T., der selv havde fundet 7—8 Firmaer, anmodede Entreprenørforeningen om at skaffe 10—12 Firmaer, som var villige til at paatage sig dette Jordarbejde, idet Gabsdil gik ud fra, at Entreprenørforeningen havde Kendskab til de enkelte Medlemmers Kapacitet og hvad de for Øjeblikket havde af Arbejde.

Den fornødne Arbejdskraft skulde efter O.T.s Udtalelse stilles til Raadighed fra Arbejdsanvisningskontorerne, og der skulde saavidt muligt beskæftiges ca. 500 Mand af hvert Firma, og Arbejdet regnedes at skulle være lavet paa 6—8 Uger. Vi benægtede at kende noget til, hvad de enkelte Medlemmer havde at udføre, og hvad de kunde paatage sig. Gabsdil henstillede derefter til Entreprenørforeningen, at den ved telefonisk Henvendelse til en Del af Medlemmerne forhørte, om nogle af dem maatte være villige til at paatage sig dette Arbejde. Dette afslog vi og henviste til, at O.T. jo i Henhold til von Hannekens Forordning havde Myndighed til at paalægge de Firmaer, som ønskedes, at udføre Arbejdet. O. T. vilde dog ikke gerne benytte sig deraf og fornyede sin Henstilling til os om pr. Telefon hos Medlemmerne at undersøge, om de maatte være interesserede i at gaa i Forhandling med O.T. om Udførelse af saadanne Arbejder. Efter gentagne Henstillinger mente vi ikke at kunne afslaa at være behjælpelig med at rette en saadan Forespørgsel.

I de nærmeste Dage derefter rettede Direktør Nøring telefonisk Henvendelser til en Række af vore Medlemmer, som vi var bekendt med allerede udførte Arbejder for Værnemagten eller tidligere havde gjort det. Der blev givet dem en Fremstilling af O.T.s Henvendelse og Henstilling til os, og der blev blot anmodet Medlemmerne om frit at svare Ja eller Nej, om de havde Interesse i at forhandle med O.T. derom. En Del af Firmaerne sagde Nej, medens andre (en halv Snes Stykker) sagde Ja, og de sidstes Navne blev derefter meddelt til O.T., som derefter selv bestemte, hvem de vilde henvende sig til.

Henvendelse fra O. T. ang. Betonarbejder 1944.

Den 24. Januar 1944 henvendte Gabsdil fra O.T. sig atter til Entreprenørforeningen, idet man nu ønskede anvist 2—3 Firmaer, som kunde paatage sig Udførelse af ret betydelige Betonarbejder. For et Syns Skyld foretog vi som ved Jordarbejderne en telefonisk Henvendelse til en Del Firmaer, væsentligt til Firmaer, som ikke tidligere havde arbejdet for Værnemagten. De sagde alle Nej, hvad vi derefter meddelte Gabsdil ved et Møde den 25. Januar; han mente, der maatte være adskillige Betonfirmaer, som kunde paatage sig saadant Arbejde, og vi maatte efter en længere alvorlig Diskussion atter forsøge Henvendelse til nogle andre Firmaer.

Vi gav overfor Gabsdil Udtryk for, at Grunden til, at man nu vilde have nye Firmaer, formentlig var, at nogle af de Firmaer, som hidtil havde arbejdet for O.T., nu var ved at trække sig ud af Arbejdet. Da vi ikke saa os i Stand til at imødekomme O.T.s Ønske om at anvise Betonfirmaer, henvendte O.T. sig videre om Sagen til Udenrigsministeriet.

Paa Foranledning af Direktør Svenningsen havde Entreprenørforeningens Formand, Ingeniør Thorsen, den 10. Februar 1944 en Samtale med Dr. Stalmann vedrørende Sagen. Dr. Stalmann meddelte straks, at man for de Firmaers Vedkommende, som hidtil havde arbejdet for O.T., havde bestemt sig til at foretage Tvangsudskrivning, og Ordren vilde blive givet om faa Dage. Ingeniør Thorsen gjorde opmærksom paa, at de Firmaer, som hidtil ikke havde arbejdet for Værnemagten, ikke raadede over en Organisation og Materielbeholdning, som man forestillede sig fra tysk Side, selvom en mindre Kreds af Firmaer tidligere havde udført store Ingeniør- og Entreprenørarbejder i Udlandet, men Firmaernes Materiel og Organisation her i Landet var af beskedent Omfang. Endvidere blev gjort opmærksom paa, at naar en Række Firmaer nu gennem 4 Aar havde holdt sig udenfor Værnemagtsarbejdet, maatte det være forstaaeligt, at de fortsat var tilbageholdende deroverfor.

Man gik derefter over til at drøfte, hvorvidt der for at undgaa Tvangsudskrivning af nye Firmaer kunde skaffes noget Materiel til Veje ved, at de Firmaer, som hidtil ikke havde arbejdet for Værnemagten, stillede det til Raadighed, naar det blev rekvireret

efter de derom givne Forordninger. Ingeniør Thorsen lovede at undersøge det Spørgsmaal omgaaende, og efter at have holdt Møde med en Kreds af de Firmaer, som hidtil ikke havde arbejdet for Værnemagten, kunde det den 12. Februar meddeles Dr. Stalmann, at Firmaerne havde erklæret sig villige til mod Rekvisition at stille noget Materiel til Raadighed, og at Entreprenørforeningen vilde paatage sig at være Mellemled mellem O.T. og Firmaerne i dette Forhold. Dr. Stalmann erklærede sig herefter indforstaaet med, at man under disse Omstændigheder vilde undlade at tvangsudskrive nye Firmaer. Den 15. Februar havde Ingeniør Thorsen og Direktør Nøring derefter Møde i Nyborg med Lederen af O.T. i Danmark, Landesrat Martinsen, og Baurat Fink for at faa nærmere Rede paa, hvilket Materiel der ønskedes.

Det drejede sig om 20—25 Blandemaskiner og nogle Gravemaskiner og Tipvognsmateriel. Resultatet blev, at der blev stillet de ca. 20 Blandemaskiner til Raadighed fra Firmaernes Side, men da Tyskerne vægrede sig ved at udstede Rekvisitionen i Henhold til Forordningerne og Firmaerne søgte at trække Tiden ud ved at forlange en tilfredsstillende Kontrakt for Lejemaalet med Garanti for den rette Tilbagelevering efter Anvendelse af Maskiner etc., løb hele Historien ud i Sandet, idet der ikke blev leveret Tyskerne en eneste Maskine.

Ordrer til 7 Firmaer om fortsat Arbejde 1944.

Ved Brev af 24. Februar 1944 meddelte Udenrigsministeriet Entreprenørforeningen, at følgende 7 Firmaer: Wright, Thomsen & Kier, Christiani & Nielsen, Carl Jensen & Kaj Hauer, Chr. Kastrup-Nielsen, Bay & Vinding, H. Hoffmann & Sønner og T. Bird fra det tyske Riges befuldmægtigede har faaet enslydende Skrivelse om, at de i Henhold til hans Bekendtgørelse af 5. Oktober 1943 og Forordningen af 4. September 1943 var forpligtet til fortsat at paatage sig at udføre Værnemagtsarbejder.

Udenrigsministeriet meddelte os videre, at de danske Myndigheder ikke var i Besiddelse af Midler til at yde Firmaerne Beskyttelse for eventuelle Konsekvenser af, at de nægtede at efterkomme det tyske Arbejdspaalæg.

Angaaende Arbejderne i Hamborg 1940.

I Begyndelsen af November Maaned 1940 blev der paa Foranledning af Minister Yde afholdt et Møde i Udenrigsministeriet med Repræsentanter fra Hamborg angaaende Udførelse af forskellige civile Byggearbejder, og hertil var indbudt Københavns Murerlaug, Entreprenørforeningen og Dansk Ingeniørforening. Arbejdsgiverorganisationerne blev ved Mødet anmodet om at forelægge for de forskellige Haandværkerorganisationer, om man kunde tænke sig at paatage sig dette Arbejde, og saafremt der var Interesse derfor, skulde en Delegation fra de forskellige Fag rejse til Hamborg for nærmere at blive orienteret om hele Forholdet.

Sagen blev drøftet med Lederen af de forskellige Mesterorganisationer ved et Møde i Arbejdsgiverforeningen den 6. November 1940, og Resultatet heraf blev, at man mente at burde undersøge Sagen nærmere.

I Dagene omkring den 20. November 1940 var Delegationen i Hamborg under Ledelse af Entreprenørforeningens Formand. Det, Tyskerne ønskede udført med danske Arbejdsgivere og danske Arbejdere, var dels Boligbyggeri og dels Udførelse af Betonbeskyttelsesrum for Civilbefolkningen. Man ønskede en Indsats fra de danske Firmaers Side paa foreløbig ca. 20 000 danske Arbejdere, som man var i Stand til at beskæftige i en længere Aarrække, og de 20 000 Mand var kun en Brøkdel af den Arbejdskraft, man paastod at have Brug for. Der blev straks af Ingeniør Thorsen gjort opmærksom paa, at der ikke kunde blive Tale om en Indsats af dette Omfang, idet der, saafremt Regeringen overhovedet billigede Tanken, kun kunde blive Tale om ca. 1 000 Arbejdere.

Efter Hjemkomsten fra Hamborg talte Arbejdsgiverforeningens Formand, Oldermand Eising, og Ingeniør Thorsen med Minister Kjærbøl, som efter at have drøftet Sagen i Regeringen meddelte, at den var enig i, at der ikke burde gøres nogen større Indsats, og at man ikke saa med nogen større Velvilje paa, at alle Landets gode Mestre og Arbejdere rejste til Tyskland. Man ansaa det dog ikke for klogt pure at afvise Henvendelsen, og efter nærmere Drøftelse blev der Enighed om, at man skulde erklære sig villig til at

paatage sig Arbejdet i et Omfang begrænset til ca. 20 Firmaer med ialt ca. 1 000 Mand tilsammen.

De forskellige Arbejdsgiverorganisationer forelagde derefter Sagen for deres Medlemmer. I Entreprenørforeningen skete det ved et Møde den 29. November 1940, hvortil var indbudt de Firmaer, som eventuelt maatte være interesseret i Sagen.

Der nedsættes af Haandværkerorganisationerne og Entreprenørforeningen et Udvalg, som derefter skulde forhandle Sagen nærmere med Tyskerne, ligesom dette Udvalg udpegede de ca. 20 Firmaer til Arbejdet blandt de forskellige Haandværker- og Entreprenørfirmaer, som havde meldt at være interesseret deri.

Med Tyskerne førtes herefter en Række Forhandlinger, hvorunder der mellem dem og Udvalget afsluttedes en Rammeoverenskomst af 5. December 1940, som angav Hovedretningslinier for, hvorledes de forskellige Forhold skulde ordnes.

Paa Basis af denne sluttedes Kontrakten derefter direkte mellem hver enkelt Arbejdsgiver og Myndighederne i Hamborg.

Omkring den 1. Februar 1941 ankom en Delegation fra Distriktet Mecklenburg for at skaffe Firmaer og Arbejdere til lignende Arbejde i Rostock. Ved Forhandling lykkedes det Udvalget foreløbig at stille den tilfreds med Løfte om at anvise en enkelt Murermester.

Om Omfanget af det Arbejde, som de enkelte Firmaer har udført i Tyskland, har vi intet nærmere Kendskab.

Udover de ovennævnte Firmaer blev saavidt os bekendt ikke yderligere Firmaer anvist af Udvalget til Arbejde i Tyskland, men adskillige Byggefirmaer har uden at være anvist af Udvalget kontraheret direkte med de tyske Byggemyndigheder om Overtagelse af Arbejde i Tyskland.

Entreprenørforeningens Kontrol med Overholdelse af Arbejdslønningerne hos Foreningens Medlemmer.

Da der kort Tid efter Værnemagtsarbejdernes Paabegyndelse i Forsommeren 1940 viste sig Vanskeligheder ved at faa Arbejdet udført til de overenskomstmæssige Lønninger ved Flyvepladserne ved Aalborg, foretog Entreprenørforeningen en nøjere Undersøgelse af Forholdene, og efter fornøden Forhandling med Dansk Arbejdsmandsforbund blev i Løbet af kort Tid alle Aflønninger hos vore Medlemmer bragt i Overensstemmelse med Overenskomsterne.

Efter at Flyvepladsen ved Aalborg i Begyndelsen af Juli 1940 havde været udsat for Bombeangreb i Arbejdstiden, blev der fra Arbejderside rejst Krav om et særligt Faretillæg paa 50 pCt. til Timelønnen. I den Anledning afholdtes forskellige Møder dels i Entreprenørforeningen og dels i Arbejdsgiverforeningen, hvor Arbejdsgiverorganisationerne bestemt afviste Kravet. Arbejderne truede med Strejke, hvis ikke de fik Kravet gennemført, men alligevel fastholdt vi intet at give, og Arbejdet fortsattes. Senere blev Kravet rejst igen, men det blev atter afvist, og der er saa vidt os bekendt ikke af vore Medlemmer betalt noget som helst Faretillæg ved Arbejde for Værnemagten.

Paa andre Arbejdspladser var der ogsaa i 1940 en Tendens til i visse Tilfælde at skrue Lønninger i Vejret, men ved kraftigt Indgreb fra Entreprenørforeningens Side blev ogsaa her Lønniveauet atter bragt ned til det normale.

Saa vidt os bekendt var Aflønningen herefter normal ved de tyske Arbejder, som fortsattes i 1941 i mere begrænset Omfang end i 1940.

Efter at Befæstningsarbejderne for O.T. paa Jyllands Vestkyst blev paabegyndt i 1942, viste der sig paany Tilbøjeligheder til at fravige de overenskomstmæssige Betalingsvilkaar, vel navnlig fordi det var vanskeligt at faa Arbejderne til at rejse ud til de afsides beliggende Arbejdspladser, men Entreprenørforeningen greb straks ind og foretog flere Inspektionsrejser til en Række af Foreningens Medlemmers Arbejdspladser for at undersøge, hvorledes Aflønningen skete hos vore Medlemmer.

Disse Inspektionsrejser godtgjorde, at Flertallet af Foreningens Medlemmer overholdt det gældende Lønniveau, og de faa Overtrædelser, som blev konstateret, ophørte, efter at de var blevet paatalt fra Foreningens Side.

Forseelserne bestod væsentlig i, at der til Arbejderne i Akkord hver Uge forskudsvis blev udbetalt et større Beløb pr. Time end den overenskomstmæssige Timeløn, men dog ikke større, end at det ikke overskred, hvad Arbejderne virkelig tjente pr. Time, naar Akkorden blev færdig og endelig gjort op.

Det er Foreningens Opfattelse, at den har gjort, hvad der var muligt, for at bevare Lønniveauet, og at det Arbejde, der er gjort, ogsaa i det store hele har givet et godt Resultat. At der til Trods herfor alligevel af Arbejderne er opnaaet meget store Fortjenester, som gjorde disse Pladser særlig tillokkende i Forhold til de civile Arbejdspladser, skyldtes formentlig i første Række den lange Arbejdstid og dernæst, at der ved Akkordarbejde har kunnet opnaas usædvanlig store Fortjenester, fordi de paagældende Arbejder var af ensartet Karakter.

Hvorledes Aflønningsforholdene har været hos den lange Række af uorganiserede Arbejdsgivere, som optraadte som Værnemagtsentreprenører, har vi ikke noget Kendskab til.

København, den 20. September 1945.

Entreprenørforeningen.

Sv. Nøring.

38.

Præsidenten for Højesteret og rettens øvrige dommere gør vitterligt:

at år 1949, onsdagen den 25. maj, foretoges sagen no. 71/1948:

Rigsadvokaten mod Holger Peter Christian Carlsen og Carl Christian Carlsen.

Fremlagt blev en af Vestre Landsret d. 7. november 1947 afsagt dom samt en af Randers købstad m. v. ret den 10. december 1946 afsagt dom, hvilke domme er sålydende

Nr. 71—1948. Randers Købstad m. v. Rets Dom

Ved Anklageskrift af 4/7 1946 fra Statsadvokaten for ekstraordinære Sager er

1. *Holger Peter Christian Carlsen*, nu Kærgaarden, Vorupkær,
2. *Knud Marius Ingvar Carlsen*, nu Aalekistevej 151, København,
3. *Carl Christian Carlsen*, nu Køsters Allé, Randers,

ved Retten for Randers Købstad m. v. tiltalt til at lide Straf.

A. *Alle de Tiltalte* for Overtrædelse af Lov Nr. 259 af 1. Juni 1945 § 15 i Anledning af, at Firmaet C. Carlsen, Randers — hvoraf 3. Carl Carlsen var ansvarlig Indehaver, medens 1. Holger Carlsen og 2. Knud Carlsen var ansat som henholdsvis Chefingeniør og Afdelingsleder og i Kraft af deres Slægtskabstilknytning til Indehaveren havde stor faktisk Indflydelse paa Firmaets Ledelse og Drift — i Tiden fra 1942 til Maj 1945 paa utilbørlig Maade har samarbejdet med Besættelsesmagten som Entreprenør, idet Firmaet ved talrige skriftlige Henvendelser til tyske Myndigheder og Firmaer skaffede sig Arbejde for Besættelsesmagten over det meste af Jylland og efter at have faaet de første Arbejder udvidede Forretningen udover alle rimelige Grænser, saa at den samlede Omsætning udgjorde Kr. 51.490.387,81 — *efter* Tilbagebetaling af et Beløb paa Kr. 754.591,36 som for meget indtjent ifølge Mellemkalkulation — hvoraf Firmaet havde en Bruttofortjeneste paa Kr. 6.069.967,11 og en regnskabsmæssig Nettofortjeneste paa Kr. 2.408.709,28, der fordeles paa de Tiltalte med henholdsvis Kr. 663.943,74, Kr. 333.574,17 og Kr. 1.411.191,37, medens et Beløb af Kr. 3.133.096,87 ikke var kommet til Udbetaling ved Kapitulationen.

Udtrykt i Procent steg Firmaets tyske Arbejde fra 1941 til 1945 fra 17,1 til 98,9, medens det danske Arbejde sank fra 82,9 til 1,1.

I den foran angivne Omsætning er indbefattet Omsætningen Kr. 7.482.498,49 ved et Kørselskontor for Besættelsesmagten, hvilket Kontor i Januar 1944 startedes af Firmaet paa Vandel Flyveplads paa Initiativ af 2. Knud Carlsen, og hvorved Firmaet havde en Nettofortjeneste af Kr. 80.068,16.

B. a. 1. *Holger Carlsen* og 3. *Carl Carlsen* for Overtrædelse af Lov Nr. 472 af 22. November 1941 § 8, jfr. § 19, jfr. nu Lovbekendtgørelse Nr. 47 af 11. Februar 1946, ved i Sommeren 1942 til Handelsfirmaet T. Kjerulff-Hansen, Vester Voldgade 4, København, at have solgt 4 Partier brugte Skinner — ialt 61.721 Tons for en samlet Sum af Kr. 45.133,33 eller Kr. 731,25 pr. Ton, skønt en rimelig Pris ikke maatte have oversteget Kr. 355,00 pr. Ton eller ialt Kr. 22.010,96, hvorved opnaaedes en ulovlig Fortjeneste af Kr. 23.122,37.

b. *De samme* for Overtrædelse af Lovbekendtgørelse Nr. 266 af 29. Maj 1943 § 73 a, Stk. 1, Nr. 2, jfr. § 73 e, ved i Tiden fra Februar 1944 til Maj 1945 at have ladet en Beboelseslejlighed i Firmaets Ejendom, Matr. Nr. 80 ake Aalborg Købstads Markjorder, Bejsebakkevej 58, Aalborg, benytte til Kontorer uden Samtykke fra Kommunalbestyrelsen.

c. *De samme* for Overtrædelse af Bekendtgørelse Nr. 639 af 11. December 1940 § 2, Stk. 1 c, jfr. Lov Nr. 158 af 29. Marts 1943 § 18, nu smh. med Lov Nr. 113 af 25. Marts 1946, ved i Sommerhalvaaret 1944 uden Tilladelse til Besættelsesmagten at have solgt Græstørv for ialt ca. 1100 Kr. fra Arealer i Hovvig.

C. 2. *Knud Carlsen* for Overtrædelse af Lov Nr. 472 af 28. November 1942 § 8, jfr. § 19, jfr. nu Lovbekendtgørelse Nr. 47 af 11. Februar 1946 samt af Bekendtgørelse Nr. 639 af 11. December 1940 § 2, Stk. 1 b og Stk. 2, jfr. Lov Nr. 158 af 29. Marts 1943 § 18 smh. med Lov Nr. 133 af 25. Marts 1946, ved i Tiden fra Januar til Marts 1944 uden fornøden Tilladelse til Besættelsesmagten paa Vandel Flyveplads (Bauleitung) at have solgt 10 Stk. Benzin-Tankanlæg med Pumpestandere for Kr. 40.190,18, der erlagdes kontant, hvorved Tiltalte opnaaede en ulovlig Fortjeneste paa Kr. 23.141,18, idet han til sin Sælger betalte Kr. 17.049,00.

D. 3. *Carl Carlsen* for Overtrædelse af Bekendtgørelse Nr. 464 af 15. November 1941 § 1, Stk. 2, og af Bekendtgørelse Nr. 157 af 27. Marts 1943, begge Bestemmelser smh. med Lov Nr. 158 af 29. Marts 1943 § 18, jfr. nu Lov Nr. 133 af 25. Marts 1946, ved omkring Slutningen af 1943 uden Byggenævnets Tilladelse at have anvendt 32 kg Jern og ca. 100 Tdr. Cement til Opførelse af en Lagerbygning paa Matr. Nr. 434 d af Randers Købstads Markjorder.

Under Domsforhandlingen i Sagen, der er behandlet under Medvirken af Domsmænd, har Statsadvokaten ændret Tiltalen, idet han har frafaldet og hævet Tiltalen vedrørende Forholdene B. c. og D. fuldstændigt og Tiltalen vedrørende B. a. for Tiltalte Holger Carlsens Vedkommende.

Der er af Anklagemyndigheden nedlagt Paastand paa Konfiskation af Nettofortjenesten samt Idømmelse af Tillægsbøde.

Tiltalte 1. *Holger Carlsen* er født i Randers, St. Mortens Sogn den 23. August 1903 og ses ikke tidligere straffet.

Tiltalte 2. *Knud Carlsen* er født i Randers, St. Mortens Sogn den 26. Februar 1906 og har

ved Skanderborg m. v. Ret den 23/8 1944 for Overtrædelse af Lov Nr. 426 af 27/10 1942 § 1 vedtaget Bøde 1000 Kr.

Tiltalte 3. *Carl Carlsen* er født i Randers, St. Mortens Sogn den 18. Januar 1869 og er tidligere

ved Randers Købs tads Rets Dom af 29/1 1944 anset efter Lov Nr. 93 af 13/3 1942 smh. med Lov Nr. 406 af 4/8 1940 § 15, jfr. Lov Nr. 158 af 29/3 1943 § 18 med Bøde 3000 Kr.,

ved samme Rets Dom af 11/3 1944 efter Lov Nr. 158 af 29/3 1943 § 18 amh. med Bekg. Nr. 160 af 30/3 1943, jfr. Bekendtgørelse Nr. 639 af 11/12 1940 § 2, Stk. 1 c, jfr. § 1, med Bøde 600 Kr.,

ved samme Ret den 2/9 1944 efter den ved Lovanordning Nr. 49 af 4/3 1944 forlængede Lov Nr. 158 af 29/3 1943 § 18, jfr. § 16, Stk. 2, med Bøde 1000 Kr. (vedtaget),

og ved samme Rets Dom af 13/3 1945 efter den ved Lovanordning Nr. 352 af 21/11 1944 forlængede Lov Nr. 472 af 28/11 1942 § 19, jfr. § 8, jfr. Lov Nr. 306 af 30/5 1940 § 19, jfr. § 8, og Lov Nr. 474 af 28/11 1941 § 19, jfr. § 8, med Bøde 1000 Kr.

Det fremgaar af Sagen, at Tiltalte 3. Carl Carlsen i 1896 overtog sin Faders Vognmandsforretning i Randers, hvilken Forretning han i 1900 udvidede til at omfatte ogsaa Entreprenørvirksomhed, og at hans Sønner, den ældste Tiltalte 1, Holger Carlsen, og den yngste, Tiltalte 2. Knud Carlsen, blev ansat i Forretningen henholdsvis i 1926 og i 1935 uden dog at blive optaget som ansvarlige Medindehavere af Firmaet.

Sønnerne, af hvilke den ældste har 1ste Del af Eksamen for Bygningsingeniører, medens den yngste var uddannet som Landmand og Plantagebetyrer, har været Medlemmer af D.N.S.A.P., den ældste fra 1933 til 1936 og den yngste fra 1941 til 1943.

Den 9/4 1940 havde Firmaet kun Kontor i Randers og ejede ikke faste Ejendomme andetsteds. Dets kørende Materiel bestod af 5 Lastbiler, 5 Spand Heste og 3 Personbiler, og dets Formue androg ca. 106.000 Kr., der stod i Forretningen.

I de første Par Aar af Besættelsestiden udførte Firmaet dels Bygning af Beskyttelsesbunkers til et Hospital ved Cuxhaven, dels Arbejde paa Rødby-Femern

Ruten, derunder de danske Statsbaners Jordarbejde paa Lolland, ved hvilket Arbejde Firmaet fik Underskud paa ca. 400.000 Kr.

I 1942 begyndte Firmaet at deltage i de i Anklageskriftets Punkt A ommeldte Arbejder, der her i Landet udførtes for Besættelsesmagten. Det første af disse Arbejder bestod i Støbning af Betonfundamenter til Barakkerne i Tyskernes Lejr i Hørning, og dette Arbejde paatog Firmaet sig som Underentreprenør for det danske Firma Nicolajsen & Nielsen efter dettes Anmodning, men derefter begyndte Tiltaltes Firma selvstændigt at arbejde direkte for Besættelsesmagten, først ved Vej- og Kloakbygning, senere ved andre Vejanlæg, Flyvepladsarbejder, Barakbygninger, Betonanlæg, Bunkers, Tankspærringer og Tankgrave m. m. samt Støbning af 15.000 Cementforankringsblokke, idet Firmaet navnlig ogsaa deltog i Udførelsen af O. T.s „Bunkersprogram" og af det saakaldte „Sofortprogram".

Samtlige disse Firmaets Arbejder udstraktes efterhaanden over Størstedelen af Jylland, og Firmaet fik — foruden Kontoret i Randers — Afdelinger bl. a. i Aarhus, Aalborg, Tirstrup, Holstebro, Oddesund og Vandel, paa hvilken sidstnævnte Plads der tillige oprettedes et Kørselskontor til Brug oprindelig for Firmaets Arbejder paa Flyvepladsen der paa Stedet.

Udførelsen af Arbejderne fortsattes i det væsentlige, indtil Firmaet i April 1945, da Forholdene bl. a. paa Grund af Sabotage kom i Opløsning, meddelte den tyske Byggeledelse i Aarhus, at Firmaet maatte standse Arbejderne.

Af Sagens Oplysninger, derunder det fra Revisionsberetning dokumenterende, maa det anses tilstrækkeligt godtgjort, at Firmaets samlede Omsætning ved Arbejder for Besættelsesmagten her i Landet og Kørselskontoret har beløbet sig til det i Anklageskriftet nævnte Beløb, 51.490.387 Kr. 81 Øre, efter Tilbagebetaling i Henhold til Mellemkalkulation af det ligeledes nævnte Beløb 754.591 Kr. 36 Øre, og endvidere maa det anses tilstrækkeligt godtgjort, at Firmaets tyske Arbejde og Firmaets danske Arbejde i Aarene fra 1941 til 1945 henholdsvis steg og faldt i det i Anklageskriftet nævnte Forhold, og at Firmaets ved Arbejderne for Besættelsesmagten oppebaarne regnskabsmæssige Nettofortjeneste har andraget ca. 2,2 Millioner Kr., medens ca. 3,1 Million Kr. ikke var kommet til Udbetaling ved Kapitulationen.

Under Domsforhandlingen er de i Anklageskriftet nævnte skriftlige Henvendelser til tyske Myndigheder og Firmaer blevet dokumenteret, og disse Henvendelser, der strækker sig over Tiden fra 1940 til Slutningen af 1943, og som er rettet dels til tyske Myndigheder saasom Neubauamt der Luftwaffe, Bauleiter Bruns, O. T. og Kasernekommandanten i Randers, og dels til Firmaer eller Personer, der havde Forbindelse med saadanne Myndigheder, indeholder Anmodninger fra Firmaet om Opnaaelse af Arbejder for Besættelsesmagten for en Del med nærmere Oplysninger om Firmaets Forhold og Muligheder og med Angivelse af tyske Referencer.

Det er oplyst, at en ikke uvæsentlig Del af disse Breve er dikteret af Tiltalte 1. Holger Carlsen.

Med hensyn til de Tiltalte Holger og Knud Carlsens Stilling i Firmaet er det ved det oplyste — derunder Revisionsberetningen og Tiltalte Carl Carlsens Forklaring — godtgjort, at Firmaets Overskud ifølge Regnskabet for Aarene fra 1937 til 1943 incl. har været fordelt i det væsentlige ligeligt mellem alle de tre Tiltalte.

Om Tiltalte Holger Carlsen er det oplyst, at han som Følge af sit Kendskab til det tyske Sprog var den, der førte Forhandlingerne og Korrespondancen paa Tysk, og Tiltalte Carl Carlsen har forklaret, at Tiltalte Holger Carlsen vel har haft nogen Indflydelse eller en vis Margin, men at alle Dispositioner af Betydning dog blev godkendt af Tiltalte Carl Carlsen.

Om Tiltalte Knud Carlsen er det oplyst, at han ledede Jordarbejdet for de danske Statsbaner paa Lolland, og at han personligt først kom til at lede Arbejde direkte for Besættelsesmagten i Januar 1944, da han fik Ledelsen af Selskabets Afdeling i Vandel, og Tiltalte Carl Carlsen har forklaret, at Tiltalte Knud Carlsen kun havde Indflydelse paa de af denne ledede Afdelinger, men at alle Dispositioner af Betydning dog blev godkendt af Tiltalte Carl Carlsen.

Samtlige de Tiltalte har nægtet sig skyldige i noget ulovligt med Hensyn til den ommeldte, for Besættelsesmagten her i Landet udførte Virksomhed.

De Tiltalte 1. og 2. har særligt gjort gældende, at de kun har været Funktionærer i Firmaet og som saadanne uden Ansvar for dettes Dispositioner, og alle de Tiltalte har iøvrigt gjort gældende, at Firmaet har handlet med Støtte i en eenstemmig Regeringsbeslutning om, at de omhandlede Arbejder skulde udføres af danske Entreprenører og med Støtte i Regeringens og — efter 29/8 1943 — Departementschefernes stadige Fastholden af den ved denne Regeringsbeslutning trukne Linie, hvormed Tiltalte 3., der var Medlem af Entreprenørforeningen, gennem denne holdtes à jour, samt at Firmaet i det Hele har overholdt de for Udførelsen af Arbejderne givne Forskrifter.

De Tiltalte har endvidere hævdet, at Firmaet ikke har faaet Arbejder paa Grundlag af de foran omtalte skriftlige Henvendelser til tyske Bygningsmyndigheder m. fl., men i alle Tilfælde kun efter Henvendelser fra tyske Byggemyndigheder eller Personer.

Hvad nu angaar Spørgsmaalet om, hvorvidt Firmaet ved sin her under Sagen omhandlede Virksomhed paa utilbørlig Maade har samarbejdet med Besættelsesmagten, maa det efter det oplyste vel antages, at Ministrene her i Landet enstemmigt og ogsaa Rigsdagens Grupper straks efter 9/4 1940, saaledes som det ogsaa kom til Orde, er gaaet ind for et vist økonomisk Samarbejde med Besættelsesmagten og navnlig ogsaa har ønsket de Entreprenørarbejder, som efter Besættelsesmagtens 1940-Program skulde foretages her i Landet, udført af danske Entreprenører, ligesom det — uanset den gennem Entreprenørudvalgets Forhandlinger med Ministeriet manifesterede Usikkerhed — maa antages, at Regeringen indtil 29/8 1943 i Hovedsagen har holdt sig paa denne Linie eller ialtfald ikke taget udtrykkelig Afstand derfra, men selv om dette har været Tilfældet, og selv om Afdelingschef i Udenrigsministeriet Wassard paa et den 16/4 1943 i Udenrigsministeriet afholdt Møde, hvor foruden dette Ministerium endvidere Finansministeriet, Arbejdsministeriet, Nationalbanken, Varedirektoratet, Statsbanerne, Teknisk Central og Entreprenørerne (Entreprenørudvalget) var repræsenteret, har udtalt sig i Retning af, at det vedvarende var Regeringens Ønske, at Entreprenørarbejderne for Besættelsemagten blev udført af danske Firmaer, og at der ikke bagefter fra Regeringens Side vilde blive talt om, hvem der havde arbejdet for Tyskerne, og hvem der ikke havde gjort det, eller at Regeringen ikke vilde vende sig imod dem, der arbejdede for Tyskerne, maatte dette dog altsammen forstaas med en naturlig begrænsning i Henseende til de Midler, hvormed, og den Maade, hvorpaa den enkeltes Samarbejde med Besættelsesmagten henholdsvis indledtes og udførtes, og i saa Henseende synes den enkeltes Ansvar snarest udvidet end — som paastaaet — indskrænket ved Medlemsskab af Entreprenørforeningen.

Firmaets oftnævnte til tyske Myndigheder og Personer rettede skriftlige Henvendelser, hvori Firmaet blandt andet ogsaa giver Oplysning om, hvilket Materiel det har til Disposition, og om, at Firmaet er i Stand til, saafremt det kan faa større Arbejder, at skaffe det fornødne yderligere Materiel, maa nu efter dens Indhold trods alle Forsøg paa Bortforklaringer anses som utvetydige Tilkendegivelser af Firmaets redebonne Vilje til og Ønske om at komme til at arbejde for Besættelsesmagten og i fornødent Fald at foretage Udvidelser til dette Formaal, og saaledes har Henvendelserne navnlig ogsaa maattet forstaas af de paagældende Modtagere.

Firmaets ansvarlige maatte derfor ogsaa indse, at Firmaet, naar det saaledes henvendte Opmærksomheden paa sig, derefter ikke — eller meget vanskeligt — ville kunne afslaa Samarbejde med Besættelsesmagten.

Ved disse Henvendelser har Firmaet, uanset at det ikke er godtgjort, at de har haft Overdragelsen af noget bestemt Arbejdes Udførelse til Følge, udvist Initiativ og Aktivitet for at faa Forretningsforbindelse med Besættelsesmagten indledet og ved derefter at paatage sig og udføre Befæstningsarbejder for Besættelsesmagten i det ovenfor angivne Omfang — for hvilket Omsætningens Størrelse dog ikke er ganske afgørende, idet det enkelte mindre Arbejde naturligt kunde føre mere med sig — men til hvis Udførelse Firmaet foranstaltede betydelige Udvidelser af Materiel, Erhvervelser af faste Ejendomme til Kontorer paa de mange Arbejdspladser, hvor Oversigten og Kontrollen med forefaldende Uregelmæssigheder maatte

blive vanskelig for ikke at sige umulig, og ved yderligere at oprette Kørselskontor i Vandel har Firmaet udvist Aktivitet for Samarbejdets Udvidelse og Arbejdets Fremme.

Forsaavidt de Tiltalte har paaberaabt sig den fra Organisation Todt den 17/12 1942 til adskillige Firmaer, deriblandt Tiltaltes, udgaaede Henvendelse om Samarbejde, findes denne Henvendelse, der fremtræder som en Indbydelse, og som iøvrigt er skrevet faa Dage efter, at Udenrigsministeriet den 14. s. M. havde meddelt Tiltaltes Firma, at den for Bygningsarbejde for Besættelsesmagten fastsatte Dispensationsordning ikke gjaldt Tiltaltes Firma, ikke at tjene Tiltaltes Firma til Undskyldning for dets udviste Forhold, selv om O. T. havde faaet Tiltaltes Firma blandt mange andre Firmaer opgivet fra Teknisk Central, ligesaalidt som General Hannekens almindeligt holdte Bestemmelse af 4/9 1943 om, at Firmaer „paa Forlangende" var pligtige at udføre Arbejder, kan tjene dertil, idet Tiltaltes Firma ikke er truet eller tvunget til dets Handlinger paa anden Maade end gennem den økonomiske Tvang eller Risiko, der i Tilfælde af Arbejdets Standsning laa i Sandsynligheden for Besættelsesmagtens deraf følgende eventuelle Standsning af Udbetalingerne.

Ved Bedømmelsen af Firmaets Handlinger maa Retten herefter finde, at Firmaet ikke blot har overskredet de naturlige og kendelige Forudsætninger for den fra Regeringens Side tilkendegivne Linie om økonomisk Samarbejde og specielt om Udførelse af Entreprenørarbejderne for Besættelsesmagten, men at Firmaet ogsaa paa utilbørlig Maade har samarbejdet med Besættelsesmagten.

Firmaets Forhold findes dog, særlig naar henses til, at Firmaet var et af de større Firmaer i Jylland og som saadant efter Forholdene, saaledes som disse udviklede sig, formentlig ikke kunde have undgaaet et vist Samarbejde med Besættelsesmagten, og til, at Firmaet ogsaa var blandt dem, der fik Indbydelsen af 17/12 1942 fra O. T., og til, at Firmaet efter det oplyste maa antages at have holdt sig indenfor dets faglige Omraade, ikke at burde henføres under den i Anklageskriftet anførte Lovbestemmelse, men alene under Lov Nr. 406 af 28/8 1945 § 2.

Hvad dernæst angaar Spørgsmaalet om de enkelte Tiltaltes Ansvar for Firmaets Handlinger, har Tiltalte 3. Carl Carlsen, der stod som den ansvarlige Indehaver af Firmaet, efter sin egen Erkendelse fuldtud Ansvar ogsaa strafferetligt, men efter det ovenfor om de Tiltalte 1. Holger Carlsens og 2. Knud Carlsens Stillinger i Firmaet oplyste maa det ogsaa antages, at disse Tiltalte, der er Tiltalte 3.s Sønner, begge — saaledes som de ogsaa efter den gennem Aarene skete Fordeling af Udbyttet maatte indse at regne med — havde en saadan økonomisk Interesse i Virksomheden og derhos — og dette gælder i særlig Grad Tiltalte Holger Carlsen — saadanne ledende Stillinger i Virksomheden, at Strafansvar i Medfør af Lov Nr. 406 af 28/8 1945 § 3 kan paalægges dem.

For tiltalte Holger Carlsens Vedkommende bemærkes, at han efter det oplyste maa antages at have et væsentligt Medansvar for de skriftlige Henvendelser til Myndigheder og Personer om Arbejde for Besættelsesmagten og iøvrigt Medansvar for samtlige Firmaets Arbejder for Besættelsesmagten, medens Tiltalte Knud Carlsen først fra Januar 1944, da han overtog Ledelsen af Afdelingen i Vandel, kom ind i personligt Arbejde for Besættelsesmagten, men at denne Tiltalte, saaledes som det fremgaar af Tiltalte 3.s Forklaringer — hvorefter Tiltalte Knud Carlsen ringede og foreslog at oprette Kørselskontoret i Vandel —, maa anses for at have Medansvar for dette Kørselskontors Oprettelse og Drift.

Herefter findes alle de Tiltalte skyldige til Straf, forsaavidt Anklageskriftets Forhold A. angaar.

Hvad dernæst Anklageskriftets Forhold B. a. angaar, har Tiltalte Carl Carlsen erkendt at have solgt det omhandlede Parti Skinner som anført, og da den opnaaede Pris efter det oplyste laa højere end Prisen for nye Skinner, og da Prisloven derhos maa antages at have været gældende for det solgte Parti Skinner, der var en Vare, paa hvilken der var Mangel, finder Retten, at Tiltalte Carl Carlsen maa være skyldig i dette Forhold som paastaaet.

Hvad dernæst Anklageskriftets Forhold B. b. angaar, maa det ved Tiltalte Carl Carlsens egen Erkendelse og det iøvrigt oplyste anses tilstrækkeligt godtgjort, at denne Tiltalte er skyldig som paastaaet.

Hvad endelig angaar Anklageskriftets Punkt C., har Tiltalte Knud Carlsen nægtet sig skyldig og hævdet, at han foruden de 10 Tankanlæg m. v. yderligere andetsteds købte 2 store Tankanlæg for 18.000 Kr., og at han derefter har solgt samtlige Anlæg ikke til Besættelsesmagten, men til Mortensens Kørselskontor paa Vandel Flyveplads for ialt 40.190 Kr. 18 Øre, saaledes at Tiltaltes Fortjeneste kun blev 5141 Kr. 18 Øre.

Mortensen har vel som Vidne nægtet at have købt Anlæggene, der efter Kapitulationen er forefundet hos Bauleitung i Vandel, men det maa efter det oplyste antages, at et Beløb paa 11.600 Kr. svarende til en Post paa Fakturaen vedrørende de 10 Tankanlæg er trukket ved Check paa Mortensens Konto i Bjerringbro Bank, og et Vidne, Fru Johansen, f. Iversen, har forklaret, at hun, der var Tiltaltes Sekretær, overleverede Fakturaerne til Mortensens Kørselskontor.

De nærmere Omstændigheder har ikke kunnet oplyses, og Retten mener derfor at maatte lægge Tiltaltes Forklaring under Domsforhandlingen til Grund, uanset at Tiltalte ikke tidligere til Politiet har omtalt de 2 store Tankanlæg.

Herefter finder Retten ikke at kunne anse det tilstrækkeligt godtgjort, at Tiltalte, selv om han maatte regne med, at Anlæggene skulde komme Arbejdet for Besættelsesmagten til Nytte, har overtraadt Bekg. Nr. 639 af 11/12 1940, hvorimod Tiltalte, hvis Forhold i sig selv indeholder en ulovlig Kædehandel — uanset at Tiltale ikke er rejst for Overtrædelse af Bekg. Nr. 310 af 11/6 1940 —, maa anses skyldig i Overtrædelse af Prisloven som paastaaet.

Som Følge af det anførte vil alle de Tiltalte være at anse efter Lov Nr. 406 af 28/8 1945 § 2, for de Tilt. 1. og 2.s Vedkommende smh. med § 3, de Tiltalte 1. og 3. tillige efter Lovbekg. Nr. 47 af 11/2 1946, jfr. Lov Nr. 474 af 22/11 1941 § 19, jfr. § 8, Tiltalte 1. tillige efter Lovbekendtgørelse Nr. 266 af 29/5 1943 § 73 e, jfr. § 73 a, Stk. 1, Nr. 2, med Straffe, der under Hensyn til hver enkelts personlige Forhold, Stilling i Firmaet og Andel i dettes Virksomhed fastsættes til Fængsel, for Tiltalte 1. Holger Carlsens Vedkommende i 1 Aar, for Tiltalte 2. Knud Carlsens Vedkommende i 6 Maaneder og for Tiltalte 3. Carl Carlsens Vedkommende i 1 Aar.

For samtlige Tiltaltes Vedkommende vil Straffen være at anse udstaaet ved Internering og Varetægtsfængsel, som Tiltalte 1. har udstaaet i Tiden fra 5/5 1945 til 16/4 1946 og fra 5/6 1946 til 12/9 1946, Tiltalte 2. i Tiden fra 19/6 1945 til 22/12 1945 og Tiltalte 3 i Tiden fra 5/5 1945 til 16/4 1946.

Under Domsforhandlingen er vedrørende Anklageskriftets Forhold A. den Del af Firmaets Nettofortjeneste, der fra Besættelsesmagten er kommet til Udbetaling, opgjort saaledes:

ifølge Revisionsberetningen		Kr. 2.117.588,79
hvortil lægges Underskuddet ved Arbejdet for de danske Statsbaner paa Lolland		- 406.679,86
tilsammen		Kr. 2.524.268,65
men hvorfra trækkes:		
Fortjeneste ved tidligere Arbejder paa Femern og ved Cuxhaven	Kr. 59.325,04	
Omkostninger ved Hjemtagelse og Reparation af Materiel m. m.	- 255.748,88	
eller		- - 315.073,92
altsaa til		Kr. 2.209.194,73

eller for de enkelte Tiltaltes Vedkommende saaledes:

Tiltalte 3. Carl Carlsen	Kr. 1.294.301,02
— 1. Holger Carlsen	- 608.949,32
— 2. Knud Carlsen	- 305.944,39

Anklagemyndigheden har vedrørende Anklageskriftets Forhold A. nedlagt Paastand principalt paa, at de Tiltalte in solidum dømmes til at taale Konfiskation af den samlede Fortjeneste, subsidiært at de Tiltalte dømmes til at taale Konfiskation af den for hver enkelt af de Tiltalte opgjorte Fortjeneste.

Det skønnes nu, at de Tiltalte 1. og 2. ikke bør gøres ansvarlige til Konfiskation af Firmaets fulde Nettofortjeneste, men under Hensyn til det om de Tiltalte 1. og 2.s Strafansvar ovenfor anførte findes disse Tiltalte selvstændigt at maatte idømmes til at lide Konfiskation af deres nævnte Fortjenester, men paa den anden Side findes Tiltalte 3., der som ansvarlig Indehaver af Firmaet oprindelig har oppebaaret hele Fortjenesten, at være medansvarlig, saaledes at Tiltalte 3. ialtfald subsidiært solidarisk med hver enkelt af de Tiltalte 1. og 2. maa lide Konfiskation af disses respektive Fortjenester.

Endvidere vil i Overensstemmelse hermed Tiltalte 3., Carl Carlsens, særlig opgjorte Nettofortjeneste, 1.294.301 Kr. 02 Øre, være at konfiskere hos Tiltalte 3. til Fordel for Statskassen.

Endelig vil vedrørende Anklageskriftets Forhold B. a. og C. efter derom nedlagt Paastand følgende Beløb være at konfiskere til Fordel for Statskassen:

hos Tiltalte 3. Carl Carlsen ..... 23.122 Kr. 37 Øre
og hos Tiltalte 2. Knud Carlsen ..... 5.141 - 18 - .

Retten har efter Omstændighederne ikke fundet aldeles tilstrækkelig Anledning til at idømme de Tiltalte Tillægsbøder eller til at frakende dem de i Lovbekg. Nr. 368 af 6/7 1946 § 6 ommeldte Rettigheder, for Tiltalte 3.s Vedkommende under Hensyn til dennes Alder, og for de Tiltalte 1. og 2.s Vedkommende under Hensyn til den Støtte, de fandt hos deres Fader, Tiltalte 3.

Med Hensyn til Sagens Omkostninger vil der være at forholde som nedenfor anført, hvorved særlig bemærkes, at Landsretssagfører H. Andersen under en Del af Efterforskningen har været Forsvarer for Tiltalte 3., og at hans Vederlag for denne Virksomhed og for hans Virksomhed som Forsvarer for Tiltalte 2., Knud Carlsen, vil være at fastsætte til henholdsvis 500 Kr. og 2.000,00 Kr.

Thi kendes for Ret:

De Tiltalte 1., Holger Peter Christian Carlsen, 2., Knud Marius Ingvar Carlsen, og 3., Carl Christian Carlsen, bør straffes med Fængsel, henholdsvis i 1 Aar, i 6 Maaneder og i 1 Aar, hvilke Straffe alle anses udstaaet ved Internering og Varetægtsfængsel.

Til Fordel for Statskassen konfiskeres:
hos Tiltalte 1. Holger Carlsen ..... 608.949 Kr. 32 Øre
hos Tiltalte 2. Knud Carlsen ..... 305.944 - 39 - ,

og disse Beløb bør tillige konfiskeres hos Tiltalte 3. solidarisk med hver enkelt af de øvrige Tiltalte, dog kun i det Omfang, i hvilket Beløbene ikke dækkes hos disse sidstnævnte Tiltalte hver for sig.

Til Fordel for Statskassen konfiskeres endvidere
hos Tiltalte 3. Carl Carlsen ..... 1.317.423 Kr. 39 Øre
og hos Tiltalte 2. Knud Carlsen ..... 5.141 - 18 - .

De Tiltalte betaler endelig en for alle og alle for en Sagens Omkostninger, herunder Vederlag 2500 Kr. til hver af de beskikkede Forsvarere, Højesteretssagfører Hartvig Jacobsen, Landsretssagfører Pagter Kristensen og Landsretssagfører H. Andersen, hvilket Vederlag for sidstnævntes Vedkommende omfatter dennes Virksomhed baade som Forsvarer for Tiltalte 3. under en Del af Efterforskningen og som Forsvarer for Tiltalte 2.

At efterkommes under Adfærd efter Loven.

Lilly Hessellund. **P. Christensen.** **S. Arffmann.**

Vestre Landsrets Dom.

Den i nærværende Sag, der er behandlet under Medvirken af Domsmænd, og som i første Instans tillige angik en Medtiltalt, for hvis Vedkommende Sagen ikke er indanket, af Retten for Randers Købstad den 10. December 1946 afsagte Dom er paaanket saavel af de Tiltalte som af Anklagemyndigheden.

Sagen er af Statsadvokaten for ekstraordinære Sager i Aalborg indbragt for Landsretten ved Anklageskrift af 18. December 1946, der er saalydende:

„— — — De Tiltalte sættes herved under Tiltale ved Vestre Landsret til at lide Straf:

A. Alle de Tiltalte for Overtrædelse af Lov Nr. 259 af 1. Juni 1945 § 15 i Anledning af, at Firmaet C. Carlsen, Randers — hvoraf 3, Carl Carlsen var ansvarlig Indehaver, medens 1, Holger Carlsen og 2, Knud Carlsen var ansat som henholdsvis Chefingeniør og Afdelingsleder og i Kraft af deres Slægtskabstilknytning til Indehaveren havde stor faktisk Indflydelse paa Firmaets Ledelse og Drift —, i Tiden fra 1942 til Maj 1945 paa utilbørlig Maade har samarbejdet med Besættelsesmagten som Entreprenører, idet Firmaet ved talrige skriftlige Henvendelser til tyske Myndigheder og Firmaer skaffede sig Arbejde for Besættelsesmagten over det meste af Jylland og efter at have faaet de første Arbejder udvidede Forretningen udover alle rimelige Grænser, saa at den samlede Omsætning udgjorde Kr. 51.490.387,81 — *efter* Tilbagebetaling af et Beløb paa Kr. 754.591,36 som for meget indtjent ifølge Mellemkalkulation —, hvoraf Firmaet havde en Bruttofortjeneste paa Kr. 6.069.967,11 og en regnskabsmæssig Nettofortjeneste paa Kr. 2.209.194,73, der fordeles paa de Tiltalte med henholdsvis Kr. 608.949,32, kr. — — — og Kr. 1.294.301,02, medens et Beløb af Kr. 3.133.096,87 ikke var kommet til Udbetaling ved Kapitulationen.

Udtrykt i Procent steg Firmaets tyske Arbejde fra 1941 til 1945 fra 17,1 til 98,9, medens det danske Arbejde sank fra 82,9 til 1,1.

I den foran angivne Nettofortjeneste er indbefattet Fortjeneste — — — — — — — — — — — — — ved et Kørselskontor for Besættelsesmagten, hvilket Kontor i Januar 1944 startedes af Firmaet paa Vandel Flyveplads paa Initiativ af 2, Knud Carlsen, og hvorved Firmaet havde Omsætning paa Kr. 7.482.498,49 med en Nettofortjeneste af Kr. 80.068,16.

B. a. 3, *Carl Carlsen* for Overtrædelse af Lov Nr. 474 af 22. November 1941 § 8, jfr. § 19, jfr. nu Lovbekendtgørelse Nr. 47 af 11. Februar 1946, ved i Sommeren 1942 til Handelsfirmaet T. Kjerulff-Hansen, Vester Voldgade 4, København, at have solgt 4 Partier brugte Skinner — ialt 61.721 Tons — for en samlet Sum af Kr. 45.133,33 eller Kr. 731,25 pr. Ton, skønt en rimelig Pris ikke maatte have oversteget Kr. 355,00 pr. Ton eller ialt Kr. 22.010,96, hvorved opnaaedes en ulovlig Fortjeneste af Kr. 23.122,37.

b. *samme* for Overtrædelse af Lovbekendtgørelse Nr. 266 af 29. Maj 1943 § 73 a, Stk. 1, Nr. 2, jfr. § 73 e, ved i Tiden fra Februar 1944 til Maj 1945 at have ladet en Beboelseslejlighed i Firmaets Ejendom Matr. Nr. 80 ake Aalborg Købstads Markjorder, Bejsebakkevej 58, Aalborg, benytte til Kontorer uden Samtykke fra Kommunalbestyrelsen."

For Landsretten har Anklagemyndigheden, der har frafaldet Paastanden om Forhold A.s Henførelse under Straffelovstillæggets § 15, nedlagt Paastand om Skærpelse af de de Tiltalte idømte Straffe.

Tiltalte Holger Carlsen har paastaaet sig frifundet, medens Tiltalte Carl Carlsen har paastaaet sig frifundet, for saa vidt angaar Forhold A. og B. a., og iøvrigt Straffen formildet.

Med Hensyn til Tiltalte Carl Carlsens Forstraffe bemærkes, at den sidstnævnte Dom er afsagt den 13. Januar 1945.

Til Sagsfremstillingen føjes følgende:

Af det foreliggende fremgaar, at Firmaet Carlsen i Aarene fra 1938 til 1940 havde haft dansk Arbejde til et samlet Beløb af godt 900.000 Kr. hvert Aar, medens det danske Arbejde, der i 1941 steg til godt 1 Mill. Kr., de følgende Aar var stærkt nedadgaaende, saaledes at det i 1944 beløb sig til ialt ca. 283.000 Kr. og i 1945 til 1. November til ca. 161.000 Kr. Medens Firmaet i 1940 ikke havde tysk Arbejde her i Landet, beløb det tyske Arbejde sig i 1941 til godt 200.000 Kr., i 1942 til ca. 580.000 Kr., i 1943 til ca. 9½ Million Kr., i 1944 til godt 24 Millioner Kr. og i 1945 til Kapitulationen til ca. 14½Million Kr. Medens Værdien af Firmaets Materiel i Aarene fra 1938 til 1941 udgjorde omkring 80—90.000 Kr., gik Værdien i 1942 som Følge af det under Forhold B. a. ommeldte Skinnesalg ned til ca. 33.000 Kr., hvorefter Værdien i Aarene 1943, 1944 og 1945 steg til henholdsvis ca. 212.000, ca. 388.000 og ca. 350.000 Kr.

Angaaende Kørselskontoret er det oplyst, at dette blev oprettet i Juni 1944 paa Initiativ af Knud Carlsen, oprindelig for at skaffe Firmaet Carlsen Vogne, men efterhaanden gik Kontoret over til ogsaa at skaffe andre Firmaer paa Flyvepladsen Vogne, saaledes at det kom til at virke som et Kørselskontor i al Almindelighed. Kontorets Virksomhed ophørte imidlertid omkring 15. Oktober s. A.

Med Hensyn til de i Dommen ommeldte af Firmaet i Februar 1944 fabrikerede ca. 23.000 Cementkasser, der blev forarbejdet paa en nyoprettet Arbejdsplads, er det oplyst, at de bestod af en firkantet Cementkasse, ca. 150 cm paa alle Kanter og ca. 50 cm høj. I Cementkassen var indstøbt et trebenet Stativ af Jernrør. Cementkasserne er, efter at være blevet afleveret af Firmaet til Værnemagten, blevet monteret som Miner.

Ingeniør Müller, der var ansat i Firmaet fra 1943 til 1945, har for Landsretten forklaret, at han, der var med til et Møde i Silkeborg i Februar 1944, paa hvilket Firmaet overtog Fremstillingen af de ommeldte Kasser, senere blev klar over, at Kasserne skulde anvendes til Mineudlægning. Der blev dog ikke paa Mødet givet Oplysning om Kassernes Anvendelse.

Det fremgaar derhos af Sagen, derunder de af de Tiltalte for Landsretten afgivne Forklaringer, at der i Anledning af, at der af Lederen af O. T. i Silkeborg, Martinsen, blev tilbudt Firmaet Gravearbejde med nogle nye tyske Maskiner langs Jyllands Vestkyst — hvilket Arbejde Firmaet paatog sig — i Foraaret 1944, formentlig efter Aftale paa fornævnte Møde i Silkeborg, af Firmaet blev averteret om danske Arbejdere, der i et Antal af ca. 50 skulde sendes til Tyskland for at lære at betjene de nye tyske Planeringsmaskiner. Der blev imidlertid kun afsendt ca. Halvdelen af det nævnte Antal, hvilke Arbejdere efter en kortere Tids Forløb paa Grund af Uoverensstemmelse med Tyskerne, derunder med Hensyn til Beklædningsspørgsmaalet, vendte tilbage hertil.

De i Dommen ommeldte af Firmaet affattede skriftlige Henvendelser til forskellige tyske Myndigheder og Firmaer omfatter to den 23. September og den 23. Oktober 1940 af Tiltalte Holger Carlsen forfattede Skrivelser, førstnævnte til en Person ved Navn Nissen, knyttet til Bauleitung i Aalborg og sidstnævnte til Firmaet Steffen Sohst, Kiel.

Tiltalte Holger Carlsen har forklaret, at begge Skrivelser vedrører det af Firmaet Carlsen og fornævnte Firma i Fællesskab ejede Selskab Jydsk Uddybning. Det dette Selskab tilhørende Materiel var da beroende hos Firmaet Sohst i Kiel, der imidlertid ønskede det bragt i Anvendelse ved Arbejde i Danmark, og forommeldte Skrivelser havde til Formaal at skaffe saadant Arbejde til Veje for Jydsk Uddybning.

Hvad angaar en udateret, paa Tysk skrevet Skrivelse, adresseret til Neubauamt der Luftwaffe, af hvilken Kopi er fundet i Firmaet Carlsens Kopibog, og som dikteret af Tiltalte Holger Carlsen indeholder en Anmodning til Adressaten om Arbejde for Firmaet ved en paatænkt Flyveplads ved Grenaa, har nævnte Tiltalte forklaret, at Skrivelsen aldrig er blevet afsendt, idet man blev enig om, at Arbejdet var uden Interesse. Tiltalte har dog ikke kunnet give nogen nærmere Forklaring paa, hvorfor Kopien er indsat i Kopibogen.

Med Hensyn til en den 20. August 1942 dateret Skrivelse, dikteret af samme Tiltalte og stilet til samme Adressat, hvori Firmaet „nochmals" henvender sig til Adressaten angaaende Opnaaelsen af Arbejder og henleder Opmærksomheden paa,

hvilke Arbejder Firmaet særlig kan paatage sig, har nævnte Tiltalte forklaret, at paa det Tidspunkt var Firmaets danske Arbejdspladser standset paa Grund af Cementforbudet, og at man henvendte sig derfor, da man stod med et stort Personale, til de tyske Myndigheder om Arbejde, idet en tysk Ingeniør Schuberth havde lovet i paakommende Tilfælde at skaffe Arbejde.

Med Hensyn til en den 26. Juni 1943 dateret, af nævnte Tiltalte dikteret og til en Herman Meier, Hamburg, adresseret Skrivelse, hvori Meier takkes for Ulejligheden med Hensyn til det Firmaet overdragne Bunkerarbejde ved Aalborg, har nævnte Tiltalte forklaret, at Skrivelsen skyldtes, at Meier efter Anmodning havde fremskaffet forskelligt Materiel, der skulde benyttes ved Arbejdet.

Hvad angaar to den 23. December 1943 daterede, ligeledes af nævnte Tiltalte dikterede og til Neubauamt der Luftwaffe, Aalborg, adresserede Skrivelser vedrørende Frigørelse af Firmaets Materiel til Indsættelse andre Steder, har nævnte Tiltalte forklaret, at Skrivelserne stod i Forbindelse med Firmaets Ønske om at faa nedlagt forskellige af de mange spredte Arbejdspladser, saaledes at Firmaets Arbejde for Værnemagten blev samlet paa nogle faa Arbejdspladser.

Hvad endelig angaar en Skrivelse, dateret 7. Januar 1942, dikteret af den i Firmaet ansatte Ingeniør F. Schultz og adresseret til Bauleiter Bruns, Nørresundby, hvori forespørges om Muligheden for at komme i Betragtning ved Bortgivelse af Entreprenørarbejder paa Flyvepladser, idet henvises til forskellige Referencer, har nævnte Schultz som Vidne for Landsretten forklaret, at han mener, at dette Brev ikke kan være skrevet af ham paa egen Haand, men efter Aftale med Firmaets Ledere.

Vidnet har iøvrigt forklaret, at han havde det Indtryk, at Firmaet ikke havde noget imod at faa tysk Arbejde, og at det var Tiltalte Carl Carlsen, der var den egentlige Leder af Firmaet, men at Tiltalte Holger Carlsen under Tiltalte Carl Carlsens Overtilsyn havde den daglige Ledelse.

Tiltalte Carl Carlsen har om de nævnte skriftlige Henvendelser forklaret, at han vel ikke erindrer at have faaet hver enkelt af dem forelagt, men at han i al Almindelighed har været bekendt med deres Afsendelse og Aarsagerne dertil.

Begge de Tiltalte har for Landsretten forklaret, at det efter den 29. August 1943 var deres Ønske at ophøre med Arbejderne for Værnemagten, men at de efter den af Entreprenørforeningen og Departementscheferne indtagne Holdning mente at maatte fortsætte.

Det er oplyst, at der efter Besættelsen i April 1940 skete Henvendelse fra Tyskland til den danske Regering om Flyvepladsarbejder, og at disse derefter, efter Regeringens Henstilling, blev overtaget af danske Entreprenørfirmaer. Da i den følgende Tid andre Firmaer fik Henstilling om at overtage Arbejder, fandt der efter Vedtagelse paa et Møde i Entreprenørforeningen den 20. Maj 1940 Henvendelse Sted til Udenrigsministeriet.Den 13. Juni s. A. blev det af en af Ministeriets Embedsmænd udtalt, at det efter Ministeriets Synspunkt var ønskeligt, at Entreprenørerne paatog sig Arbejde, men at det iøvrigt stod enhver frit for, om han vilde eller ej. Efter at en Del af Entreprenørforeningens Medlemmer i Maj 1942 var blevet indbudt til et Møde af O. T. til Drøftelse af Spørgsmaalet om Udførelse af Betonarbejder paa Jyllands Vestkyst, blev der ført forskellige Forhandlinger om Spørgsmaalet. Den 15. Januar 1943 blev derefter det saakaldte Entreprenørudvalg nedsat, og den 16. April s. A. fandt derefter den i Dommen ommeldte Henvendelse til Udenrigsministeriet Sted.

Nogen Tid efter den 29. August 1943, da der paany var Spørgsmaal om, hvorvidt Arbejdet kunde fortsættes, skete der paany fra 7 navngivne Firmaer — derunder *ikke* Firmaet Carlsen —, som fra Tyskerne havde faaet Ordre til at fortsætte Arbejdet for Værnemagten, Henvendelse til Udenrigsministeriet, der i Skrivelse af 24. Februar 1944 anmodede Entreprenørforeningen om at gøre de paagældende Firmaer bekendt med, at de danske Myndigheder ikke havde Midler til at yde de nævnte Firmaer Beskyttelse mod en Nægtelse. Om Udenrigsministeriets saaledes indtagne Holdning maa efter en af Civilingeniør Wright for Landsretten afgiven Forklaring Entreprenørforeningens øvrige Medlemmer antages at være gjort bekendt.

Med Hensyn til Forhold B. a. har Tiltalte Carl Carlsen forklaret, at Salgsprisen for de brugte Skinner var den da gængse, og at nye Skinner, bortset fra Anvendelse til Tørvefabrikation, ikke kunde skaffes.

Foreløbig bemærkes med Hensyn til Forhold A., at det efter det foreliggende, derunder en for Landsretten fremlagt Skrivelse af 21. Januar 1947 fra Revisionsudvalget for tyske Betalinger, ikke kan anses godtgjort, at der af de Tiltalte ved Beregning af Tilbudspriser er søgt opnaaet urimelig Fortjeneste.

Uden at de Tiltalte paa noget Tidspunkt kan anses af de paagældende danske Myndigheder at have faaet Anvisning paa eller Anmodning om at arbejde for Værnemagten, maa det dog antages, at det saavel i 1940 som senere vedrørende Forhandlingerne mellem Værnemagten, den danske Regering og Entreprenørforeningen passerede med Føje maatte give ogsaa andre Entreprenører end de af Forhandlingerne direkte omfattede den Opfattelse, at Entreprenørfirmaernes Udførelse af Arbejder for Værnemagten i et vist Omfang var ønsket af de danske Myndigheder som værende i det danske Samfunds Interesse. De Tiltaltes Virksomhed ved Udførelsen for Værnemagten af de her omhandlede Arbejder vilde derfor ikke kunne paaføre dem Strafansvar, saafremt der med Hensyn til deres Overtagelse ikke fra de Tiltaltes Side var udvist nogen selvstændig Aktivitet, og saafremt Arbejderne i Omfang og Karakter maatte anses svarende til Virksomhedens Art og Kapacitet.

Naar imidlertid henses dels til de ommeldte af Firmaet til Værnemagten eller med denne samarbejdende tyske Firmaer rettede Henvendelser, der findes at maatte forstaas som Anmodninger fra Firmaets Side om at maatte blive taget i Betragtning ved Tildelingen af det tyske Arbejde, og dels til den overordentlige Stigning i Firmaets Omsætning efter Overtagelsen af Værnemagtsarbejderne, der gav sig Udslag i stedse stigende Anskaffelser af Materiel og Inventar og Oprettelsen af det førnævnte Kørselskontor, findes det i Forbindelse med det iøvrigt foreliggende — derunder Firmaets Overtagelse af Forarbejdningen af de fornævnte Cementkasser og Udsendelsen af et Arbejdshold til Oplæring i Tyskland — at maatte statueres, at der ved Firmaets ommeldte Virksomhed, for hvilken efter det oplyste begge de Tiltalte maa bære Ansvaret, er sket en saadan Udnyttelse af de ved Besættelsen tilvejebragte særlige Forhold, at de Tiltaltes Samarbejde med Besættelsesmagten det hele maa anses for utilbørligt.

Herefter maa det billiges, at de nævnte Tiltalte er anset skyldige til Straf efter Lov Nr. 406 af 28. August 1945 § 2, jfr. for Tiltalte Holger Carlsens Vedkommende § 3.

For saa vidt de Tiltalte med Hensyn til Beregningen af Nettofortjenesten, om hvis Størrelse og Fordeling der iøvrigt er Enighed, alene har gjort gældende, at det i Dommen opgjorte Nettoudbytte 2 209 194 Kr. 73 Øre burde være nedbragt med det sammesteds nævnte Beløb 406 679 Kr. 86 Øre med Fradrag af 59 325 Kr. 04 Øre eller 347 354 Kr. 82 Øre, findes der ikke at kunne gives dem Medhold heri, allerede som Følge af, at Anklagen ikke omfatter de Arbejder, hvorfra de ommeldte Underskuds- og Overskudsbeløb hidrører.

Idet derhos med Hensyn til Forhold B. a. og B. b. bemærkes, at alene Carl Carlsen vil være at anse efter de i Dommen sammesteds nævnte Straffebestemmelser, vil Dommen med de af foranstaaende følgende Ændringer og i Henhold til de i samme iøvrigt, for saa vidt Dommen foreligger Landsretten til Prøvelse, anførte Grunde — hvorved tillige for Tiltalte Carl Carlsens Vedkommende Straffelovens § 89 vil være at citere — være at stadfæste, dog at Straffetiden findes at burde forkortes for Tiltalte Holger Carlsens Vedkommende til 8 Maaneder og for Tiltalte Carl Carlsens Vedkommende til 4 Maaneder, hvilke Straffe anses som udstaaet ved Varetægtsfængsel.

Sagens Omkostninger her for Retten bliver at udrede af det offentlige som nedenfor anført:

Thi kendes for Ret:

Underretsdommen bør, saavidt paaanket er, ved Magt at stande, dog at Straffetiden bestemmes for Tiltalte Holger Peter Christian Carlsen til 8 Maaneder og for Tiltalte Carl Christian Carlsen til 4 Maaneder, hvilke Straffe anses som udstaaet ved Varetægtsfængsel.

Sagens Omkostninger for Landsretten og derunder til de for de Tiltalte sammesteds beskikkede Forsvarere, Landsretssagfører Pagter Kristensen og Højesteretssagfører, Dr. jur. Hartvig Jacobsen, i Salær hver 1200 Kr. og i Godtgørelse for Udlæg henholdsvis 125 Kr. og 200 Kr. udredes af det offentlige.

De inddragne Beløb udredes inden 15 Dage.

Efter stedfunden procedure og votering blev af Højesteret år 1949, fredag den 3. juni, afsagt sålydende

DOM

Den i denne sag af Vestre Landsret afsagte dom er med Justitsministeriets tilladelse påanket såvel af de tiltalte som af anklagemyndigheden.

I pådømmelsen har otte dommere deltaget.

For Højesteret er det oplyst, at der af firmaet Carlsen i 1941 ikke udførtes tysk arbejde, at dette i 1942 beløb sig til 256 147 kr., at det danske arbejde i 1944 beløb sig til 339 471 kr. og i 1945 (indtil 1. november) til 177 763 kr. Anklagemyndigheden har derhos for Højesteret erkendt, at materielværdien, forsåvidt angår 1942, var noget højere end i dommen anført.

Til nærmere oplysning om regeringens i dommen omtalte stilling til danske entreprenørers udførelse af værnemagtsarbejder anføres:

For Højesteret er der fremlagt en erklæring af 21. marts 1948 fra J. Christmas Møller, der straks efter besættelsen i 1940 indtrådte i ministeriet. I erklæringen hedder det bl. a.: „I ..... Ministermøde den 15. eller 16. April 1940 forelaa Meddelelse om, at Tyskerne vilde have forskellige Arbejder udført, ganske særligt nogle Flyvepladser i Jylland ..... Tyskernes Repræsentanter havde sagt, at de enten vilde tage tyske Arbejdere til Danmark til Udførelse af Arbejdet eller udskrive danske Arbejdere. Begge Løsninger ansaa Ministeriet for højst uheldige. Man vilde nødig have danske Arbejdere i den direkte Kontakt med den tyske Ledelse, og da Arbejdsløsheden paa det Tidspunkt var ret stor, vilde man nødigt have tyske Arbejdere til Danmark. Ministeriet kom derfor til det Resultat, at det bedste var at lade danske Entreprenører paatage sig Opgaverne, og denne Tanke, som først blev skitseret af mig, vedtoges. Denne Vedtagelse gjaldt selvsagt kun de Arbejder, der paa det paagældende Tidspunkt var Tale om; senere kom hele Problemet jo ind i et fastere Leje: — Odel-Udvalget. — Meddelelse om Beslutningen blev saavel af afdøde Statsminister Th. Stauning som af mig givet Hr. T. K. Thomsen, Wright, Thomsen & Kier — men Beskeden gjaldt selvsagt ikke alene dette Firma."

Af en skrivelse af 28. november 1940 fra Udenrigsministeriet til ministeren for offentlige arbejder fremgår, at der kort efter den 9. april 1940 mellem det tyske gesandtskab og Udenrigsministeriet førtes forhandlinger, hvorunder man fra dansk side gav udtryk for ønsket om, at udførelsen af værnemagtsarbejder blev betroet danske entreprenørfirmaer. Det fremgår endvidere af skrivelsen, at der i anledning af fremkomne forlydender om, at tyskerne agtede at benytte tyske entreprenørfirmaer og tyske arbejdere ved planlagte arbejder på Bornholm, fra den danske regerings side blev gjort forestillinger overfor tyskerne. Det hedder derhos i skrivelsen: „..... Paa den ved Hr. Ministerens Skrivelse givne Foranledning vil Udenrigsministeriet paany ved førstkommende Lejlighed gøre vedkommende tyske Myndigheder bekendt med, at der fra dansk Side næres et stærkt og naturligt Ønske om, at de omhandlede Arbejder stadig i størst muligt Omfang overdrages til danske Firmaer....."

Af en redegørelse, der er udarbejdet af det i landsretsdommen nævnte entreprenørudvalg af 15. januar 1943, fremgår, at der på et møde i Udenrigsministeriet den 27. august 1943 med repræsentanter for Arbejdsgiverforeningen fra ministeriets side blev udtalt, at man var villig til at lade affatte en skrivelse, der gav udtryk for, at det var regeringens politik og synspunkter, at værnemagtsarbejderne burde udføres af danske entreprenører med danske arbejdere.

Den 4. september s. å. afholdtes møde i Arbejdsgiverforeningen, og ifølge det foreliggende mødereferat blev det af formanden meddelt, at myndighederne stadig havde samme synspunkt med hensyn til udførelsen af værnemagtsarbejder.

Det fremgår af en for Højesteret fremlagt erklæring af 18. december 1948 fra ambassadør Svenningsen, at han som direktør i Udenrigsministeriet i november 1943

modtog henvendelse fra besættelsesmagten, der under trusel om tvangsudskrivning af dansk arbejdskraft krævede visse befæstningsarbejder udført inden et bestemt tidspunkt, og at Svenningsen under tryk heraf på Udenrigsministeriets vegne gentagne gange henvendte sig til entreprenørforeningen og lagde stærkt pres på denne for at formå den til at opfordre sine medlemmer til at overtage nævnte arbejder.

Endelig fremgår det af en skrivelse af 8. november 1946 fra Anlægsdirektoratet, at Teknisk Central i forsommeren 1942 meddelte Organisation Todt navnene på de entreprenørfirmaer, som ville blive indbudt til Teknisk Centrals licitationer, og opfordrede Organisation Todt til at søge samarbejde med entreprenørforeningen, samtidig med at man frarådede Organisationen at samarbejde med firmaer, som ikke var medlem af danske fagorganisationer. Af skrivelsen femgår derhos, at firmaet Carlsen een gang havde deltaget i Teknisk Centrals licitationer, nemlig i juli 1941.

Som i underretsdommen nævnt var tiltalte Carl Carlsen medlem af entreprenørforeningen, og for Højesteret er det oplyst, at han indtil den 20. maj 1941 var medlem af Dansk Arbejdsgiverforenings Hovedbestyrelse.

Når henses til, at den danske regering i hele besættelsestiden under forhandlinger med danske entreprenører og entreprenørforeningen gang på gang klart har tilkendegivet, at man ønskede, at de af den tyske besættelsesmagt planlagte arbejder i videst muligt omfang blev udført af danske entreprenørfirmaer for at undgå, at tyskerne lod arbejderne udføre ved tyske firmaer og tyske arbejdere til skade for det danske samfund, findes den af de tiltalte udviste aktivitet med hensyn til deltagelse i planlagte arbejder for besættelsesmagten ikke at kunne medføre, at deres samarbejde med denne kan karakteriseres som utilbørlig, jfr. herved bestemmelsen i § 4, nr. 1), sidste led, i lov nr. 406 af 28. august 1945. Da de af de tiltalte iøvrigt udviste forhold ej heller, når henses til regeringens fornævnte holdning, kan medføre, at samarbejdet anses som utilbørligt, vil de tiltalte være at frifinde med hensyn til tiltalen for overtrædelse af nævnte lovs § 2.

Med hensyn til tiltalte Carl Christian Carlsen tiltrædes det af de i dommen i så henseende anførte grunde, at han er anset skyldig i de i anklageskriftet under B, a og b, ommeldte forhold, og han vil herefter være at anse efter lovbekendtgørelse nr. 155 af 31. marts 1949 § 19, jfr. § 8, jfr. lov nr. 474 af 22. november 1941 § 19, jfr. § 8, og efter lov nr. 141 af 31. marts 1949 § 22, jfr. § 18, jfr. lovbekg. nr. 266 af 29. maj 1943 § 73 e, jfr. § 73 a, alt jfr. straffelovens § 3 og tildels § 89, med en straf, der findes at burde bestemmes til en statskassen tilfaldende bøde af 30 000 kr., for hvilken forvandlingsstraffen fastsættes til hæfte i 30 dage. I medfør af grundsætningen i straffelovens § 86 vil straffen være at anse som fuldbyrdet ved udstået internering og varetægtsfængsel. Den ved prislovsovertrædelsen ulovligt indvundne fortjeneste, 23 122 kr. 37 øre, vil være at inddrage til fordel for statskassen.

Thi kendes for ret:

Tiltalte Holger Peter Christian Carlsen bør for anklagemyndighedens tiltale i denne sag fri at være.

Tiltalte Carl Christian Carlsen bør straffes med en statkasssen tilfaldende bøde af 30 000 kr. med en forvandlingsstraf af hæfte i 30 dage. Straffen anses som fuldbyrdet. Til fordel for statskassen inddrages hos denne tiltalte 23 122 kr. 37 øre.

Sagens omkostninger for alle retter, derunder salær for Højesteret til højesteretssagførerne Heise og Carstensen, hver 1 200 kr., og de ved underret og landsret tilkendte forsvarersalærer, udredes af det offentlige.

Det inddragne beløb at udrede inden 15 dage efter denne højesteretsdoms afsigelse.

Til bekræftelse under rettens segl og præsidentens underskrift.

Den 4. juni 1949.

Th. Frølund.

Reitel.

39.

Fremlagt i Højesteret den 25. Januar 1949

J. CHRISTMAS MØLLER

København K, 31. marts 1948

Efter Ønske skal jeg gerne prøve at uddybe den Erklæring, jeg allerede har afgivet om Entreprenørarbejdet for Tyskerne, straks efter Besættelsen den 9. April.

I det paagældende Ministermøde den 15. eller 16. April 1940 forelaa Meddelelse om, at Tyskerne vilde have forskellige Arbejder udført, ganske særligt nogle Flyvepladser i Jylland. For saa vidt sker det mod Løfterne af 9. April, men det mente man ikke at kunne hæfte sig ved.

Tyskernes Repræsentanter havde sagt, at de enten vilde tage tyske Arbejdere til Danmark til Udførelse af Arbejdet eller udskrive danske Arbejdere. Begge Løsninger ansaa Ministeriet for højst uheldige. Man vilde nødigt have danske Arbejdere i den direkte Kontakt med den tyske Ledelse, og da Arbejdsløsheden paa det Tidspunkt var ret stor, vilde man nødigt have tyske Arbejdere til Danmark. Ministeriet kom derfor til det Resultat, at det bedste var at lade danske Entreprenører paatage sig Opgaven, og denne Tanke, som først blev skitseret af mig, vedtoges. Denne Vedtagelse gjaldt selvsagt kun de Arbejder, der paa det paagjældende Tidspunkt var Tale om; senere kom hele Problemet jo ind i et fastere Leje — Odel-Udvalget. Meddelelse om Beslutningen blev saavel af afdøde Statsminister Th. Stauning som af mig givet til T. K. Thomsen, Wright, Thomsen & Kier — men Beskeden gjaldt selvsagt ikke alene dette Firma.

J. Christmas Møller.

40.

Fremlagt i Højesteret den 25. Januar 1949.

DANMARKS RIGSDAG

Folketinget, den 24. August 1946

Firma C. Carlsen, Randers.

Efter derom fremsat Ønske skal jeg gerne meddele Dem, at den Besked, jeg i Midten af April 1940 gav Ingeniør T. K. Thomsen, om det Syn hele Ministeriet havde paa Spørgsmaalet om at tage Arbejde for Tyskerne og udføre visse Flyvepladsarbejder, selvsagt ikke var en Besked alene til Firmaet Wright, Thomsen & Kier, men ogsaa til andre Firmaer, som maatte komme i Betragtning ved Udførelsen af saadanne Arbejder.

J. Christmas Møller.

41.

Fremlagt i Højesteret den 25. Januar 1949.

København, den 5. April 1946.

Hr. Højesteretssagfører, Dr. jur. J. Hartvig Jacobsen, Gl. Torv 18. K.

Efter Deres Anmodning skal jeg til Brug for den ved Retten i Randers mod Entreprenørerne Carl Carlsen, Holger Carlsen og Knud Carlsen verserende offentlige Sag gerne udtale følgende:

Det staar udenfor enhver Tvivl, at det økonomiske Samarbejde, der efter Besættelsen den 9. April 1940 blev indledet, og som fortsattes under hele Besættelsestiden, havde ubetinget Tilslutning hos de i Besættelsestiden fungerende Regeringer, ligesom Rigsdagens samarbejdende Partier støttede denne Politik. Det økonomiske Samarbejde med Besættelsesmagten var en Nødvendighed ikke alene paa Grund af, at Besættelsesmagten faktisk havde den fysiske Magt her i Landet, men ogsaa og ikke mindst fordi Opretholdelsen af det økonomiske Liv og særlig Industrien var afhængig af Tilførsler fra Tyskland. Uden dette økonomiske Samarbejde vilde de tyske Magthavere direkte selv have truffet Bestemmelse om Fordelingen af Importen, hvilket vilde have været til ubodelig Skade for Landet saavel politisk som økonomisk.

Saavel de enkelte Ministerier som Erhvervsorganisationerne medvirkede loyalt til Gennemførelsen af dette nødvendige økonomiske Samarbejde, og jeg føler mig overbevist om, at saavel Embedsmændene i Ministerierne som Erhvervsorganisationerne paa Forespørgsel har udtalt sig i Overensstemmelse hermed.

Hvad særlig angaar Entreprenørarbejderne for Værnemagten i Jylland var det en Følge af Regeringens Stilling, at disse burde udføres af danske Arbejdere og ledes af danske i Dansk Entreprenørforening staaende Entreprenørfirmaer. Man undgik herved, at større Styrker tyske eller fremmede Arbejdere blev tilført disse Arbejdspladser med deraf følgende uheldige Forhold, ligesom man undgik tysk Arbejdsledelse. Det var endvidere for danske Interesser en Betryggelse, at Ledelsen af Værnemagtsarbejderne blev dansk, idet man derigennem kunde opnaa effektiv Kontrol med, at Avancen paa disse Arbejder blev begrænset i Henhold til nærmere Fastsættelse, ligesom man herved kunde sikre sig, at Hovedorganisationernes Lønoverenskomster blev overholdt.

Erik Scavenius.

42.

Fremlagt i Højesteret den 25. Januar 1949

København, den 13. Juni 1946.

Herr Civilingeniør Preben Vinding, c/o. Entreprenørfirmaet Bay & Vinding, Jægersborg Alle 104. Charlottenlund.

I Henhold til et Referat, som De har forelagt mig, af et Møde i Udenrigsministeriet den 16. April 1943, udtalte en Repræsentant for Udenrigsministeriet, at „han gerne vilde betone, at det vedvarende var Regeringens Ønske, at disse Arbejder blev udført af danske Firmaer. Der vilde ikke bagefter fra Regeringens Side blive talt om, hvem der havde arbejdet for Tyskerne, og hvem der ikke havde gjort det. Regeringen havde valgt Forhandlingens Vej og ønskede disse Arbejder udført".

Efter Deres Anmodning skal jeg bekræfte, at denne Udtalelse giver et korrekt Udtryk for den daværende Regerings Opfattelse af Nødvendigheden og derfor Ønskeligheden af paa det angivne Tidspunkt paa dette Omraade vedvarende at fortsætte den Politik, som blev fastlagt i 1940.

Erik Scavenius.

43.

Fremlagt i Højesteret den 25. Maj 1949.

DANMARKS RIGSDAG

Christiansborg, d. 14. September 1944

Hr. Ingeniør T. K. Thomsen.

Foranlediget af Deres Spørgsmaal til mig forleden angaaende Regeringens Ønske i 1940 om, at visse Arbejder for fremmed Regning udførtes i Henhold til Kontrakt med danske Entreprenører, skal jeg oplyse, at der allerede i Ministermødet den 15. April 1940 forelaa Meddelelse om, at Tyskerne forlangte at faa anvist dansk Arbejdskraft til Anlæg af Flyvepladser i Jylland. Hvis Kravet ikke blev imødekommet, vilde der blive indforskrevet tyske Arbejdere.

Da begge de nævnte Fremgangsmaader paa dette Tidspunkt kunde faa meget ulykkelige Konsekvenser, vedtog Ministermødet enstemmigt at søge Sagen ordnet paa den Maade, at danske Entreprenører paatog sig Arbejdet og derefter antog danske Arbejdere paa normal Maade. Fra alle Sider i Ministeriet var man meget interesseret i at denne Udvej maatte vise sig farbar.

Deres ærbødige

Bertel Dahlgaard.

44.

Fremlagt i Højesteret den 25. Maj 1949.

Afskrift.

UDENRIGSMINISTERIET

København, den 28. November 1940

Til Ministeren for offentlige Arbejder.

I Anledning af Hr. Ministerens Skrivelse af 26. d. M. angaaende Spørgsmaalet om Udførelsen af Arbejder for den tyske Værnemagt her i Landet meddeler Udenrigsministeriet, at den hidtil praktiserede Ordning, hvorefter Værnemagten har benyttet sig af danske Entreprenørfirmaer, er baseret paa nogle Samtaler, som i sin Tid kort efter den 9. April d. A. fandt Sted mellem Udenrigsministeriet og det herværende tyske Gesandtskab. Under disse Samtaler blev der fra dansk Side givet Udtryk for Ønsket om, at de paagældende Arbejder blev betroet danske Entreprenørfirmaer, og fra tysk Side fandt man en saadan Ordning praktisk. Der blev imidlertid ikke indgaaet nogen egentlig Aftale angaaende dette Spørgsmaal, og det vil derfor næppe kunne hævdes, at der for Vænemagten bestaar nogen egentlig Forpligtelse til at lade Arbejder her i Landet udføre ved danske Entreprenørfirmaer.

Med Hensyn til de paabegyndte Arbejder paa Bornholm har Udenrigsministeriet ikke destomindre overfor „Wehrwirtschaftstab Dänemark" gjort Forestillinger i Anledning af, at det forlød, dels at disse Arbejders skulle overdrages til et tysk Firma, dels at de skulde udføres af tyske Arbejdere. Fra tysk Side er hertil blevet svaret, at det ikke var Meningen helt at udelukke danske Entreprenørfirmaer, men at Overledelsen af tekniske Grunde maatte overdrages til et tysk Firma. Med Hensyn til Spørgsmaalet om at benytte tyske Arbejdere har „Wehrwirtschaftstab" oplyst, at Tanken herom efter de fra dansk Side gjorte Forestillinger er blevet opgivet, saaledes at der kun vil blive Tal om at benytte tyske Arbejdsformænd, Specialarbejdere og Mestre i et Antal af ialt ca. 25.

Paa den ved Hr. Ministerens Skrivelse givne Foranledning vil Udenrigsministeriet paany ved førstkommende Lejlighed gøre vedkommende tyske Myndigheder bekendt med, at der fra dansk Side næres et stærkt og naturligt Ønske om, at de omhandlede Arbejder stadig i størst muligt Omfang overdrages til danske Firmaer.

Endelig bemærkes, at man herfra kun kan tilraade, at Hr. Ministeren i Deres Korrespondance med Rigsminister Todt angaaende forskellige Vejplaner paa Lolland-Falster bringer det ovenfor omhandlede Spørgsmaal paa Bane, saaledes at de danske Ønsker ogsaa ad denne Vej kommer til tyske Rigsmyndigheders Kundskab.

F. M.

O. C. Mohr.

Dette er en Afskrift af en Fotokopi, der findes i Brandt & Ravntoft's Sag. Denne afskrift maa ikke benyttes uden Henvisning til, at den hidrører fra ovennævnte Firma.

Charlottenlund, d. 13. Aug. 1947.

f. Entreprenørgruppen af 4. April 1946.

Aage Jespersen.

45.

Fremlagt i Højesteret den 25. Maj 1949.

København, den 25. Maj 1945.

Redegørelse fra Entreprenør-Udvalget af 15. Januar 1943.

Umiddelbart efter 9. April 1940 paabegyndte en Række danske Entreprenørfirmaer efter Ønske fra Regeringen Arbejder for den tyske Værnemagt her i Landet. Ordregiverne var hovedsagelig „Luftwaffe" og „Festungsbaustab".

Hen paa Foraaret 1942 paabegyndte imidlertid ORGANISATION TODT (i det følgende kaldet O. T.) sin Virksomhed her i Danmark, idet det var Meningen, at den skulde overtage Udførelsen af en Del Bunkers og dermed forbundne Arbejder, der tidligere var ledet af de nævnte Ordregivere.

O. T. henvendte sig til en Række Firmaer, saavel Medlemmmer af Entreprenørforeningen som uorganiserede Firmaer.

O. T. stillede Krav til alle om, at der øjeblikkelig skulde gaas i Gang, selv om Betingelser og endelig Kontraktforhold først kunne ordnes senere. O. T. udsendte et foreløbigt Kontraktudkast, og en Del Firmaer indsendte de forlangte Tilbud.

Entreprenørforeningen havde i Januar Maaned fra Udenrigsministeriets Kommitterede i Industrisager, Direktør Odel, modtaget et Udkast til „Supplerende Bemærkninger" vedrørende *Handelsministeriets Bekendtgørelse af 23. December 1941* angaaende Priskontrol med visse Entreprenør- og Byggearbejder for den tyske Værnemagt her i Landet. Udkastet var blevet foreløbigt gennemgaaet hos Direktør Odel, og visse Ændringer foreslaaet.

I Begyndelsen af Maj 1942 var Festungsbaustab, der nu kaldte sig Festungspionierstab, færdig med sine Forhandlinger med O. T., og for at skabe Klarhed over nogle af de vigtige Spørgsmaal, der fremkom i Anledning af Paabegyndelsen af de mange Arbejder, indkaldte et Medlem af Entreprenørforeningens Bestyrelse en Række Medlemmer af Foreningen, som havde faaet Opfordring fra O. T., til et Møde den 19. Maj 1942. Der havde nemlig allerede vist sig en Række Tilfælde af Overbetalinger og Overtrædelser af gængse Regler, og Igangsættelsen af en Række tyske Entreprenørfirmaer vilde formentlig i høj Grad forværre Stillingen saavel hvad angik Arbejdskraften og dens Aflønning som Vognmandskørsel m. m.

Paa Mødet blev der drøftet dels Udenrigsministeriets Priskontrol, herunder Kontrol med Lønninger, og dels en Række Organisationsspørgsmaal og Priskurantspørgsmaal, og man anmodede Entreprenørforeningens Bestyrelse om at give en Rettesnor for Tvivlsspørgsmaal ved disse Værnemagtsarbejder.

To af det senere Udvalgs Medlemmer udsendte derefter en af Entreprenørforeningens Bestyrelse godkendt Skrivelse til Mødedeltagerne om disse Forhold. Skrivelsen blev endvidere paa Opfordring tilsendt Direktør Odel. De to Herrer konfererede derefter videre med Direktør Odel om Udformningen af hans ovennævnte „Supplerende Bemærkninger" vedrørende Priskontrol.

De Firmaer, der havde indsendt deres Tilbud, fik imidlertid ikke Kontrakterne underskrevne, og deres Enhedspriser var selvsagt meget forskellige efter Forholdene. En Række uorganiserede Firmaer og de tyske Firmaer havde ikke faste Priser, og mange betalte for store Lønninger, og herover modtog O. T. idelige Klager fra de øvrige danske Firmaer. Endelig var Betalingsforhold og andre Kontraktforhold Genstand for forskellig Behandling ved de forskellige Byggeledelser. Dette medførte, at O. T. omsider i December 1942 skrev til alle de beskæftigede Entreprenører og anmodede om Nedsættelsen af et Udvalg, som skulde forhandle Kontrakt- og alle andre løbende Spørgsmaal.

Et Medlem af Entreprenørforeningen meddelte O. T., at de for de organiserede Firmaers Vedkommende maatte henvende sig til Entreprenørforeningen for at faa nedsat et saadant Udvalg, og en Medlemsliste blev af Entreprenørforeningen tilstillet O. T. Dette resulterede i, at Foreningen indkaldte til et Møde i Entreprenørforeningen den 15. Januar 1943, hvor Foreningens Formand, efter at have overværet Nedsættelse af et Udvalg, trak sig tilbage og overlod Udvalget selv at føre Forhandlingerne med O. T. om Kontrakt og om de Priser, der skulde betales for de paagældende Arbejder. Udvalget kom til at bestaa af følgende Medlemmer: Formand, Civilingeniør H. K. Wright (Whrigt, Thomsen & Kier), Civilingeniør Kaj Hauer, Civilingeniør J. A. Rimstad (Christiani & Nielsen) og Civilingeniør Pr. Vinding (Bay & Vinding).

Udvalget saa som sin Opgave at søge gennemført, at de Arbejder, som Værnemagten krævede udført her i Landet, blev udført i nøje Overensstemmelse med dansk Lov og danske Myndigheders Bestemmelser, og at det gennem mange Aar opbyggede System af Overenskomster med Arbejdernes Organisationer blev opretholdt, og Udvalget betragtede det som en af sine Opgaver at søge at faa O. T. til at stille de tyske Firmaer paa samme Linie som de danske.

I Løbet af det kommende Aar deltog Udvalget saa i en Række Forhandlinger dels med selve Udenrigsministeriet og Udenrigsministeriets Kommitterede i Industrisager, Direktør Odel, dels med O. T. og dels med de organiserede Entreprenører, som udførte Arbejderne, idet Udvalget ikke paa noget Punkt traf afgørende Bestemmelser, før Sagerne var forelagt samtlige interesserede Entreprenører.

Som en Bestanddel af den ønskede Kontrakt var der fra O. T.s Side opstillet forskellige Krav om Forpligtelseserklæringer, som man under ingen Omstændigheder kunde gaa ind paa, og det lykkedes efter Forhandling med Udenrigsministeriet at faa disse Erklæringer udstedt i en saadan Form, at man som Danske kunde underskrive dem.

Et Hovedpunkt var, at O. T. forlangte, at der skulde afregnes efter Enhedspriser for de forskellige Kategorier af Arbejdsydelser, og at disse Enhedspriser skulde være ens for samtlige Entreprenører, som arbejdede for O. T. og uafhængige dels af, hvor i Landet de paagældende Arbejder blev udført, dels af Arbejdernes Størrelse, og ligeledes uafhængige af, at de stedlige Forhold paa Arbejdspladserne kunne være overordentlig forskellige.

Udvalget gjorde O. T.s Leder Hr. Melms opmærksom paa, at dette vilde betyde, at Enhedspriserne maatte blive høje, naar de skulde dække selv de vanskeligste Arbejdsforhold, og at de navnlig ved store Arbejder med dygtig Arbejdsledelse maatte forventes at give en betydelig Fortjeneste, og man paapegede Faren ved, at de store tyske Firmaer, der jo ogsaa skulde arbejde efter disse Priser, formentlig vilde være vanskelige at kontrollere.

Udvalget hævdede, at man maatte have individuelle Kontrakter for hver Arbejdsplads eller Arbejdsomraade baseret paa bindende Tilbud fra ansvarlige Folk, der vidste, hvad de havde med at gøre, og at dette var den eneste effektive Maade til at forhindre Uhyrligheder og Overbetalinger med paafølgende Lønkaos. Dette blev stærkt støttet af Direktør Odel, men O. T. ønskede af Hensyn til Kontrol, Afregning og Revision af fastholde sit Krav om faste Enhedspriser gældende for hele Landet.

Man gik derefter i Gang med de tresidede Forhandlinger mellem Direktør Odel, O. T. og Udvalget om Enhedsprisernes Fastsættelse. O. T. saa helst, at man benyttede de tyske Satser baseret paa Timeydelser, men Udvalget fastholdt med Held, at man naturligvis maatte gaa ud fra de danske Priskuranter.

Ved flere Møder i Udenrigsministeriet deltog Udvalget i Drøftelserne, men da Direktør Odel under alle Omstændigheder ønskede at gennemføre en Efterkalkulation efter Arbejdernes Fuldendelse, og ogsaa ved Mellemkalkulationer vilde udøve sin Kontrol, og en paa Basis af faste Enhedspriser under gunstige Forhold opnaaet for høj Fortjeneste derved vilde blive reguleret ved Tilbagebetaling, kunde man ogsaa fra Ministeriets Side gaa med til denne Afregningsform.

Iøvrigt regnede man med om fornødent at kunne regulere Enhedspriserne, naar Efterkalkulationerne af de for Sommeren 1943 planlagte Arbejder i Løbet af nogle Maaneder var afsluttede. Dette viste sig senere ugørligt, idet de oprindelige Programmer stadig blev udvidet saaledes, at en foreløbig Afslutning intetsteds var mulig.

Det blev fremhævet fra Ministeriets Embedsmænds Side, at det ikke vilde blive betragtet som nogen Skam for Entreprenørerne, at de betalte tilbage, hvilket Udvalget hævdede let kunde misforstaas af Udenforstaaende, men at Forholdet tværtimod var, at

jo større Tilbagebetalingen blev, desto billigere var Arbejdet gennemført, og desto større Beløb havde Entreprenørerne sparet Staten for.

Først efter talrige Møder opnaaedes Enighed om Enhedspriserne, og i et nyt stort Møde i Udenrigsministeriet den 30. April udtalte Direktør Odel, at Priserne sandsynligvis var 10—15 pCt. for høje, men at dette skyldtes forklarlige Forhold. Udvalget gik ind for Direktør Odels Forslag om Efterkalkulation og lovede ved den følgende Forhandling at meddele O. T., at dette var et uomgængeligt Krav.

Udvalget gennemgik endvidere en lang Række Punkter angaaende Regningsarbejder, Arbejdsforhold, de idelige Ændringer i Projekterne, Vinterarbejde, a conto Betalinger, Træleverancer, Materiellejer m. m.

Et andet Hovedpunkt i Forhandlingerne mellem Udenrigsministeriet, Direktør Odel og Udvalget var et ønsket Forskud til Indretning af de nye Arbejdspladser og Igangsætning af Arbejdet som en Sikkerhed for Betalingen, i det Tilfælde Bygherren standsede Betalingerne eller pludselig forsvandt. Ved et Møde i Udenrigsministeriet den 16. April 1943 blev det gennemdrøftet af en repræsentativ Forsamling, og det nævntes, at det var et absolut Krav fra Entreprenørernes Side, da de jo var uden Magtmidler mod Bygherren, og Risikoen derfor let kunne blive saa stor, at det var uforsvarligt at udføre disse Arbejder.

Det blev da fra Udenrigsministeriets Side betonet, at det vedvarende var Regeringens Ønske, at disse Arbejder blev udført af danske Firmaer. Der vilde ikke bagefter fra Regeringens Side blive talt om, hvem der havde arbejdet for Tyskerne, og hvem der ikke havde gjort det. Regeringen havde overfor Tyskerne valgt Forhandlingens Vej og ønskede disse Arbejder udført, men den maatte se paa den danske Valutas Stilling overfor disse Krav om Forskud.

Efter en Række Møder herom indførtes en Ordning med Forskud, der indsattes paa en spærret Konto og kunde frigives efter bestemte Regler, en Ordning der ikke var tilfredsstillende og vistnok aldrig er bleven brugt.

En af Udvalgets Opgaver blev i Foraaret 1943 at forhindre Indkvartering af danske Arbejdere paa de afsidesbeliggende Arbejdspladser i Baraklejre, der skulde ledes af en af Tyskerne oprettet Organisation kaldet „Dansk Arbejdsfællesskab".

Det blev hurtigt klart, at „Dansk Arbejdsfællesskab" blev drevet som rent nazistisk Propagandaforetagende.

Ved Forhandling med Udenrigs- og Arbejdsministeriet lykkedes det at faa Lønkontroludvalget til i Kendelse af 24. Maj 1943 at fastsætte Regler for Betaling for Kost og Logi i Lejre, som kunde oprettes af de danske Firmaer.

Den 11. Juni 1943 modtog Udvalget fra Direktør Odel 2. Udkast til „Bestemmelser vedrørende Priskontrol". Den 26. Juni blev Udvalgets Arbejde godkendt af Entreprenørerne ved et Møde i Aarhus.

Endelig blev Standardkontrakten — „den grønne Kontrakt" — trykt af O. T. i Juli Maaned og tilsendt Udvalget 21. Juli.

Som sædvanligt ved Forhandlingerne havde O. T. indført Ændringer bag Udvalgets Ryg, og Udvalget maatte 24. August udsende Rettelsesblad med 15 Rettelser. Herefter mente Udvalget, at dette Arbejde var færdigt, men saa kom „29. August".

I Løbet af August havde der allerede været talt om Udvidelser paa samtlige Arbejdspladser og Etablering af nye. Da mange af Entreprenørerne efter 29. August erklærede, at de ikke kunde paatage sig mere Arbejde, og heller ikke Udvalget ønskede at udføre mere Arbejde, søgte O. T. Forbindelse med en endnu større Kreds af uorganiserede „Entreprenører". Den 21. September modtog Udvalget Meddelelse om, at Juli-Kontrakten var forlangt ændret i Berlin, og da der nu var indsat en ny Række (tyske) Specialfirmaer, ønskede O. T., at der blev foretaget forskellige Ændringer og Nydannelser. Ingen Juli-Kontrakt var approberet.

Landesrath Martinsen var i Mellemtiden blevet Leder af O. T., og med ham var man nu nødsaget til at forhandle for paa Trods af Forholdene at faa bragt Kontrakten og dermed Grundlaget for Efterkalkulationerne i Orden, den havde jo tilbagevirkende Kraft for alle de Arbejder, der nu havde staaet paa i omtrent 1½ Aar, langt ud over hvad man oprindelig havde ventet.

12. Oktober enedes man om Ændringerne under Forbehold af Entreprenørernes Approbation, 15. Oktober udsendte Udenrigsministeriets Kommitterede i Industrisager de endelige *„Bestemmelser vedrørende Priskontrol"* med Værnemagts-Entreprenørarbejder,

18. Oktober approberede Entreprenørerne Udvalgets Arbejde ved et Møde i Fredericia, og O. T. udsendte paany den rettede grønne Kontrakt med Angivelse „Udgave Oktober 1943".

I November Maaned forhandlede Udvalget med Direktør Odel vedrørende de Lejemaal for Entreprenørmateriel, som var afsluttet tidligere. Direktør Odel vilde ikke overfor Entreprenørerne stille Krav om Nedsættelse af de betalte Lejesatser, men ønskede maaske at faa dem forelagt, saa han overfor Udlejerne kunde rejse Krav om Reduktion, hvis de var i Strid med den gældende Prislovgivning.

Heller ikke nu kunde Udvalget slutte af, thi i December Maaned udsendte forskellige Afdelinger under O. T. en ny Forpligtelseserklæring af højst ejendommeligt Indhold til en Del Entreprenører. Man skulde erklære: „at jeg ikke tilhører den jødiske Race", at man vil melde Sabotage m. m. Der blev øjeblikkelig taget til Genmæle herimod og Forbud mod Underskrivelse udsendt til Entreprenører, som man samtidig gjorde bekendt med, at man naturligvis ikke kunde overtage nogensomhelst Forpligtelse for Arbejderne.

Imidlertid besøgte nu i December den tyske General Rommel Landet og ønskede vidtgaaende Bygningsændringer foretaget. Dette gav sig Udtryk i det saakaldte „Sofortprogram", og O. T. udsendte i den Anledning til forskellige Firmaer en ny Kontrakt, der dog aldrig er naaet til Behandling i Udvalget, idet Udvalgets Medlemmer den 17. Januar 1944 i Silkeborg kategorisk meddelte Hr. Martinsen, at nu vilde de ikke udføre mere Arbejde. Hr. Martinsen svarede med en Tvangsordre, frafaldt den ovennævnte Ordlyd af Forpligtelseserklæringen og indsatte en ny Række Firmaer i Arbejdet.

I Februar forhandlede Udvalget med Direktør Odel vedrørende Lønstatistik, der ogsaa skulde gælde tyske Firmaer. Derefter deltog Udvalget i Møder vedrørende Henvendelse til Entreprenørforeningen fra O. T. om Arbejdsordre til nye Firmaer indenfor Foreningen eller muligvis Udskrivning af deres Materiel. Entreprenørforeningens Formand havde haft Møde med forskellige af disse Firmaer, som havde erklæret, hvis Værnemagten gav dem Rekvisition paa deres Materiel, at ville stille det til Raadighed.

Foreningens Formand mente, at det var urigtigt, at de Firmaer, der var i Gang, nu vilde holde op, saaledes at nye Firmaer skulde tvinges ind og begynde forfra. Udvalget vilde paa ingen Maade tvinge nogen ind, men af Hensyn til deres Ingeniører, Funktionærer og for deres egen Skyld kunde og vilde de ikke godvilligt fortsætte disse Arbejder længere, da Forholdene før og efter den 29. August overhovedet ikke kunde sammenlignes.

23. Februar var Udvalget til Møde i Udenrigsministeriet, hvor de modtagne Tvangsordrer blev forelagt, og hvor det fik den Besked, at Udenrigsministeriet ikke kunde hjælpe i Tilfælde af Vægring, og at Ordren var uomgængelig.

Derefter viste det sig, at de mange nye „Firmaer" og de udvidede Arbejder medførte almindelig Opløsning, og den 16. Marts meddelte Udvalget O. T., at det den 15. havde ophørt at virke, idet det nu kun repræsenterede en forsvindende lille Kreds, hvoraf i hvert Fald de 7 kun arbejdede under Tvang.

Hr. Martinsen beklagede, at han derefter ikke havde et Organ at forhandle med, men henvistes til Entreprenørforeningen.

Kort derefter forsøgte Værnemagten at indføre nye Regler og Bestemmelser paa alle Byggeriets Felter til Dels i direkte Modstrid med „Den grønne Kontrakt", og da man endelig i Efteraaret 1944 entrerede med en ny Kreds af „Entreprenører" rekrutteret fra alle Professioner og Samfundslag til Udførelse af de nye Pansergrav- og Pigtraadsarbejder indtraadte den fuldkomne Opløsning.

Kaj Hauer.

46.

Fremlagt i Højesteret den 25. Maj 1949.

Kort Resumé af Formandens Meddelelser ved Mødet i Arbejdsgiverforeningen den 4. September 1943.

Efter at Formanden havde budt de lokale Sammenslutningers Formænd Velkommen, meddelte han, at Arbejdsgiverforeningens Hovedbestyrelse havde været samlet Dagen forud specielt for at drøfte de Forhold, der opstod rundt omkring paa Grund af de mange Strejker af forskellig Art. Hovedbestyrelsen havde efter indgaaende at have drøftet Sagen enstemmigt vedtaget, at der under ingen Omstændigheder maatte udbetales Løn hverken direkte eller inddirekte til de strejkende, ligegyldigt hvad Strejkeaarsagen end var, og man vedtog ligeledes, at der ikke maatte ske Udbetaling til Arbejdere, der var blevet arbejdsledige som Følge af Sabotagehandlinger.

Endvidere meddelte Formanden, at paa Foranledning af den stærke Diskussion, der var ude omkring i Landet angaaende Udførelse eller Ikke-udførelse af Arbejde for den tyske Værnemagt, fandt han Anledning til at meddele, at det var den danske Regering, der straks efter den 9. April, nemlig den 15. April, fattede den Beslutning, at det vilde være det rigtigste og det bedste for vort Land, om de Arbejder, der skulde udføres her i Danmark, i Stedet for at blive udført af tyske Arbejdsgivere med enten tyske Arbejdere eller Krigsfanger blev udført af danske Arbejdsgivere med danske Arbejdere.

Den samme Retningslinie, som Regeringen fastlagde den 15. April 1940, har Regeringen fulgt siden da og har meddelt os, at denne Retningslinie fremdeles vil være den, der er i Overensstemmelse med Regeringens Politik. Efter Samtaler, som Formanden havde haft med de Embedsmænd, der efter den 29. August leder Ministeriets Forretninger, var det Formanden klart, at Embedsmændene mente, at man stadigvæk skulde følge den samme Linie.

Formanden gjorde udtrykkeligt opmærksom paa, at han maatte mene, at det vilde være rigtigst, at de lokale Formænd, naar de kom hjem, saa hurtigt som muligt afholdt et Bestyrelsesmøde, hvor de gav disse Tanker videre, og hvor der drøftedes, hvad man bedst kunde gøre for at opretholde Ro og Orden.

T. K. Thomsen.

47.

Fremlagt i Højesteret den 25. Januar 1949.

Afskrift.

Stockholm, den 18. december 1948.

Erklæring.

Den 8. november 1943 meddelte den tyske rigsbefuldmægtigede, dr. Best, mig, at der fra den tyske overkommando var kommet ordre til, at den tyske værnemagt i Jylland skulle være i højeste alarmberedskab. De tyske troppestyrker i Danmark ville blive betydeligt forøget, og arbejdet med forskellige militære anlæg særlig på Jyllands vestkyst ville blive fremskyndet. Det tyske hovedkvarter i Danmark ville blive forlagt til Silkeborg. Der måtte under disse forhold forbigående indtræde en ekstraordinær tilstand. Der måtte frigøres fornøden arbejdskraft til gennemførelse af militære opgaver.

Nogle dage efter meddelte dr. Best, at der fra højeste sted i Tyskland var givet ordre til, at en række nærmere bestemte befæstningsarbejder *skulle* være tilendebragt indenfor et bestemt tidsrum. Alle andre hensyn måtte sættes til side for at give disse befæstningsarbejder prioritet.

Fra tysk side truedes med tvangsudskrivning af dansk arbejdskraft og lignende forholdsregler, såfremt ikke de danske myndigheder var i stand til at foranledige, at de tyske krav af frivillighedens vej blev imødekommet.

Da det på baggrund af den ovenfor i korte træk skildrede situation måtte erkendes, at der var en betydelig risiko til stede for, at de tyske myndigheder i givet fald ville skride til tvangsmæssige foranstaltninger overfor danske arbejdere og danske entreprenørfirmaer, og da jeg betragtede det som en væsentlig dansk interesse at undgå sådanne foranstaltninger, lagde jeg ved forhandlinger med repræsentanter for Entreprenørforeningen stærkt pres på denne for at formå foreningen til at opfordre sine medlemmer til at påtage sig de værnemagtsarbejder, der var tale om, og fremskaffe fornøden arbejdskraft til disse arbejders udførelse i overensstemmelse med de tyske myndigheders ønske.

Den af Entreprenørforeningens formand i skrivelse til Statsadvokaten for Sjælland af 3. december 1948 givne fremstilling kan jeg, forsåvidt angår min og dermed udenrigsministeriets holdning, i alt væsentligt tiltræde.

Nærværende erklæring afgives til brug i straffesagen mod civilingeniør Jørgen Brandt.

Nils Svenningsen.

Kgl. dansk Ambassadør.

48.

Fremlagt i Højesteret den 25. Januar 1949

ANLÆGSDIREKTORATET

København K., den 8. November 1946.

Herr Højesteretssagfører, Dr. jur. J. Hartvig Jacobsen, R. af Dbg.,
Gl. Torv 18,
K.

Ang.: Entreprenørfirmaet C. Carlsen, Randers.

Undertegnede har ikke deltaget i noget møde med Tyskerne, hvor Spørgsmaalet om egnede danske Entreprenører til større Arbejder var paa Tale og har heller ikke i min Besiddelse nogen Liste over Firmaer, der har været nævnt ved denne Lejlighed. Spørgsmaalet har flere Gange været paa Tale, og jeg har fra Direktør Kayser faaet følgende Fremstilling af Sagens Forhistorie:

Fra Udenrigsministeriets Side var man paa det paagældende Tidspunkt meget ivrig for at fastholde de gode Entreprenører paa tyske Arbejder for at modvirke den Opløsningstendens, der gjorde sig gældende, dels ved at man fra tysk side søgte at drage tyske Entreprenørfirmaer ind i Arbejdet, og dels ved at smaa, upaalidelige „Outsider"-Firmaer efterhaanden fik mere og mere Arbejde.

Naar man fra Udenrigsministeriets Side var saa ivrig efter at fastholde de gode Entreprenørfirmaer og faa Tyskerne til at holde sig til disse, skyldtes det, at man var ganske ude af Stand til at kontrollere Priser og Arbejdsbetingelser for de tyske Firmaers Vedkommende og for alle de nye saakaldte Entreprenørfirmaer.

Spørgsmaalet om til Organisation Todt at meddele Navnene paa kvalificerede og paalidelige Entreprenørfirmaer rejstes derfor af Udenrigsministeren eller Udenrigsministeriets Embedsmænd overfor den daværende Minister for offentlige Arbejder, der paa sin Side paalagde Teknisk Central at afholde et Møde med Repræsentanter for Organisation Todt og give de Oplysninger, som det var Teknisk Central muligt at give.

Ved et Møde i Forsommeren 1942 blev der fra Teknisk Central opgivet Tyskerne Navnene paa de Entreprenørfirmaer, som vilde blive inviteret til Teknisk Centrals Licitationer, idet man i øvrigt opfordrede Organisation Todt's Afdeling her i Landet til at søge Samarbejde med Entreprenørforeningen og stærkest muligt fraraadede den at entrere med Firmaer, som ikke var Medlemmer af danske Fagforeninger.

Anlægsdirektoratet kan oplyse, at Entreprenør C. Carlsen, Randers, een Gang har deltaget i Teknisk Centrals Licitationer, nemlig den 12. Juli 1941 om Parcel II paa Motorvejen Rødby Havn—Storstrømsbroen. Entreprenør Carlsens Tilbud var paa Kr. 3 977 110 (Nr. 12 af 17 bydende), men Arbejdet gik til N. C. Monberg A/S og C. G. Jensen A/S for Kr. 2 972 900.

Teknisk Central og Anlægsdirektoratet har aldrig søgt Oplysninger hos Banker eller andre Institutioner om Entreprenør Carlsens Forhold og Kvalifikationer.

C. P. Elvers.

49.

Ekstrakt af rigsdagstidende, samlingen 1948—49, folketingstidende, spalte 5256—5259.

124. møde

Onsdag den 29. juni 1949 kl. 13.

Spørgsmål til ministrene.

Af *Bjørner* til justitsministeren.

Giver Højesterets frifindelsesdom fornylig i værnemagersagen mod entreprenørfirmaet Carlsen i Randers justitsministeren anledning til at tage tidligere afsagte værnemagerdomme op til fornyet overvejelse?

Bjørner: Den særlovgivning, der blev gennemført af rigsdagen efter befrielsen, tog sigte på at straffe alle dem, der under besættelsen havde gjort sig skyldig i forræderi, i umenneskelighed og terror overfor landsmænd og i landsskadelig virksomhed i det hele taget. Straffelovstillægget kom derved også til at omfatte de mennesker, hvis landsskadelige virksomhed væsentligst havde været af økonomisk art, nemlig dem, der ved utilbørligt initiativ havde søgt berigelse ved værnemagerarbejde. Andre, hvis initiativ ikke var direkte strafbart, nøjedes man med at straffe økonomisk gennem særlige love, der tvang dem til at tilbagebetale for store fortjenester på værnemagerarbejde eller fortjenesten på for store værnemagerarbejder, alt efter det skøn, der indeholdes i loven.

Domstolenes behandling af de virkelig kriminelle former for landsskadelige handlinger, forræderi og terror, har vel nok fra tid til anden givet anledning til kritik, i reglen over en for lempelig behandling af bagmændene, men stort set må man vist sige, at denne del af det nødvendige opgør har været i samklang med folkets retsbevidsthed. Anderledes ligger det, når vi kommer ind på det, man kunne kalde de kriminaliserede former for landsskadelige handlinger, bl. a. de handlinger af økonomisk karakter, der inddroges under særlovgivningen. Her mener jeg ikke, at disse love har vist sig at være i besiddelse af tilstrækkelig bærekraft overfor den sikre retsopfattelse i folket, som til syvende og sidst må danne grundlaget for en holdbar lovgivning. På dette område er det, at man i vide kredse af befolkningen har fået det indtryk, at i værnemagersagerne lader man de store løbe og hænger de små. Dertil er der dog at sige, at dem, man kunne kalde de helt små værnemagere, folk, der forlod deres arbejde på marker, i tørvemoser eller andetsteds og lod sig lokke af høje lønninger ved værnemagerarbejde på flyvepladser, i befæstningsanlæg eller i fabrikker, betragtede man ikke som værnemagere, vel at mærke, hvis deres indsats kun bestod i de nøgne hænders arbejde. Men anderledes med den mand, der udover sin egen arbejdskraft stillede med en vogn og et spand heste, når han kom til værnemagtsarbejdet. Af ham og lignende værnemagere forlangte man bagefter, at de fra 9. april 1940 burde have forstået, at det i virkeligheden var landsskadeligt at følge den officielle danske politik overfor besættelsesmagten.

Nu er værnemagerne sikkert en stor og broget flok, hvoraf mange virkelig gennem utilbørligt initiativ og ved pres på danske myndigheder har fortjent en afklapsning både på den ene og på den anden måde. Men for mange andre gælder det utvivlsomt, at de ikke forstår, hvori det strafværdige ligger for deres vedkommende, når de udførte arbejder, som den danske regering ønskede bevaret på danske hænder.

Højesteret frifandt forleden entreprenørfirmaet Carlsen i Randers, der havde udført værnemagtsarbejder for vistnok omkring 50 mill. kr. Han havde regeringens opfordring, og Højesteret har nu skønnet, at trods al bagsnak gælder en sådan opfordring fra regeringens side. Men en vognmand fra Blokhus, som i 1942 begyndte at køre for samme Carlsen med 2—3 spand heste, og som på dennes opfordring anskaffede flere vogne, er for længst blevet dømt ved Højesteret og har afsonet sin straf.

Altså, Højesteret frikender entreprenøren, der handler på regeringens opfordring, men dømmer underentreprenøren. De arbejdere, der har handlet på den dømte underentreprenørs opfordring, bliver der ikke rejst tiltale imod, lige så lidt som mod den regering, der rettede opfordringen til entreprenøren. Umiddelbart forekommer dette urimeligt og er egnet til at skabe virvar i retsbevidstheden. Hensigten med mit spørgsmål til den højtærede justitsminister er om muligt at få bragt rede i dette virvar.

Justitsministeren (Busch-Jensen): Den højesteretsdom, der her er tale om, vedrører et entreprenørfirma, som i tiden fra 1942 til 1945 har udført entreprenørarbejder og kørsel for den tyske værnemagt til et beløb af godt 50 mill. kr. Firmaets indehavere blev dømt efter værnemagerloven i underretten og landsretten, men blev frifundet af Højesteret.

Det fremgår af dommen, at det, der har været afgørende for Højesterets stilling til sagen, er, at regeringen gennem besættelsestiden gang på gang under forhandlinger med danske entreprenører og entreprenørforeningen klart har tilkendegivet, at man ønskede, at de arbejder, som var planlagt af den tyske besættelsesmagt, i videst muligt omfang blev udført af danske entreprenørfirmaer for at undgå, at tyskerne lod arbejderne udføre af tyske firmaer og tyske arbejdere til skade for landets interesser.

Fra anklagemyndighedens side har man selvfølgelig været klar over betydningen af de momenter, som Højesteret har fremhævet til begrundelse for frifindelsen, og det har da også givet sig udtryk i, at der kun i begrænset omfang har været rejst tiltale mod firmaer, der med føje har kunnet anse sig for omfattet af regeringens opfordringer.

Når der i denne sag alligevel er blevet rejst tiltale, er grunden den, at der har foreligget sådanne omstændigheder i henseende til initiativ og arten og omfanget af det udførte arbejde, at det har været anklagemyndighedens opfattelse, at forholdet var kommet indenfor grænsen af det strafbares område, uanset regeringens holdning til disse arbejder. Højesteret har imidlertid ved sin dom statueret, at der i det foreliggende tilfælde må tillægges regeringens holdning en sådan vægt, at de utilbørlighedsmomenter, som anklagemyndigheden har påberåbt sig, ikke har været tilstrækkelige til at bringe forholdet indenfor området af det strafbare.

Højesteret har herved lagt vægt på en bestemmelse i værnemagerlovens § 4, nr. 1, sidste led, hvorefter det ved bedømmelsen af det moment, der i første række kommer i betragtning ved afgørelsen af, om et erhvervsmæssigt samarbejde med besættelsesmagten har været utilbørligt, nemlig *initiativet* — altså om det pågældende firma selv har været aktivt for at indlede samarbejdet — skal tages i betragtning, om det derved har været muligt at undgå, at der af besættelsesmagten blev indført foranstaltninger, som var egnede til at tilføje landets interesser væsentlig skade.

Højesteret har altså hermed fastslået, at når det udførte arbejde objektivt ligger indenfor det område, som det var ønskeligt at danske firmaer påtog sig, må man tolerere en vis aktivitet fra entreprenørens side og udover initiativet til en vis grad også bortse fra andre af de omstændigheder, der kan bevirke, at samarbejdet med besættelsesmagten anses for utilbørligt.

Dette er ikke, som man let får indtrykket af, når man læser, hvad aviserne skriver, noget principielt brud med den praksis, som hidtil er fulgt af anklagemyndigheden og domstolene i værnemagersager. Sagen er selvfølgelig af væsentlig betydning, men det er stadig sådan, at det beror på et skøn over samtlige foreliggende omstændigheder, om et entreprenørfirmas samarbejde med besættelsesmagten skal karakteriseres som utilbørligt og dermed strafbart.

Nu har Højesteret ved udøvelsen af dette skøn trukket grænserne for det strafbare noget snævrere, end det er sket i hidtidig praksis, og det er klart, at det herefter er nødvendigt af føre nogle sager frem for Højesteret for at få fastslået, hvor man skal trække grænsen for det utilbørlige.

I justitsministeriet har man været ganske klar over den betydning, sagen ville få, hvilket udfald den så end fik. Forholdet er det, at man i justitsministeriet har liggende nogle andragender om anketilladelse til Højesteret for nogle entreprenørfirmaer, der er dømt ved landsretten. Behandlingen af disse andragender har været stillet i bero på Højesterets dom i Carlsen-sagen, fordi udfaldet af denne sag var af afgørende betydning for den stilling, man skulle tage til disse andragender. Disse sager vil nu af ministeriet blive taget op til drøftelse med anklagemyndigheden, og det vil i forbindelse hermed også bliver undersøgt, om der er andre sager, der er egnede til at føres frem for Højesteret.

Man må imidlertid være klar over, at frifindelsesdommen i Carlsen-sagen kun har betydning indenfor et begrænset område. Det vil allerede fremgå af det, jeg har refereret

af dommen, at denne kun har direkte betydning i entreprenørsager, og det må tilmed erindres, at sagen drejer sig om et firma, som allerede inden besættelsen har drevet entreprenørvirksomhed. Det er imidlertid en selvfølge, at ministeriet og anklagemyndigheden vil overveje konsekvenserne af dommen for alle de grupper af værnemagersager, der kan komme i betragtning.

Spørgsmålet om genoptagelse af en tidligere højesteretsdom er ikke et administrationsanliggende, det hører under den særlige klageret. Men jeg skal være opmærksom også på det.

Hermed sluttede spørgsmålet.

STENOGRAFISKE REFERATER

Stenografiske Referater.

Mødet Tirsdag den 10. Juni 1947 Kl. 14.

Spalte

Fhv. Stats- og Udenrigsminister *Erik Scavenius* 5

Mødet Onsdag den 11. Juni 1947 Kl. 10.

Fhv. Stats- og Udenrigsminister *Erik Scavenius* 7

Mødet Torsdag den 14. August 1947 Kl. 14.

Overretssagfører *Paul G. Cohn* 11

Mødet Fredag den 15. August 1947 Kl. 14.

Fhv. Minister *Laur. Hansen* 39

Mødet Torsdag den 28. August 1947 Kl. 14.

Civilingeniør *Knud Nielsen Højgaard* 77

Mødet Onsdag den 18. December 1946 Kl. 10.

Fhv. Justitsminister *Eigil Thune Jacobsen* 85

Tirsdag den 10. Juni 1947 Kl. 14.

For Kommissionen mødte paany fhv. Stats- og Udenrigsminister Erik Scavenius.

Formanden: Hvis der ikke er andre Spørgsmaal, kan vi gaa over til det næste Afsnit. Det næste Punkt vedrører eventuelle *Forhandlinger om Arbejde for Besættelsesmagten.* Dèr vil jeg gerne spørge: Har De, Hr. Scavenius, deltaget i eller ført Forhandlinger om Arbejde for Besættelsesmagten?

Scavenius: Hvad tænker Formanden paa?

Formanden: Anledningen til Spørgsmaalet er Aktstykke Nr. 35, Side 188, Der staar der: »Der findes ikke i Udenrigsministeriets Akter Oplysninger vedrørende Ministres eventuelle Forhandlinger om Arbejder for Besættelsesmagten«. Der kunde jo have været ført Forhandlinger, uden at det fremgik af Udenrigsministeriets Akter. Det er derfor, jeg spørger Dem, for en Sikkerheds Skyld.

Scavenius: Efter den 9. April blev jo hele Systemet udbygget, ogsaa med Arbejde for Tyskerne, og da jeg kom til, var det hele i Sving, saa jeg tror ikke, der har været principielle Forhandlinger; og det skulde jo have været principielle Forhandlinger, hvis de var bragt op til Ministeren. Jeg tror, at det stadig har været de Organer, som dels fra tysk Side, dels fra dansk Side havde disse Problemer til Behandling, for det var mere Enkeltheder, end det var noget principielt.

Onsdag den 11. Juni Kl. 10.

For Kommissionen mødte paany fhv. Stats- og Udenrigsminister Erik Scavenius.

Saa kan vi maaske gaa over til *Spørgsmaalet om Bevæbning af danske Handelsskibe* — det Aktstykke Nr. 22, S. 156. Grunden til, at jeg nævner det, er, at der ifølge *Halfdan Hendriksens* Fremstilling var en betydelig Uoverensstemmelse mellem Dem og de øvrige Ministre ved de Forhandlinger, som dette Krav gav Anledning til. Det er altsaa et Referat, vi har fra *Halfdan Hendriksen* — det var rart nok at faa Ministerens Udtalelse om det ... Kan Ministeren godkende Referatet?

Scavenius (efter Gennemlæsning): Ja, der er ikke noget at bemærke, navnlig da det, jeg vilde have sagt noget til, S. 161, 1ste Stk., retter *Halfdan Hendriksen* selv ved det, der staar i Parentesen. Der staar: »Udenrigsministeren udtalte derefter, at man altsaa vilde have, at Minister *Mohr* skulde rejse til Tyskland og sige, at vi vedvarende maatte kræve, at Skibe under dansk Flag ikke kunde bevæbnes, men at vi var rede til at forhandle om visse danske Skibes Overførsel til tysk Flag«. Det kunde se ud, som om det var min Tanke; det føler *Halfdan Hendriksen*, og saa tilføjer han i Parentes: »Der var under Forhandlingerne udkastet den Tanke, at man for at slippe for Bevæbning af de danske Skibe skulde tilbyde Tyskland, at det overtog nogle faa danske Skibe« o. s. v.

Jeg har derfor ikke noget at indvende. Det var ikke min Tanke, og jeg var egentlig imod det Forslag. Men Forskellen i Ministrenes Stilling var den, at jeg anerkendte ikke deres folkeretlige og politiske Betragtninger. For det første er denne Paastand fra svensk Side om, at neutrale Skibe ikke kan bevæbnes, ikke rigtig, idet man vil kunne finde adskillige Eksempler paa, at neutrale Skibe har været bevæbnet. Men dernæst kunde jeg heller ikke anerkende, at det skulde kunne fremkalde nogen Krigsfare i Forhold til England. Jeg vilde mene, at hvis Skibene blev bevæbnet, vilde Englænderne tage det ligesom Landets Besættelse. Man kunde egentlig sige, at danske Skibe var en Slags Udflod af Territoriet, naar Tyskerne besatte dem, og det var jo faktisk det, der vilde være sket, at de havde besat disse Skibe, de skulde levere Vaaben, da vi ingen havde — det var egentlig den Indvending, vi klarede os igennem med i lang Tid: at vi kunde ikke gaa ind paa dette Forslag, for vi havde ingen Vaaben til at bevæbne Skibene med, men saa sagde Tyskerne: Dem kan vi levere. At Skibe fra et neutralt Land, der var besat af Tyskerne, ogsaa var blevet besat af Tyskerne eller bevæbnet af dem, havde ikke for Englænderne været nogen Krigsaarsag.

Derfor kunde jeg ikke dele disse Betænkeligheder. Mine Betænkeligheder var af mere materiel Art, om jeg saa maa sige, idet jeg forudsaa en Udvikling, hvor Tyskland vilde nægte os Kul dernede fra, først og fremmest fra Rotterdam — det vil naturligt bortfalde —, men ogsaa yderligere, og dernæst at de vilde tilegne sig vore Skibe, og det var ogsaa af den Grund, at jeg var imod dette Forslag om, at man frivilligt skulde give dem nogle Skibe, for det var ligesom at sige til dem: Ja, det er Vejen, at I tager Skibene. Det fandt jeg var et meget uheldigt Forslag.

Men det er meget rigtigt, og jeg kan være fuldstændig enig i de Betragtninger over Forløbet, at Sagens Trænering havde en vis Interesse. De Indberetninger, jeg fik fra Gesandten, *Mohr*, maatte gøre et stærkt Indtryk paa mig, og dernæst ogsaa den Stilling, han tog,

da jeg kaldte ham herop, netop for at Kollegerne skulde faa et Indtryk — det Indtryk, han havde fra Stedet —, at han saa stærkt fremhævede den Risiko, der var ved ikke at imødekomme Tyskernes Krav.

Det var egentlig disse forskellige Momenter, der dikterede mig min Holdning: de materielle Hensyn med Hensyn til Kultilførslerne og Skibenes Skæbne, og saa dette, at jeg ikke kunde anerkende Kollegernes Synspunkt, at Englænderne vilde opfatte det som en krigsmæssig Handling; dette mente jeg var ganske udelukket; Englænderne vilde forstaa, at der var ikke noget mærkværdigt i, naar Tyskerne havde besat Landet, at der saa ogsaa viste sig tyske Besætninger paa danske Skibe.

Karl Olsen: Ministeren er altsaa inde paa den Betragtning, at det var et heldigt Forløb, Sagen fik?

Scavenius: Ja.

Karl Olsen: Nu drøftede vi i Gaar dette med Modstand, og Ministeren hævdede, at en Modstand, der ikke førte til noget, der havde til Resultat, at man ikke opretholdt sin Modstand, regnede Ministeren ikke for Modstand. Det vil sige, i dette Tilfælde har der over for Ministeren været en politisk Modstand, som altsaa har haft et virkeligt Resultat.

Scavenius: Ja, det anerkender jeg.

Karl Olsen: Men det er det, der gør, at man ofte anlægger den Betragtning, at det i visse Situationer maaske havde været klogere, om Ministeren havde taget noget mere Hensyn til den Modstand, der ytrede sig. Saa kan Ministeren sige: Ja, saa kunde man bare staa stejlere paa det. Men den almindelige Opfattelse er jo, at Ministeren kategorisk søgte at føre sine Meninger igennem.

Scavenius: Det er altid et Spørgsmaal om, hvor megen Risiko vi skulde tage, og jeg husker meget godt, at jeg i en saadan Debat engang anførte den Bemærkning: Jeg har Indtrykket af, at jeg er den eneste i denne Forsamling, der er bange for Tyskerne. Min Opfattelse var: saa lidt Risiko som muligt. For denne Risiko havde nemlig den Karakter, at naar den først var sat i Gang, var Resultatet fuldstændig uoverskueligt.

Karl Olsen: Halfdan Hendriksen kommer i denne Fremstilling med dette Citat af Ministeren, at »vi vilde jo aldrig være klogere«. I denne Situation vil jeg dog mene, at det var den politiske Modstand, der var klog, for man fik Sagen træneret saa længe.

Scavenius: Ja, men Klogskaben laa hos Tyskerne. Det viste sig, at der var mere Bluff i Sagen, end man kunde gaa ud fra. Det var ikke Klogskab hos os; Klogskaben hos os maatte vise sig i, at vi søgte at undgaa saa megen Risiko, som vi kunde. Men selvfølgelig, bagved ligger den forskellige Opfattelse. Jeg gaar ud fra, at Kollegerne med deres Folkeret og deres Forventninger om, hvordan det vilde virke i England, virkelig har været overbevist om, at det var Tilfældet. Men disse Betragtninger, det, der var det egentlige Grundlag for Modstanden, kunde jeg ikke erkende var rigtige. Selvfølgelig var det rart, at vi undgik det, men paa den anden Side tror jeg ikke, hvis det var sket, at det vilde have haft nogen Følger.

Arnth Jensen: Her er vi inde paa et Kernepunkt i hele Ministerens politiske Stilling under Besættelsen, fordi Ministeren efter min Mening jo har handlet ud fra den Forudsætning Gang paa Gang, at naar Tyskerne fremsatte et Ønske, saa var det et Krav. Er det ikke rigtigt?

Scavenius: Jo, og det blev det ogsaa til.

Arnth Jensen: Ja, det blev det jo ikke. Der var Gang paa Gang af Tyskerne fremsat Ønske, men det blev ikke til Krav alligevel. I dette Tilfælde fremsatte Tyskerne et Ønske, men det blev ikke til Krav, og i mange Tilfælde kunde det maaske være gaaet paa samme Maade.

Scavenius: Een Svale gør ingen Sommer.

Torsdag den 14. August 1947 Kl. 14.

For Kommissionen mødte Overretssagfører Paul G. Cohn.

Formanden: Hr. Overretssagfører, jeg maa begynde med at bede om Deres fulde Navn.

Cohn: Paul Georg Cohn.

Formanden: Og Deres Bopæl er København?

Cohn: Ja.

Formanden: Denne Kommissions Opgave er Dem formentlig bekendt.

Cohn: Ja.

Formanden: Jeg skal derfor blot ex tuto minde om, at Møderne foregaar for lukkede Døre.

Cohn: Javel, ja.

Formanden: Der vil senere til Oplysning for Offentligheden i Henhold til Kommissoriet fremkomme en Redegørelse.

Grunden til, at Kommissionen har henvendt sig til Dem, Hr. Overretssagfører, og bedt Dem komme til Stede, er nogle Udtalelser af Dem under Behandlingen af Sehested-Sagen.

Cohn: Ja.

Formanden: Og hertil knytter sig endvidere nogle Udtalelser til Pressen, disse skulde indeholde et Angreb paa fhv. Socialminister *Laur. Hansen.* Jeg vil her indskyde den Bemærkning, at fhv. Minister *Laur. Hansen* selv har anmodet om, at hans Forhold under Besættelsen maa blive gjort til Genstand for en Undersøgelse her af Kommissionen.

Cohn: Javel, ja.

Formanden: Da jeg ved, Overretssagføreren er i Stand til at give en selvstændig og sammenhængende Fremstilling af de Forhold og Begivenheder, som det maa antages at dreje sig om, vil Kommissionen gerne give Dem Lejlighed dertil, derved opnaas jo en betydelig Fordel m. H. t. Klarhed og Præcision, naar De faar Lov til at bruge Deres eget Ordvalg, det vil formentlig være til Gavn for Fremstillingen af det, det drejer sig om her. Senere vil der eventuelt blive Lejlighed til at stille supplerende Spørgsmaal.

Cohn: Javel, ja.

Jeg vil gerne begynde med at sige, at det, jeg fremførte i Retten, ikke var tænkt som et Angreb paa fhv. Socialminister *Laur. Hansen,* jeg har ingen Grund til at angribe ham eller nogen som helst anden Politiker. Jeg fremførte det udelukkende som en Parallel til det, *Sehested* havde gjort, det var i mine Øjne en lovlig Borgers Handling i Overensstemmelse med den danske Regerings og de høje Tings Standpunkter, idet de høje Ting lod *Stauning* blive siddende — det er slet ikke noget Angreb paa en død Mand, det er slet ikke min Mening, jeg har stor Respekt for *Stauning* i mange Henseender i hvert Fald, men vi kan alle komme ud for at bedømme en Situation galt, ligegyldig hvor dygtig man er, men jeg ser saaledes paa det, at man maa tage Skridtet, hvis ens Politik har været forkert. Spørgsmaalet var: Var Beslutningen den 9. April forkert, eller var den rigtig? Var den forkert, saa var det et saa forfærdeligt Skridt i Danmarkshistorien, at Konsekvensen for en Mand uden Hensyn til hans fremragende Dygtighed maa være, at han siger: Har jeg set galt, gaar jeg. Det er ikke *Stauning,* jeg angriber. Tingene, hvor *Stauning* havde Majoritet, bevarede *Stauning.* Jeg fremhævede, at det, *Sehested* havde gjort, var ikke noget som helst andet, end at han som lovlig Borger ikke havde kæmpet mod Tyskerne. Og jeg nævnte bl. a. det intime Samarbejde og omtalte denne Middag. Jeg vil gerne have Lov til lige at fremhæve det som Indledning. Jeg saa godt, at det blev grebet med en vis Begejstring, det

gør saadan noget altid i Politik, hvor der gælder visse Regler for at ramme Modstanderne, men det var ikke Tanken fra min Side at tage Del i politisk Arbejde eller støtte andre, det var kun rent processuelt, jeg vilde fremhæve, at *Sehesteds* Handlemaade ikke kom paa tværs af den danske Regerings, og ikke alene Regeringens, men begge Tingenes, idet de havde taget Garantien derfor ved at bevare *Stauning*, og jeg fremhævede altsaa, at *Sehested* intet havde gjort dèr.

Jeg vidste ikke positivt, hvad det var, den højtærede Kommission vilde vide hos mig, og der er en enkelt Ting, jeg lige vil have Lov til at se efter, idet jeg ikke kan huske, hvad den ekstraordinære Kommission hedder, Undersøgelseskommission eller Politikommission, jeg synes, jeg har et Notat. Jeg ved ikke, om den højtærede Formand er klar over, hvad jeg sigter til med »den ekstraordinære Kommission«.

Formanden: Nej.

Cohn: Saa skal jeg finde det frem. Jeg beder undskylde et Øjeblik. Jeg vidste ikke, om det var Danmarkskredsen eller Højgaardgruppen, eller hvad det var, man ønskede Oplysninger om fra min Side. Jeg ser nu, at jeg ikke har det med, jeg har det slet ikke mellem de Papirer, jeg har her. Jeg har det ikke præsent.

Kristen Amby: Det er ikke den Parallel til Tjenestemandsdomstolen?

Cohn: Nej.

Kristen Amby: Den hedder den ekstraordinære Undersøgelskommission.

Cohn: Nej, det er en Auditør, som er Leder af den; saa vidt jeg ved, er den nede paa Politigaarden. Jeg kan ikke huske det.

Formanden: Foreløbig kalder vi den saa »den ekstraordinære Kommission«, saa kan vi senere vende tilbage til det og nærmere præcisere, hvad det er for en Kommission.

Cohn: Jeg havde altsaa faaet Besked om denne Sammenkomst. Forholdene med Arrestanterne laa saaledes, at man anbragte en Mængde Arrestanter ude paa Sundholm; der boede 20—30 Mennesker i eet Værelse. Naturligvis holdtes de Arrestanter, der var indrodet eller impliceret i samme Sag, ikke i samme Værelse, men det bevirkede alligevel, at naar man var Forsvarer for en eller anden, der sad paa Værelset, og Fangerne vidste det, kunde det være, at vedkommende, man skulde tale med, var blevet anmodet om at give En Oplysninger. Det kunde ogsaa hænde — det kommer jeg ikke væk fra —, at naar man talte med en Arrestant — de trænger ogsaa til at snakke lidt — kunde han ogsaa fortælle noget og kunde sige: Kan De ikke skaffe mig lidt Besked om det? naar det tangerede en Sag, man havde med at gøre. Paa den Maade fik jeg ret indgaaende Besked om, jeg tror, jeg har Lov til at sige, Socialdemokratiets Samarbejde med Tyskerne under Besættelsen og Kontakten. Efter det, der blev oplyst for mig, havde *Stauning* gennem adskillige Aar inden Besættelsen været i nær Kontakt med *Renthe-Fink*, de mødtes bl. a., hvis jeg husker rigtigt, meget hos en Bandagist *Orla Lehmann* — naa, ja, nu forveksler jeg ham med det berømte Navn, det var *Orla Thornam* i Kristianiagade. Denne Kontakt var fuldstændig rigtig. Der ligger intet Angreb deri. Selv om jeg personlig har maattet undgælde stærkt ikke for *Staunings* Politik, men for den tyske Optræden her i Landet, saa ser jeg *Staunings* Handling som en Hundrede Procents rigtig Statsmandshandling. Det var og er den eneste Udenrigspolitik, et lille Land som Danmark kan føre, det viser Finlands Skæbne, det viser de baltiske Staters Skæbne, Estlands og Livlands, det viser alt; jeg vil gerne gentage, at i alt det, jeg her siger, ligger der ingen Misbilligelse, det ønsker jeg at præcisere. Det førte altsaa til den tyske Voldspolitik, vi alle kender nøje, dels gennem hans saa stærkt kritiserede Tale i Lund om Lænkehunden og dels Ikke-Angrebspagten, som Danmark som det eneste af de nordiske Lande tiltraadte, og hvorved Danmark vel nok forlod Neutralitetens Grund noget. Da Besættelsen saa havde fundet Sted, gjaldt det selvfølgelig om, at dette gode Forhold bevaredes og udbyggedes, vel ogsaa fordi *Stauning* — og jeg gaar ud fra mange Socialdemokrater, som de kloge Folk, de er — var klar over, at

man maaske kunde frygte en lignende Optræden som den tyske Optræden over for de tyske Socialdemokrater. Efter hvad der er mig bekendt, var det *Stauning*, som foranledigede *Laur. Hansens* Kontakt med *Meissner*. Den Kontakt begyndte særlig fra *Laur. Hansens* Side. Jeg pointerer, at efter hvad der er mig meddelt, er Kontakten indledet af *Laur. Hansen*, ikke af Tyskerne, og den begyndte i Asserbo i Eftersommeren 1940; dèr laa *Meissner* paa Landet, og dèr kom *Laur. Hansen* op, hvor længe han har været der, tør jeg ikke sige. I Sehested-Sagen er der fremlagt et Notat, som jeg ikke har taget med — hvem der har skrevet Notatet, vides ikke, det har ikke kunnet oplyses —, men i det Notat — det er, saa vidt jeg husker, fra en Gang i Januar 1941 — tales der om 16 Dages Samvær med *Laur. Hansen*. Hvad der dermed sigtes til, tør jeg ikke sige. Jeg selv kunde tænke mig, at det var, da de begge var i Asserbo i 16 Dage og mødte hinanden. Men i hvert Tilfælde ved jeg positivt, at *Laur. Hansens* Henvendelse til og Kontakt med *Meissner* begyndte under dette Ophold i Asserbo, og dette førte til et intimt Samarbejde. Man enedes — og efter hvad der er mig bekendt, var det ikke *Meissner*, der tog Initiativet, det kom fra dansk Side — om disse Rejser til Berlin, hvori deltog en Række fremtrædende Fagforeningsmedlemmer og ogsaa Arbejdsgivere. Nu er det, som den høje Kommission er klar over, ikke let at sidde her og oplyse Detailler, for Sehested-Sagen vilde fylde — ja, det er overdrevet — dette Værelse, men Stoffet er saa stort, at man i Virkeligheden ikke kan rumme det, og dette her er jo i og for sig ikke noget, som vedrørte Sagen; jeg fik Oplysninger i Bunkevis, Oplysninger om Masser af forskellige Slags, og der kan derfor let komme en lille Fejl ind, men jeg vil gerne fremhæve, at saa vidt jeg husker, blev der til den første Rejse udvalgt *Laur. Hansen, Fløtkjær*, en eller anden Socialdemokrat, jeg kan ikke huske hvem, og *Albert Jensen* fra de fire K'er, og de havde Ledelsen. Senere fandt der en Række andre lignende Rejser Sted.

H. C. Hansen: De siger, Initiativet kom fra dansk Side, fra hvem?

Cohn: Laur. Hansen.

H. C. Hansen: Personlig?

Cohn: Ja, efter de Oplysninger jeg har — det pointerer jeg udtrykkeligt —, var det fra hans Side.

H. C. Hansen: Er de Oplysninger blevet bekræftet af *Laur. Hansen?*

Cohn: Ham har jeg aldrig talt med, jeg kender ham ikke af Udseende. De Oplysninger, jeg har — det er ikke mine egne —, er Ting, jeg har faaet at vide, jeg kan ikke garantere for Sandheden.

H. C. Hansen: De maa garantere for, hvad De siger her i Kommissionen, gaar jeg ud fra.

Cohn: Nej, saa tier jeg stille. Jeg garanterer for, hvad jeg selv fortæller, ikke for, hvad der er meddelt mig. Skal jeg garantere for det, Folk har sagt mig, er rigtigt? Jeg vil ikke paatage mig Garanti for, hvad der siges af noget Menneske paa Guds grønne Jord, hvis jeg ikke selv har været til Stede. Det, jeg fortæller, er, hvad der er berettet mig. Jeg har ikke deltaget i de Forhandlinger, det gaar jeg ud fra Kommissionen er klar over.

Formanden: Maa jeg henstille, at vi venter med Spørgsmaal, til Overretssagføreren er færdig med den forhaabentlig korte Redegørelse.

Cohn: Ja, jeg skal gøre det kort, der er ikke saa forfærdelig meget mere.

Det var disse Rejser. Saa er der Middagen. Det var, da *Renthe-Fink* var kommet væk, og *Best* var kommet til Stede. Mellem de indbudte var *Laur. Hansen, Josef Andersson* — det kan være, jeg husker fejl, hvis jeg siger, at der var en Mand, som hed *Aksel Andersen*, maaske var det *Einer Andersen*, en kendt Socialdemokrat, *Axel Olsen, Niels Lindberg, Ernst Berg* og vist et Par enkelte andre. Jeg omtalte denne Middag, fordi man havde hævdet, at *Sehested* havde forhandlet med Tyskerne og gjort Henstilling om højere Priser paa Landbrugsvarer, og jeg sagde, hvad jeg havde hørt, at man med *Dr. Best* drøftede Spørgsmaalet om højere Arbejdslønninger, og selv om man ikke bad *Dr. Best* om at gennemføre noget — det kunde jeg ikke hævde, efter de mig tilgaaede Oplysninger stod det tvivlsomt —, saa bad man ham i hvert Tilfælde

om at stille sig vélvilligt eller neutralt over for det. Denne Oplysning kom jeg ikke frem med i Retten, fordi jeg ikke syntes, den havde direkte Betydning for Sagen, og det var, som jeg straks sagde, ikke min Hensigt at lave Propaganda af nogen som helst Art, men gennem de Oplysninger, jeg har faaet, har jeg faaet det Indtryk af hele dette Samarbejde, at der bagved laa en vis Kamp inden for Socialdemokratiet, en Kamp mellem Fagforeningerne og det politiske Parti, om jeg maa sige saa, idet man, saaledes er det fremstillet over for mig, frygtede, at Fagforeningerne ved den Omskabelse, der regnedes med maatte blive foretaget af Hensyn til Tyskland, hvis Tyskland sejrede, skulde løsrive sig fra selve det socialdemokratiske Parti. Jeg kommer ikke væk fra, at jeg personlig gennem de mig tilgaaede Oplysninger ogsaa har faaet det Indtryk, at det var en personlig Magtkamp maaske fra *Laur. Hansens* Side, i hvert Tilfælde tror jeg — jeg kan ikke sige hvem, for det er ikke oplyst over for mig, men jeg ved, at de Oplysninger, som kom til den tyske Innenverwaltung, altsaa *Kansteins* Afdelinger, kan jeg sige, om hemmelige socialdemokratiske Møder, stammede fra Folk inden for Kredsen, om jeg saa maa sige.

H. C. Hansen: Kan De nærmere præcisere det?

Cohn: Nej.

H. C. Hansen: Maa jeg bryde ind her, det forekommer mig temmelig vigtigt for Forhandlingen.

Formanden: Kunde De ikke notere det op til bagefter? Jeg vilde foretrække, at vi giver Overretssagføreren Lov til at fremsætte sin Redegørelse, som jeg iøvrigt vil bemærke gaar lidt uden for det egentlige.

Cohn: Jeg er for saa vidt færdig. Andet har jeg ikke. Det var lige *Laur. Hansen*, der blev spurgt om, og hermed er jeg for saa vidt færdig.

Formanden: Der er maaske ikke mere?

Cohn: Jeg har ikke i Retten oplyst andet mig bekendt end denne Middag. Jeg mindes ikke andet.

H. C. Hansen: Det, der interesserer mig, er det, De er inde paa dèr. Der kom visse Oplysninger indefra begrundet med en vis Magtkamp, som De talte om. Naar De siger det paa den Maade, forstaar De selv, at det efterlader Indtryk af et eller andet mystisk. De er Jurist, og Jurister plejer at udtale sig mere præcist, navnlig om Ting af temmelig vidtrækkende Betydning. Derfor spørger jeg: Hvad ligger der bag det, De siger?

Cohn: Jeg har Oplysningen fra *Meissner* selv, men jeg har ikke spurgt om, hvem han sigtede til, men Oplysningen har jeg som sagt fra *Meissner* personlig.

H. C. Hansen: Det vil sige, at De ved ikke noget konkret.

Cohn: Det var altsaa fra Fagforeningsfolk.

H. C. Hansen: Det var fra Fagforeningsfolk, ja, men jeg tror, det vilde interessere i meget høj Grad, om vi kunde undgaa noget svævende. De er Jurist, og man er interesseret i, at der ikke siges noget i Admindelighed, men at der siges noget mere konkret om det Spørgsmaal. Det er en temmelig vidtrækkende Udtalelse, naar alt kommer til alt.

Cohn: Jeg kan ikke oplyse mere, end jeg har faaet at vide, og da jeg ikke selv har politisk Interesse, saa jeg ingen Grund til at spørge om, hvem eller hvor mange af dem er det, der har forsynet Dem med de Oplysninger, for det kan være adskillige, der var mange Fagforeningsmænd, som var i intim Kontakt med *Meissner* og Tyskerne, men man er jo i Stand til at forhøre *Meissner*, han er jo her i Landet, han sidder ude i Vestre Fængsel, han ved det.

H. C. Hansen: De ved altsaa ikke noget. De har kun en almindelig Fornemmelse.

Cohn: Nej, det er ganske fejl. Jeg ved positivt det, jeg siger, men Navn eller Navne har jeg ikke paa nogen Maade præsent.

H. C. Hansen: Det er ubehageligt, Hr. Formand, at vi ikke kan faa saadan noget præciseret. En almindelig Betragtning er naturligvis altid af Interesse, men da Udtalelsen har temmelig vidt Sigte, foretrækker jeg, navnlig da det er en Jurist, der fremsætter den, at faa den præciseret.

Formanden: Jeg synes ikke, det

kunde foreholdes Overretssagføreren mere klart, end De har gjort, Hr. H. C. Hansen.

Cohn: Det er en Rapport, som er taget over *Meissner*, og der staar pag. 59: »Komparenten tilføjer her, at han tog Initiativet til Ministerkrisen, fordi der ogsaa fra De samvirkende Fagforbunds Side af Folketingsmand *Laur. Hansen*, der den Gang var Formand for De samvirkende Fagforbund, formentlig i December 1940 blev rettet en Henvendelse til Komparenten for at klarlægge det; det vilde være ganske uholdbart, hvis det virkelig viser sig som værende rigtigt, at man fra tysk Side bestræbte sig for at fjerne *Stauning*.« Her afbrydes denne Politirapport, der er af 26. Oktober 1945, et meget stort Stykke gaar væk, nemlig § 59 til § 73, det er udeladt af Rapporten, det maa De altsaa ikke kende, men jeg mener, der har staaet noget om hele dette Forhold.

Aksel Møller: Har vi heller ikke de Sider, der mangler?

Formanden: Der er ogsaa henvist til Rapport af 18. December 1945 fra Københavns Politis 5. Undersøgelseskammer.

Jeg maa her tilføje den Oplysning, at vi efter Anmodning gennem Justitsministeriet har modtaget Dokumenterne i en Sag mod *Henning Dalsgaard*, og Følgeskrivelsen oplyser — jeg kan ikke oplæse den hele, men der staar et Sted, hvoraf fremgaar, at *Laur. Hansen* har haft Forbindelse med *Dalsgaard* og gennem ham stiftet Bekendtskab med *Meissner*. Der henvises til forskellige Rapporter, men Sagen er først kommet Kommissionen i Hænde for en Time eller to siden, saadan at jeg i hvert Fald ikke har haft Lejlighed til at gennemgaa den. Der er imidlertid en Rapport, der indeholder en Afhøring af *Meissner*, og det var den, jeg nævnte.

Cohn: Maa jeg lige om dette sige, at jeg vil lige fremhæve, at disse Rapporter maaske ikke er meget fyldestgørende, men det vigtigste er, at *Meissner* er her, og jeg skulde tro, at han var rede til at afgive Forklaring; i hvert Tilfælde er det meddelt mig, at *Meissners* Standpunkt har været, at han ikke har villet give nogen Oplysninger rigtigt, kun overfladisk; men at han skal have ændret sit Standpunkt. Det er sagt mig relativt nyligt og gennem en Fange, han sidder med, en Tysker, jeg er Forsvarer for, og det har altsaa ogsaa bevirket, at jeg har faaet nogle Oplysninger. *Henning Dalsgaard* har jeg ogsaa en Rapport fra, men jeg gaar ud fra, at det var den af 20. December, hvor *Steincke* var ude i Fængslet. Naar jeg siger *Steincke*, saa er det, fordi det er en gammel Bekendt af mig.

Formanden: Det er vist rigtigt.

Cohn: Steincke kom derud efter *Dalsgaards* egen Anmodning og sammen med et Par Politiadvokater.

Rasmus Hansen: Se, Hr. Cohn, De sagde, at *Laur. Hansens* Forhandlinger med Repræsentanter for det tyske Rige i Besættelsestiden formentlig havde været bestemt af en personlig Magtkamp inden for Arbejderbevægelsen. De tilføjede endvidere, at De havde den Oplysning fra den tidligere tyske Presseattaché, Dr. *Meissner*. Maa jeg i den Anledning spørge Dem: Har De faaet denne Oplysning under et Forhør?

Cohn: Nej. Jeg har ingen Forhør haft.

Rasmus Hansen: Er det en Oplysning, som De mener at have modtaget under en Samtale med Dr. *Meissner* i Fængslet?

Cohn: Nej, det er det heller ikke. Det er lettere at spørge mig, saa skal jeg fortælle, hvorledes jeg har faaet den.

Rasmus Hansen: Jeg vil gerne vide, paa hvilken Maade De har faaet denne Oplysning?

Cohn: Paa den Maade, som jeg sagde for et Øjeblik siden til den højtærede Formand. Den Gang — jeg kan ikke sige nu, for jeg har ikke talt med den paagældende Arrestant i en Maaneds Tid i hvert Tilfælde, eller halvanden Maaned, og derfor ved jeg ikke, hvorledes de sidder ude i Vestre Fængsel i Dag —, men jeg har faaet det fra en hollandsk-tysk Arrestant, der sad i Celle med *Meissner*, og *Meissner* havde dikteret det ned. Dr. *Meissner* taler for øvrigt ogsaa Dansk, men *Meissners* Diktat var altsaa skrevet ned af denne Hollænder, der har været i tysk Tjeneste.

De pågældende paragraffer er optrykt in extenso, jfr. A. nr. 21.

Rasmus Hansen: Med andre Ord, De har ikke nogen Vished for, at denne Oplysning, som De har, er rigtig.

Cohn: Ja, se dèr spørger De mig om noget, som er forfærdelig svært at udtale sig om, men jeg vil dertil sige, at jeg har den absolutte Tro paa, at den er rigtig, at det er *Meissners* Opfattelse af det. Det er min positive Opfattelse, og jeg vil gerne sige, at jeg hyppigt har meget mere Tillid til de Ting, der fortælles en underhaanden, om jeg saa maa sige, af Fanger, end til det, der bliver afleveret i Retten, saadan at det er mig altsaa ingen Garanti, om det er Politirapporter; det betyder intet. Af *Meissner* har jeg det Indtryk, at han er sandfærdig; saa er der andre, som jeg vil sige er ganske tvivlsomme.

Rasmus Hansen: Vel. Vil De ikke her i Kommissionen være venlig at navngive den tysk-hollandske Arrestant.

Cohn: Ja, han hedder van Bahlen.

Rasmus Hansen: Denne Forklaring, han har faaet dikteret, hvor findes den?

Cohn: Den findes hos mig.

Rasmus Hansen: Den findes hos Dem.

Cohn: Om den kan fremlægges her i Kommissionen, det ved jeg ikke. Jeg har ikke set den for nylig, jeg har haft Ferie i en Maaned, saa jeg har ikke set den, men altsaa, den findes hos mig i hvert Tilfælde. Om jeg vil af med den, det er vist meget tvivlsomt.

Rasmus Hansen: Jeg vil gerne have Formandens og Kommissionens Tilslutning til at begære denne Forklaring hos Hr. Cohn.

Formanden: Ja, jeg vil henstille til Overretssagføreren, at vi faar Lejlighed til at gøre os bekendt med den.

Cohn: Javel, saa maa jeg se, om jeg har den, det kan jeg ikke udtale mig om. Jeg har ikke set den i halvanden Maaned.

Rasmus Hansen: Saa er der et andet Spørgsmaal, Hr. Cohn. De sagde for et Øjeblik siden, at De havde modtaget Oplysninger gaaende ud paa, at der hos Dr. *Best* paa et eller andet Tidspunkt under Besættelsen var afholdt en Middag.

Cohn: Nej, hos *Meissner*, hvor Dr. *Best* var til Stede.

Rasmus Hansen: Javel, og hvor der af Repræsentanter for Fagbevægelsen skulde være fremsat Anmodning om tysk Bistand til at opnaa en Lønforhøjelse.

Cohn: Ja, jeg sagde udtrykkeligt, at jeg havde sagt i Retten, at jeg kunde ikke sige det som noget positivt, men i hvert Tilfælde, man havde drøftet det Spørgsmaal om Forhøjelse af Arbejdslønningerne og i hvert Tilfælde bedt *Best* om at stille sig neutral, eventuelt støtte det. Det sidste turde jeg ikke fastholde. Jeg er hverken i Retten eller her gaaet længere end det, der er meddelt mig.

Rasmus Hansen: Vel. De har tidligere her i Dag henvist til Forklaringer fra Dr. *Meissner*. Jeg maa deraf slutte, at De personlig tillægger Forklaringer fra Dr. *Meissner* en vis Vægt.

Cohn: Ja.

Rasmus Hansen: Det gør De. Maa jeg saa ikke gøre Dem bekendt med — for det synes jeg egentlig nok, De har Grund til at vide, naar De vilde gøre Brug af den Paastand, som De nu er fremkommet med — gøre Dem bekendt med en af Auditøren ved Tjenestemandsdomstolen og Undersøgelseskommissionen optagen Forklaring i Vestre Fængsel den 30. December 1946. Det er en Forklaring, som er afgivet af Dr. *Meissner* om den Middag, som De omtaler. Jeg vil gerne citere, hvad der er refereret i en Rapport, i Rapporten om *Meissners* Forklaring vedrørende denne Middag. Han siger . . .

Formanden: Ja, men jeg vil gerne afbryde Afhøringen et Øjeblik efter Henstilling fra Medlemmer, og jeg vil bede Overretssagføreren om at forlade Lokalet et Øjeblik.

Afhøringen afbrudt Kl. 14.50.

Efter en Pause genoptoges Afhøringen.

Formanden: Hr. Rasmus Hansen vilde gerne fortsætte og gøre Overretssagføreren bekendt med *Meissners* Forklaring til den paagældende Rapport.

Rasmus Hansen: Den er som før

nævnt af 30. December 1946. Det hedder heri:

»Ved nærmere Eftertanke forekom det ham, at der fra dansk Side blev »gjort Rede for de aktuelle Bekymringer«. Under en Gennemgang af de tidligere herom afgivne Forklaringer benægter han bestemt, at der fra tysk Side har været fremsat noget som helst Tilbud eller været næret noget Ønske om Indblanding i danske Lønforhandlinger. Dette vilde ligge ganske uden for den Politik, der paa daværende Tidspunkt blev ført. Paa den anden Side mener han heller ikke, at der fra dansk Side har været fremsat nogen direkte Anmodning om saadan Indblanding. Han erkender dog, at han ikke behøver at have hørt det, saafremt det fra dansk Side mere formløst er henkastet, at en saadan Indblanding ikke vilde være uvelkommen.«

Cohn: Dertil vil jeg gerne sige, at hans Benægtelse er fast og klar, og den er jo givet rigtig, man har fra tysk Side ikke gjort det, men hans Udtalelse om, at der skulde være sagt noget fra dansk Side, er mere svævende. Den ærede Næstformand spurgte mig, om jeg havde Tillid til ham i det, jeg hørte udenretligt, og saa sagde jeg: ja, hyppigt mere end til Rapport. Og det er et af Beviserne; det falder ganske i Traad med det, og jeg kan godt sige, det falder i Traad med det, jeg sagde, at jeg har mere Tillid til det. Men jeg ved jo ogsaa, at *Meissners* Standpunkt, som jeg sagde før, har været det, at han nødig vilde bringe nogen i en uheldig Stilling, men han er blevet vred og let forstaaeligt vred over, at han nu sidder her maaske i $2^1/_2$ Aar, og at man her i Danmark uden Lov, uden noget som helst putter Folk, som man ikke anklager, ind i Vestre Fængsel og lader deres Aar spildes, som om de var Slaver. Jeg mener, det er han blevet fornærmet over, og derfor er han maaske rede til at huske bedre, end han har villet før.

Rasmus Hansen: Ja, hvad Dr. *Meissner* vil forklare eller ikke vil forklare, savner jeg enhver Forudsætning for at kunne bedømme, men vi kan formentlig blive enige om, Hr. Cohn, at der i den Rapport, jeg lige har citeret, staar en Benægtelse af, at *Meissner* har hørt noget som helst om, at der fra dansk Side skulde være fremsat Anmodning om tysk Indblanding i Lønforhold.

Cohn: Saadan vilde jeg ikke læse den. Jeg læser med lidt mere Kritik, mellem Linierne, det har jeg vænnet mig til, saa jeg er ikke helt utilbøjelig til at tro, at *Meissner* har hørt lidt.

Rasmus Hansen: Det kan i saa Fald kun være en Trossag, for hvis jeg maa gentage et Par Linier af hans Forklaring, staar der:

> »Paa den anden Side mener han heller ikke, at der fra dansk Side har været fremsat nogen direkte Anmodning om saadan Indblanding.«
> Han tilføjer saa et Forbehold:
> »Han erkender dog, at han ikke behøver at have hørt det, saafremt det fra dansk Side mere formløst er henkastet, at en saadan Indblanding ikke vilde være uvelkommen.«

Jeg synes ikke, det er et urimeligt Forbehold for en Mand, der har deltaget i et Middagsselskab, men hvis det virkelig havde været en formel Aktion, skulde man jo tro, at det i hvert Fald vilde være kommet Dr. *Meissner* for Øre.

Cohn: Det vil jo blive en Diskussion. Jeg har jo ikke overværet det, men saa kan jeg jo bede den højtærede Næstformand om at faa alle Rapporter fra den ekstraordinære Undersøgelseskommission. Der er afgivet en lang Række — eller, en lang Række er maaske overdrevet, men Forklaringer af adskillige af dem, der har deltaget i Middagen, og jeg kunde have forfærdelig Lyst til at se dem — det har jeg aldrig haft Adgang til — saa tror jeg, jeg vil kunne læse mig til forfærdelig meget om Rigtigheden.

Rasmus Hansen: Jeg kan dertil blot sige, at Kommissionen har alle disse Forklaringer.

Hjermind: Hr. Overretssagfører Cohn, nu har vi faaet Deres Kilde med Hensyn til et enkelt af de Forhold, De har omtalt, men det vilde jo efter den Form, De har maattet give Deres Fremstilling her, være rigtig at spørge Dem om, hvem der i øvrigt er Deres Kilde for de Oplysninger, De har givet.

Cohn: Jeg er bange for, at De spørger om mere, end jeg kan huske. Selvfølgelig kunde jeg undersøge det. Men altsaa, dette, *Meissner*, det er relativt for nylig, at jeg har faaet det sidste, ikke det om Middagen og alt det, det har jeg faaet for længe siden, men jeg har faaet ganske anderledes Oplysninger end det, som jeg er spurgt om her, Oplysninger, som altsaa ikke kommer denne Sag ved, det, man ønsker at vide om *Laur. Hansen.* Jeg har faaet mange Oplysninger om det Samarbejde, og hvad der i det hele taget er foregaaet. Men jeg kan altsaa huske den ene Kilde, fordi jeg ikke mener, at det kan ligge mere end, ja, ikke engang halvanden Maaned tilbage, at jeg har faaet det, og jeg skal huske uhyre fejl, hvis jeg ikke først blev Forsvarer for van Bahlen den 6. Juni — ja, nu er det meget at sige den 6. Juni; det er i Juni, og det forekommer mig, at det er den Dato. Det er altsaa en ny Dato; derfor kan jeg huske den Kilde. De andre er kommet paa Alverdens Maader; jeg mener, *Ejnar Vaabens* Kone er kommet op til mig og — ja, Koner og Venner til dem, der sidder inde. Jeg har faaet Henvendelse om at være deres Forsvarer og har maattet sige Nej. Jeg tror, De selv ved, hvordan det gaar, hvis det bliver kendt mellem Fangerne, at man er Forsvarer, og nogle giver sig til at rose en; saa skal de alle forsyne en. Og det er kommet paa den Maade, at Koner og paarørende, i visse Tilfælde andre Forsvarere, har givet mig Materiale, og saa har jeg spurgt de Kolleger, jeg har Tillid til — jeg mener, der er jo Undtagelser, som man maaske ikke vil stole paa, men jeg har spurgt: sig mig stoler De paa den Mand? — det er ikke om *Meissner*, det er andre Ting, jeg har faaet at vide; og saa har jeg faaet Svaret Ja, eller ogsaa siger en Kollega: ja, der er jo meget Fantasi i det, o. s. v. Paa den Maade er Oplysningerne sivet til mig, uden at jeg rigtig kan opgive, hvorfra. Hvis man spurgte om en bestemt Ting, kunde jeg muligvis sige: ja, det har jeg fra den og den.

Hjermind: De kan godt se, Hr. Overretssagfører Cohn, at naar De nu her i Kommissionen udtaler dette, og naar det engang læses i Beretningen, at

De har faaet mange andre Oplysninger om *Laur. Hansen* og hans Samarbejde med Tyskerne, saa er det nødvendigt for Kommissionen at spørge Dem: hvad er det for Oplysninger, og hvem har De faaet dem fra? Det er faktisk nødvendigt, for at man overhovedet kan bedømme Værdien af den Fremstilling, De har givet.

Cohn: Jeg har, som jeg siger, faaet Oplysninger, som jeg ikke har stolet paa og ikke er kommet frem med. Da jeg var syg, kom jo dette frem til Kommissionen om dette ulyksalige Rostock-Møde den 17. Marts, og jeg var klar over, at i den Form, Oplysningerne var kommet til mig, var de fejle.

Hjermind: Var De klar over det?

Cohn: Ja, og jeg havde intet at gøre med, at det kom videre. Jeg laa syg hjemme og anede intet om, at det kom. Jeg var klar over, at i den Form, siger jeg, de var kommet til mig — jeg siger kun: i den Form var de fejle. Men jeg har Grund til at tro, at der var nogle Fjer, der er blevet til Hønen, og jeg har søgt at faa Besked om, hvem der ved noget. Jeg har ogsaa stillet Spørgsmaal til *von Loew* under Vidneførslen i Retten, og dèr sagde *von Loew:* Jeg ved personlig intet andet, end at det blev mig meddelt i Berlin, da jeg var dernede, at der var en Aftale.

Formanden: Men maa jeg sige her . . .

Cohn: Nej, saa vil jeg gerne springe over til det eneste. Der siges — hvis den højtærede Kommission er interesseret i at trænge til Bunds i dette Spørgsmaal —, at der paa Marinehospitalet — ja, jeg ved ikke, om der er en Fangeafdeling der, men at der paa en Afdeling i Marinehospitalet ligger en tysk Oberst *Petersen.* Han skal være den, der er bedst inde i det.

Formanden: Men her skal vi jo beskæftige os med *Laur. Hansen.*

Cohn: Naar der spørges mig, hvad jeg ved om *Laur. Hansen,* ja, saa er det jo kedeligt at skulle sige noget ondt om en Mand . . .

Kristen Amby: Ikke, hvad De ved, men hvad der er Dem meddelt.

Cohn: Ja, hvad der er mig meddelt. Ja, det er jo ikke noget, der har været

til Landets Skade. Man kan sige, at partimæssigt har det maaske Interesse, men heller ikke Partiernes Politik og indre Intriger ved jeg noget om i Forhold til Tyskerne.

Hjermind: Hvis De ved noget —

Cohn: Det er kedeligt...

Hjermind: Det er altsaa ikke kedeligt, hvis De ikke havde sagt det, Overretssagfører Cohn.

Cohn: Det er meddelt mig, at han vist har staaet bagved dette, at *Hedtoft Hansen,* altsaa nu Hedtoft, blev fjernet.

Hjermind: Hvem har meddelt Dem det?

Cohn: Meissner.

H. C. Hansen: Har han meddelt Dem det personligt?

Cohn: Akkurat paa samme Maade, som jeg oplyste før, at jeg har faaet mine Oplysninger gennem *Meissner.*

Busch-Jensen: Gennem van Bahlen.

Cohn: Ja, dikteret til van Bahlen.

Hjermind: Jeg ved ikke, om der var Mulighed for, at De eventuelt i skriftlig Form kunde angive disse Oplysninger og for de enkelte Tilfælde, hvor De har dem fra, for hvis det kun har den ubestemte Baggrund i *Vaabens* Kone eller paarørende, vil De gøre Kommissionens Opgave, at verificere Oplysningerne, meget vanskelig.

Cohn: Ja, det er jeg klar over, men det er altsaa Oplysninger, jeg har i Almindelighed — jeg har jo Masser af Oplysninger, *Vaabens* Kone har ikke givet mig Oplysninger om *Laur. Hansen;* de Oplysninger har jeg fra *Meissner* og saa *Henning Dalsgaard,* tror jeg, men jeg skal se det efter.

Formanden: Vi kan maaske saa faa en Meddelelse fra Overretssagføreren, efter at disse Undersøgelser er anstillet.

Cohn: Ja, kun om *Laur. Hansen,* hvem jeg har de Oplysninger fra.

Formanden: Men der blev indkaldt til dette Møde, for at vi skulde beskæftige os med det for Kommissionen foreliggende Grundlag, og det var dels Overretssagførerens Udtalelser under Sehested-Sagen og, som jeg nævnte, dels nogle Udtalelser i Dagblade. Efter at vi nu har faaet denne Redegørelse

fra Overretssagføreren, er der ikke meget mere tilbage; det er kun fremstillet lidt skarpere i den paagældende Avis, der hører til Sagen her, »Sorø Amtstidende« for 29. Marts 1947. Jeg maa maaske helst læse det op, og jeg vil da ikke nøjes med netop det paagældende Stykke, men tage et Stykke mere med. Der staar i denne Udtalelse til »Sorø Amtstidende«:

»Jeg ved, fortsatte Overretssagføreren, at der i Politiets Arkiv ligger Bevis for, at den forhenværende Minister Laur. Hansen havde intime Forhandlinger med Tyskerne om, at Socialdemokratiet ved en kommende europæisk Nyordning skulde være det eneste tilladte Parti i Landet.

Men, tilføjer Overretssagfører Cohn, dersom det er Deres Ønske at uddybe disse Anklager, vil De møde Vanskeligheder. De vil næppe hos Politiet faa nogetsomhelst oplyst, skønt det i Dag ligger aabenlyst klart, at Socialdemokratiet fra den første Dag under Besættelsen har plejet Forhandlinger af intim Karakter om Samarbejde med Besættelsesmagten. Partiet vidste, at det var i Farezonen. Det vidste, hvordan det var gaaet Broderpartiet i Tyskland, og det var indstillet paa, at det gjaldt om at skabe det bedst mulige Forhold til Besættelsesmagten.

Og Partiet mødte stor Forstaaelse og Støtte hos Renthe-Fink, der selv var klar over, at Staunings Regering var den eneste Regering, der kunde bestaa. Renthe-Fink var, hvilket han selv fuldt ud erkender, indstillet paa Samarbejde med Stauning.«

Se, den Tvivl, De udtaler om, hvorvidt de paagældende Oplysninger kan faas hos Politiet, er altsaa gjort til Skamme nu ved de Dokumenter, som er kommet frem her, som Kommissionen har modtaget gennem Justitsministeriet vedrørende *Dalsgaard*-Sagen. Jeg læste lidt af det op før. Jeg vil ogsaa læse op, hvad der staar i Justitsministeriets Skrivelse:

»Foranlediget heraf skal man meddele, at Rigsadvokaten efter stedfunden Undersøgelse overfor Justits-

ministeriet har oplyst, at der ikke foreligger Materiale vedrørende fhv. Minister Laurits Hansen udover de i den mod Henning Dalsgaard verserende Straffesag indeholdte Oplysninger, hvoraf fremgaar, at Laurits Hansen har haft Forbindelse med Dalsgaard og gennem ham stiftet Bekendtskab med Meissner.«

Det sidste citerede jeg før, og jeg mener nu, efter at have gjort Overretssagføreren bekendt med, hvad der foreligger, at have givet Overretssagføreren Anledning til at fremkomme med mulige Indvendinger, hvis det skulde vise sig, at der efter Overretssagførererens Kendskab foreligger yderligere Oplysninger hos Politiet.

Cohn: Jeg maa have Lov til at undersøge, hvorpaa jeg baserer det; det er noget, som ligger langt tilbage. Denne Telefonsamtale med »Sorø Amtstidende« kan jeg godt huske; det var en sen Aften — jeg havde procederet i Retten — da de ringede mig op i Telefonen fra Sorø. Og jeg har Oplysninger, som jeg husker saa daarligt, at jeg maa prøve paa at finde Dem frem og opfriske dem, men Oplysninger om, at man arbejdede paa, at Socialdemokratiet, hvis Tyskerne sejrede, skulde være det eneste anerkendte Parti.

H. C. Hansen: Hvem er »man«?

Cohn: Det er det, jeg siger, det er saa langt væk fra min Erindring.

H. C. Hansen: Det er dog for en Jurist et temmelig centralt Spørgsmaal.

Cohn: Spørgsmaalet er klart nok, men hvis De hørte efter, hvad jeg sagde, sagde jeg, at det ligger saa fjernt, at jeg ikke kan huske det, men maa undersøge det, og derfor vil jeg ikke sige noget, som muligvis er galt. Derfor siger jeg det i denne vage Form.

Rasmus Hansen: Hvis jeg maa indskyde en Bemærkning, kan jeg sige, at den Forklaring har vi i Kommissionens Aktstykker; den er afgivet af Arrestanten *Jens Strøm*. Det er Deres Kilde.

Cohn: Ja, jeg har ogsaa Oplysninger fra *Jens Strøm*. Det er ganske rigtigt.

Aksel Møller: Overretssagføreren sagde ved Begyndelsen af Afhøringen, at i en Rapport, som jeg forstod var af

18. December 1945, manglede der nogle Sider.

Cohn: Den er ikke af den Dato; den er af 26. Oktober 1945. Der mangler et meget stort Stykke. Saa snart man kommer ind paa *Laur. Hansen*, er der kun disse faa Linier, som jeg læste op. Det er noget, der hedder § 59, og saa begynder det første igen med § 73. Altsaa, alt, hvad der har været mellem § 59 og § 73, kender jeg ikke; der er blot nogle Prikker.

Aksel Møller: Har De under Retssagen prøvet paa at faa udleveret de manglende Sider?

Cohn: Ja; det blev nægtet mig med det Svar, at det kom ikke Sagen ved, derfor var det udeladt.

Formanden: I det paafølgende Nummer af »Sorø Amtstidende«, for Mandag den 31. Marts 1947, har De formentlig igen været ringet op, og der staar et lille Stykke med Overskrift: »Rygter, som bør undersøges«. Naar jeg læser det op, er det ikke, fordi det indeholder noget nyt, for Overretssagføreren har allerede sagt det meste af det i Forvejen, men det er det, der har dannet Grundlaget, i alt Fald noget af Grundlaget for dette Møde i Dag. Derfor er det formentlig rigtigst at tilvejebringe Overensstemmelse, hvis der er nogen Modsætning. Der staar altsaa:

»Rygter, som bør undersøges.

Og Hr. Laur. Hansen. Hvad med ham? Stadig verserer Rygterne om ham, stadig føjes der nye Momenter til de Rygter, der vil vide, at han har været ude om Statsministerposten i en af Tyskerne godkendt socialdemokratisk Regering. Det var dog maaske værd at faa undersøgt disse Rygter. Vi har jo en Række prominente Tyskere siddende heroppe for Tiden, von Loew, Oppendorfer, Renthe-Fink og Dr. Best f. Eks. Der bestaar altsaa her Mulighed for at faa Udtalelser frem i Forbindelse med de mange Rygter. Ogsaa de, der vil vide, at Hr. Laur. Hansen stærkt har modarbejdet Hedtoft hos Tyskerne. Fra politisk Side har jeg Gang paa Gang modtaget Oplysninger, der nærer disse Rygter. Det vilde være af Betydning at faa dem afkræftet — eller *bekræftet*. Ligesom det vilde være af

overordentlig Betydning at faa fastslaaet klart og tydeligt, at hele det Samarbejde, der plejedes fra socialdemokratisk Side, skete med Statsminister Staunings fulde Billigelse.«

Jeg nævner det kun, fordi det jo falder i Traad med det, Overretssagføreren allerede har forklaret, og dermed skulde vi altsaa være naaet til Ende, for saa vidt angaar det Punkt.

Kristen Amby: Jeg havde ikke læst dette Citat, men saavidt jeg opfattede det, skulde De dèr have sagt, at disse Rygter ogsaa næredes fra politisk Side. Det staar der, saavidt jeg erindrer. Vil De ikke forklare, hvad De mener dermed?

Cohn: Det er altsaa Mennesker, jeg har talt med, som hører til politiske Kredse, altsaa Politikere. Hvis jeg skal sige, hvad jeg forstaar ved Politikere, mener jeg Folk, der er aktive. Det behøver ikke just at være Rigsdagsmænd, men det kan være Folk i Bestyrelserne for Partier, dem, der deltager der, forhenværende Rigsdagsmænd, der er faldet og ikke blevet genvalgt.

H. C. Hansen: Hvem f. Eks.?

Cohn: Ja, hvem jeg har det fra, kan jeg ikke huske; det mener jeg mig ikke forpligtet til at sige.

Kristen Amby: Jeg vil gerne vide, om dette »fra politisk Side« sigter til Mennesker, som mener om sig selv, at de i høj Grad er Politikere, men som tilhører et af de mere eller mindre nazistiske Partier.

Cohn: Jeg kan sige, at mig bekendt kender jeg ikke nogen, der tilhører de nazistiske Partier; altsaa udenfor Fængslet.

Kristen Amby: Det kan jo ogsaa være derfra.

Cohn: Nej, det er det ikke; det har slet ikke noget med det at gøre, ikke Spor.

H. C. Hansen: Er det ikke muligt at præcisere det lidt nærmere? De er jo Jurist, med mange Aars Erfaring bag Dem og meget skarpsindig.

Cohn: Jeg mener, det jeg siger i Aviserne, at det er af Interesse at undersøge det. Det er en Interesse, som Samfundet aldrig kommer bort fra. Man kan i Dag slaa ned paa en halvgal Mand — det gjorde Nazisterne ogsaa, da de lod *van Lubbe* undgælde for Rigsdagsbranden — men man kommer aldrig udenom, at de, der har Ansvaret — det er, som Christmas Møller fuldstændig rigtigt sagde i Sverige, hvor jeg var som Flygtning: vi er alle paa Anklagebænken. Derfor er det min Mening, at det er af Interesse at faa undersøgt hele dette Maskepi. Jeg har ikke noget imod det, men jeg har noget imod, at man ikke som Mandfolk staar op og siger: nej, lad os stoppe denne forfærdelige Udrensning. Og naar jeg siger dette, ser De mig her med Brigademærket. Jeg har været Danmarks ældste Soldat. Men der er noget, der hedder Ret.

H. C. Hansen: Jeg forstaar ikke Svaret.

Cohn: Nej, det ved jeg udmærket, at De ikke gør.

Busch-Jensen: Maa jeg alligevel sige, Overretssagfører Cohn, i Anledning af det, De nu har sagt: Vi faar læst op et Stykke af »Sorø Amtstidende«, hvor De bringer de Rygter videre under den Form, at de bør undersøges. De nævner som Kilde bl. a., at De har det fra politisk Side. Ikke sandt, saa vidt har jeg forstaaet det rigtigt, og saa vidt godkender De ogsaa Referatet? De nævner selv igen, at det stadig har Interesse at faa dette oplyst, og deri er jeg ganske enig med Dem. Men Maaden at faa det oplyst paa er dog den, at vi spørger Dem: Hvem er saa de Politikere, De har som Kilde? saa vi kan henvende os til dem og spørge dem direkte. Derfor synes jeg, det er et meget naturligt Spørgsmaal, som er stillet til Dem: Hvem er de Personer, De betegner som hørende til politiske Kredse, og som er Deres Hjemmelsmænd? og jeg forstod paa det, De sagde før, at De er i Stand til at oplyse det. For at sige det rent ud, det drejer sig jo om Navne. Naar vi skal til Bunds i det — jeg har den samme Interesse i at komme til Bunds i det, som De siger, De har; vi har i Virkeligheden den samme Interesse — kan De saa ikke give os den Hjælp, at De siger, hvem det er, i Stedet for at sige: det kan være Medlemlem af Partiforeningers Bestyrelser, det kan være det, og det kan være det. Det kan det selvfølgelig godt, men det

er jo lidet oplysende. Det er ingen Hjælp for os. *Hvem* er det?

Cohn: Jeg vil dertil sige, at det behøver jeg ikke at meddele Dem, gaar jeg ud fra, for De maa vide, hvorfor *Laur. Hansen* gled ud. De maa altsaa kende noget til det hele, og saa behøver jeg ikke at fortælle Dem noget. Henvend Dem til alle dem, der var Skyld i, at han maatte forlade Fagforeningen, Stillingen som Fagforeningsformand og al anden politisk Virksomhed. De ved det. Hvorfor skal jeg sidde og fortælle det, hvis en eller anden Højremand blandt mine Venner har fortalt mig noget. Nej, gaa til Deres egne. — Jeg er interesseret i Opklaring af alt det, der er sket, og det kommer en Dag, for jeg mener der maa Retfærdighed til i Samfundet. Ellers kan man ikke kæmpe for Retten, som Modstandsbevægelsen vilde. Men De har Deres egne Kilder inden for Partiet, de, der har slaaet den Mand ud. Jeg vil ikke komme ind paa Navne.

Busch-Jensen: Jeg maa have Lov at sige til Dem, at De fortæller noget her, som jeg i hvert Fald ikke kender det allermindste til. Jeg har den samme Interesse i det, som enhver har, der sidder her med det Mandat, som ogsaa jeg har. Jeg ved ikke noget om det, De siger, før De nævner det, eller før jeg faar refereret, at det har staaet i Bladene, og derfor kan jeg ikke forstaa, at De ikke vil give mig den Hjælp til at komme til Bunds i det, at De siger, hvem der er Deres Hjemmelsmand, om det saa er en Højrepolitiker.

Cohn: Maa jeg saa spørge: vil De virkelig mene, at det har saa uhyre Betydning, det ene Spørgsmaal, om han har villet være Statsminister i en socialdemokratisk Regering. Det er jo det eneste nye i det, det eneste, som De, Hr. Busch-Jensen, kan sige, at De ikke kender. Det er det, at der staar, at jeg har sagt, at der gaar Rygter om, at han vilde være Statsminister.

Busch-Jensen: De tillægger det saa meget Betydning, at De siger, det er noget, der bør undersøges, de Rygter bør bekræftes eller afkræftes.

Cohn: Nej, det er alle de andre Rygter.

Busch-Jensen: Jeg tager dette med,

det kan De ikke fortænke mig i, og jeg gaar den Vej, som jeg synes er den naturlige, at vi spørger Dem, hvem De har det fra, som De har sagt. Og jeg synes ikke, De bidrager til det, der er Deres Formaal, at skaffe Klarhed, ved ikke at ville sige det.

Cohn: Nej, jeg vil ikke angive specielle private Venner.

Busch-Jensen: Har De nogen Kilder?

Cohn: Ja, tror De jeg opdigter det?

Busch-Jensen: Jeg spørger Dem.

Cohn: Det ønsker jeg ikke at svare paa. De maa kende mig tilstrækkeligt til at vide, at jeg ikke opdigter det. Jeg finder ikke paa den Slags selv. Hvorfor skulde jeg finde paa noget om Laurits Hansen? Kan De sige mig en Grund?

Busch-Jensen: Ja, vi kan jo ikke komme videre, naar De ikke vil.

Formanden: Jeg er enig med Hr. Busch-Jensen. Vi kan ikke komme videre.

Kristen Amby: Jeg vil dog gerne have præciseret det, som jeg forstod De mente, da De kom med et personligt Udbrud før. Mener De virkelig, at dette, at den siddende Regering, saaledes som Forholdene nu var blevet den 9. April, ifølge Forholdenes Natur fik paatvunget et Samarbejde, bl. a. økonomisk med Tyskerne, og at andre Personer, som havde et særligt Ansvar, fik paalagt et Samarbejde med Tyskerne — mener De, at dette kan anvendes som Parallel til, at private Mennesker, der overhovedet intet Mandat havde, har forsøgt at drive en selvstændig Politik paa den ene og den anden Maade over for Tyskerne? Jeg forstaar, at det er det, der ligger bagved Deres Anbringender, at Deres Klient Hr. *Sehested,* som De naturligvis skal forsvare med alle de Argumenter, De kan anføre, havde samme Ret til paa egen Haand at forhandle med Tyskerne og andre om Danmarks Forhold som de Mennesker, hvis Embede det var at gøre det. Mener De virkelig det? Og saa gaar De den Mellemvej, saavidt jeg forstaar, at De siger: ja, men Laur. Hansen, der var Fagforeningsformand, havde ogsaa Forhandlinger med Tyskerne, og det mener De er oplyst, at det er et Fak-

tum. Det eneste, der er et Faktum, er, saavidt jeg forstaar, at han har været til Stede ved en Middag. Det er det eneste, der er oplyst for os; det er heller ikke bestridt, at den Middag har fundet Sted.

Cohn: Middagen var en Middag hos *Best*, men Samarbejdet var begyndt længe forinden, i Eftersommeren 1940, og da var der ikke noget om *Best*.

Kristen Amby: Kunde det ikke tænkes, at det var en almindelig dansk Interesse og Regeringsinteresse, at der ikke blev slæbt danske Arbejdere til Tyskland, udover hvad man var tvunget til, eller at undgaa, at der eventuelt blev slæbt tyske Arbejdere herop? Det kan da ikke sammenlignes med, at en privat Mand uden noget som helst Mandat og uden noget Formaal, der ligger i den Linie, gaar ind i de Forhandlinger, og ikke blot Forhandlinger, men i det snævre Samarbejde, som vi ved *Sehested* har været inde i.

Cohn: Maa jeg ikke gøre opmærksom paa, at Pastor Amby har absolut, positiv Uret i at tale om et snævert Samarbejde. Maa jeg dernæst gøre opmærksom paa, at hvis jeg kunde udrette noget for mit Land i Relation til England f. Eks., saa vilde jeg gøre det. Det kan jeg ikke, og derfor gør jeg det ikke, men jeg kan ikke se, at en dansk Mand ikke har Lov til at prøve at udrette, hvad han kan for sit Land. Jeg kan ikke se, at det er en speciel Opgave for Politikere. I saa Fald tror jeg, de 3 900 000 Indbyggere i Danmark var overflødige, hvis de ikke ogsaa havde Lov til at arbejde for deres Fædreland.

Kristen Amby: Mod den Politik, Politikerne anlægger?

Cohn: Nej, men det har de for øvrigt ogsaa Lov til, hvis de mener, den er forkert.

Kristen Amby: Men ikke i Forhold til en fremmed Magt.

Cohn: Nej, men der var heller ikke noget imod den Linie, som Politikerne anlagde. *Sehesteds* Linie var den samme. Hvis De er interesseret i Sehested-Sagen, kan jeg sige Dem kort og godt, hvad det gik ud paa. Det var at faa *Stauning* væk. Det skal jeg slet ikke forsvare, men det var den samme Politik, som han havde ført i Aarene forinden, og som den halvgale Mand, han var, fortsatte han med at ville have *Stauning* væk.

Kristen Amby: Ved Hjælp af Tyskerne.

Cohn: Jeg garanterer Dem for, at han har ikke ønsket nogen væk ved Hjælp af Tyskerne mere, end jeg har bedt om tysk Hjælp, og jeg har ikke talt med nogen Tysker.

Aksel Møller: Det kan vist desværre ikke nytte noget — det har jeg forstaaet paa Overretssagføreren — at stille dette Spørgsmaal, men De sagde før, da Diskussionen stod om Kilden, hvad angaar de politiske Kredse, fra hvilke De havde bragt dette i Erfaring, at fordi De havde talt med en eller anden Højremand, fandt De ingen Anledning til at nævne Navnet. Men synes De ikke, at De maa tage den Tanke op til Revision? For Forholdet er jo det, at vi, der repræsenterer det Parti, De aabenbart tænker paa med Ordet Højrepolitiker, er i allerhøjeste Grad ligesaa interesserede som alle andre i at trænge til Bunds i det, og jeg er overbevist om, at De uden at bringe nogen som helst Person i Vanskelighed kan nævne den paagældendes eller de paagældendes Navne. Vi kan jo ikke komme videre i *Laur. Hansen*-Sagen, medmindre vi faar det.

Cohn: Det kan ligesaa godt være en Venstrepolitiker. Der laa ikke noget i Ordet Højrepolitiker, hvis De maaske tror det.

Aksel Møller: Jeg gaar ud fra, at Venstre har den samme Opfattelse.

Cohn: Jeg har altsaa den Opfattelse, at hvad mine Venner siger til mig, maa de selv bringe videre.

Busch-Jensen: Undskyld, *De* har bragt det videre.

Cohn: Jeg har kun sagt det, der staar i Avisen, og det er bare almindelige Rygter.

Aksel Møller: Men det er jo netop det fortvivlede, at paa almindelige Rygter kan vi ikke basere nogen som helst Undersøgelse.

Cohn: Men tag blot og spørg Tyskerne, om det er rigtigt eller ikke. Det er det eneste, De kan. Jeg mener, de Mennesker, der kommer med Rygter til

mig, dem ønsker jeg ikke at komme ind paa. Men hvad *Laur. Hansen* har foretaget sig, det kender det socialdemokratiske Parti, der har sat ham fra Bestillingen, og saa er det, jeg siger: hvorfor gaar man løs paa et enkelt Menneske, der var i Opposition, men dem, der hørte til, maa jeg sige Kredsen, dem ramte man ikke? Det er det, som vi alle eller forfærdelig mange ude i Landet føler os krænkede af, og hvis De saa, Hr. Aksel Møller, tror, at jeg har nogen Sympati for den anden Side, altsaa i Retning af Nazismen —

Aksel Møller: Det tror jeg ikke.

Cohn: Nej, det tror jeg ikke, De drømmer om. Det er min Retfærdighedsfølelse.

— — — — — —

[Det her udeladte er optrykt som Bilag til Kommissionens beretning IX.]

— — — — — —

Formanden: Er der mere? Er der andre Spørgsmaal? (Ophold). Ja, da det ikke er Tilfældet, vil jeg paa Kommissionens Vegne takke Dem, Hr. Overretssagfører, fordi De er kommet til Stede og har afgivet Forklaring.

Mødet hævet Kl. 16.30.

Fredag den 15. August 1947 Kl. 14.

For Kommissionen mødte fhv. Minister Laur. Hansen.

Formanden: Naar Kommissionen har anmodet Dem, Hr. Laur. Hansen, om at komme til Stede, er Grunden den, at De allerede for nogen Tid siden under den forrige Kommission, saa vidt jeg husker har fremsendt Anmodning om at faa Lov at give Møde her for Kommissionen og redegøre for Deres Forhold under den tyske Besættelse, der har givet Anledning til nogen Kritik.

Forinden vi gaar videre, er der imidlertid Grund til at præcisere, at De var Socialminister i Ministeriet *Scavenius* fra 9. November 1942 til 29. August 1943 ...

Laur. Hansen: Ja.

Formanden: Valgt efter tysk Ønske som Repræsentant for Fagforbundene.

Laur. Hansen: Ja, vist ikke specielt, der var navngivet to Personer, afdøde *Axel Olsen* og jeg.

Formanden: Men det blev Dem.

Laur. Hansen: Men det var vist ikke den daværende Regering, der var Skyld i det.

Formanden: Men De blev valgt mellem de to Repræsentanter for Fagforbundene.

Laur. Hansen: Ja.

Formanden: I Tilknytning hertil vil det vel være naturligt at spørge Dem, hvilken Stilling De indtog, forinden De indtraadte i Ministeriet.

Laur. Hansen: Jeg var Formand for De samvirkende Fagforbund.

Formanden: Maa jeg have Lov til at gaa ud fra, at Kommissionens Opgave er Dem bekendt, Hr. Laur. Hansen?

Laur. Hansen: Ja.

Formanden: Jeg maa maaske ogsaa have Lov til at gaa ud fra, at De er bekendt med, at Kommissionens Møder foregaar for lukkede Døre.

Laur. Hansen: Ja. — Maa jeg i denne Forbindelse stille et Spørgsmaal, Hr. Formand?

Formanden: Det er i og for sig ikke saadan, at De skulle stille Spørgsmaal, det er Kommissionen, der skulde stille Spørgsmaal, men værs'go.

Laur. Hansen: Jeg kunde lide at vide, hvordan det gaar til, at der i »Sorø Amtstidende« staar, at jeg skulde til Afhøring i Dag, og at jeg havde haft Samkvem med Dr. Best.

Formanden: Det maa De ikke spørge mig om, det aner jeg intet om.

Overretssagfører *Cohn* afgav i Gaar Forklaring for Kommissionen i Anledning af nogle Udtalelser, han havde fremsat som Forsvarer for *Jørgen Sehested.* Disse Udtalelser er omtalt og til en vis Grad uddybet i et Interview, som findes i Dagbladet »Sorø Amtstidende«, muligvis ogsaa i andre Blade, det er »Sorø Amtstidende« fra *Lørdag den 29.* og *Mandag den 31. Marts 1947.* Kommissionen er kommet i Besiddelse af dem sammen med de øvrige Aktstykker i Sagen mod *Henning Dalsgaard.* Naar jeg anfører det, er det for allerede nu at gøre Dem bekendt med, hvad Angrebet gaar ud paa, og hvad Kommissionen ønsker Oplysning om. Det vilde være naturligt at spørge Dem, om disse to Artikler er Dem bekendt.

Laur. Hansen: Ja, jeg har ogsaa dementeret dem i samme Blad gennem Venstres Pressebureau.

Formanden: Ja, der er en Erklæring fra Dem, ogsaa en fra *Axel Olsen.*

Laur. Hansen: Det sidste tør jeg ikke udtale mig om, men jeg har dementeret det gennem Venstres Pressebureau.

Formanden: Aktstykkerne i Sagen mod *Henning Dalsgaard* er imidlertid først kommet i Kommissionens Besid-

delse i Gaar og er derfor ikke Kommissionens Medlemmer bekendt, men de Smaastykker, som vedrører Dem, vil formentlig lettest kunne læses op her i Dag, saaledes at De og Kommissionens Medlemmer samtidig bliver gjort bekendt dermed. Naar De har begæret at faa Adgang til at møde her i Kommissionen, maa det formentlig skyldes, at De har ønsket at fremkomme med en Imødegaaelse af disse Angreb.

Laur. Hansen: Nej, mit Brev i August Maaned for to Aar siden gik ud paa, at hvis Den parlamentariske Kommission havde noget at bebrejde mig for min Embedsførelse, var jeg selvfølgelig klar til at lade mig afhøre. Saaledes skal det opfattes.

Formanden: Der staar i Deres Henvendelse:

»Foranlediget af, at den i Dagspressen for den 30. Juni og 1. Juli d. A. fremkomne Meddelelse om den af Socialdemokratisk Forbunds Forretningsudvalg og den socialdemokratiske Rigsdagsgruppes Bestyrelse udtalte alvorlige Misbilligelse af min Optræden ved forskellige Lejligheder i Besættelsestiden efterlader Tvivl om, hvorvidt min nationale Optræden i nævnte Periode kan kritiseres, skal jeg herved anmode om, at mine Forhold i saa Henseende maa blive taget op til Undersøgelse af Kommissionen til Konstatering af, om der kan gøres Ansvar gældende mod mig.«

Som De vil se, gaar den lidt videre, men det er meget godt, at vi faar at vide, at det har været Deres Mening med Henvendelsen, men den gaar altsaa videre.

Laur. Hansen: Det er en Jurist, der har affattet den. Jeg skal ikke bebrejde Juristerne noget.

Formanden: Det er der ogsaa nok, der gør. Men det var maaske naturligt, at vi begynder med de Ting, der, som jeg nævnte, omtales i Dagbladet »Sorø Amtstidende«. Der staar bl. a. heri:

»Jeg ved,« fortsatte Overretssagføreren, »at der i Politiets Arkiv ligger Bevis for, at den forhenværende Minister *Laur. Hansen* havde intime Forhandlinger med Tyskerne om, at Socialdemokratiet ved en kommende europæisk Nyordning skulde være det eneste tilladte Parti her i Landet.«

»Men,« tilføjer Overretssagfører *Cohn.* »Dersom det er Deres Ønske at uddybe disse Anklager, vil De møde Vanskeligheder. De vil næppe hos Politiet faa noget som helst oplyst, skønt det i Dag ligger aabenlyst klart, at Socialdemokratiet fra den første Dag under Besættelsen har plejet Forhandlinger af intim Karakter om Samarbejde med Besættelsesmagten. Partiet vidste, det var i Farezonen. Det vidste, hvordan det var gaaet Broderpartiet i Tyskland, og det var indstillet paa, at det gjaldt om at skabe det bedst mulige Forhold til Besættelsesesmagten.

Og Partiet mødte stor Forstaaelse og Støtte hos Renthe-Fink, der selv var klar over, at Staunings Regering var den eneste Regering, der kunde bestaa. Renthe-Fink var, hvilket han selv fuldt ud erkender, indstillet paa Samarbejde med Stauning.«

Naar jeg nævner dette her, er det, fordi Overretssagføreren hentydede til, at det vilde være vanskeligt at faa Oplysninger hos Politiet. De Oplysninger, vi har, gaar ud paa, at De gennem *Henning Dalsgaard* har faaet Forbindelse med Dr. *Meissner.*

Laur. Hansen: Det er ogsaa rigtigt.

Formanden: Den Forbindelse, der har været, oplyses maaske bedst ved, at jeg læser en Redegørelse fra *Henning Dalsgaard* op:

»Ang. min politiske Holdning under Krigen vil jeg gerne oplyse, at jeg aldrig har haft nogen Forbindelse med tyske politiske Kredse i Berlin. I Sommeren 1940 fik jeg Henvendelse fra *Ernst Berg,* De samvirkende Fagforbund *(Laurits Hansens* Sekretær) og *Alex Christiansen,* Statsministeriets Pressesekretariat (fra *Stauning).*

Jeg kendte begge fra tidligere. Jeg udtalte som min private Mening, at hvis Arbejderbevægelsen viste Vilje til Samarbejde med Tyskerne, vilde disse næppe gøre *Frits Clausen* til Statschef. Efter Aftale med *Stauning* skabtes derefter en Kontakt mellem *L. Hansen* og *Meissner,* og *Frits Clausens* Stormløb afblæstes.

Sammensætningen af Arbejderrejserne til Tyskland aftaltes med *Stauning* og *Laurits Hansen* (via *Ernst*

Berg og *Alex Chr.)*, inden Invitationerne udsendtes.«

Laur. Hansen: Maa jeg afbryde Dem, Hr. Formand. Det sidste passer i hvert Fald ikke.

Formanden: Det er maaske meget godt, at De kommer med Deres Bemærkninger, efterhaanden som Oplæsningen skrider frem. Jeg vil gerne bede Dem bemærke, hvad der ikke passer.

Laur. Hansen: Det var blot Invitationerne, dem fik jeg forelagt, som de skulde være. Jeg fik opgivet, at de og de Personer skal med. Om der har været forhandlet med *Ernst Berg* om det, ved jeg ikke, med mig har der ikke været forhandlet.

Formanden: Fra hvem?

Laur. Hansen: Fra *Meissner*.

Formanden: Saa gaar jeg videre:

»Den første Rejse har jeg ikke haft med at gøre. Jeg var den Gang i Berlin. *Stauning* bad ved næste Rejse om at faa denne paa et bredere Grundlag, hvorfor Repræsentanter for Rigsdag, Kommunalraad, Kooperation og Presse inviteredes med. *Stauning* bad mig om at faa *Bollerup Madsen* og *Alex Christiansen* med som sine personlige Observatører paa disse to Rejser. *Alex Christiansen* var hele Tiden Forbindelsesled til *Stauning*, der blev holdt underrettet om alt via *Alex Christiansen*, der havde garanteret ham for min loyale Holdning. Til Gengæld havde *Alex Christiansen* garanteret for, at *Stauning* ønskede et fuldt loyalt Samarbejde med Tyskerne som den eneste Redning for Arbejderbevægelsen i den daværende Situation. *H. P. Sørensen* skulde have været med paa den anden Rejse, men Tyskerne sagde nej. Jeg meddelte dette til *H. P. Sørensen* efter Henstilling fra *Stauning*.

»Globus« startedes af en Gruppe Socialdemokrater med *Aage Jørgensen* som Redaktør paa et oprindeligt fuldt loyalt Grundlag. Da denne Gruppe i Løbet af et halvt Aars Tid inviterede enkelte danske Nazister med til sine Møder, og jeg fik oplyst, at *Arne Melgaard*, *»Hjemmet«*, *Henry Grünbaum* m. fl. som Protest ikke vilde deltage mere, nægtede jeg, som i Sommeren 1941 privat havde givet 25 Kr. pr Gang til Lokalehjælp, at støtte Arbejdet eller have noget med Gruppen at gøre. Siden har jeg kun een Gang talt med *Aage Jørgensen*, som var Bladets Redaktør.

Ved de Frokoster, der havde været afholdt mellem Arbejderrepræsentanter og Wilhelmstrasses Forbindelsesmand til Arbejderbevægelsen, Legationsraad *Rademacher*, indhentedes altid først via *Laur. Hansen* Statsministerens Samtykke. Der drøftedes ikke konkrete politiske Spørgsmaal. Formaalet var, at *Rademacher* kunde rapportere til Berlin, at Kontakten med Arbejderbevægelsen var tilfredsstillende, hvorved man undgik tysk Infiltration i Arbejderorganisationerne à la Norge.

Da *Meissner* i Slutningen af 1941 vilde oprette Dansk Arbejdsfællesskab som »upolitisk« Organisation med Støtte fra den tyske Arbejdsfront for derved indirekte at støtte *Frits Clausen*, protesterede *Dalsgaard* stærkt mod dette som en illoyal Handling over for det dansk-tyske Samarbejde og som en Urovækker blandt Arbejderne, som vilde vanskeliggøre det for Arbejderorganisationerne at fortsætte deres Samarbejdslinie. Alligevel startedes Organisationen uden mit Vidende og bag min Ryg af Globusgruppen. Saa snart jeg i Marts 1942 fik Kendskab til dens Forhold, og at Lederne skulde være hemmelige Medlemmer hos *Frits Clausen*, meddelte jeg dette til *Stauning* og *Laur. Hansen* samt *Niels Lindberg*, der straks afbrød enhver Forbindelse med Gruppen.

Da jeg i Juli 1942 skaffede oplyst, at D. A. *ikke* som af dem selv paastaaet havde et Medlemstal paa 10 000, men kun 800, afslørede jeg denne Svindel for *Meissner*, for at Berlin ikke skulde faa det Indtryk, at *Frits Clausen* var ved at vinde Arbejderne. *Meissner* troede det ikke og afskedigede mig, men ved en Revision 14 Dage efter afslørede Svindelen, og Lederen, *Schiøler* fra Arbejdsgiverforeningen, sendtes til Østfronten. Nogen Tid forinden havde jeg ved en Frokost mellem Arbejderrepræsentanter og en Repræsentant fra den tyske Arbejdsfront i Forvejen aftalt med *Laur. Hansen* og *Axel Olsen*, at disse skulde angribe *Schiøler* stærkt over for Tyskeren for at svække Arbejdsfællesskabet, hvilket ogsaa skete.

En af *Frits Clausens* Sysselledere overtog Ledelsen, Organisationens nazistiske Formaal var dermed afsløret, og siden har jeg ikke haft nogen Interesse for eller Kendskab til Organisationen, som svandt ind til at blive en Art — i øvrigt ulovlig — Arbejdsanvisning for Tyskerne.

Da *Meissner* i Foraaret 1942 vilde oprette et erhvervsøkonomisk Tidsskrift »Europa Kabel«, og jeg fik oplyst, at en dansk nazistisk Læge skulde være Tungen paa Vægtskaalen mellem dansk og tysk Kapital i Bladet, nægtede jeg min Medvirken og advarede Direktør *Boldsen*, hvorefter ogsaa denne straks afbrød enhver Forhandling.

Af Skuffelse over disse stadige Infiltrationsforsøg trak jeg mig allerede i Sommeren 1942 mere tilbage fra politiske Spørgsmaal, indstillede min Forfattervirksomhed ang. erhvervs- og udenrigsøkonomiske Emner, nægtede at udgive en i Foraaret 1942 skrevet Bog om europæisk Planøkonomi, som *Meissner* vilde finansiere Udgivelsen af, og skrev i Sommeren og Efteraaret 1942 en Bog om min Hovedbeskæftigelse, Psykoterapi, hvortil jeg havde uddannet mig 3 Aar i England, et Aar i Schweiz og 3 Aar i Tyskland.«

Saa springer jeg noget over, som ikke har nogen Betydning i denne Forbindelse.

»I øvrigt forholdt jeg mig passiv siden Sommeren 42 ud over det sædvanlige Rutinearbejde med Artikler og Radioforedrag, som jeg indskrænkede til det mindst mulige, da Forudsætningen for en positiv Indsats maatte være, at man ogsaa fra tysk Side loyalt gennemførte det dansk-tyske Regeringssamarbejde.

Siden jeg skilte mig fra Globusgruppen i 1941, har jeg ikke sat mig i Forbindelse med andre Socialdemokrater, dels for at undgaa at disse ogsaa skulde glide over til *Frits Clausen*, dels for at undgaa Mistanke om at være »tysk Lyttepost« hos Socialdemokraterne. Efter *Staunings* og *Alex Christiansens* Død havde jeg kun Forbindelse med *Laur. Hansen* direkte, efter at hans Sekretær, *Ernst Bergs* Broder, var gaaet over til de danske Nazister.

Den Kontakt, jeg sammen med *L. Hansen* har været med til at formidle og vedligeholde mellem Arbejderbevægelsen og Tyskerne, var efter min Mening absolut nødvendig og i alle Tilfælde ønsket og paaskønnet af *Stauning*. Den hindrede et tysk Indbrud i Arbejdernes Organisationer i 1940—41, da det gik galt i Norge, hvor *Heydrich* havde beordret Terror i August 41 af Angst for kommunistisk Indflydelse i Organisationerne. En lignende Udvikling i Danmark vilde have ført Arbejderne til Koncentrationslejre i Tyskland i tusindvis og Jøderne til komplet Udryddelse som i Norge.

I Stedet blev Resultatet, at de danske Arbejderorganisationer er de eneste, som Tyskerne ikke ødelagde i Europa, mens de fleste Jøder fik Lejlighed til at komme i Sikkerhed i Sverige takket være en Hjælp fra alle danske Kredse og specielt Politiet, som man ikke kunde paaregne i 1941—42, da dette fangede Kommunister i tusindvis. De »Koncessioner«, man i Stedet maatte give Tyskerne (Arbejderrejser, Frokoster, en Boggave paa Tysk om dansk Socialpolitik til Arbejdsfronten etc.) for at opnaa dette Formaal, er for intet at regne i Sammenligning med de Lidelser og Forfølgelser, der ellers som i Norge, Holland, Belgien, Grækenland etc. vilde blive Arbejderne og disses Ledere til Del.

Det var netop i Kraft af mit *til begge Sider loyale* Arbejde med Presse og Radio (og mine tre Bøger om Planøkonomi og Udenrigspolitik), at jeg skaffede mig den fornødne »Kredit« hos Tyskerne, som jeg i Indforstaaelse med *Stauning* og *Laur. Hansen* systematisk brugte til at indynde Arbejderbevægelsen hos Tyskerne og bekæmpe ethvert Forsøg paa Infiltration i deres Organisationer fra tyske Aktivisters Side — et Modstandsarbejde, der var dobbelt svært, fordi *Meissner* var Wilhelmsstrasses Forbindelsesmand til *Frits Clausen*, hvorfor jeg, der ved Begyndelsen af mit Arbejde intet vidste om dette, fik en uhyre vanskelig Stilling.«

Jeg har nævnt dette her, fordi det er noget af det, som indeholder de Kendsgerninger, eller hvad skal jeg kalde det, der har faaet et helt andet

Udseende, formentlig, i »Sorø Amtstidende«. Jeg spørger, om ikke det passer. De sagde, at De paa et tidligere Tidspunkt havde gjort Indsigelse mod Fremstillingen; det er en Arrestant, der har givet Fremstillingen, saa den trænger maaske til Kommentar. Jeg vil bede Dem om at fortælle Kommissionen om det, her staar, kan anses for rigtigt.

Laur. Hansen: Ja, personlig kan jeg ikke sige god for det, der staar. Jeg har blot en enkelt Bemærkning at gøre. Formanden læste op, at vi afbrød enhver Forbindelse med Arbejdsfællesskabet. Jeg vil gerne sige, at jeg har aldrig haft Forbindelse med det tyske Arbejdsfællesskab her i Landet, tværtimod, jeg har Gang paa Gang bebrejdet Tyskerne, at de gik med til noget saadant. Vi fik Oplysninger af Arbejdsgiverforeningen om, at der var kommet et Cirkulære fra Arbejdsfællesskabet, dette skulde udsendes til samtlige Fagforbund og disses Afdelinger, og disse advarede derefter mod Arbejdsfællesskabet. Det, jeg ønsker at pointere, er, at jeg aldrig har haft nogen Forbindelse eller noget Samarbejde med nogen fra Arbejdsfællesskabet, tværtimod.

Formanden: Saa vil jeg lige gøre opmærksom paa et enkelt Stykke af Dr. *Gustav Meissners* Forklaring til en Rapport af 18. December 1945. Det er nødvendigt, at det kommer med.

»Komparenten« — det er Dr. *Meissner* — »udtaler, at han hele Tiden har haft Indtryk af, at Arrestanten« — d. v. s. *Henning Dalsgaard* — »var Socialist, og at han som saadan har arbejdet henimod at gøre det danske Socialdemokrati og De samvirkende Fagforbund populære hos Tyskerne. Komparenten har gennem Arrestanten stiftet Bekendtskab med *Laur. Hansen, Axel Olsen, Ib Kolbjørn* m. fl. Komparenten har aldrig faaet Indtryk af, at Arrestanten var Nationalsocialist. Naar man desuagtet fra tysk Side har anvendt Arrestanten, som altsaa var kendt for at være socialdemokratisk indstillet, som Leder af det oftnævnte Pressesekretariat, er Grunden den, at det var Komparentens og dermed Gesandtskabets Opgave at skabe et Samarbejde med hele den danske Presse, der jo afspejlede flere forskellige politiske Retninger. Et saadant Samarbejde vilde have større Udsigt til at lykkes, saafremt man valgte en Mand, der netop var knyttet til et af de større Partier.«

Se, det er, hvad der i Virkeligheden foreligger af Materiale hos Politiet. Nu kom Overretssagfører *Cohn* i Gaar med den Oplysning, at der vedrørende en Rapport manglede nogle Sider. Det vil efter Begæring af Kommissionens Medlemmer blive undersøgt af Kommissionen, men hvis De ikke har andre Bemærkninger at gøre til det, vil jeg gaa over til det næste, der staar i »Sorø Amtstidende«. Det blev ogsaa læst op i Gaar for Overretssagfører *Cohn,* og jeg kan nok sige, at vi fik temmelig spinkle Oplysninger fra hans Side . . .

Laur. Hansen: Det forbavser mig ikke.

Formanden: vedrørende det, jeg nu skal læse op.

Der staar ovenover:

»Rygter, som bør undersøges.

Og Hr. Laur. Hansen. Hvad med ham? Stadig verserer Rygterne om ham, stadig føjes der nye Momenter til de Rygter, der vil vide, at han har været ude om Statsministerposten i en af Tyskerne godkendt socialdemokratisk Regering. Det var dog maaske værd at faa undersøgt disse Rygter. Vi har jo en Række prominente Tyskere siddende heroppe for Tiden, von Loew, Oppendorfer, Renthe-Fink og Dr. Best f. Eks. Der bestaar altsaa Mulighed for at faa Udtalelser frem i Forbindelse med de mange Rygter. Ogsaa de, der vil vide, at Hr. Laur. Hansen stærkt har modarbejdet Hedtoft hos Tyskerne. Fra politisk Side har jeg Gang paa Gang modtaget Oplysninger, der nærer disse Rygter. Det vilde være af Betydning at faa dem afkræftet eller *bekræftet.* Ligesom det vilde være af overordentlig Betydning at faa fastslaaet klart og tydeligt, at hele det Samarbejde, der plejedes fra socialdemokratisk Side, skete med Statsminister Staunings fulde Billigelse.«

Det var det, *Henning Dalsgaard* var inde paa, og som De ikke har modsagt. Jeg ved ikke, om det giver Dem Anledning til . . .

Laur. Hansen: Maa man bruge et saa stærkt Ord som Løgn?

Formanden: Det er tilladeligt.

Laur. Hansen: Det er Løgn og Sludder.

Formanden: Det er i alt Fald et meget kraftigt Svar.

Kristen Amby: Ja, paa den Snak om Efterstræbelse af Ministerposten.

Laur. Hansen: Det hele er faktisk Væv op ad Vægge og ned ad Stolper. Der er ikke noget konkret at tage i, han kan løbe fra det alt sammen, naar det kommer fra Domstolene.

Men jeg maa lige tilføje, at jeg vil hellere svare paa det konkrete. Med Hensyn til det første Angreb, han rettede, at jeg plejede Forhandling med Tyskerne om Socialdemokratiet som det eneste tilladte Parti, kan jeg i et og alt henholde mig til mit Dementi, som ogsaa staar i »Sorø Amtstidende«. Derudover har jeg tilskrevet Justitsminister *Elmquist* og har forhandlet med Rigsadvokat *Pihl*, om der i Politiets Arkiv skulde foreligge noget i den Retning, og jeg har her en Erklæring fra Rigsadvokaten, som jeg gerne vil aflevere, hvis jeg maa faa en Kopi af den, jeg har foreløbig kun den samme.

Formanden: Den Skrivelse, Hr. *Laur. Hansen* har afleveret, lyder saaledes:

»Paa derom fremsat Begæring skal jeg herved oplyse, at Anklagemyndigheden ikke er i Besiddelse af Materiale vedrørende fhv. Socialminister Laurits Hansen, som af Jørgen Sehesteds Forsvarer, Overretssagfører Cohn, i Retsmødet den 26. Marts 1947 i Københavns Byret antydet.«

H. C. Hansen: Da man har læst disse forskellige Ting op, vil jeg bede om, at ogsaa Hr. *Laur. Hansens* Dementi refereres, saa man har det i det stenografiske Referat, ellers bliver der et Hul.*)

Laur. Hansen: Maa jeg tilføje en enkelt Bemærkning. Med Hensyn til det konkrete om mine Forhandlinger med Tyskerne om Socialdemokratiet som det eneste tilladte Parti har jeg karakteriseret det som Løgn og Sludder. Det dækker. Maa jeg have Lov til at sige, at jeg ikke tror, Tyskerne elskede Socialdemokratiet saa højt, at de vilde have været med til noget saadant. Det ønsker jeg at tilføje udover mit Dementi.

Formanden: Jeg maa knytte den Bemærkning til, at Kommissionen for Øjeblikket kun er i Besiddelse af en Erklæring fra Folketingsmændene *Hans Hedtoft, Alsing Andersen* og en Erklæring fra *Axel Olsen*. Jeg erindrer, da jeg læste det igennem i Gaar, at Deres

*) »Sorø Amtstidende« for den 28. Marts 1947 indeholder følgende Artikel:

»Dementi fra fhv. Socialminister Laur. Hansen.

Bestrider, at han skulde have ført Forhandlinger med Tyskerne.

Forhenværende Socialminister Laur. Hansen, Topshøj, har anmodet om Optagelse af følgende:

I Anledning af det i »Sorø Amtstidende« for den 27. Marts 1947 indeholdte Referat af Sehested-Sagen, hvorefter Overretssagfører Paul G. Cohn den 26. Marts i Københavns Byret skal have udtalt, at der i Politiets Arkiver ligger Beviser for, at jeg i Besættelsestiden har ført intime Forhandlinger med Tyskerne om, at Socialdemokratiet ved en kommende europæisk Nyordning skulde være det eneste tilladte Parti her i Landet, ønsker jeg at udtale, at de refererede Udtalelser savner ethvert Grundlag, idet jeg aldrig hverken som Formand for De samvirkende Forbund, som Socialminister i Regeringen Scavenius eller som Privatperson har ført Forhandlinger eller uofficielle Drøftelser med Dr. Meissner, Dr. Best eller andre Tyskere om Socialdemokratiets eller andre politiske Partiers Stilling under en saakaldt europæisk Nyordning, ligesom jeg er uden ethvert Kendskab til, at saadanne Forhandlinger er ført eller har været paatænkt ført.

Det tilføjes, at jeg D. D. har anmodet Justitsministeriet om at foranledige oplyst, hvorvidt Anklagemyndigheden ligger inde med Materiale, der maatte retfærdiggøre de Overretssagfører Cohn tillagte Udtalelser om min Person, idet jeg selvsagt er interesseret i, at Offentligheden i saa Fald maa blive gjort bekendt dermed enten ved en politimæssig Undersøgelse eller paa anden Maade.

I øvrigt har jeg allerede i August 1945 tilskrevet den parlamentariske Kommission om at tage min Embedsførelse i Besættelsestiden op til Undersøgelse, men jeg er endnu uden Svar paa denne Henvendelse.

Ærbødigst
Laur. Hansen.«

Dementi har staaet i et andet Nummer, men jeg har ikke kunnet finde det.

Laur. Hansen: Det stod tidligere, vistnok i »Holbæk Amts Venstreblad«.

Formanden: Det er klart, at Kommissionen vil fremskaffe det Dementi; naar De paaberaaber Dem det her, vil det være ganske nødvendigt, det er jo nemlig ogsaa Deres Svar.

Laur. Hansen: Ja.

Hjermind: Da vi, som Formanden redegjorde for, først i Gaar fik disse Akter, er det overordentlig vanskeligt for Kommissionens Medlemmer at være bekendt med dem i et saadant Omfang, at man kan stille de Spørgsmaal, som jeg synes, man maatte have Lejlighed til at gøre ved denne Lejlighed, men der foreligger for Kommissionen en Paastand om — jeg udtaler mig ikke om, hvilken Vægt vi lægger paa den —, der foreligger for Kommissionen en Paastand om, at De har haft et særdeles nært Samarbejde med Hr. *Meissner*. Vil De ikke redegøre for, hvorledes De har faaet dette Samarbejde, og hvad det drejede sig om.

Laur. Hansen: Ja, det sete afhænger jo af Øjnene, der ser. Jeg vil i hvert Fald ikke godkende en Udtalelse om, at jeg havde *særdeles* nært Samarbejde. Jeg havde et nødtvungent Samarbejde om visse Spørgsmaal med Dr. *Meissner* for at faa det hele til at glide, og det var altsammen sket efter Samraad med Statsministeren — den afdøde Statsminister *Stauning* —, og vi undgik — det er rigtigt, hvad der er anført i *Henning Dalsgaards* Redegørelse — vi undgik det, der skete andre Steder, vi bevarede vore Organisationer herhjemme. Det kan vist tilskrives en Del de Forhandlinger, jeg har haft med *Meissner*, men jeg er aldrig gaaet længere, end jeg var tvunget til at gaa, ved disse Forhandlinger. Der var Forhandlinger om de saakaldte Studierejser til Tyskland, hvor Arbejdsgiverforeningen jo ogsaa var repræsenteret, og da jeg var blevet en af de udvalgte, der skulde med paa den første, talte jeg med *Stauning* om det og sagde: Jeg har ikke Tid til det og bryder mig heller ikke om at komme derned, men *Stauning* sagde: Der er ikke noget at gøre, du kommer til at ofre dig, der er Ting, der er vigtigere, end om du har det godt i 8 eller 14 Dage eller ej. Saa vi har holdt Spillet gaaende paa samme Maade som Rigsdagen og Regeringen har gjort det. Vi har altsaa taget vor Andel efter Spillets Regler. Andet og mere kan jeg ikke sige om det, hvis jeg skal sige det i sammentrængt Form. Er der konkrete Ting, man vil have Oplysning om, er jeg selvfølgelig til Tjeneste.

Hjermind: Ja, vil De kunne sige, hvorledes kom de i Forbindelse med *Meissner?*

Laur. Hansen: Det fremgaar jo af den Redegørelse, der er læst op, det var gennem *Dalsgaard*

Hjermind: Jeg vilde bare være sikker paa, at De godkendte den.

Laur. Hansen: Ja, den Del godkender jeg.

Hjermind: Der er blevet fremsat for Kommissionen den konkrete Paastand, at De — jeg kan ikke huske i hvilket Aar, men Eftersommeren 1940 var det vist — havde haft en Række Møder med Dr. *Meissner*, medens han og De boede paa Landet.

Laur. Hansen: Forstaar jeg det rigtigt: at han og jeg boede paa Landet?

Hjermind: Ja.

Laur. Hansen: Men jeg har ikke boet paa Landet i 1940. Jeg har heller ikke haft en Række Møder med ham. Jeg har haft en Samtale med ham — jeg husker ikke i Øjeblikket, om det var September Maaned 1940 — den eneste, jeg har haft med ham, før vi kom paa den første Rejse i Slutningen af November 1940 og Begyndelsen af December 1940.

Hjermind: Ja, det stenografiske Referat foreligger ikke i Øjeblikket for den Afhøring, hvor vi har faaet dette at vide, men efter min Hukommelse staar det saadan, at det blev paastaaet, at De i 16 Dage var i Asserbo. Har De overhovedet været i Asserbo paa samme Tid som Dr. *Meissner?*

Laur. Hansen: Ja, det var dèr, jeg traf ham. Jeg var sammen med ham i to Timer. Det er alt, hvad jeg har talt med *Meissner* før den første Studierejse til Tyskland i November samme Aar.

Hjermind: Hvordan traf De *Meissner*?

Laur. Hansen: Ja, det var, da vi kom sammen.

Hjermind: Ja, men man møder jo ikke *Meissner* paa Gaden, man gaar ikke saadan hen . . .

Laur. Hansen: Jeg kunde ikke træffe *Meissner* her i Byen. Da jeg fik at vide af *Dalsgaard,* at han var deroppe, saa . . .

Hjermind: Paa Ferie?

Laur. Hansen: Hvad han var deroppe efter, ved jeg ikke, det spurgte jeg ikke om. Saa kørte vi derop. Dèr havde jeg en Samtale med ham, og hans Kone, Dr. *Meissners* Kone, overværede vor Samtale. Dèr har jeg talt med ham i to Timer. Jeg har ikke haft andre Sammenkomster med ham.

Hjermind: Paa det Tidspunkt?

Laur. Hansen: Indtil Studierejsen.

Hjermind: De sagde: »vi« tog derop. Hvem er »vi«?

Laur. Hansen: Det er *Dalsgaard* og jeg.

Hjermind: Det er *Dalsgaard* og . .

Laur. Hansen: Ja, det var ham, der var Formidleren.

Hjermind: Hvorfor vilde De foretrække at tale med ham i Asserbo?

Laur. Hansen: Fordi jeg ikke brød mig om at vise mig sammen med ham herinde. Det var der ingen, der gjorde — jeg gjorde det i hvert Fald ikke.

Hjermind: Nej, det skal jeg i og for sig ikke kommentere, men hvis man helt nødtvungent skulde have Samarbejde med ham, saa kunde man godt have taget det.

Laur. Hansen: Ja, af to Onder vælger jeg i hvert Fald det mindste.

Kristen Amby: Ja, nu sagde De før, Hr. *Laur. Hansen,* om de Personer, der blev inviteret til at rejse til Tyskland, at det var Tyskerne, der havde pillet de Personer ud.

Laur. Hansen: Ja, det ved jeg ikke. Jeg fik blot Besked om, at vi skulde have dem og dem med.

Kristen Amby: Ja, men den Besked fik De altsaa fra Dr. *Meissner*?

Laur. Hansen: Ja.

Kristen Amby: Saa maa det formentlig være ham, der har gjort det.

Laur. Hansen: Ja, det ved jeg ikke. Det kan være, *Ernst Berg* har hjulpet ham, og det kan være, *Henning Dalsgaard* har hjulpet ham. Det kender jeg ikke noget til.

Kristen Amby: Var det Deres Indtryk, at det var efter et bestemt System?

Laur. Hansen: Nej, det var højst tilfældigt.

Kristen Amby: Men var der Repræsentanter for, skal vi sige, alle Sider af det, man kalder Arbejderbevægelsen, baade fra kommunale Raad og Rigsdagen?

Laur. Hansen: Ikke til at begynde med. Da var det kun Fagforeningerne og Arbejdsgiverforeningen.

Kristen Amby: Da var det kun Fagbevægelsen og Arbejdsgiverforeningen. Men senere blev det . . .

Laur. Hansen: Ja, senere havde jeg ikke noget med Planlæggelsen at gøre i den Forstand. Jeg maatte gøre det første Gang, fordi jeg skulde med og Arbejdsgiverforeningens daværende — var det Formanden eller to Næstformænd, der var med, det kan jeg ikke engang huske.

Kristen Amby: Men det udviklede sig altsaa senere.

Laur. Hansen: Ja, der var, saa vidt jeg husker, tre Rejser i det hele, og Kredsen blev bredere og bredere.

Kristen Amby: Med ogsaa politisk Indslag?

Laur. Hansen: Nej, det undgik man saa vidt muligt.

Kristen Amby: Der var ingen Rigsdagsmænd med?

Fr. Dalgaard: Jeg har været med.

Et Medlem: Ja, det var vist som Kooperatør.

Fr. Dalgaard: Ja, det ved jeg ikke.

Laur. Hansen: Ikke første Gang.

Fr. Dalgaard: Nej, jeg var med i Maj 1941.

Aksel Møller: Jeg tror, Ingvard Dahl var med.

Laur. Hansen: Det var som Formand for Dansk Tømrerforbund og Medlem af De Samvirkendes Forretningsudvalg.

Kristen Amby: Saa var der i alt Fald et vist System i det. Man vilde have alle dem, der dækkede de forskellige Fagforbund.

Laur. Hansen: Om der var System — det tror jeg ikke. Der var vist lige

saa lidt System i det som saa meget andet. Det var mere tilfældigt.

Aksel Møller: Maa jeg have Lov til at stille et Spørgsmaal til den Samtale, De førte med Dr. *Meissner* i Asserbo, som altsaa blev en Samtale, der — saadan har jeg forstaaet det — blev til en vis Grad retningsgivende for den Taktik, De valgte at følge som Leder af den danske Fagbevægelse. Gjorde De nogle Optegnelser om Samtalens Forløb og Indhold?

Laur. Hansen: Nej, jeg har ingen Optegnelser fra den Tid. Naar jeg refererede i De Samvirkendes Forretningsudvalg, finder De det heller ikke i Forhandlingsprotokollen, for ingen vidste, hvornaar det blev undersøgt. Saa der er ikke noget skriftligt, det er Hukommelse altsammen. Maa jeg blot sige: M. H. t. den første Samtale med Dr. *Meissner* siger De, at den var retningsgivende for det fremtidige. Min Stilling var afgjort, inden jeg traf Dr. *Meissner*. Jeg maatte følge den Politik, der var lagt her, og det var at komme igennem paa bedst mulig Maade. Det var det, jeg stræbte efter, at følge de Direktiver, der var givet af Rigsdag og Regering.

Aksel Møller: Jeg kan godt forstaa, at De siger det paa den Maade, men man maa sondre mellem Strategi og Taktik i denne Forbindelse, og selv om De altsaa vilde følge denne Strategi, som var lagt for hele Landet, som De opfattede den, kunde det da være nyttigt, at De fik Lejlighed til at skønne over, hvilke taktiske Metoder De maatte anvende paa Deres Felt og ud fra de Maal, De maatte sætte Dem, og derfor tror jeg, det vil være nyttigt, om De kunde give et Referat efter Deres Hukommelse. Nu er det jo lang Tid siden, men jeg tror, det vil være nyttigt, hvis De kunde trække nogle Linier op af den Samtale, De førte med *Meissner*.

Laur. Hansen: Jeg kan erindre saa meget, at jeg sagde til Dr. *Meissner:* Ja, det er jo Tyskerne, der er Herrer her i Landet, men lad mig sige til Dem, at De kan faa os til meget, men De kan aldrig faa mig længere, end at jeg frit kan se mine Kammerater i Øjnene, og det kan ikke hjælpe, sagde jeg til ham, at De prøver at sende en Gefreiter, som *Frits Clausen* havde forsøgt allerede i Juni Maaned. Da havde jeg nemlig Besøg paa De Samvirkendes Kontor af den tidligere Formand for Dansk Gartnerforbund — nu kan jeg ikke huske . .

Chr. Christiansen: Langgaard-Nielsen.

Laur. Hansen: Ja, da var han paa Frierfødder — han var Adjutant hos *Frits Clausen* —, og da sagde jeg til ham: Ja, der kan ikke blive noget Samarbejde. Det samme gentog jeg over for *Meissner*. Ja, hvorfor, sagde *Langgaard-Nielsen*, du har tidligere været af en anden Mening, end du er i Dag. Det mindes jeg ikke, sagde jeg. Saa gik det op for mig, at han forvekslede mig med en anden *Laurits Hansen*, en, som vi i 1920 kaldte den røde *Laurits Hansen*, som var Formand for det daværende Metalarbejderforbund. Han troede, det var ham, der var blevet Formand for De samvirkende Fagforbund, og jeg lod ham blive i Vildfarelsen. Det Møde refererede jeg i De Samvirkendes Forretningsudvalg under fortrolig Form, og det samme gentog jeg saa, da jeg havde Mødet med *Meissner*, saa jeg kan sige, at det, jeg svarede *Langgaard-Nielsen* i Juni Maaned 1940, det gentog jeg overfor *Meissner* i September samme Aar. Jeg ved ikke, om det er uddybet tilstrækkeligt.

Aksel Møller: Ja vel, men det er altsaa *Deres* Stilling. Kommissionen vil sikkert ogsaa være interesseret i at faa at vide, hvad Dr. *Meissner* sagde til Dem, om han stillede Dem Forslag. Det var rart, om vi kunde danne os Indtryk af, hvad *Meissner* ønskede at opnaa med denne Samtale.

Laur. Hansen: Jeg synes, det ligger i selve Sagens Natur, at det, *Meissner* ønskede, var Fred paa Arbejdsmarkedet, idet han dèr inviterede os til denne første Studierejse i Tyskland. Vi skulde se, hvad de havde dernede. Det var Formaalet med Samtalen fra hans Side, og Formaalet fra min Side var at faa det til at glide.

Aksel Møller: Det er blevet paastaaet af denne Overretssagfører, der var til Afhøring her i Gaar, at Forholdet var det, at der ved denne Lejlighed blev taget Initiativ fra dansk Side til at faa disse Fagforeningsrejser i Stand.

Jeg kan forstaa, at naar De har bekræftet Indholdet af *Henning Dalsgaards* Redegørelse, saa ligger der deri, at det ikke var fra dansk Side.

Laur. Hansen: Tværtimod.

Aksel Møller: Det kom altsaa som noget ubehageligt for Dem, at man stillede det paagældende Forslag.

Laur. Hansen: I høj Grad. Det gjorde det vist for alle dem, der maatte deltage.

Aksel Møller: Prøvede De at faa ham fra denne Idé, eller saa De det som et Middel, hvorved man kunde skaffe øjeblikkelig . . .

Laur. Hansen: Jeg prøvede at holde det hen, til jeg havde talt med *Stauning* om det. Han sagde til mig: Der er ikke noget at gøre; saa haardt det ligger i Øjeblikket, kommer vi til at bide i det sure Æble, men det, du skal gøre, er at faa nogle af Arbejdsgiverne med, saa er der Balance i Tingene.

Aksel Møller: Ja, han var jo en klog General.

Laur. Hansen: Ja.

Aksel Møller: Den Tid, der saa gik efter Mødet i Asserbo, førte den Dem sammen med *Meissner?*

Laur. Hansen: Det har jeg svaret paa een Gang.

Aksel Møller: Saa har jeg ikke opfattet Svaret. Har De noget imod at gentage det?

Laur. Hansen: Jeg har een Gang sagt, at jeg ikke har haft nogen Forbindelse med *Meissner* ud over den Samtale, jeg havde med ham i Asserbo, indtil vi traf sammen paa den første Studierejse, hvor han var med.

Aksel Møller: Ja vel, saa traf De ham senere.

Laur. Hansen: Det har jeg sagt.

Aksel Møller: Undskyld, jeg har altsaa ikke opfattet det.

Laur. Hansen: Han var med paa hele den første Rejse fra Begyndelsen til Slutningen.

Aksel Møller: Gjorde han dèr noget Forsøg paa at omstemme Dem og Fagforbundene til at føre en anden Politik?

Laur. Hansen: Nej.

Aksel Møller: Det var altsaa . . .

Laur. Hansen: Vi blev fodret med Foredrag, Statistik, Lysbilleder, Films.

Aksel Møller: Han søgte ikke at faa noget rent konkret med i Tyskland?

Laur. Hansen: Nej.

Aksel Møller: Traf De ham saa senere?

Laur. Hansen: Ja, jeg har truffet ham nogle Gange.

Aksel Møller: Grunden til, at jeg spørger saa meget om det, er, at det forekommer mig, at i den Fremstilling over for Offentligheden, som vor Beretning skal give, vil det ikke være uden en vis Interesse at blive klar over, i hvor høj Grad Tyskerne søgte at lægge Pres paa de danske Fagforbund. Foreløbig har vi hørt, at det eneste Pres, de søgte at lægge paa dem, var at faa Repræsentanter for Fagorganisationerne til at besøge Tyskland. Kan De ikke mindes Samtaler eller Situationer, hvor man har prøvet paa at afpresse Dem yderligere Indrømmelser?

Laur. Hansen: Maa jeg sige: Der er ikke lagt Pres paa os i den Forstand til at deltage i Studierejser. Det var en Indbydelse, som vi ikke godt kunde afslaa.

Aksel Møller: Ja vel.

Laur. Hansen: Men jeg mindes ikke nogen Situation, hvor man kan sige, at de har lagt Tryk paa os og sagt: der skal ske det og det. I hvert Fald ikke i de Forhandlinger, jeg har ført. Men det har de maaske forsøgt paa et tidligere Tidspunkt, det ved jeg ikke. Paa et meget tidligt Tidspunkt, det var medens *Ludvig Christensen* var Socialminister, blev vi stillet over for Kravet, at der skulde, saa vidt jeg husker i Øjeblikket, 6 000 danske Arbejdere til Tyskland og arbejde i Brunkulslejerne for at frigøre Minearbejdere til Kulminerne, saaledes at vi kunde faa Kul, men de 6 000 voksede op til 12 000, og vi fik ikke flere Kul af den Grund. Men det var før min Ministertid.

Aksel Møller: Den Situation husker jeg meget vel. Derfor kunde jeg tænke mig — nu taler vi jo, forstaar jeg, endnu ikke om Deres Ministertid, men om Deres Tid som Leder i en højst ansvarlig Stilling for den danske Fagorganisation —, derfor melder Spørgsmaalet sig, om der ikke i den Tid, De var Formand, kom Forsøg paa at faa

Fagorganisationer til at give Indrømmelser f. Eks. m. H. t. Arbejdskraft.

Laur. Hansen: Ikke saa vidt jeg mindes.

Aksel Møller: Tyskerne holdt sig i Virkeligheden passive over for de faglige Organisationer?

Laur. Hansen: Ja, vi laa i en Vekselvirkning med Fagblade. Den tyske Arbejdsfront udgav jo de tidligere tyske Forbunds Fagblade, og vore Fagblade gik via *Henning Dalsgaard* til den tyske Arbejdsfront, og vi fik noget derfra. Saa kom der en Henstilling engang om, at vi skulde optage nogle Artikler. Nu var det ikke fra tyske Fagblade, det skulde være, men Artikler skrevet af *Henning Dalsgaard,* og hvis der var nogle af disse Artikler, som jeg syntes gik længere, end nødvendigt og godt var, sagde jeg til *Henning Dalsgaard:* Den Slags skal vi ikke have, du maa se at moderere det lidt, saa der ikke slaas noget i Stykker med det. Det er det eneste, jeg kan oplyse, at der har været Udveksling af Fagblade og Artikler. Det var Meningen, de skulde trykkes i de danske Fagblade — neutrale Artikler skulde det være, det var derfor, jeg paaberaabte mig, at den Slags kunde vi ikke have —, men lad mig sige med det samme, at der stod til sidst paa Fagbladenes Kontorer en saadan Stabel, der aldrig var kommet længere, og jeg husker, at et enkelt Fagforbund, Dansk Slagteriarbejderforbund, der ligesom de andre Forbund fik nogle Artikler, lod dem trykke som løse Ark til at lægge ind i Fagbladene, saa Medlemmerne selv kunde smide det væk uden at ødelægge selve Bladene.

Aksel Møller: Men der var altsaa ikke i Deres Formandstid noget Tryk i den Retning?

Laur. Hansen: Jeg vil ikke sige Tryk, men det var en Henstilling paa samme Maade som med Hensyn til Rejserne.

Aksel Møller: Men afgørende er naturligvis, om man har forlangt eller søgt at overtale Foreninger til under en eller anden Form, der kunde ligne Frivillighed, at gaa med til at hverve Arbejdskraft til Tyskland.

Laur. Hansen: Det er nok lettere i Dag at trække Grænsen, end det var den Gang.

Aksel Møller: Det tvivler jeg ikke om, det bliver jo hverken Dem eller mig, der skal dømme om det.

Laur. Hansen: Nej, bevares.

Aksel Møller: Men altsaa blot dette: Erindrer De nogle konkrete Situationer, hvor *Meissner* eller andre Tyskere har prøvet paa under en eller anden Form at vinde Dem for større Bidrag til Tysklands Krigsførelse med Hensyn til Arbejdskraft?

Laur. Hansen: Nej.

Aksel Møller: Det har ikke foreligget?

Laur. Hansen: Anvisning af Arbejdskraft herfra var frivillig.

Aksel Møller: Men vil De da betegne den Tid, hvor De var Leder af Fagorganisationerne, som en Tid, hvor De havde store Vanskeligheder med Tyskerne og maatte navigere uhyre forsigtigt, eller var det blot disse Spørgsmaal om Rejser og Artikler, der optog Sindene mellem Fagbevægelsen og Tyskerne?

Laur. Hansen: Alle, der den Gang sad i en ansvarsfuld Stilling, maatte vel den Gang navigere forsigtigt, og det samme gjorde jeg.

Aksel Møller: Ja, men jeg har ikke rettet nogen Bebrejdelse imod Dem ved mit Spørgsmaal, jeg har bare villet antyde, at der kan være Forskelle paa Skærenes Højder under Vandskorpen.

Maa jeg have Lov til at gaa over til et andet Spørgsmaal i denne Forbindelse. Det blev i Gaar forebragt os, at De havde deltaget i en Middag hos Dr. *Meissner,* hvor *Axel Olsen* og *Lindberg* m. fl. skulde have været til Stede. Erindrer De den Middag?

Laur. Hansen: Ja.

Aksel Møller: Var det den eneste Gang, hvor de Herrer spiste Middag sammen?

Laur. Hansen: Naah, jeg kan ikke huske, om jeg har været til een eller to Middage. Een har vi været til, og vi har været til enkelte Frokoster hos *Henning Dalsgaard,* hvor Repræsentanter for den tyske Arbejdsfront var med; naar de kom herop, og vi havde truffet dem dernede, skulde vi præsenteres for dem igen.

Aksel Møller: Dette er en Middag hos Dr. *Meissner.*

Laur. Hansen: Dette er en Middag hos Dr. *Meissner* umiddelbart efter, at Dr. *Best* var kommet.

Aksel Møller: Dr. *Best* var til Stede?

Laur. Hansen: Ja, ja, vi skulde præsenteres for Giraffen, men jeg pointerer, at de, der var tvangsindlagt i denne Middag, udelukkende var tidligere Deltagere i Studierejserne; saa kan man godt nævne forskellige Navne, men de havde alle deltaget i Studierejserne til Tyskland.

Aksel Møller: Den, der i Gaar afgav Forklaring over for Kommissionen, erklærede, at ved den Middag havde man fra dansk Side rejst Spørgsmaalet om Tyskernes Neutralitet over for en Forhøjelse af Arbejdslønningerne i Danmark.

Laur. Hansen: Om Tyskernes ...?

Aksel Møller: ... Neutralitet, altsaa ønsket Tyskernes Neutralitet over for en Forhøjelse af Arbejdslønningerne i Danmark.

Laur. Hansen: Maa jeg karakterisere det paa samme Maade som før, Hr. Formand, og tilføje, at der tværtimod fra Dr. *Bests* Side blev ymtet om — med Henvisning til, hvad der var sket i Tjekkoslovakiet, hvor Arbejderne havde faaet en 25 pCt.s Lønforhøjelse —, at noget saadant ogsaa kunde lade sig gøre i Danmark, men at han straks blev afvist saavel af *Axel Olsen* som af mig, med Tilføjelse af, at vi ønskede ingen Lønforhøjelse i dette Land under Tyskernes Medvirken.

Aksel Møller: Vi har vistnok her i Kommissionen liggende et Aktstykke, en Rapport, hvori Dr. *Meissner* har udtalt sig paa Foranledning af denne Paastand om, at den danske Fagbevægelses Mænd skulde have ønsket højere Lønninger, men med en stiltiende eller udtrykkelig Godkendelse fra tysk Side; den blev læst op i Gaar. Det vil vist være nyttigt at faa det Stykke, som Næstformanden citerede i Gaar, læst op igen ved denne Lejlighed, fordi Dr. *Meissners* Dementi har en lidt floromvunden Karakter.

Laur. Hansen: Ja, men det er i hvert Fald urigtig, uanset hvad der

staar, for Dr. *Meissner* var ikke med i denne Samtale.

Aksel Møller: Jamen, maaske De, Hr. *Laur. Hansen,* her kunde hjælpe med til at give en Forklaring paa, hvorfor Dr. *Meissner* ikke har kunnet dementere det helt ud.

Laur. Hansen: Ja, men Dr. *Meissner* var slet ikke med i den Samtale; han var til Stede, for det var i hans Hjem, det skete.

Aksel Møller: Ja, men dette behøver ikke at være i direkte Forbindelse med Middagen.

Laur. Hansen: Ja, paa andre Steder og til andre Tider har der ikke været forhandlet om det.

Aksel Møller: Det er i Forbindelse med Spørgsmaalet om, hvorvidt Tyskerne fra dansk Side har faaet nogen Opfordring til at stille sig velvillige over for en Forhøjelse af Arbejdslønningerne.

Laur. Hansen: Dertil kan jeg sige, uden at kende det, at de har aldrig faaet saadanne Opfordringer fra min Side, og jeg har ikke Ansvaret for, hvad andre maatte have gjort.

Aksel Møller: Nej, men hvis De ved noget om, hvorfra ...

Laur. Hansen: Ja, men jeg tror overhovedet ikke, at der er rettet en saadan Henvendelse; alene af den Grund kan jeg ikke vide noget.

Busch-Jensen: Det, som Dr. *Meissner* siger i sin Forklaring, er det ikke kort og godt, at det kender han ikke noget til, det har han ikke hørt?

Formanden: Vi kan faa det læst op igen, nu har Hr. Aksel Møller den paagældende Rapport.

Aksel Møller: Jeg kan maaske begynde at citere Rapporten her:

»Meissner forkl., at han, da Dr. Best var kommet til Landet, og da han selv skulde til Fronten, lagde megen Vægt paa, at den Kontakt og det i det Hele gode Forhold, der bl. a. ved hans Virksomhed var etableret over for De samvirkende Fagforbund, ikke nu blev afbrudt, hvorfor han forklarede Best, at De samvirkende var en af Landets betydeligste Organisationer, og i det Hele vakte hans Interesse for en fortsat Kontakt. Følgen heraf blev, at Meissner i December 1942 indbød til den tid-

ligere omtalte Middag i sit Hjem, hvor til Stede fra dansk Side var: Indkl., Laurits Hansen, Axel Olsen, Peter Andersen, Josef Andersson, Korsgaard og Ernst Berg. Henning Dalsgaard var ogsaa til Stede ...«

Laur. Hansen: Jeg tror ikke, at *Henning Dalsgaard* var der.

Aksel Møller: Det tror De ikke?

Laur. Hansen: Nej.

Aksel Møller:

»Ved Middagen sad Fru Meissner mellem Dr. Best og Laurits Hansen. Hvem der sad paa Bests anden Side, erindrer Meissner ikke — det foresvæver ham dunkelt, at det var Korsgaard. Han turde ikke bestemt udelukke, at det kan have været Indkl. Efter Bordet havde man tvangfrit Samvær over nogle Sjusser. Det hele varede til henimod Midnat. Fra tysk Side var foruden Best og Meissner kun Mäulemann til Stede.

Samtalen foregik ganske formløst. Alle udtalte sig. I Reglen talte de danske Deltagere paa Dansk, hvorefter Meissner oversatte for Best, ligesom det omvendte var Tilfældet. Samtalen var i første Række en abstrakt Drøftelse af sociale og økonomiske Problemer, herunder ogsaa Pris- og Lønspørgsmaal. Nærmere udspurgt erklærede Meissner, at han vel ikke erindrer Detailler, men at det forekom ham særdeles rimeligt, at ogsaa den konkrete Overenskomstsituation blev drøftet. Ved nærmere Eftertanke forekom det ham, at der fra dansk Side blev »gjort Rede for de aktuelle Bekymringer.« Under en Gennemgang af de tidligere herom afgivne Forklaringer benægter han bestemt, at der fra tysk Side har været fremsat noget som helst Tilbud eller været nært noget Ønske om Indblanding i danske Lønforhandlinger. Dette vilde ligge ganske uden for den Politik, der paa daværende Tidspunkt blev ført. Paa den anden Side mener han heller ikke, at der fra dansk Side har været fremsat nogen direkte Anmodning om saadan Indblanding. Han erkender dog, at han ikke behøver at have hørt det, saafremt det fra dansk Side mere formløst er henkastet, at en saadan Indblanding ikke vilde være uvelkommen. Det bemærkes herved, at Meissner udtalte, at Indkl. kunde tale Tysk og muligt kan

have gjort det den Aften. Alle Replikker behøver derfor ikke at have passeret ham. Han tilføjer, at De samvirkende altid var særdeles forsigtige.«

Maa jeg lige gøre den Bemærkning, at det Citat, som jeg omtalte ved Begyndelsen af denne Del af vor Samtale, vedrører altsaa direkte, hvad der skete ved Middagen. Men jeg lægger Vægt paa en enkelt Ting.

Busch-Jensen: Hvem er »Indklagede«?

Aksel Møller: Det er Kontorchef *Niels Lindberg.*

Busch-Jensen: Det er altsaa fra Tjenestemandssagen?

Aksel Møller: Ja. — Jeg lægger Vægt paa et eneste Udtryk, og det er det der forekommer i Sætningen:

»Paa den anden Side mener han heller ikke, at der fra dansk Side har været fremsat nogen direkte Anmodning om saadan Indblanding.«

Der ligger i og for sig deri en Fornemmelse af, at der er fremsat en indirekte Anmodning. Jeg forstaar, at De pure bestrider, at noget saadant har fundet Sted. Men kan De tænke Dem, om Dr. *Meissner* har haft en eller anden Anledning til at opfatte noget som en indirekte Anmodning, eller f. Eks. om der ved hans Forbindelse med *Ernst Berg* kan være fremsat noget, som giver ham Anledning til denne i Virkeligheden skjulte Beskyldning?

Busch-Jensen: Hvis Hr. Aksel Møller læser videre, saa vil det ses, at der staar, at han ikke har hørt det.

Aksel Møller: Nej. Der staar netop:

»Paa den anden Side mener han heller ikke, at der fra dansk Side har været fremsat nogen *direkte* Anmodning om saadan Indblanding.«

Han benægter først, at der har været fremsat noget Ønske fra tysk Side om Indblanding, og derefter udtaler han, at der heller ikke har været fremsat nogen *direkte* Anmodning fra dansk Side om en saadan Indblanding. Men han erkender, at han ikke behøver at have hørt det,

»... saafremt det fra dansk Side mere formløst er henkastet, at en saadan Indblanding ikke vilde være uvelkommen.«

Busch-Jensen: Ja, at han ikke har hørt det.

Aksel Møller: Nej, nej.

Laur. Hansen: Maa jeg blot sige, at der hverken direkte eller indirekte er fremsat noget saadant, men der er tværtimod sket det, at da Sagen blev luftet fra Dr. *Bests* Side, med Henvisning til, hvad der var sket i Tjekkoslovakiet, blev han straks afvist baade af *Axel Olsen* og af mig. Det er det, der er Sandheden i det Spørgsmaal, med Tilføjelse af, at vi ikke ønskede tysk Indblanding i vor Lønpolitik i Danmark. Det er sagt ganske tydeligt.

Aksel Møller: Jeg forstaar udmærket vel, at De maatte tage det Standpunkt ogsaa paa det Tidspunkt, hvor dette har foreligget for Dr. *Meissner* i denne Middagssamtale. Men De kan altsaa ikke sige, at De mener, at paa den eller den Maade kan Dr. *Meissner* hos den eller den have faaet et Indtryk af, at der har været noget om det?

Laur. Hansen: Nej. Maa jeg blot have Lov til at sige, at jeg var ikke den Gang Formand for De samvirkende Fagforbund, og jeg tror nok at turde sige, at der ikke var nogen af dem, der var med dèr, der skulde have plejet Lønforhandlinger med Tyskerne.

Robert Mikkelsen: Maa jeg i denne Forbindelse gøre opmærksom paa, at der er afgivet en Forklaring af *Ernst Berg*, hvori der udtales:

»... at de tilstedeværende Danske ret kraftigt anmodede Best om Støtte i Anledning af Overenskomstsituationen, og at man regnede med, at han kunde i hvert Fald benytte sit Bekendtskab med T. K. Thomsen.«

Det er altsaa vedrørende det samme Møde; det er en Udtalelse af *Ernst Berg*.

Formanden: Jeg ved ikke, om Hr. Aksel Møller er færdig?

Aksel Møller: Jo, for saa vidt er jeg færdig. Men jeg vil gerne have Lov til at sige, at jeg forstaar paa det hele, at naar Hr. *Laur. Hansen* ikke dementerer dette, er det, fordi han henholder sig til det Dementi, der allerede er givet.

Laur. Hansen: Ernst Berg har ikke fremsat saadanne Bemærkninger ved den Middag. Om han har gjort det ved andre Lejligheder, kender jeg ikke noget til.

Aksel Møller: Javel, men saa kan Dr. *Meissners* Fornemmelse af, at der har været en indirekte Anmodning, stamme fra, at *Ernst Berg* over for ham har sagt noget saadant.

Laur. Hansen: Der er ikke sket noget ved den Middag; det kan jeg ikke have Skylden for.

Aksel Møller: Nej, det kan De ikke have nogen Skyld for, det er jeg fuldstændig enig med Dem i, og det kan Fagbevægelsen heller ikke faa Skylden for. Nu er *Ernst Berg* i og for sig dømt og fundet meget, meget for let.

Laur. Hansen: Maa jeg pointere, at det er i hvert Fald ikke sket ved den Middag, uanset om der er sket noget i den Retning.

Hjermind: Hvem refererede De denne Middag hos Dr. *Meissner* til?

Laur. Hansen: Til hvem?

Hjermind: Ja, det spørger jeg om. Har De ikke refereret denne Middag og denne Sammenkomst med Dr. *Best?*

Laur. Hansen: Hvem skulde jeg have referet den til? Jeg var ikke Formand for De samvirkende Fagforbund paa den Tid; da var jeg Minister. Jeg har talt med mine Ministerkolleger om det.

Hjermind: Ja, ja.

Laur. Hansen: Jeg har talt med *Bording* og med *Kjærbøl* baade før og efter, men det har ikke været paa et Ministermøde.

Hjermind: Jeg synes, det havde været naturligt, om De havde gjort det.

Laur. Hansen: Det har jeg ogsaa gjort. Jeg har sagt: Jeg skal til fin Middag i Aften sammen med Dr. *Best*, og jeg har fortalt om, hvad der er sket. Jeg har ikke lagt Skjul paa noget.

Hjermind: Kan De ikke se, Hr. *Laur. Hansen*, at i det Øjeblik der er forskellige Opfattelser af, hvad der er sket ved en saadan Middag, vilde det have en Interesse, hvilket Referat De havde givet lige efter, at De har været til den. Det var det, jeg var interesseret i at høre. Hvis der ikke er andre Spørgsmaal særligt om Middagen, vilde jeg gerne vende tilbage til den Tur, De tog op til Asserbo, for rigtigt at forstaa det. Jeg har forstaaet, efter hvad De

har sagt om Motivet til at tage derop, at det eneste var, at De skulde have det til at glide. Jeg vilde i og for sig gerne have, om De vilde uddybe, hvad der egentlig var Meningen med det; fordi man i al Almindelighed skal have det til at glide, kan det ikke ses umiddelbart, at det skulde paahvile Dem at tage op til Dr. *Meissner*. Jeg vil derfor spørge, om der var noget konkret, nogle bestemte Ting, for hvilke De vilde opsøge Dr. *Meissner*, hvem De jo aldrig havde truffet før, og tale med ham om.

Laur. Hansen: De ved lige saa godt som jeg, Hr. *Hjermind*, at det, der var Tale om i Eftersommeren 1940, var Protektoratet Danmark; det var det, vi skulde undgaa.

Hjermind: Ja, men det er i og for sig ikke bare til min Oplysning, det er lige saa meget til Oplysning for det Referat, der vil komme herfra, at jeg spørger Dem. Men det var altsaa *Situationen?*

Laur. Hansen: Det var den Situation, der forelaa, og man skulde i Danmark undgaa det, der var sket i Holland og Belgien umiddelbart før.

Hjermind: Vilde det alligevel ikke — altsaa med den Baggrund — være muligt for Dem at give en nærmere Fremstilling af den Samtales Indhold og den Henvendelses Karakter, som De jo maa have indledt med?

Laur. Hansen: Der blev talt om Vejr og Vind og alt muligt, og saa kom Dr. *Meissner* ind paa Studierejserne, at det vilde være gavnligt for os Danske at komme derned og se, hvad der var naaet i Tyskland; det diskuterede vi frem og tilbage. Men det, der var over det hele, var den Udtalelse, jeg citerede før; den indledte jeg med og sagde til Dr. *Meissner*, at det var for mig Ledestjernen. Men i øvrigt er det umuligt nu at refere en Samtale, der er foregaaet, medens vi sad og spiste noget Mad, naar der ikke er foregaaet noget særligt vigtigt ud over, at vi har drøftet Studierejserne; havde der været det, havde jeg nok husket det, men naar man taler om Vejr og Vind og kom histop og kom herned ...

Hjermind: Fandt De, at De havde opnaaet noget af det, De tilsigtede med Deres Henvendelse?

Laur. Hansen: Det kunde jeg jo ikke vide; det skulde Fremtiden jo vise. Det var jo ikke for mit Helbreds Skyld, at jeg tog til Tyskland; det var et Offer for at komme igennem, for at undgaa det, jeg før sagde. Dette var blot Indledningen, det andet var Følgerne, og dem kunde jeg ikke vide noget om paa det Tidspunkt.

Hjermind: Jeg har forstaaet, at den Rejse har spillet den Rolle, at den samme Kreds af Personer senere mødes med Dr. *Meissner*. Var det ikke rigtigt, om Kommissionen fik at vide, hvem der deltog i den?

Laur. Hansen: Ja, det kan jeg ikke huske i Dag. Det var mange forskellige; det var alle, der var med paa Rejserne.

Hjermind: Naa.

Laur. Hansen: Selvfølgelig kan jeg ransage min Hukommelse, naar jeg kommer hjem og notere nogle Navne paa, hvem der har været med, men i øvrigt kan det vel oplyses andetstedsfra.

Robert Mikkelsen: Jeg vil lige først nævne endnu en Ting med Hensyn til Middagen hos Dr. *Meissner*, hvor Dr. *Best* var til Stede. De ved, at der er ogsaa afgivet en anden Forklaring, af en Mand, der hedder *Jens Strøm*. Han har sagt, at denne Middag har han talt med Dr. *Meissner* om, og Dr. *Meissner* har fortalt, at »... *Laur. Hansen* har herved efter Kpts. Opfattelse betragtet *Best* som Repræsentant for Landets største Arbejdsgiver. *Laur. Hansen* gav Udtryk for et Haab om, at Hr. *Bests* Interesse kunde give sig Udtryk i et fortsat godt Samarbejde, og haabede paa hans Forstaaelse under de kommende Vanskeligheder. Kpt. mener at kunne huske, at *Best* udtalte, at hvis der blev Vanskeligheder med Arbejdsgiverne om Lønspørgsmaal, skulde han nok lægge et Ord ind paa rette Sted. Dette blev modtaget med almindelig Tilfredshed og Glæde af de tilstedeværende Danske. Overensstemmende Referat af Mødet har Kpt. faaet af *Ernst Berg*. *Meissner* var udmærket tilfreds med Mødets Forløb.« ... Jeg nævner kun dette, fordi det viser, hvor de Rygter kommer fra om de Udtalelser, der skal være faldet, men det giver vel ikke Anledning til nogen yderligere Bemærkninger.

Laur. Hansen: Maa jeg blot sige, at jeg har aldrig talt med *Jens Strøm;* jeg kender ham ikke. Hvordan han skulde have faaet det Indtryk, om det er igennem Dr. *Meissner,* kender jeg ikke. Jeg kan ikke godkende det Referat, jeg maa henholde mig til det, jeg har sagt tidligere.

Robert Mikkelsen: Saa vilde jeg ogsaa gerne spørge Dem om et Par Ting vedrørende Mødet i Asserbo; derom har Dr. *Meissner* afgivet en Forklaring den 12. December 1946 til en Rapport, og han siger der:

»...., at han engang i Sommeren 1940, da han laa paa Landet i Asserbo, blev ringet op fra København, at en fremstaaende dansk Personlighed ønskede at tale med ham. Det viste sig at være *Laur. Hansen,* der med *Staunings* udtrykkelige Billigelse paa Fagbevægelsens Vegne skulde søge Kontakt med Tyskerne, hvorved han forøvrigt ogsaa var i Overensstemmelse med *Axel Olsen. Meissner* mente, at en saadan Kontakt strengt taget henhørte under den tyske Arbejdsfront, men da det var denne forbudt at beskæftige sig med Medlemmer af II Internationale, blev Kontakten etableret gennem det tyske Udenrigsministerium, og heraf kom bl. a. Arbejderdelegationernes Tysklandsrejser og Kontaktfrokosterne hos *Henning Dalsgaard.*

Efter Frankrigs Fald deltog *Meissner* i en Middag hos Nimb, hvor Fagbevægelsen var repræsenteret (det forekommer mig, at *Meissner* udtalte, at *Stauning* havde været der). Han mærkede her, hvilket dybt Indtryk Krigsbegivenhederne havde gjort, og at man paa dansk Side givetvis regnede med, at Krigen var tabt for de Allierede. I den følgende Tid orienterede Fagbevægelsens Ledelse sig som Konsekvens heraf mere og mere henimod Tyskland, men ganske vist paa meget neutral Basis, medens Socialdemokratiet, der i Tyskland ansaas for noget kompromitteret (Matteottifonden), nølende fulgte bagefter.«

Denne Middag hos »Nimb«, erindrer De den? Har De deltaget i den?

Laur. Hansen: Jeg har aldrig deltaget i nogen Middag hos »Nimb« sammen med *Dr. Meissner.*

Robert Mikkelsen: Naar der staar, at Fagbevægelsen var repræsenteret, var det i hvert Fald ikke af Dem, den var repræsenteret?

Laur. Hansen: Fagbevægelsen har paa det Tidspunkt ikke været repræsenteret ved nogen Middag hos »Nimb«.

Robert Mikkelsen: Ikke Dem bekendt.

Laur. Hansen: Ja, hvis han tænker paa Fagbevægelsen som De samvirkende Fagforbund, kan jeg bestemt sige, at der ikke har været nogen fra De samvirkende Fagforbund.

Robert Mikkelsen: Javel, med Hensyn til Mødet i Asserbo vilde jeg gerne spørge — jeg forstod ikke helt før —, om det var efter forudgaaende Aftale med andre, at De tog derop.

Laur. Hansen: Med *Henning Dalsgaard.*

Robert Mikkelsen: Med *Henning Dalsgaard?*

Laur. Hansen: Ja.

Robert Mikkelsen: Men havde De ikke drøftet Spørgsmaalet med Medlemmer af Regeringen?

Laur. Hansen: Jo, det har jeg vist sagt en Gang før, Hr. Formand.

Formanden: Ja.

Laur. Hansen: Med *Stauning.*

Robert Mikkelsen: Blev der ogsaa talt med De samvirkende Fogforbund om det? Blev der givet et Referat til De samvirkende Fagforbunds Ledelse om det, der var sket?

Laur. Hansen: Ja.

Robert Mikkelsen: Der blev givet Referat til De samvirkende Fagforbunds Bestyrelse?

Laur. Hansen: Forretningsudvalg.

Robert Mikkelsen: Forretningsudvalg, javel. — Saa siger *Meissner* videre hen, at han

»....huskede de Frokoster, der blev afholdt hos Henning Dalsgaard, og hvor navnlig Fagbevægelsens Ledelse blev indbudt. Laurits Hansen havde en væsentlig Indflydelse paa, hvem der skulde med.«

Jeg vil gerne spørge Dem, om De har noget at bemærke til det.

Laur. Hansen: Nej, det kan godt være. Vi var gerne tilsagt en 2—3—4 Stykker; jeg understreger *tilsagt.*

Robert Mikkelsen: Der var en 3—4 Stykker fra ....

Laur. Hansen: ....fra dansk Side.

Robert Mikkelsen: Javel. Hvor mange af den Slags Frokoster vil De mene, der har været Tale om?

Laur. Hansen: Jeg ved ikke, om der har været 3 eller 4. Jeg ved ikke, om det har Interesse, men jeg kan godt referere en af dem, som jeg husker temmelig nøje.

Robert Mikkelsen: Er det den, hvor der blev protesteret imod Arbejdsfrontens Blad?

Laur. Hansen: Nej, det gjorde vi paa dem alle sammen.

Robert Mikkelsen: Naa.

Formanden: Men hvad var det for en, De godt kunde referere lidt af?

Laur. Hansen: Det var en Frokost, vi var tilsagt til, umiddelbart efter Episoden ude paa Fodboldbanen. Jeg kunde godt se paa Dr. *Meissner,* da han kom — der var en 3—4 Stykker fra Berlin, som vi havde været sammen med paa vore Studierejser dernede —, at han var gal i Hovedet. Jeg blev placeret oppe ved hans højre Side, han sad ved Bordenden, og saa sagde jeg: Hvad er der i Vejen med Dem i Dag? Jeg synes De ser saa sur ud. — Han talte godt Dansk: dette her kunde ikke blive ved at gaa, og han for op som en Trold af en Æske. — Hvad for noget? spørger jeg. — Ja, det var en Skandale ude paa Fodboldbanen — og saa bandede han — det var snart saadan, at 90 pCt. af den danske Befolkning var engelskorienteret. Saa slog jeg ham lidt paa Skulderen og sagde: De tager fejl. — Hvad mener De? — Jeg mener, at det er mindst 98 pCt. — Han blev ikke i bedre Humør af det. — Men paa den Maade gik Frokosten.

Jeg husker fra den samme Frokost, at *Axel Olsen,* som nu er afgaaet ved Døden, fortalte en Historie. Nu vil jeg ikke forsøge at gengive den paa samme charmerende Maade, som han fortalte den, men det var en, der var møntet paa Tyskerne paa nøjagtig samme Maade. Det var ikke just Behageligheder, vi sagde dem ved de Frokoster. Nu havde vi den Fordel, at de, der kom fra Berlin, ikke forstod, hvad vi sagde, men *Meissner* forstod det; han forstod lige saa godt Dansk, som vi selv gør det. Men det var Jargon'en ved de Frokoster, saa jeg vil tro, at vi ogsaa har haft noget Udbytte af det. Det var i hvert Fald vor Erfaring, at hvis vi krøb i et Musehul for dem, var de overhovedet ikke til at have med at gøre; hvis man var fræk, kom man altid længere med dem, end man ellers vilde have gjort.

Robert Mikkelsen: Med Hensyn til Stemningen ved disse Sammenkomster foreligger der et Referat, hvorefter *Axel Olsen* havde udtalt, at Stemningen var trykket; det var nu vist netop den Middag, hvor Dr. *Best* var til Stede.

Laur. Hansen: Nej, det har været den Frokost, jeg talte om, hvor Stemningen har været trykket.

Robert Mikkelsen: Meissner siger:

»Mødet .... betragtedes i hvert Fald fra tysk Side som meget vellykket. Stemningen var gensidig hjertelig —

Meissner lo ved Referat af *Axel Olsens* Bemærkning om, at Stemningen var trykket.«

Men det var altsaa ogsaa Deres Opfattelse, at den var trykket?

Laur. Hansen: Ja, til at begynde med var den i høj Grad trykket.

Robert Mikkelsen: Saa har Tyskerne misforstaaet Situationen. — Der er lige en Ting til — det er *Jens Strøm* —:

»Efter den anden Rejse afholdt Rejsedeltagerne fra Arbejdsgiverforeningen og Arbejderbevægelsen en Festlighed i Studenterforeningen, hvortil man indbød Meissner og Frue, og hvor man varmt takkede Meissner for hans Værtsskab paa Rejserne og overrakte ham en kostbar Porcellainsfigur, der indkøbtes for Organisationernes Penge.«

Erindrer De noget om den?

Laur. Hansen: Ja, i høj Grad.

Robert Mikkelsen: Hvad er der om det?

Laur. Hansen: Det passer ikke, at det er efter den anden Rejse; det er efter den første Rejse. Vi talte om det allerede i Berlin, at vi ikke vilde være dem noget skyldige; vi skulde jo leve paa deres Pung, da vi var dernede, blev hentet og bragt o. s. v., og saa var vi enige om, da vi tog hjem, at Arbejdsgi-

verforeningen og De samvirkende Fagforbund skulde invitere Dr. *Meissner* og hans Frue, der var Førere under Turen, naar vi kom hjem. Og det skete. Det skete inde i Studenterforeningen, for det skulde ikke være paa noget offentligt Sted, og det var i al Beskedenhed; en Festlighed kan det ikke kaldes, det kan nærmest karakteriseres som en Gang »Tak for Mad«.

Robert Mikkelsen: Der fik han altsaa den Figur?

Laur. Hansen: Ja, han fik en Figur.

Robert Mikkelsen: Saa vil jeg endelig spørge om en Ting til. Nu har vi hørt om den Række af Møder, der har været, hvor man fra tysk og dansk Side drøftede Situationen ....

Laur. Hansen Naah, en Række ..

Robert Mikelsen: Ja?

Laur. Hansen: Det er saa meget sagt.

Robert Mikkelsen: .... og det er sagt, at de Problemer, det har drejet sig om, de Ting, Tyskerne har ønsket, dels er disse Rejser, dels er dette med Fagbladene, og naar man saa ser paa, hvad det er, der efter Deres Forklaring ligesom blev ydet fra dansk Side, maa man jo forbavses over, at saa overordentlig lidt har været nok til at afværge de store Ulykker, som det var Deres Bestræbelser at afværge for den danske Arbejderklasse. Jeg vil gerne spørge, om De ikke har en Slags Forklaring paa, hvordan det kunde lykkes. Var det kun disse Frokoster og kun denne personlige Komsammen, som var tilstrækkelig til at afbøde de Ulykker, som man frygtede?

Laur. Hansen: Ja, jeg kan dertil blot sige, at vi var i Virkeligheden ogsaa forbavsede over, at vi slap saa billigt, som vi gjorde; men jeg kan iøvrigt kun henholde mig til, hvad jeg allerede har sagt.

Kristen Amby: Maa jeg stille to Spørgsmaal: Hvad var det, der gjorde, at De betragtede *Henning Dalsgaards* Henvendelse til Dem som noget, De skulde reflektere paa? *Henning Dalsgaard* var jo ikke en offentlig Personlighed. Jeg kunde forstaa, hvis Regeringens Chef havde sagt til De samvirkende Fagforbunds Formand, at naar denne Linie er anlagt, maa man se at finde en eller anden modus for Fagforbundene. Men efter Deres Fremstilling er det denne Tilfældighed, at den i denne Forbindelse ganske Nul- og Niks-Mand henvender sig til Dem og siger, at han har en Kontakt til en Tysker, der faar Dem til at reflektere paa det. Hvad er Grunden hertil?

Laur. Hansen: Det var efter de Samtaler, der havde været ført med Regeringen i 1940, hele Situationens Udvikling, der vel nok foranledigede *Berg* til at sætte sig i Forbindelse med *Henning Dalsgaard,* hvorfra Henvendelsen til mig kommer.

Kristen Amby: Jeg er klar over, at *Henning Dalsgaard* kommer til Dem, men *Henning Dalsgaard* er jo ingen ..

Laur. Hansen: Jo, han var Sekretær eller Direktør for Dansk-Tysk Pressebureau. Det var en ret nærliggende Vej.

Kristen Amby: Jeg synes, at naar Sagen skulde have et saa officielt Forløb, som det efter Deres Mening var rimeligt, den havde ....

Laur. Hansen: Den var i høj Grad uofficiel.

Kristen Amby: Nej, jeg mener, at den Politik, eller hvad man nu vil kalde det, skulde jo have en officiel Karakter, for det var jo i Egenskab af Formand for De samvirkende Fagforbund, at det skete, synes jeg, at det var et spinkelt Grundlag at gøre det paa, at en Mand, der hedder *Henning Dalsgaard,* henvender sig.

Der var nok af andre Veje; Pressen havde Forbindelse med Dr. *Meissner* hvert Øjeblik.

Laur. Hansen: Jeg mener ikke, at Vejen til *Meissner* er afgørende. Jeg har en Gang præciseret hele Situationen i 1940, hvor det gjaldt om at komme igennem for at undgaa det, som var sket andre Steder; om det saa er *Henning Dalsgaard,* der er Formidleren, eller om det er en anden, synes jeg er mindre væsentligt.

Kristen Amby: Der er jo Mennesker, der har haft Forbindelse med Tyskerne, ogsaa fordi de ingen Embedsforbindelse havde med dem, og som paastaar, at de har gjort det ud fra de bedste Motiver, og som har maattet bøde

haardt for det senere. Jeg mener, at eet er, at der sker en Henvendelse til Dem fra Landets officielle Regering, fra Udenrigsministeren eller Statsministeren om at sørge for Forbindelse af en eller anden Karakter for at beskytte baade Fagbevægelsen og Landet, men et andet er, at en ganske nichtswürdig Person kan foranledige Dem som Formand for De samvirkende Fagforbund til at henvende Dem til en fremstaaende Tysker. Jeg forstaar det ikke. Men det har De altsaa ikke nogen Forklaring paa?

Laur. Hansen: Jo, Sagen har været drøftet med *Stauning* inden den Tid; det har jeg sagt tidligere.

Kristen Amby: Hvornaar kommer denne Henvendelse fra *Henning Dalsgaard* første Gang til Dem?

Laur. Hansen: I September Maaned 1940.

Kristen Amby: Og saa drøftede De den med *Stauning?*

Laur. Hansen: Nej, ikke Henvendelsen. Vi havde drøftet hele Situationen, Baggrunden for Henvendelsen havde vi drøftet inden den Tid.

Kristen Amby: Det vil altsaa sige, at De mener, at i Virkeligheden er det andre — maaske *Alex Christiansen* —, der via *Stauning* har foranlediget *Henning Dalsgaard* til at henvende sig til Dem?

Laur. Hansen: Jeg har ingen Mening om det.

Kristen Amby: De mener altsaa med andre Ord — hvis jeg maa spørge paa den Maade —, at da De har drøftet hele Situationen med Regeringens Chef, og da saa denne Henvendelse kommer fra *Henning Dalsgaard,* maa De gribe denne Lejlighed?

Laur. Hansen: Ja, det mener jeg.

Kristen Amby: Det mener De. Tak. — Det er det ene. Det andet Spørgsmaal er dette: De sagde for nogen Tid siden, at da De havde været til denne Middag hos Dr. *Meissner,* hvor Dr. *Best* var til Stede, sagde De det bagefter — De sagde det ogsaa forinden — til nogle af Deres Kolleger i Ministeriet, og De nævnede nogle Navne. Gav De et Referat i Regeringen? Der var jo ikke bare Deres socialdemokratiske Kammerater i Regeringen, der var dog en hel Del øvrige Personer i Regeringen. Vilde De ikke mene det rigtigt, om De havde givet et Referat af, at De havde været sammen under disse selskabelige Former med de og de Personer sammen med Dr. *Best?* Men det har De altsaa ikke gjort?

Laur. Hansen: Nej. Saavidt jeg erindrer, har jeg inden Middagen spurgt Statsministeren, om det var nødvendigt, at jeg tog med, og saa har han sagt: Selvfølgelig er det nødvendigt. Men der skete ikke ved den Middag noget, som gav Grundlag for at give noget Referat til den samlede Regering.

Kristen Amby: Jeg er klar over, at der ikke skete politisk opsigtvækkende Ting. Men mener De ikke, naar man sidder som Medlem af en Regering, at det er naturligt, at enhver Bevægelse af den Karakter, altsaa Modtagelsen af en Indbydelse af den Art, bliver bekendtgjort for de øvrige Regeringsmedlemmer og ikke blot Statsministeren?

Laur. Hansen: Det maa da tilkomme Statsministeren at afgøre det og ikke mig.

Kristen Amby: Saadan kan man jo se paa det. Jeg synes, at almindelig Loyalitet vil fordre, at man sagde det til andre.

Laur. Hansen: Saa har De ikke siddet i et Ministerium *Scavenius.* Der skulde man nok blive forhindret i at komme med Sager; det maatte komme igennem Statsministeren. Naar jeg har informeret ham, maatte det være tilstrækkeligt.

Kristen Amby: De har ogsaa informeret Deres socialdemokratiske Kammerater?

Laur. Hansen: Ja, mine socialdemokratiske Kammerater, det fandt jeg ganske naturligt, eftersom vi spiste Frokost sammen hver Dag.

Formanden: Var der mere? Da det ikke synes at være Tilfældet, takker Kommissionen Dem, Hr. *Laur. Hansen,* fordi De kom til Stede og afgav Forklaring.

Afhøringen sluttet Kl. 15.35.

Torsdag den 28. August 1947 Kl. 10.

For Kommissionen mødte Civilingeniør Knud Nielsen Højgaard.

Formanden: En af de Opgaver, som Folketinget har tildelt denne Kommission, gaar ud paa at foretage de Undersøgelser, som Kommissionen finder paakrævede med Hensyn til politisk Virksomhed under Besættelsen, der skønnes at indeholde Anslag mod Folkestyret og den hidtidige statsretlige Praksis. I Henhold hertil har Kommissionen nu i adskillige Møder beskæftiget sig med Danmarkskredsen og Højgaardgruppen. Deres Forbindelse med den sidstnævnte Gruppe fremgaar formentlig af Navnet; den oprindelige Betegnelse var vel ellers Ingeniørgruppen. Forinden jeg fortsætter, vil jeg dog først gøre Dem, Hr. Ingeniør, bekendt med, at alle Kommissionens Møder foregaar for lukkede Døre, og der paahviler som Følge heraf Medlemmerne Diskretionspligt. Jeg spørger nu Dem, Hr. Ingeniør Højgaard, om De vil føle Dem bundet af den samme Diskretionspligt?

Højgaard: Ja.

Formanden: Tak. Jeg skal tilføje — det er Dem maaske allerede bekendt —, at der senere til Oplysning for Offentligheden vil fremkomme en Redegørelse fra Kommissionen. Dernæst maa jeg ulejlige Dem med over for Kommissionen at oplyse Deres fulde Navn.

Højgaard: Knud Nielsen Højgaard.

Formanden: Deres Stilling kender vi jo.

Højgaard: Civilingeniør.

Formanden: Jeg vil foreslaa, at De nu faar Lejlighed til at give en sammenhængende Fremstilling af Deres Forhold til den saakaldte Højgaardkreds, dens Oprindelse, Formaal, Virke og Opløsning. Det vil formentlig være mest tilfredsstillende for Dem, og jeg gaar ud fra, at det stemmer med Deres Ønsker?

Højgaard: Ja.

— — — — — — — — — — — — — — —

En Sag, som havde gjort et meget stærkt Indtryk paa mig personlig, var det, der fandt Sted en Uge efter Kapitulationen, hvor den danske Regering ved Ministrene *Stauning* og *Christmas Møller* foranledigede — jeg tror godt, jeg kan sige »foranledigede« —, at de Arbejder for Tyskerne kom i Gang, som senere tog et saa stort og uhyggeligt Omfang, nemlig Værnemagtsarbejderne, eller som de nu hedder, Værnemagerarbejderne. Jeg har et Notat fra den Tid, som jeg maaske maa have Lov til at ånføre, fordi jeg mener, at det belyser Situationen og det, der skete dengang, og fordi det altsaa for mig var et af de Forhold, som paavirkede mig stærkt. Det er et Notat, som jeg har dikteret den 16. Maj 1940, og det lyder som følger:

»Ved et Møde paa mit Kontor den 15. Maj 1940 med Ingeniør *T. K. Thomsen* kom denne ind paa Spørgsmaalet om hans Deltagelse i Bygningen af Flyvepladser i Jylland. Ingeniør *Thomsen* meddelte følgende: Den 16. April om Eftermiddagen modtog han Besøg af Generalkonsul *Krüger* ledsaget af to tyske Officerer. De Herrer kom for at opfordre *Thomsen* til at paatage sig Udførelsen af 4 Flyvepladser i Jylland. *Thomsen* gav ved vor Samtale ikke nærmere Meddelelse om, hvorledes Forhandlingen med Tyskerne forløb, men han meddelte, at han efter Samtalen henvend-

te sig først til *Stauning* og derefter til *Christmas Møller*.

Stauning, som gjorde Indtryk af at være gammel og meget træt« — det er *Thomsens* Udtryk —

»lod *Thomsen* forstaa, at Sagen havde udviklet sig saaledes:

Tyskerne havde kort efter Besættelsen meddelt Regeringen, at man vilde anlægge militære Flyvepladser i Jylland; man havde tænkt sig at lade tyske Arbejdere komme op og udføre Arbejdet direkte under tysk Kommando. Dette havde Regeringen protesteret imod, hvorefter Tyskerne havde svaret, at man jo saa maatte udskrive danske Arbejdere. Heller ikke denne Plan faldt i Regeringens Smag, og det endte med, at Regeringen sagde til Tyskerne, at de vilde kunne faa Arbejdet udført af danske Ingeniørfirmaer, som paa normal Maade vilde antage dansk Arbejdskraft. *Stauning* havde derefter givet Tyskerne en Liste, hvorpaa Navnene *Christiani & Nielsen, Højgaard & Schultz, Monberg & Thorsen, Wright, Thomsen & Kier* og muligvis flere var opført.

Stauning havde indtrængende henstillet til *Thomsen* at paatage sig Arbejdet. Samme Standpunkt havde *Christmas Møller* indtaget.

Om Aftenen havde *Thomsen* søgt at komme i Forbindelse med mig, idet han ønskede at raadføre sig med mig. Jeg var samme Aften rejst til Korsør, saa Mødet kom ikke i Stand, hvilket *Thomsen* nu bagefter i høj Grad beklagede.

Den følgende Dag fortsatte *Thomsen* Forhandlingerne. Han skaffede sig ved Forhandlinger med Nationalbanken Sikkerhed for, at Betalingen vilde ske prompte, og Kontrakten med Tyskerne blev afsluttet paa Regningsbasis.«

— Jeg har noteret, at Grundlaget var 25 pCt. Tillæg for Arbejdsløn og 10 pCt. for Materialer. —

»Thomsen meddelte yderligere, at han havde faaet at vide, at Tyskerne først havde været hos *Christiani & Nielsen*, som imidlertid havde fundet et Paaskud til at undslaa sig for Arbejdet. *Nielsen* havde senere sagt til *Thomsen*, at *Christiani* af Hensyn til sin internationale Position ikke havde ønsket at ødelægge sit gode Navn og Rygte, og *Christiani & Nielsen* havde henstillet til Tyskerne at henvende sig til *Wright, Thomsen & Kier*.

Ved en tilfældig Samtale den 15. Maj med Ingeniør *Thorsen* meddelte denne, at Tyskerne ligeledes havde været hos hans Firma. De havde truffet Ingeniør *Monberg*, som straks havde afvist enhver Tanke om at beskæftige sig med Arbejderne. Tyskerne havde haft fuld Forstaaelse heraf og havde ikke insisteret.

Ovenstaaende Fremstilling svarer ganske til, hvad *Christmas Møller* ved forskellige Samtaler har meddelt mig. Jeg har overfor *Christmas Møller* ikke lagt Skjul paa, at Regeringens Handlemaade i denne Sag efter min Mening nationalt set er det største Fejlgreb, der er begaaet overfor Tyskerne efter Besættelsen. Det fremgaar af Sagens Udvikling, at Tyskerne paa Forhaand gik ud fra, at Danske ikke vilde nedværdige sig til at udføre disse Arbejder. Det eneste Regeringen havde at gøre i den givne Situation, var at nedlægge Protest og derefter finde sig i, at Tyskerne foretog sig, hvad de fandt fornødent.

Det Besøg, som Direktør *Alex. Holst* aflagde hos mig den 25. April, er det bedste Bevis paa, hvorledes Nordmænd ser paa Sagen, se Brev af 26. April fra Direktør *Holst* til *Christmas Møller*.«

Med dette Besøg forholder det sig saaledes, at Direktør *Alex. Holst* — han er Direktør for Norsk Hydro's Salgskontor i Danmark og vistnok Formand for den norske Forening i København — henvendte sig paa mit Kontor den 25. April, efter at han havde faaet at vide, at disse Flyvepladser skulde anlægges for at støtte Angreb paa Norge. Jeg har kun truffet Direktør *Holst* denne ene Gang, kendte ham ikke i Forvejen, men det gjorde et stærkt Indtryk paa mig. Han er en stor, tilsyneladende ikke sentimental Mand, men hans Forbitrelse over det, der var sket, var saa stor, at Taarerne løb ned ad hans Kin-

der, da han talte med mig. Saadan var det Indtryk, dette gjorde paa en Nordmand. Han kom til mig, fordi han mente, at jeg var Formand for Dansk Ingeniørforening, og naar det var Tilfældet, maatte det være min Pligt at hindre, at danske Ingeniører deltog i denne skændige Handling; saaledes saa det ud set fra hans Side. Jeg maatte oplyse ham om, for det første at jeg ikke længere var Formand for Dansk Ingeniørforening — jeg fratraadte i Vinteren 1940 —, for det andet at denne Sag laa ganske uden for de Rammer, hvor jeg havde nogen som helst Mulighed for at gøre min Indflydelse gældende. Jeg henviste ham til at henvende sig til *Christmas Møller*, og det gjorde han i et Brev af 26. April. Han sendte mig en Kopi af Brevet, og jeg maa maaske have Lov til at læse det op, det lyder som følger:

»Naar jeg som nordmand tillater mig at henvende mig til Dem, saa er foranledningen hertil den, at jeg har bragt i erfaring, at der av ledende danske ingeniørfirmaer, med den danske regjerings godkjendelse er sluttet kontrakter med de tyske myndigheter om bygning av ialt 6 flyveplasser i Jylland. Dette viser, at tyskerne i strid med sine forsikringer ved landets besettelse vil udnytte Danmark til direkte krigsformaal. At jeg som nordmand maa se paa dette med den største bekymring, er jeg sikker paa, at De vil forstaa.

Jeg er naturligvis klar over, at Danmark idag befinner sig i en tvangssituation og at landets borgere blir *tvunget* til at assistere tyskerne. Men det er like sikkert at denne assistance vil bli mere eller mindre effektiv eftersom den danske assistance ydes *villig* eller *uvillig*. Andre land har tidligere vist at en velorganisert passiv motstand kan være av betydning. Jeg tror, at vi hurtig kan bli enige om, at vor sak er felles. Danskene kan idag ikke som nordmennene kjempe med vaaben og soldater — men Danmark maa like fuldt kjempe med de midler, som staar til disposition. Det gjælder ikke for Danmark om at slippe billigst mulig igjennem den nuværende situation — det, som det gjælder om, er at yde al mulig motstand mot tyskerne, selv om dette koster Danmark store ofre.

Jeg tror, at den situation som er skapt ved »Samarbeidet« med tyskerne og den fiktion, som søkes opretholdt, at den danske regjering endnu leder landet, er den uheldigst mulige for den organisering av den passive motstand. Intet kan passe tyskerne bedre end at føre deres vilje ut i livet gjennem en dansk regjering, som representerer hele det danske folk. Passiv motstand mot den nuværende regjerings bestemmelser — som f. eks. den gjennemtvungne tilladelse til anlegg av flyveplasser — kan ikke ventes, derimot maa man formode, at det ville være muligt at organisere en viss passiv motstand mot bestemmelser, som fremtrer som et tydeligt tysk diktat. Dette gjælder ikke bare flyveplassene, men det gjælder alle de bestemmelser, som regjeringen mot sin vilje nødsages til at vedtage. Dertil kommer, at det overfor utlandet sikkert vil ha betydning, at den danske regjering markerer sin utilbøielighet til at fungere som en lydregjering av de tyske overfaldsmænd.

Jeg haaber, De vil forstaa, at hensigten med dette brev ikke er at ville blande mig ind i indre danske forhold — dertil har jeg som nordmand ingen rett. Hensigten er efter fattig evne at forsøke at tjene den sak, som er felles for Danmark og Norge: at beseire tyskerne.

Jeg opsøkte igaar Knud Højgaard for at tale med ham specielt om anlegget av de tyske flyveplasser i Jylland. Ingeniør Højgaard viste mig megen forstaaelse for de tanker, jeg fremførte, og anbefalte mig at tilskrive Dem i sakens anledning.

Deres ærbødige

Holst.«

Jeg fremhæver særlig denne Sag, fordi jeg mener — som jeg ogsaa har sagt, og som det fremgaar her af mit Notat, at jeg har sagt til *Christmas Møller*, som var den af Ministrene, jeg havde Kontakt med dengang, den eneste —, at dette her har været til større Skade for Moralen og hele Holdningen i Danmark i Forhold til Ty-

skerne end noget andet. Naar det skete en Uge efter, at man havde faaet Forsikringen om, at noget saadant ikke skulde finde Sted, kan det vel ikke undre, at man følte sig meget stærkt paavirket og maatte spørge sig selv, om virkelig den Regering, som begik den Slags Fejltagelser efter min Mening og efter andres Mening, var den rette Regering i Danmark. Saadan stod det for os dengang. Det er kendt nok, hvad dette Forhold førte til. Det førte til den kolossale og vanvittige Udvikling af hele Værnemagervirksomheden, som jo navnlig inden for Entreprenørfaget antog de mest forfærdende Former. Det førte ikke alene til den allerstørste Føjelighed og det mest usmagelige Samarbejde med Tyskerne, men ogsaa til ren Svindel og Bedrageri, som jo ikke alene fandt Sted for visse Entreprenørers Vedkommende, men ogsaa i stor Udstrækning blev praktiseret fra de Menneskers Side, som arbejdede i de paagældende Firmaer. Det er en kendt Sag; det behøver jeg ikke at uddybe

nærmere, men det har altsaa vist sig, at naar jeg dengang saa paa dette som et meget alvorligt Forhold, har Udviklingen senere givet mig Ret. Det var særlig farligt netop inden for dette Fag, Entreprenørfaget, fordi det ikke er noget særlig afgrænset Fag, men et Fag, hvor enhver, der kan købe en Trillebør eller en Gravemaskine, kan begynde i Morgen uden at have nogen som helst Forudsætninger for at føre Virksomheden paa anstændig og regulær Maade; og det var faktisk det, der skete. Hvis Regeringen i Stedet for at give frie Tøjler paa dette Omraade havde søgt at gribe regulerende ind i rette Tid, havde man maaske undgaaet en Del af den Vanære og de Ulykker, som senere har fundet Sted.

Det var altsaa en Ting, som var passeret umiddelbart efter den 9. April, og som ikke kunde undlade at paavirke mig og andre ganske overordentligt stærkt.

— — — — — — — — — — — —

Onsdag den 18. December 1946 Kl. 10.

For Kommissionen mødte Rigspolitichef, fhv. Justitsminister Eigil Thune Jacobsen.

Robert Mikkelsen: Saa er der et Spørgsmaal, som De ogsaa har besvaret til Kommissionen[1]). Det angaar Understøttelsesordingen for Kommunisterne. Der nævnes til sidst, at det paa et vist Tidspunkt, bl. a. af Folketingsmand *Amby*, blev henstillet at føre Ordningen tilbage til Justitsministeriet, og saa staar der: »og hertil var jeg villig . . ., men Ministerraadet fastholdt, at Ordningen skulde forblive under Arbejds- og Socialministeriet«. Nu foreligger der her for Kommissionen en Skrivelse fra Arbejds- og Socialminister Kjærbøl til Stauning[1]), hvor han siger om det samme Forhold, at der var blevet fremført den Opfattelse, »som ogsaa har en vis Støtte fra Embedsmandsside«, at Understøttelsen burde ordnes paa en anden Maade, og han — Kjærbøl — »anser det for rigtigst, at Sagens videre Behandling overgaar til Justitsministeriet«. Det er altsaa det samme Forhold, der omtales i begge disse Skrivelser. Men saa siger Kjærbøl senere: »dette lod sig ikke gøre«, og nu vil jeg gerne spørge Dem, hvordan dette kan forklares. Naar De som Justitsminister her siger, at De var villig til at overtage disse Forhold, og Arbejds- og Socialministeren, som havde dem, anbefaler, at de overgaar til Justitsministeriet, og der fra Kommunistudvalgets Side, ikke alene fra Folketingsmand *Amby*, men fra adskillige andre, var fremsat stærke Ønsker om, at det skulde overgaa til Justitsministeriet, hvorfor kunde det saa ikke lade sig gøre? Hvem var det i Ministerraadet der modsatte sig det, naar de to Ministre, som det angik, begge var enige om, at det var den mest hensigtsmæssige Ordning?

Thune Jacobsen: For mig staar det saaledes ganske tydeligt, at jeg, dengang jeg skulde gennemføre Ordningen med Kommunisterne og deres Internering, havde til Hensigt ogsaa at gennemføre Understøttelsesordningen for dem, fordi jeg her havde et Omraade, hvor jeg ikke var bundet af Tyskerne, hvor jeg altsaa kunde bevæge mig noget mere frit. Vi havde i Justitsministeriet den Opfattelse, at man skulde sørge for, at Ordningen blev saa forsvarlig, at det ikke kom til at gaa væsentlig ud over de paagældende internerede og deres Forsørgerforhold, altsaa at man skulde sørge for, at det økonomiske Grundlag for Familiernes Eksistens ikke blev forrykket, hvad jeg ogsaa har udtrykt i Skrivelse til Arbejds- og Socialministeriet. Altsaa, jeg havde fra Begyndelsen af selv tænkt: her er et Omraade, hvor du kan faa Lov til selv at gøre en Smule godt, fordi det ikke kommer til at kollidere med dine andre Pligter. Men da Spørgsmaalet saa blev behandlet i Ministermødet, blev man dèr enig om, at det maatte henhøre under Arbejds- og Socialministeriet, og derfor blev det lagt over paa dette. Jeg erklærede, kan jeg tydeligt huske, i Ministerraadet, at jeg var villig til at overtage denne Opgave, og jeg var lidt ivrig efter det, kan jeg godt sige, men den blev altsaa lagt over til dem. Senere kom der fra Kommunisterne gentagne Klager; det var vist ikke selve Ordningen af de økonomiske Forhold, de klagede over, men det var bl. a. over, at Udbetalingen foregik under saadanne Former, at de paagældende blev generet derved, og jeg kan huske, at netop Folketingsmand *Amby* var virksom paa dette Punkt og klagede over, dels at det var gaaet noget langsomt med at faa Forholdene ordnet, og dels at det var, som om de forskellige Kommuner i Landet ikke virkede, som de skulde. Da disse Klager var kommet frem, rejste jeg igen i Ministermødet Spørgsmaalet, om man ikke havde Lyst til at overgive mig det, men der blev

[1]) A. nr. 3, side 89.

svaret nej: det laa under Arbejds- og Socialministeriet, og dèr skulde det blive liggende. Det husker jeg ganske tydeligt; det var for saa vidt noget, der interesserede mig noget. Og Grunden til, at man lod det ligge under Arbejds- og Socialministeriet, er naturligvis, at det drejede sig om Understøttelse; det var ikke politimæssige Foranstaltninger.

Robert Mikkelsen: Men det, jeg nu henleder Opmærksomheden paa, er, at Arbejds- og Socialministeren selv ogsaa havde foreslaaet, at det overgik til Justitsministeren. Nu hævder De, at De som Justitsminister anmodede om, at det gik over til Dem, Arbejds- og Socialministeren siger selv, at han vil helst, at det skal gaa over til Dem, Opfattelsen har Støtte i Embedsmandskredse, som der staar, og ikke desto mindre siger Arbejds- og Socialministeren: Forslaget lod sig imidlertid ikke gennemføre, og De siger: Ministerraadet fastholdt, at Ordningen skulde forblive under Arbejds- og Socialministeriet. Saa er det, jeg spørger: fra hvilken Side i Ministeriet kom den stærke Modvilje, naar begge de implicerede Ministre var enige om, at Sagen maatte lægges om paa den Maade, og det faar Støtte fra Embedsmandskredse og Folketingsmanden?

Thune Jacobsen: I Ministeriet var der ikke Modvilje mod det.

Robert Mikkelsen: Hvem kom Modstanden saa fra?

Thune Jacobsen: Det kan jeg ikke erindre.

Formanden: Jeg tror, vi maa blive staaende ved den Oplysning her, at i Ministerraadet blev det vedtaget. Vi kan vist ikke komme det nærmere, kan jeg forstaa.

Thune Jacobsen: Fra hvornaar er den Meddelelse fra Arbejdsminister Kjærbøl?

Robert Mikkelsen: Skrivelsen er dateret 6. Febr. 1942.

Thune Jacobsen: Man kunde ikke spørge ham om det igen? For der er vist et senere Tidspunkt, hvor man igen har diskuteret Spørgsmaalet om at flytte det. Var det ikke rimeligt at spørge ham? Efter min Opfattelse laa det saadan, at jeg naturligvis godt kunde indse, at det var praktisk, at det laa under Arbejds- og Socialministeriet, men naar der var det stærke Ønske fra Kommunisternes Side om at faa det ind under os, havde jeg altsaa ikke noget imod det. Der er blot en Ting, der undrer mig, og som jeg takker for; det er, at Kommunisterne her virkelig ønskede, at det kom ind under Justitsministeriet, for jeg har ikke tidligere haft Opfattelsen af, at Kommunisterne mente, at vi i Justitsministeriet eller Politiet egentlig ønskede at gavne dem.

Robert Mikkelsen: Maa jeg lige bemærke, at der er ikke Tale om, hvad Ønsker man havde, men blot om at stille Spørgsmaal.

Formanden: Jeg har jo allerede henledt Opmærksomheden paa, at jeg finder denne — jeg kan godt kalde det Diskussion — ørkesløs. Rigspolitichefen er spurgt gentagne Gange, om han kan sige, hvem det var. Det kan Rigspolitichefen ikke. Saa maa vi efter min Mening holde os til den faktiske Oplysning, som jeg citerede før: i et Ministerraad blev det vedtaget, skønt jeg var villig til at ordne disse Forhold, at Ordningen skulde overgaa til Arbejds- og Socialministeriet.

Kristen Amby: Min Erindring dækker ogsaa, hvad den tidligere Justitsminister nu har sagt. Da vi efter at have haft nogle Drøftelser om hele dette Problem kom til en endelig Decision ovre paa Deres Kontor, gik De efter min Erindring klart ind for denne Tanke, og De kaldte en Embedsmand, en Kontorchef, fra Socialministeriet over for at drøfte det rent praktiske med ham, medens baade De og jeg var til Stede. Og min Erindring er den, at af departementale Grunde var Socialministeriets Kontorchef i hvert Fald ikke indstillet paa den Tanke, at det skulde gaa over til Justitsministeriet, saa det skal ikke undre mig, om Modstanden er kommet fra departementale Kræfter, hvis Synspunkter var dette, at da man i øvrigt havde saa mange Udgifter ved Lejren, behøvede man ikke at lave et særligt Kontor for denne Understøttelse. Men det gik De altsaa ind for, og saa blev det senere meddelt mig, at det var fremført i den samlede Regering, og dèr faldt det.

Formanden: Jeg kommer nu til at afbryde Afhøringen paa Grund af andre Møder.

Afhøringen sluttede Kl. 11.30.